

Rashi on Isaiah

רש"י על ישעיהו

merged

https://www.sefaria.org/Rashi_on_Isaiah

This file contains merged sections from the following text versions:

-Sefaria vocalized edition

-<http://sefaria.org>

רש"י על ישעיהו

Chapter 1

Verse 1

תזילן ישעיהו בן אמוץ וגו'. אמר רבי לוי (מגילה י:): דבר זה מסתתב בגדינו
מאבותינו: אמוץ ואמציה מלך יהודה אחים היו
אשר קנה על יהודה וירושלם. והלא על כמה אמות נתנבא: משא בבל (ישעיהו יג:א),
משא מואב (ישעיהו טו:א)? הא למדת שאין זה תחלת הספר ולא נקרא הספר על שם
התזילן הזה. וכן שנינו בבבלי דמכילתא, "בשנת מות המלך עזריהו" (ישעיהו ו:א)
תחלת הספר, אלא שאין מקדים ומאחר בסדר. והדברים מוכיחים, שהרי ביום הרעש, יום
שנצטרע עזריהו, נאמר "ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו" (ישעיהו
ו:ח), ואמר "הנני שלחני". למדנו שהוא תחלת שליחותו, ונבואה זו נאמרה אחר כך.
ועל זו לבדה נאמר "אשר קנה על יהודה וירושלם", כשם שאמר על משא כל אמה ואמה
"משא אמה פלוגי", אף כאן כתב תזילן זה קנה על יהודה וירושלם. ולפי שהם תוכחות
קשי, קראם תזילן, שהוא קשה מעשרה לשונות שנקראת נבואה, כמו שאמרו בגראשית רבה
:(בראשית רבה מד:), וראיה לדבר "תזילן קשה הגד לי" (ישעיהו כא:ב)
בימי עזריהו וגו'. מלכי יהודה – ארבעה מלכים הללו קפחו בימיו. ביום שנצטרע
עזריהו שכינה עליו, ונתנבא כל ימי המלכים הללו, עד שעמד מנשה והרגו
:(ונבואה זו נאמרה בימי חזקיהו אחר שגלו עשרת השבטים כתרגום יונתן):

Verse 2

שמעו שמעים והאזינו ארץ. משה אמר "האזינו השמעים ותשמע הארץ" (דברים לב:א),
למה שנה ישעיהו את הלשון? שנו רבותינו בדבר זה ומדרשות רבים בפרשת האזינו
בספרי, ונחלקו חכמים עליהם ואמרו: אין הדבר כן, אלא בזמן שהעדים באים
ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונים – עדותן קיימת, ואם לאו – אין עדותן קיימת. אלו
לא בא ישעיהו ונתן שמיעה לשמעים והאזנה לארץ, היו שמעים מעידים ואומרים:
כשנקראנו לעדות זו בימי משה, שאמר "העידתי בכם היום" (דברים ל:יט), בהאזנה
בא ישעיהו. שמענו, והארץ מעידה: אני נקראתי בלשון שמיעה, ואין עדותו מכוונת
:ונחלק את הדבר, נמצאו שניהם מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה
כי ה' דבר. שתהיו עדים בדבר כשהתירתי בם בימי משה. לכן באו ושמעו ושמעו
עמם, שיעברו על ההתנאה. אני לא סרחת בכם, אלא גידלתם ורוממתם והם פשעו בי
(ספרי אחרים). שתהיו עדים לדבר, והיכן דבר? "האזינו השמעים ואדברה" (דברים
לב:א) במכילתא (בא יב):

Verse 3

קנהו. מתקנו בחרושה ביום, ומאחר שהרגילו בכך יודע בו. אבל תמור אטום אינו
מבין בעליו עד שיאכילנו. וישראל לא נתפסק לידע כשור, כשקראתיו "ישראל יהיה
שמו" (בראשית לה:י), והודעתיו קצת תקותי והם עזבוני, כדמפורש (יחזקאל כ:לט)
ואומר "איש את גלולי וגו'". ואף לאחר שהוצאתם ממצרים והאכלתם את המן
וקראתי אותם "עמי בני ישראל", לא התבוננו כחמור (סא"א). דבר אחר: ידע שור
קנהו. מכיר השור קנהו להיות מוראו עליו, לא שנה מה שגזרתי עליו לומר איני
לשמעכם, חורש היום, וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום. ומה אלו שנקראו
ואינם לא לקבול שכר אם יזכו ולא לשלום פרענות אם חוטאים, לא שנו את מדתם
שגזרתי עליהם, וישראל שאם זוכים מקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פרענות

לֹא יָדַע. לֹא אָבוּ לֵידַע, וַיֵּדְעוּ וַיִּדְשׁוּ בְעֵקֶב, וְעַמִּי לֹא נָתַן לֵב לְהִתְבּוֹנֵן

Verse 4

הוּא. כָּל הוּא שְׁבַמְקָרָא לְשׁוֹן קָבֵל וְקִינָה, כְּאֶדָם הַגּוֹנֵחַ מִלְּבוּ וְצוּעַק "אַהֲהָ", אֲלֵא שְׁיִשׁ מִהֶם מוֹעֲטִין שְׁהֶם לְשׁוֹן צַעֲקַת קָרִיאת קוֹל, כְּמוֹ "הוּא הוּא וְנָסוּ מֵאֶרֶץ צָפוֹן" (זכריה ב:י), וְתַרְגּוּמוֹ "אֲכַלּוּ" לְשׁוֹן הַכְרָזָה. הוּא יֵשׁ לְזַעֲזֹק עַל גּוֹי קְדוֹשׁ הַנִּהְפָּךְ לְהִיּוֹת גּוֹי חוֹטֵא, וְעַם שְׁנֵאָמֶר בּוֹ "כִּי עִם קְדוֹשׁ אַתָּה" (דברים ז:ו) נִהְפָּךְ לְהִיּוֹת עִם כָּבֵד עוֹן עִם כָּבֵד עוֹן. כָּבֵדוֹת עוֹן. כָּבֵד אֲדָם שֶׁהוּא כָבֵד, פִּישַׁנִּיט בְּלַע"ז. כָּבֵד שֶׁם דָּבָר שֶׁל כָּבֵדוֹת, פִּישַׁנִּיטוֹמ"א בְּלַע"ז, וְדְבוּק עִם תִּיבַת עוֹן זָרַע מְרַעִים. וְהֵם הָיוּ "זָרַע בְּרַחֲמֵי ה'" (ישעיהו סא:ט), בְּנִים הָיוּ לְהַקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא נִהְפָּכּוּ לְמַשְׁחִיתִים נִנְאָצוּ. הַרְגִּיזוּ נִזְרוּ אַחֲרָיו. אֵין נִזְיָרָה בְּכָל מְקוֹם אֲלֵא לְשׁוֹן פְּרִישׁוֹת, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "וַיִּנְזְרוּ מִקְדָּשִׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ויקרא כב:ב), "נִזְיָר אֲחֵיו" (בראשית מט:כו). אֵף כֹּאן נִזְרוּ – נִסְגּוּ לְאֲחֻרֵּיהֶם מֵאֲצֵל הַמְּקוֹם

Verse 5

עַל מָה תִּכּוּ וְגו' . אֲדָם שֶׁלָּקָה וְחִזְרָה עַל סִרְחוֹנוֹ, וְחִזְרוּ מִזְכִּיחוֹ וְאוֹמֵר לוֹ: "עַל זֶה לָקִיתָ, וְאֵינְךָ נוֹתֵן לֵב לִדְמוּת לֹא לִדְמוּת, לֹא אֲשׁוּב לַעֲשׂוֹת עוֹד?" אֵף כֹּאן "עַל מָה תִּכּוּ" מֵאֲחֵר שֶׁעָדָן אַתָּם מוֹסִיפִים סָרָה, לְסוּר מֵאֲחֵרֵי הַמְּקוֹם? הֲלֹא כָבֵד כָּל רֹאשׁ לְלִי, וְלָמָּה לֹא תִבְיִנוּ

Verse 6

מִתָּם. לְשׁוֹן תְּמִימוֹת, שְׁלָם מֵאֵין מְכַאֵב פִּצְעוֹ. מִכַּת חֶרֶב: חֲבוּרָה. לְשׁוֹן חֲבִלָּה: וּמִכָּה טְרִיָּה. תַּרְגָּם יוֹנָתָן: "מִרְסָסָא", כְּתוּבָה וּמִרְסָסָט טְרִיָּה. דְּמִיצִיד"א בְּלַע"ז, וּבְלִשׁוֹן גְּמָרָא יֵשׁ "טְרִיָּה לְרִישִׁיָּה" (חולין מה:). מִנְחָם פִּירֵשׁ לְשׁוֹן לַחֲוִית, כְּלוֹמֵר: לָחֶה וְרִטּוּבָה, תְּמִיד נֹבֶעֶת, מוֹיִשְׁט"א בְּלַע"ז לֹא זָרוּ. הַנִּגְעִים הָאֵלֶּה לֹא זָרוּ עַל יְדֵי רוֹפְאִים אֲבָקַת סִמְנֵי תַחֲבוּשָׁת, לְשׁוֹן "וְזָרָה עַל נְוָהוּ גְּפֻרִית" (איוב יח:טו). וּמִנְחָם פִּירֵשׁ לְשׁוֹן רְפוּאָה, כְּמוֹ "אֵין דָּן דִּינָךְ לְמִזְזוֹר" (ירמיהו ל:יג). וְלֹא תַחֲבוּשָׁה. לְשׁוֹן רְפוּאָה וְלֹא רֶכְכָּה בְּשִׁמּוֹ. לֹא רֶכְכָּה מִכַּתָּם בְּשִׁמּוֹ כְּמִשְׁפֵּט שְׁאֵר מִכּוֹת, וְאֵין נֹפֵל כֹּאן לִדְמוּת לֹא רֶכְכּוּ בְּשִׁמּוֹ, שְׁאֵין מְרַכְכִּין אֲלֵא בְּמִקְוֶה הַמִּכָּה, אֲבָל הַמִּזְזוֹר וְהַחֲבוּשָׁה נֹפֵל לְשׁוֹנָם עַל כָּל הַגּוֹף, לְפִיכָךְ נֹפֵל בָּם לְשׁוֹן רַבִּים: "לֹא זָרוּ" הַנִּגְעִים "וְלֹא תַחֲבוּשָׁה". וַיִּוָּתֵן פֶּתֶר כָּל הַמִּקְרָא בְּלִשׁוֹן דְּיוֹגְמָא, עַל שֶׁהֵם מְלֻכְלָכִים וּמְנוֹגְעִים בְּעוֹלָם, וְתַרְגָּם "מִכָּה רָגֵל וְעַד רֹאשׁ" מְקֻטְנִים וְעַד גְּדוֹלִים (ירמיהו ו:ג), "אֵין בּוֹ מִתָּם" אֵין טוֹב בּוֹ, "פִּצְעוֹ וְחֲבוּרָה" פִּצְעוֹ וְעוֹנוֹת וְחֲטָאִים. לֹא זָרוּ וְגו' כְּלוֹמֵר לֹא נִתְרַפְּאוּ לְשׁוֹב בְּתַשׁוּבָה שְׁלָמָה, וְלֹא רֶכְכָּה בְּשִׁמּוֹ אֲפִלּוּ צִד הַרְהוּר תַשׁוּבָה אֵין בְּלָבָם

Verse 7

לְנִגְדָּכֶם זָרִים אֲכָלִים אַתָּה. לְעֵינֶיכֶם יֹאכְלוּהָ אוֹיְבֵיכֶם: וּשְׁמָמָה. מִכָּם, כְּנִתְּלָה הַנִּהְפָּכָת לְזָרִים וְהִיא שְׁמָמָה מִבְּעֻלָּיָה; כֵּךְ תַרְגָּם יוֹנָתָן

Verse 8

וְנוֹתְרָה בַּת צִיּוֹן. רִיקְנִית מִיּוֹשְׁבֵיָהּ, כִּי יִגְלוּ מִתּוֹכָהּ, כְּאֲשֶׁר תּוֹתֵר סִכַּת הַכָּרֶם שֶׁעֲשָׂאָה נֹצֵר, וּבָעֵת יִבְלָר הַכָּרֶם מִנִּיחַ סִכָּתוֹ וְהוֹלֵךְ, "בְּתֵר דְּקִטְפוּהִי" (תרגום יונתן) – לְאֲחֵר שֶׁבְּצָרוֹ אוֹתָהּ כְּמִלּוֹנָה בְּמִקְשָׁה. "כְּאֲשֶׁר תַּעֲזֹב הַמִּלּוֹנָה שֶׁעֲשָׂה נֹצֵר בְּרֹאשׁ הַמִּקְשָׁה לְשִׁמּוֹר קִישׁוֹאֵין שְׁלָמָה, וּמִשְׁתַּלְקֵט מִנִּיחָה וְהוֹלֵךְ. זֶה שֶׁבְּכָרֶם קְרוּיָה סִכָּה, לְפִי שֶׁהוּא גֵר שֶׁם יוֹמָם וְלַיְלָה, בִּיּוֹם שׁוֹמְרָה מִן הַעוֹפּוֹת וּבַלַּיְלָה מִן הַגְּזָבִים. אֲבָל הַקִּישׁוֹאֵין קִשְׁיוֹ הֵם וְאֵין לִירָא מִן הַעוֹפּוֹת וְאֵין צָרִיךְ לְשִׁמּוֹרָה בִּיּוֹם, לְפִיכָךְ נִקְרָאת מִלּוֹנָה עַל שֶׁהִיא לִינֵת הַלִּילוֹת. "כְּעֶרְסֵל מִבְּתוּתָא" – כְּמִשְׁכַּב הַמִּלּוֹנָה, "בְּמִקְשָׁא בְּתֵר דְּאֲבַעִיּוּהִי" – לְאֲחֵר שֶׁלְקִטּוּהוּ, לְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה (פאה ד:): "שְׁלַשׁ אֲבָעִיּוֹת בִּיּוֹם

כְּעִיר נְצוּרָה. כְּעִיר שְׁצֻרוֹ עָלֶיהָ, וְעוֹשִׂים סִכּוֹת סְבִיב לָהּ לְהִסְתַּתֵּר שָׁם הַחֲזִילוֹת,
וּכְשֶׁמִּסְתַּלְקִים מֵעָלֶיהָ מְנִיחִין אוֹתָם וְהוֹלְכִין. כָּל זֶה תִּרְגּוּם יוֹנְתָן

Verse 9

לְזוּלַי וְגו' הוֹתִיר לָנוּ שְׁרִיד. מֵאֲלִיו וּבְרַחֲמָיו, וְלֹא בְּצַדִּיקוֹתֵינוּ
כְּמַעֲט כְּסֹדֶם הָיִינוּ. כָּלָנוּ כָּלִים:

Verse 10

קָצִינֵי סֹדֶם. שָׂרִים שְׁמַעְשִׂיהֶם כְּסֹדֶם. מִכָּאן אָמְרוּ (בְּרֻכּוֹת יט.): אֵל יִפְתַּח אָדָם פִּיו
לְשֹׁטָן:

Verse 11

שָׁבַעְתִּי עַלֹת אֵילִים. כְּמוֹ "פֹּל יִשְׁבַּעַךְ וּשְׁנָאָךְ" (משלי כה:יז)
מְרִיאִים. בְּהִמּוֹת צֶאֱן פְּטוּמִים:
לֹא תִפְצְתִּי. אַחֲרֵי שֶׁאַתֶּם עוֹבְרִים עַל תּוֹרָתִי, "זָבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה" (משלי כא:כז):

Verse 12

מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיָּדְכֶם רָחֵם תַּצְרִי. לְרַחוּם אֶת תַּצְרִי, אַחֲרֵי שֶׁאֵין לְבַבְכֶם שָׁלֵם עִמִּי

Verse 13

לֹא תוֹסִיפוּ הִבִּיא מִנְחַת שָׂא. מִתְּרָה אֲנִי בְכֶם: לֹא תִבִּיאוּ לִי מִנְחַת שָׂא שְׁלָכֶם, שֶׁהֶעֱשָׂן
:עוֹלָה מִמִּנְחָה קִיטּוֹר שֶׁל תִּיעוֹב הוּא לִי, וְלֹא לְנִחַת הַרוּחַ
חֹדֶשׁ וְשִׁבְתָּ קָרָא מִקְרָא לֹא אוֹכַל וְגו'. וְלִקְרֹא מִקְרָא חֹדֶשׁ וְשִׁבְתָּ שֶׁאַתֶּם נֶאֱסָפִים לִקְרָא
עֲצָרָה וְאֶסְיִפָה בָהֶם, לֹא אוֹכַל לְסַבּוֹל אֶן שֶׁבִלְבָבְכֶם הַנוּטָה לְעִבּוּדָה זָרָה וְהַעֲצָרָה עִמּוֹ,
שֶׁאֵין שָׁנִי הַדְּבָרִים כִּאלֹו רְאוּיִן יִסּוּד: לִקְרֹא עֲצָרָה לִיאֲסֹף לְפָנַי, וְהָאֵן שֶׁבִלְבָבְכֶם
:לְעִבּוּדָה זָרָה, וְאֵין אַתֶּם מוֹצִיאִין אוֹתוֹ מִתּוֹךְ לְבָבְכֶם

Verse 14

Verse 15

וּבְפֹרְשֵׁכֶם כְּפִיכֶם אֲעֲלִים עֵינֵי מַכֶּם. לְפִי שֶׁיָּדְכֶם דְּמִים מָלְאוּ
דְּמִים. רְצִיחָה:

Verse 16

רַחֲצוּ הַזְכוּ. פִּתַּח הוּא, לְשׁוֹן צוּי, לְפִי שֶׁהוּא מַגְזֵרֶת רַחֵץ, אֲבָל רַחֲצוּ קִמַּץ לְשׁוֹן עֲבַר
:שֶׁהוּא מַגְזֵרֶת רַחֵץ
רַחֲצוּ, הַזְכוּ, הִסִּירוּ, חִדְּלוּ, לָמְדוּ, דָּרְשׁוּ, אֲשָׁרוּ, שִׁפְטוּ, רִיבּוּ, לָכוּ. עָשָׂר אֲזָהָרוֹת שֶׁל
:לְשׁוֹן תְּשׁוּבָה יֵשׁ כָּאן, כְּנִגּוּד עֲשֻׁרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה וּכְנִגּוּד עֲשָׂרָה מַלְכִּיּוֹת זְכָרוֹנוֹת וְשׁוֹפְרוֹת
:חִדְּלוּ הָרַע. חִדְּלוּ מִמַּעֲשִׂים הָרַעִים
הָרַע. כְּמוֹ לְהָרַע, אֵין צָרִיף לְכַתּוּב מִהָרַע, שֶׁכֵּן לְשׁוֹן הַמִּקְרָא נוֹפֵל עַל לְשׁוֹן חִדְּלָה,
"וְחִדְּלָה לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח" (במדבר ט:ג), "עַד כִּי חִדְּלָה לְסַפֵּר" (בראשית מא:ט), כְּלוּמָר:
:חִדְּלָה הַסְפִּירָה, חִדְּלָה הָעֲשִׂיָה, אֲף כָּאן תִּחְדְּלוּ הָרַעָה

Verse 17

לָמְדוּ. רַפִּי נִקּוּד, וְהוּא מַגְזֵרֶת "לָמְדוּ" – הֵיוּ לְמַדִּין לְהִיטִיב. הַמְלַמֵּד לַעֲצֵמוֹ הוּא
מִמִּשְׁקוּלֶת לְשׁוֹן קָל, לְפִיכָד צוּי לְשׁוֹן רַבִּים שֶׁלֹו נִקּוּד בְּחִירָק כְּמוֹ "אָמְרוּ", "שִׁמְעוּ",
אֲבָל הַמְלַמֵּד לְאֲחֵרִים הוּא מִמִּשְׁקוּלֶת לְשׁוֹן כְּבֵד הַמְדָּגִישׁ, וְאִם בָּא לְצוּת אֶת הַרְבִּים הוּא
נִקּוּד "לָמְדוּ". וְכֵן "דָּרְשׁוּ" מַגְזֵרֶת "דָּרוּשׁ", אֲבָל "אֲשָׁרוּ" שֶׁהִשְׁיִין מְדַגְּשֶׁת מִמִּשְׁקוּלֶת
לְשׁוֹן כְּבֵד וּמַגְזֵרֶת "אֲשָׁר", לְפִיכָד לְשׁוֹן צוּי לְרַבִּים נִקּוּד פִּתַּח כְּמוֹ "דְּבָרוּ", "סִפְרוּ",
:"בִּשְׁרוּ":

אֲשֶׁרוֹ חֲמוּץ. הִחֲזִיקוּ אֶת הַגָּזוֹל, וְהוּא לָשׁוֹן מִשְׁנָה: "אֲשֶׁרְנוּהִי" (כתובות כא.), "אִי אִישׁר חִילִי" (גיטין ל:), "וְיִשְׂרָאֵל כִּתְּחֵל" (שבת פז.). לָשׁוֹן אַחֵר: הַדְרִיכוּהוּ בְּנִתִּיב אֶמֶת לְזָכוֹת בְּשָׁלוֹ, לָשׁוֹן "בְּאֲשׁוּרוֹ אֶחָדָה רַגְלִי" (איוב כג:א), "וְאֲשֶׁר בְּדֶרֶךְ לְבָד" (משלי כג:ט):
 שִׁפְטוֹ יָתוֹם. פְּלוֹנִי זָכָא, פְּלוֹנִי חֵיב
 רִיבּוֹ אֶלְמָנָה. הִשְׁתַּדְּלוּ בְּרִיבָהּ לְהַתּוֹכַח בַּעֲדָהּ, שְׁאִינָהּ יוֹצֵאת לְחֻזּוֹר אַחֲרֵי בַּעֲלֵי דִינָה (סא"א):
 חֲמוּץ. גָּזוֹל, וְדוּמָה לוֹ "מִכֶּכֶּף מַעוֹל וְחֲמוּץ" (תהלים עא:)

Verse 18

לְכוּ נָא וְנִנְכְּחָה יַחַד, אָנֹכִי וְאַתֶּם, וְנִדַּע מִי סֶרַח עַל מִי; וְאַם אַתֶּם סֶרַחְתֶּם עָלַי, עוֹדְנִי
 נֹתֵן לָכֶם תַּקְוָה לָשׁוֹב:
 אִם-יְהִיוּ חֲטָאִיכֶם כְּשָׁנִים. כְּתוּמִים לְפָנַי כְּאִוְדָם שָׁנִים, אֲלֹבִינִם כְּשָׁלֵג יֹאמַר ה'. תְּמִיד הוּא אוֹמֵר לָכֶם כֵּן, כִּמוֹ "עַל פִּי ה' יִחַנּוּ" (במדבר ט:). דְּבַר אַחֵר:
 לְכוּ נָא וְנִנְכְּחָה – מַה כְּתוּב לְמַעַלָּה מִמֶּנּוּ? "חֲדָלוּ הֲרַע לְמַדּוֹ הֵיטֵב" (ישעיהו א:ז-יז), וְאַחֵר שֶׁתְּשׁוּבוּ אֵלַי לְכוּ וְנִנְכְּחָה יַחַד לְהִידְעֵנִי: "עֲשִׂינוּ מַה שֶּׁעֲלִינוּ, עֲשֵׂה מַה שֶּׁעָלִיד", וְאָנֹכִי אוֹמֵר "אִם יְהִיוּ חֲטָאִיכֶם כְּשָׁנִים כְּשָׁלֵג" וְגו':
 כְּתוּלָע. צָבַע שְׂצוּבָעִים בּוֹ אָדוֹם, גְּרַעֲיָנִים הֵם, וְיֵשׁ תּוֹלָעִים בְּכָל אֶחָד וְאֶחָד

Verse 19

Verse 20

כִּי פִי ה' דִּבֶּר. וְהִיכֵן דִּבַּר? "וְהִבֵּאתִי עָלֵיכֶם חֶרֶב" (ויקרא כו:ה):

Verse 21

לְזִזְנָה. תּוֹעָה מַעַל אֱלֹהִים:
 קָרְיָה. שְׁהִימָה נֶאֱמָנָה וּמִלְאָה מִשְׁפָּט, וְצִדֵּק הִיָּה לוֹ בָּהּ, וְעַתָּה מְרֻצָּחִים:
 מִלְאָתִי מִשְׁפָּט. כָּגוֹן "רִבְתִּי עִם" (איכה א:):
 צִדֵּק יִלְיוּ בָּהּ. תְּמִיד שֶׁל שְׁחַר הִיָּה מְכַפֵּר עַל עֲבִירוֹת שֶׁל הַלְלָהּ, וְשֶׁל בֵּינֵי הַעֲרֻבִים מְכַפֵּר עַל שֶׁל הַיּוֹם. דְּבַר אַחֵר: שְׁהִיוּ מְלִינִים בָּהּ דִּינֵי נִפְשׁוֹת, כְּשֶׁלֹּא הִיוּ מוֹצְאִין לוֹ זָכוֹת בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לֹא הִיוּ גּוֹמְרִין אֶת דִּינּוֹ עַד לְמַחֵר, אוֹלֵי יִמְצְאוּ לוֹ זָכוֹת, וְעַתָּה נַעֲשׂוּ רוֹצְחִין. וּמִצִּינוּ בְּפִסִּיקָתָא (פרק טו:ז): רַבִּי מְנַחֵם בֵּר אוֹשְׁעֲנָא אָמַר: תַּפִּ"א (אֲרַבְעַת מֵאוֹת וּשְׁמוֹנִים וְאַחַת) בְּתֵי כְּנִסְיֹת הִיוּ בִירוּשָׁלַיִם כְּמִנְיָן מִלְאָתִי בְּגִימְטְרִיא: וְעַתָּה מְרֻצָּחִים. הֲרֵגוּ אֶת אוֹרְיָה, הֲרֵגוּ אֶת זִכְרָיָה

Verse 22

כְּסָפָא הִיָּה לְסִיגִים. שְׁהִיוּ עוֹשִׂין מַעוֹת נְחוֹשֶׁת וּמִצְפִּין אוֹתָן בְּכֶסֶף לְהוֹנִית בָּהֶם סְבָאָה מְהוּל בְּמִים. מִשְׁקִים שֶׁלָּכֶם מְעוֹרְבִים בְּמִים, כְּדֹאִיתָא בְּפִסִּיקָתָא (פסיקתא רבתי טו:). מְהוּל – מְעוֹרֵב, וְאִין לוֹ דְּמִיוֹן בְּמִקְרָא; וּמִדְרָשׁ אֲגָדָה פּוֹתֵר "לְשַׁחֲזֵק אֶמְרָתִי מְהוּלָל" (קהלת ב:): – מְעוֹרָב

Verse 23

סוֹרְרִים. סָרִים מִן הַדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה וְרִדָּף שְׁלִמּוֹנִים. תְּשִׁלוּמִין. תְּרָגוּם יוֹנָתָן: "אֶמְרִין גְּבַר לְחֻבְרִיהָ עֲבִיד לִי טֵב בְּדִינִי וְאֲשַׁלֵּם לָךְ בְּדִינָךְ". שׁוֹפֵט שְׁהִיָּה גִזְלָן, וְהַנְגִּיז צוּעֵק עָלָיו בְּפָנַי שׁוֹפֵט אַחֵר, זֶה אוֹמֵר לוֹ: צִדִּיקְנִי הַיּוֹם וְאָנֹכִי אֲשַׁלֵּם גְּמוּלָךְ כְּשִׁיִּצְעֲקוּ עָלֶיךָ בְּפָנַי. הוֹי רוֹדֵף תְּשִׁלוּם גְּמוּלוֹת וְרִיב אֶלְמָנָה לֹא-יָבוֹא אֲלֵיהֶם. הָאֶלְמָנָה בָּאָה לְצַעֲקוֹ, וְהִיתוּם יוֹצֵא, וְזוֹ פּוֹגַעַת בּוֹ וְשׁוֹאֲלָתוֹ: "מַה הוֹעֵלֶתְ בְּצַעֲקָתְךָ לְפָנַי הַשׁוֹפֵט?" וְהוּא אוֹמֵר: "כָּל הַיּוֹם הַזֶּה יִגְעַתִּי לוֹ בְּמִלְאָכָה, וְסוֹפוֹ לֹא הוֹעֵלֶתִי." וְזוֹ חוֹזֶרֶת לְאַחֲרֶיהָ וְאוֹמְרָת: "וַיֵּמָּה זֶה שְׁהוּא אִישׁ לֹא הוֹעִיל, אָנֹכִי לֹא כָל שָׁכוֹן?" הוֹי "יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אֶלְמָנָה לֹא יָבוֹא אֲלֵיהֶם" כָּלֵל

Verse 24

נָאֵם הָאָדוֹן. שֶׁהֶכַל שָׁלוֹ, וּבִידּוֹ לַעֲקוֹר אֶתְכֶם מֵאַרְצְכֶם וּלְנַטוּעַ בָּהּ אֲחֵרִים:
אָבִיר יִשְׂרָאֵל. תִּקְפוּ שָׁל יִשְׂרָאֵל:
הוּי. לְשׁוֹן הַזְמָנָה וְהַכְרָזָה, וְדוּמָה לוֹ "הוּי וְנָסוּ מֵאַרְצַ צְפוֹן" (זכריה ב:), וְיִדְעוּ:
הֶכַל כִּי אֲנַחֵם מִצָּרֵי שְׁהֻכְעִיסוּנִי בְּמַעֲשֵׂיהֶם:

Verse 25

וְאֶשְׁיבָה יָדַי עָלֶיךָ. מִכָּה אַחֵר מִכָּה, עַד כָּלוֹת הַפּוֹשְׁעִים
כָּבַר. לְשׁוֹן בּוֹרִית, סבו"ן בְּלַע"ז, וּלְשׁוֹנוֹ לְשׁוֹן נִקְיוֹן, כְּמוֹ "וְיָבֵר לְבָב" (תהילים
:כד:), עַל שֵׁם שֶׁהוּא מְנַקֵּה הַבְּגָד מִכֶּתֶמִּיו
סִיגִיָּה. הָאִמּוֹר לְמַעַלָּה כְּמוֹ "כִּסְפָּךְ הִנֵּה לְסִיגִים" (ישעיהו א:כב), תַּעֲרוּבָת נִחֻשֶׁת בְּכֶסֶף
:קָרוֹי סִיג, אֵף כֹּאן תַּעֲרוּבָת רְשָׁעִים עִם הַכָּשָׁרִים. אֲנִי אֶכְלָה הַפּוֹשְׁעִים שֶׁהֵם הַסִּיג
:כָּל-בְּדִילִיָּה. בְּדִיל הַמַּעֲרֹב בְּכֶסֶף, כְּלוֹמֵר: הַרְשָׁעִים שָׁבָה. בְּדִיל אֲשֵׁי־יִ"ס בְּלַע"ז

Verse 26

:כִּבְרָאֲשָׁנָה. אֶעֱמִיד לָכֶם שׁוֹפְטִים כְּשָׁרִים
:עִיר הַצִּדֵּק. כִּבְתֻּחָלָה "צִדֵּק יָלִין בָּהּ" (ישעיהו א:כא)

Verse 27

:בְּמִשְׁפַּט תִּפְדֶּה. עַל יָדַי שֶׁיְהִיוּ בָּהּ עוֹשֶׂה מִשְׁפַּט
:תִּפְדֶּה. מַעֲוִינֹתֶיהָ
:וְשִׁבְיָהּ. עוֹשֵׂי תְשׁוּבָה שֶׁבִּתּוּכָהּ. (בְּצִדִּיקָה - בְּמִצְדִּיקִים עֲצָמָם בְּמִשְׁפַּט וּבְצִדִּיקָה שֶׁבִּתּוּכָהּ)

Verse 28

וְשִׁבְרַת פְּשָׁעִים וּגְוִי. שֶׁבְּכָל הוֹכִיחוֹ לְמַעַלָּה: "וְהֵם פָּשְׁעוּ בִּי" (ישעיהו א:ב), "גִּי
:חֹטְא", "עֲזָבוּ אֶת ה'" (ישעיהו א:ד)
:פְּשָׁעִים. מוֹרְדִים וְהַעֲוִיִּים לַעֲבוּדָה זָרָה
:וְחֹטְאִים. אֵלּוּ עֲבָרֵי־יָיִם הָעוֹבְרִים עַל שְׁאֵר אֲסוּרִין

Verse 29

:מֵאֵילִים. לְשׁוֹן אֵלָה, מִן אֵילָן שֶׁקּוֹרִין אוֹלַמ"א בְּלַע"ז
אֲשֶׁר תִּמְדָּתָם. לַעֲבוֹד תַּחְתֵּיהֶם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "תַּחַת אֵלּוֹן וְלִבְנָה וְאֵלָה כִּי
:טוֹב צִלָּה" (הושע ד:ג)
מִהֲגִנּוֹת. שֵׁם הָיוּ עוֹבְדִים כּוֹכָבִים, כְּמָה דָּאָתָא אִמֵּר "הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמְטַהֲרִים אֶל הַגִּנּוֹת"
:(ישעיהו סו:יז):

Verse 30

נִבְלָת עֹלָה. הָעֹלָה שֶׁלָּה נּוֹבֶלֶת, כְּמוֹשׁ, פְּלִישְׁטִי־שֵׁנ"ט בְּלַע"ז. בָּבֶא עָלָיו שֶׁרָב אוֹ קָרַח
הוּא כְּמוֹשׁ, וְלַחֲלוּחִי אָבִד וְכָלָה. וְאֵין 'נוֹבֵל' לְשׁוֹן רִקְבוֹן כְּמוֹ 'בָּלָה' (איכה ג:),
שֶׁאֵין נוֹ"ן נּוֹפֶלֶת בְּאוֹתוֹ לְשׁוֹן, אֲלָא 'נוֹבֵל' לְשׁוֹן דְּבַר הַנִּלְאָה וְכָלָה, כְּמוֹ מִגְזֵרַת
:"נִבֵּל תִּבֵּל" (שמות יח:ח), כְּמוֹ 'תִּבְלוּ', וּמִתְרַגְּמִינָן: מִילָּאָה תִּילָּאָה
:אֲשֶׁר-מִים אֵין לָהּ. לְהַשְׁקוֹת זֶרְעֶיהָ; בְּדִבְרֵי שְׁחִיטָאִים בּוֹ מִשְׁוֶה פְּרָעִנוֹתָם

Verse 31

הַחֲסוֹן. הַתִּקָּף, שֶׁהָיוּ אוֹנְסִין אֶת הָעַנְיִים וְגוֹזְלִין אוֹתוֹ וּמִתְחַסְּנִין בְּמִמּוֹן, כְּמוֹ שֶׁאִמֵּר
לְמַעַלָּה (ישעיהו א:כג) "וְחִבְרֵי גִבְיִים", יְהִיָּה אוֹתוֹ מִמּוֹן לְנַעֲוִירַת שְׁמִנְיָתוֹ מִן הַפִּשְׁתָּן
:(שבת כ:), שֶׁהוּא קָל וְנוֹחַ לְשָׂרֵף
וּפְעֵלוֹ. וְהַעֲוִשָּׁה אוֹתוֹ תִּקָּף יְהִיָּה לְנִיצוּץ אֵשׁ, וּבְעֵירוֹ זֶה בְּזָה. נִיצוּץ אִישְׁטַנְצִיל"א
בְּלַע"ז. תִּרְגוּם יוֹנָתָן: "וּפְעֵלוֹ" - "וְעוֹבֵד יְדִיהוֹן", וְאֵין זֶה אַחֵר לְשׁוֹן הָעֵבְרִית,
שֶׁאִם כֹּן הִנֵּה לוֹ לְנִקְדָּ וּפְעֵלוֹ תִּקָּץ, וְיִהְיֶה נִבְאָר לְשׁוֹן פְּעוּל. עֲכָשִׁיו שֶׁהוּא נִקְדָּ
:מִלֵּא פּוֹם (רוֹצֶה לוֹמֵר חוֹלָם), נִבְאָר לְשׁוֹן פּוֹעֵל
:וְאֵין מִכְבָּהּ. תִּרְגוּם יוֹנָתָן: "וְלֹא יִהְיֶה עֲלִיהוֹן חִיִּים"

Chapter 2

Verse 1

Verse 2

בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים. לְאַחַר שְׁיָכְלוּ הַפּוֹשְׁעִים (ישעיהו א:לא)
נָכוֹל. מִתְקַן:
בְּרֹאשׁ הַקָּרִים. בָּהֶר שֶׁהוּא רֹאשׁ לְכָל הַקָּרִים, בְּחִשְׁבּוֹת הַקָּרִים
וְנִשְׁאָ מִגְבְּעוֹת. יִגְדֵּל נִסְ שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ, מִנְסִי סִינִי וְכִרְמֶל וְתִבּוֹר
וְנִהְרֹו. יִתְקַבְּצוּ, יִמָּשְׁכוּ אֵלָיו כְּנִהְרֹת:

Verse 3

אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב. לְפִי שֶׁהוּא קָרְאוֹ "בֵּית אֵל" (בראשית כח:יט), לְפִיכָךְ יִקְרָא עַל
שְׁמוֹ, אֲבָל אֲבָרְהָם קָרְאוֹ "בָּהֶר ה' יִרְאֶה" (בראשית כב:יד), יִצְחָק קָרְאוֹ שָׂדָה – "לְשׁוֹן
בְּשָׂדָה" (בראשית כד:סג):

Verse 4

לְאַתִּים. קוֹלֵטֵר"ש בלע"ז:
לְמַזְמֵרוֹת. שֵׁרֶפ"ש בלע"ז, שְׁזוּמְרִין בָּהֶן הַכְּרָמִים:

Verse 5

בֵּית יַעֲקֹב וְגו'. הָאֲמוֹת יֹאמְרוּ לָהֶם כֵּן, וְהִמָּקְרָא הִזָּה הוּא מוֹסֵב עַל "וְהִלְכוּ עַמִּים
:רַבִּים וְגו'" (ישעיהו ב:ג)
לָכוּ וְנִלְכָה בְּאוֹר ה'. יֹאמְרוּ לָהֶם כֵּן. וְיִוָּנְתָן תְּרָגָם: "יִמְרוּן דְּבִית יַעֲקֹב אֵיתוֹ
:וְגו'":

Verse 6

כִּי נִטְשָׁתָה עַמָּךְ בֵּית יַעֲקֹב. הַנְּבִיא מַסֵּב הַדְּבָר אֶל הַשְּׂכִינָה וְאוֹמֵר, כִּי עַד הִנֵּה עוֹבֶתֶת אֶת
עַמָּךְ בְּשָׂבִיל עוֹנִם. (דָּבָר אַחֲרֵי: הַנְּבִיא מוֹכִיחַ וְאוֹמֵר לָהֶם כֵּן, כִּי נִטְשָׁתָה עַמָּךְ בֵּית יַעֲקֹב
:וְכו', עוֹבֶתֶת אֶת מַעֲשֵׂה הַטּוֹב אֲשֶׁר עַל יְדוֹ נִהְיִיתָ לָעַם, אַתָּם בֵּית יַעֲקֹב)
כִּי מָלְאוּ מִקְדָּם. נִתְמָלְאוּ צְבָאוֹתָם מִמַּעֲשֵׂי אֲרָמִיִּים שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים בְּמִזְרָח, שֶׁהָיוּ מְכַשְּׁפִים
:וּמִשְׁתַּמְשָׁשִׁים בְּשֵׁם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים (סְנַהֲדְרִין צֵא א)
וּבִלְדֵי נְכָרִים יִשְׁפִּיקוּ. בּוֹעֲלִים בְּנוֹת עֲכוּ"ם וּמִתְעַרְבִּים בָּהֶם, וְיִוָּלְדוּת לָהֶם יְלָדִים,
וּבָהֶם הֵם מְסַפִּיקִים תְּמִיד וּמִתְעַסְקִים וּמִתְרַפְּקִין וְנִטְרָחִים בָּהֶם. לְשׁוֹן "פֶּן יִסִּיתֶךָ בְּשָׁפָק"
:(אִיּוֹב לו:יח), דְּבִיטִימָנ"ט בלע"ז:

Verse 7

:וְאֵיל קֶצֶה. לְשׁוֹן קָץ:

Verse 8

:יִשְׁתַּחֲוּוּ. כְּמוֹ מִשְׁתַּחֲוִּים:

Verse 9

:וַיִּשָּׂא אֹדָם. הַקִּטְנִים:
:וַיִּשְׁפֹּל אִישׁ. הַגְּדוֹלִים וְהַגְּבוּרִים אֲנָשֵׁי הַחֵיל:
וְאֵל תִּשָּׂא לָהֶם. הַנְּבִיא אוֹמֵר לְהַקְדִּישׁ בְּרוּךְ הוּא: וְיִדְעָתִי כִּי לֹא תִסָּלַח לָהֶם מִלְּהַפְרֵעַ
:מִהֶם:

Verse 10

בוא בצור. לבוא בצור לברוך בנקרת הצורים
:והטמו בעפר. ולהטמו בעפר:

Verse 11

עיני גבהות אדם. גסות הרוח, וכן כל לשון גבה עינים שבמקרא, כמה דאף אמר "גבה
:עינים ורחב לבב" (תהלים קא:ה)

Verse 12

Verse 13

ארזי הקבנון. דגמא הוא על הגבורים
:אלוני הבשן. השלטוני, כמו שאלונים פחותים מן הארזים

Verse 14

:ועל כל הקרים הרמים. על יושביהם

Verse 15

Verse 16

ועל כל אניות. תרגם יונתן: "ועל כל דיתבין בניסי ומא" באי הים, שמוצאן
:ומובאן באניות
:תריש. שם ים ששמו תריש
שכיות החמדה. פלטרין רצופין במשכית, רצפת שיש, כמו "ואבן משכית" (ויקרא
:כו:א), על שם שסוככים בו את הקרקע

Verse 17

:ביום ההוא. הוא יום הדין

Verse 18

:כליל ויילף. כלו ויילף, כלם יאבדו

Verse 19

:ובאו. יושבי הארץ במערות צורים
:מחלות. הם הם מערות
:בקומו. ליום הדין
:לערץ הארץ. לשבור רשעי הארץ

Verse 20

להשתחוות לחפר פרות. גלולים בדמות פפרפרות, מיני שרצים שחופרין הארץ, שחפרין
:טלפ"ש בלע"ז
:קלבא שורי"ץ בלע"ז. יש לפתור עוד: את אלי"ליו אשר עשה לו להשתחוות,
:ושליף האדם בשריצים ובנעיציו שימצא לפניו, כשהולך לברוח ולהטמו

Verse 21

Verse 22

חָדְלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם. שֶׁלֹּא לְשִׁמוֹעַ לְאוֹתוֹ הַמִּתְעִים אֶתְכֶם מֵאַחֲרֵי וּלְהַשְׁתַּחֲוֹת לְמַעֲשֵׂה יָדָיו
אֲשֶׁר נִשְׁמָה בָּאָפוּ. אֲשֶׁר כָּל חַיָּתוֹ וְכָחוֹ תְלוּיָהּ בְּנִשְׁמַת אָפוּ, שֶׁהוּא רוּחַ פּוֹרֵחַ, שֶׁהֵיוּם
יִשְׁנָה בּוֹ וּמִחֵר תִּצָּא מִמֶּנּוּ, וְקָל וָחוֹמֶר לְדַמּוֹת חֲפָרָרוֹת שְׁאִיל בּוֹ מִמֶּשׁ. דִּבֶּר אַחֵר: חָדְלוּ
לָכֶם מִכָּל הַדַּרְכִּים הָרָעִים, וְלִמְדוּ מִן הָאָדָם אֲשֶׁר נִשְׁמָה בָּאָפוּ, הֲרֵאִיתֶם לָמָּה נִחָשֵׁב הוּא,
וְקָל וָחוֹמֶר לְגִלּוּלִים שְׁאִינֻ נִחָשֵׁב לְכָלוּם:

Chapter 3

Verse 1

מִסִּיר מִירוּשָׁלַם וּגּוֹ'. כָּלָה מִפְּרִשְׁת בְּמִסְכַּת חֲגִיגָה (חֲגִיגָה יד א): שְׁמוֹנֶה עָשָׂר קָלָלוֹת
קָלַל יִשְׁעָה אֶת יִשְׂרָאֵל, וְלֹא נִתְקַרְרָה דַּעְתּוֹ עַד שֶׁאָמַר "יִרְהֲבוּ הַנֶּעַר בִּזְקָנוֹ וְהַנְּקָלָה
בְּבִנְיָדָה" (ישעיהו ג:ה):

Verse 2

וְקִסְסָם. זֶה מְלֵדָה, שֶׁנֶּאֱמַר "קִסְסָם עַל שִׁפְתַי מְלֵדָה" (משלי טז:י):

Verse 3

יֹועֵץ. יוֹדֵעַ לַעֲבֹר שָׁנִים וְלִקְבֹּעַ חַדָּשִׁים:
וְנִחָשֵׁב חֲרָשִׁים. שֶׁכְּשֹׁפְוֹתָם בְּדַבְּרֵי תוֹרָה נֶעֱשׂוּ הַכָּל כְּחֲרָשִׁים:
וְנִבְּלוּ לַחֹשׁ. רֹאשִׁי לְמִסּוֹר לוֹ סִתְרֵי תוֹרָה שֶׁנִּתְּנוּ בְּלִחָשׁ, כְּגוֹן מַעֲשֵׂה בְּרִאשִׁית וּמַעֲשֵׂה
מִן־כֶּבֶד:

Verse 4

וְנִתְּתִי נִעְרִים שְׂרִיָּהִם. אֵלֶּי בְּנֵי אָדָם הַמִּנְעִרִים מִן הַמִּצּוֹת
וְתַעֲלוּלִים וְחִשְׁלוֹ בָּם. שׁוֹעֲלִים, בְּנֵי אָדָם חֲלָשִׁים. וְאֵנִי אוֹמֵר לָפִי פְשׁוּטִי: תַּעֲלוּלִים
לִי צְנִי בְּנֵי אָדָם הַמִּתְעוֹלְלִים בְּהוֹ וּמִבְזִין אוֹתָם, כְּמוֹ (איוב טז:טו) "וְעוֹלָתִי בְּעֹפֹר
קָרְנִי", (שמות י:ב) "אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלִיתִי":

Verse 5

וְנִגְשׁ הָעָם. יִהְיוּ דְחוּקִין וְנִגְוָשִׁין זֶה עַל זֶה בְּתִיגּוֹר וְחִירוֹם:
וְיִרְהֲבוּ הַנֶּעַר בִּזְקָנוֹ. וְתִגְדֵּל הַנֶּעַר עַל הַזָּקֵן:
וְהַנְּקָלָה בְּבִנְיָדָה. כְּפִשׁוּטִי. וּמִדְרָשׁוֹ (חֲגִיגָה יד א): יָבֵא מִי שֶׁחֲמוּרוֹת דּוֹמִית עָלָיו
כְּקָלָוֹת, וְיִרְהֲבֵם בְּמִי שֶׁהַקָּלָוֹת דּוֹמִית עָלָיו כְּקָבָדוֹת:

Verse 6

כִּי יִתְפָּשׂ אִישׁ בְּאֲחִיו. כְּאֲשֶׁר יִתְפָּשׂ אִישׁ בְּאֲחִיו בְּבֵית אָבִיו לֹאמַר: "עֲשִׂיר אֶתָּה בְּתוֹרָה,
וּמִחֲוָרָת הִיא בִּידֶךָ כְּשֶׁמְלָה"
קָצִין תִּהְיֶה לָנוּ. וְתִלְמִדָנוּ:
וְהַמְכָּשֶׁלָה הַזֹּאת. שֶׁאֵנוּ נִכְשָׁלִים בָּהּ בְּאִסּוֹר אוֹ בְּהִתֵּר, בְּטִמְאָה אוֹ בְּטִהָרָה, תַּחַת יָדֶיךָ הוּא,
שֶׁאֶתָּה יוֹדֵעַ לְהוֹרוֹת לָנוּ. דִּבֶּר אַחֵר: שֶׁמְלָה לָךְ לְהִלְבִּישׁ עָרוֹם
וְהַמְכָּשֶׁלָה. (פִּי לִנְצֵ"א בִלְע"ז) מְחַסְרוֹנִי שֶׁאֵנִי מְחַסֵּר לָחֶם תַּחַת יָדֶךָ לְהַסְפִּיקָנִי, וְלִכְדָּהּ
קָצִין תִּהְיֶה לָנוּ. וְהוּא מְשִׁיב: בְּבֵיתִי אֵין לָחֶם וְאֵין שְׂמֵלָה, וּמִה טִיבִי לְקָצִין?

Verse 7

יִשָּׂא בִיּוֹם הַהוּא. אֵין "יִשָּׂא" אֵלָּא לְשׁוֹן שְׂבוּעָה: הוּא יִשָּׁבַע לָהֶם, לֹא אֶהְיֶה חוֹבֵשׁ – לֹא
אֶהְיֶה מְחֻבָּשׁ בֵּית הַמִּדְרָשׁ, וּבְבֵיתִי אֵין לָחֶם וְשְׂמֵלָה – אֵין בִּידֵי לֹא טַעַם מִשְׁנָה וְלֹא
טַעַם אֲגָדָה. דִּבֶּר אַחֵר לָפִי פְשׁוּטִי: לֹא אֶהְיֶה חוֹבֵשׁ – לֹא אֶהְיֶה שׁוֹפֵט, שֶׁהוּא חוֹבֵשׁ אֶת
הַנְּדוֹנִים בְּבֵית הַסֵּהר:

Verse 8

כִּי כָשְׁלָה יְרוּשָׁלַם. כָּלֶם חֲסָרִים וּנְפוּלִים, וְאֵין עוֹזֵר זֶה לָזֶה. וְלָמָּה? כִּי מָאֲנוּ לִשְׁמֹעַ,
וְעַתָּה כָּלֶם מְכַעֲסִים:
כִּי לִשְׁוֹנָם וּמַעֲלֵי־הֶם אֵל ה' . לִנְגֹדוֹ, לְהַכְעִיסוֹ
לְמָרוֹת עֵינָי כְּבוֹדוֹ. לְהַקְנִיט לְפָנָי כְּבוֹדוֹ. דָּבָר אַחֵר: עֲנִינֵי כְבוֹדוֹ

Verse 9

הַכָּרַת פְּנִיָּהֶם. עוֹן שֶׁהֵם מְכִירִים פָּנִים בַּדִּיל, הִיא עֲנֹתָה בָּם לְפָנָי. לְשׁוֹן אַחֵר: הַכָּרַת
פְּנִיָּהֶם – נִכְרִים הֵם בַּעֲזוֹת פְּנִיָּהֶם
כִּסְדָּם הִגִּידוּ. לֹא כַחֲדוּ, בְּפִרְהֶסְיָא עָשׂוּ

Verse 10

אָמְרוּ לְמִי שֶׁהוּא צָדִיק כִּי טוֹב עָשָׂה:

Verse 11

אֹי לְרָשָׁע רָע. שֶׁהוּא רָע לַעֲצָמוֹ וְרָע לְאַחֲרָיו; גּוֹרֵם רָעָה לוֹ וְלְאַחֲרָיו. בְּתַנְחוּמָא
: (תַּנְחוּמָא, אִמּוֹר ה) . וְהַמְקָרָא מוֹסֵב עַל אָמְרוֹ צָדִיק כִּי טוֹב לוֹ, וְ אֹי לוֹ לְרָשָׁע רָע

Verse 12

נִגְשִׁיו מְעוֹלָל. לִי־צָנִים הֵם
וְנָשִׁים מְשֻׁלוֹ בּוֹ. נָשִׁים נוֹאֲפוֹת מְשֻׁלוֹ בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמֹשֶׁה "יַעַן כִּי גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן"
(יִשְׁעִיהוּ ג:טז), וְהָטוּ לָבָם לָרָעָה. (לְפִיכָךְ כָּל חַלְשֵׁים מְשֻׁלוֹ בּוֹ). וַיּוֹנְתּוּ תַרְגָּם לְשׁוֹן
(נוֹשִׁים):
מְאֻשְׁרֵי־ד. מְדַרְיָכֵי־ד, שֵׁשׁ לָהֶם לְאַשְׁרָךְ בְּדַרְךְ טוֹב, הֵם מְתַעִים אוֹתָם
בְּלַעַנו. קָלְקְלוּ:

Verse 13

נִצָּב לָרִיב. שֶׁל יִשְׂרָאֵל מְעַמָּד, שֶׁלֹּא לִדְקָדֵק בְּדִינָם
: וְעַמָּד לָדִין עַמִּים. וּמִתְעַכֵּב וּמֵאֲרִיךְ בְּדִינָן שֶׁל אַמּוֹת. עַמִּידָה זֹו לְשׁוֹן עַכְבָּה

Verse 14

ה' בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם זִקְנֵי עַמּוֹ. שֶׁהִיא לָהֶם לְמַחֲוֹת (שַׁבַּת נה), וְלַעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים
וּמַזְלוֹת אוֹמֵר: אַתֶּם בְּעֶרְתֶּם אֶת כְּרַמִּי, אֲנִי קָצַפְתִּי מֵעַט וְאַתֶּם עוֹזְרֶתֶם לָרָעָה (זַכְרִיהָ
(א:ו):
גִּזְלַת הָעֲנִי. דּוֹר שֶׁהָיוּ עֲנִיִּים בְּמַעֲשֵׂים טוֹבִים. כָּל זֶה בְּמִדְרַשׁ אֲגָדָה (שַׁבַּת נד ב; נה
(א), וְלִפִּי מִשְׁמַעוֹת פְּשוּטִיו, כָּל הָעֲנִיָּן עַל יִשְׂרָאֵל, וְעוֹמֵד לָדִין עַמִּים הֵם הַשִּׁבְטִים
: וְאַתֶּם בְּעֶרְתֶּם הַכָּרָם. הַזִּקְנִים וְהַשָּׂרִים אֲכָלוּ אֶת שְׂאֵר הָעֵם

Verse 15

מִלְכָּם. כְּמוֹ מָה לָּכֶם
: תִּטְחֲנוּ. תִּכְתְּתוּ וּתְמַעֲיִטוּ, לְבַזוֹת בְּדִינָם

Verse 16

וַיֹּאמֶר ה'. עַל הַנָּשִׁים אֲשֶׁר מְשֻׁלוֹ בְּעַמִּי, יַעַן פְּאוֹת נִכְרִיּוֹת קָלִיעַת שְׁעָרוֹת כִּי גָבְהוּ
: וְלִגְוִי:
: וּמִשְׁקָרוֹת עֵינָיו. לְשׁוֹן הַבְּטָה. דָּבָר אַחֵר: צוּבְעוֹת עֵינֵיהֶם בְּסִקָּרָא וּבְקָחוֹל
הַלּוּד וְטַפֵּף תַּלְכָּנָה. לְשׁוֹן דָּבָר צָר עַל גְּבִי חֲבִירוֹ, כְּמוֹ (דְּבָרִים יא:ד) "אֲשֶׁר הִצִּיף",
וּמִתְרַגְּמִינָן "דֹּאטִיף". כִּדְ הִיְתָה אֲרֻכָּה מִהִלְכָּת בֵּיו שְׁתֵּי קִצְרוֹת, כִּדִּי שְׁתֵּהָא נִרְאִית צָפָה
לְמַעֲלָה מִהֶם (שַׁבַּת סב א). וַיּוֹנְתּוּ תַרְגָּם: "וּבְפִנְתֵּהוּן מְקוֹל", הָיוּ קוֹשְׁרוֹת פְּאוֹת
: נִכְרִיּוֹת, קָלִיעַת שְׁעָרוֹת תְּלוּשִׁין כּוֹרְכוֹת עִם קָלִיעוֹתֵיהֶן, שִׁי־רָאוּ גִסוֹת וְטַפּוֹסוֹת

וּבְרָגְלֵיהֶם תַּעֲכֹסְנָה. כְּשֶׁהָיוּ עוֹבְרוֹת בַּשּׁוּק אֶצֶל בַּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל, דּוֹרְסִתּוֹ בְּרָגְלוֹ וְרוֹמְזֹת לוֹ צֶדֶד חֹבֶת נוֹאָפוֹת, כְּדִי לְהַבְעִיר בּוֹ יֵצֵר הָרַע כְּעֶכֶס זֶה שֶׁל נָחֵשׁ. "עֶכֶס" (משלי ז:כב) הוּא אָרֶס שֶׁל נָחֵשׁ:

Verse 17

וְשֹׁפָח. לְשׁוֹן צָרַעַת, כְּמוֹ (ויקרא יג:). "מִסְפָּחַת הִיא". וְעַל שֶׁנִּכְתַּב בְּשִׁי"ן דָּרָשׁוּ בּוֹ רַבּוֹתֵינוּ (פְּסִיקְתָּא דְּרַב כְּהֵנָּא יז:). שֶׁתַּעֲשִׂינָה שְׂפָחוֹת מְכַדְנוֹת, וְיֵשׁ שֶׁדָּרְשׁוּהוּ (שם) שֶׁהֲרֵבָה בָּהֶן מִשְׂפָּחוֹת מִשְׂפָּחוֹת שֶׁל כְּנִים. פָּתְהוּ יַעֲרָה. כְּלִיָּהוּ יַעֲרָה, לְשׁוֹן אֲרָמִי הִיא "פְּתִיָּא אוֹכְמָא" (פסחים פח:). הֵן הָיוּ אוֹמְרוֹת (ישעיהו ה:ט) "יִמְהַר יְחִישָׁה מַעֲשֵׂהוּ", שֶׁר רוֹאֶה אוֹתִי וְנוֹטֵל אוֹתִי. כְּשֶׁבָּא הַפְּרַעַנּוֹת הָיוּ שָׂרִי נְבוֹכַדְנֶצַּר נוֹטְלִין אוֹתָן לְהִיּוֹת לְנִשְׂיִם מִחֻמַּת יִפְּלוֹ, וְרַמַּז הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְהָיוּ שׁוֹפְעוֹת כְּאֵדָם הַמַּעֲרָה מְכַלִּי אֶל כְּלִי, וְכֹאשֶׁר נִעְנְשׁוּ בָּדָם נִדָּה וְהָיוּ נִמְאָסוֹת עָלֵיהֶן וּמִשְׁלִיכִין אוֹתָן לְאָרֶץ מַעַל קְרוֹנוֹת שְׁלֶהֶן. יוֹנָתָן תִּרְגָּם: "יִקְרְהוּן יַעֲדִי": פָּתְהוּ. לְשׁוֹן רַחֲב, לְשׁוֹן גָּדֹל:

Verse 18

בַּיּוֹם הַהוּא. לְעֵתִיד לְבָא, כְּשֶׁיָּבֹא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַשִּׁיב אֶת יִשְׂרָאֵל אֵלָיו, יִסִּיר ה' מֵהֶם אֶת תַּפְאָרֶת הָעֶכֶסִּים, שֶׁלֹּא יִהְיוּ תוֹלִין תַּפְאָרֶתם בְּנוֹי תַּכְשִׁיטֵי נִשְׂיִם וְדַבְּרֵי נִבְלָה: הָעֶכֶסִּים. הַמְנַעֲלִים אֶשֶׁר בְּרָגְלֵיהֶם, אֶשֶׁר בָּהֶם תַּעֲכֹסְנָה וְהַשְׁבִּיטִים. מִיָּנִי שֶׁבָּכָה לְתַכְשִׁיטֵי הָרָאשׁ, וְהֲרֵבָה יֵשׁ בְּלִשׁוֹן מִשְׁנָה (נגעים יא:א) שְׁבִיטִים שֶׁל שֶׁבָּכָה: וְהַשְׁהֲרִנִים. יוֹנָתָן תִּרְגָּם "וְסִבְכִּיָּא":

Verse 19

הַנְּטִיפוֹת. "עוֹנֵקִיָּא", לְשׁוֹן "וְעוֹנֵקִים לְגִרְגְּלֵיהֶם" (משלי א:ט). וְלִשׁוֹן נְטִיפוֹת עַל שֶׁם שֶׁתְּלוּיּוֹת עַל הַצֹּאֵר וְנוֹטְפוֹת עַל הַחֲזָה, וְהֵן כְּמִין מְרַגְלִיּוֹת נְקוּבוֹת וְחֲרוּזוֹת בְּחוּט, וּבִלְע"ז מוֹשְׁטִינִצָּא"ש: וְהַשִּׁירוֹת. צְמִידֵי הַזְרוּעַ, דְּמִתְרַגְּם "וְשִׁירָאָה" צְנִיף שֶׁמַּצְנִיפוֹת כָּל פְּרָצוּפֵיהֶם חוּץ מִגְלָגֵל הָעֵין, כְּדִי שֶׁיִּתְאַוֶּה אֵדָם לְזוֹל בְּמִרְאוֹת הַלְּסִתוֹת. (סא"א) לְשׁוֹן אַחֵר: וְהַרְעֵלוֹת – מִיָּנִי סִרְבָּלִים נְאִים לְהַתְעַטֵּף בָּהֶן, וּבְלִשׁוֹן מִשְׁנָה יֵשׁ "מִדִּיּוֹת רְעוּלוֹת" בְּמִסְכָּת שֶׁבֶת (סה א):

Verse 20

הַפְּאָרִים. תִּרְגָּמוֹם "כְּלִילִיָּא", כְּמוֹ (שמות לט:כח) "פְּאָרֵי הַמִּגְבְּעוֹת": וְהַצְעָדוֹת. אֶצְעָדָה שֶׁל שׁוֹקִים וְהַקְּשָׁרִים. כְּמִשְׁמַעוֹ, קִשְׁוִירִים קְצָרִים שֶׁקוֹשְׁרִין בָּהֶן שְׁעָרִין, וְיֵשׁ שֶׁעוֹשִׂין אוֹתוֹ מְזֻהָבִים, פֶּרֶשִׁינ"ש בִּלְע"ז: וּבִתִּי הַנֶּפֶשׁ. שֶׁכְּנָגַד הַלֵּב, נוֹשֵׁק"א בִּלְע"ז: וְהַלְחָשִׁים. נִזְמִי הָאֵל, מְקוֹם שֶׁלּוֹחֲחִין לָהּ שֶׁם:

Verse 21

Verse 22

הַמִּתְקַלְצוֹת. "כְּתוּנִיָּא", כְּמוֹ (שמואל ב ב:א) "וְקָח אֶת תְּלִיצָתוֹ", שֶׁהִגּוּף מְלַבֵּשׁ בָּהֶם, וּכְשֶׁפּוֹשְׁטִין אוֹתָם חוֹלְצִין אוֹתָם מִן הַגּוּף: וְהַמַּעֲטָפוֹת. מַצְעוֹת הַמַּטָּה, כְּתִרְגוּמוֹ: "שׁוֹשִׁיפִּיָּא". וְהַמְטָחוֹת – מַפּוֹת וְהַחֲרִיטִים. תִּרְגוּמוֹ "מִחְכִּיָּא", דְּפוּס שֶׁל בֵּית הָרָחֶם, כְּדִמְתְּרַגְּמִינָן "וְכוּמָז" (שמות לז:כב) "מְחִידָה":

Verse 23

וְהַגְלִינִים. הֵן הַמִּרְאוֹת, כְּתִרְגוּמוֹ: "מִחְזִיָּתָא" (ספריקיי"ו בִּלְע"ז), עַל שֶׁם שֶׁמְגַלֵּוֹת צוּרוֹת הַפָּנִים קְרוּיִין גְּלִיּוֹנִים, אוֹ שֶׁמָּא מִרְאוֹת שֶׁלָּהֶם נִגְלָלוֹת הָיוּ:

וְהַסְדִּינִים. שֶׁל פִּשְׁתָּן הֵם, הַמִּתְעַטְפִּין בָּהֶם:
וְהַצְנִיפוֹת. מוֹלְקֵי־נֹשׁ בִּלְעִז:
וְהַרְדִּידִים. "כְּבִינְתָא" (פּרמל"ץ בִּלְעִז), וְהֵם שֶׁל זָהָב שֶׁמְכַבְּנִין בָּהּ הַסְרָבֶל שֶׁהָאִשָּׁה
מִתְעַטְפֹת בּוֹ:

Verse 24

וְהָיָה תַחַת בִּשְׁם מֶלֶךְ. מְקוֹם שֶׁהָיוּ מִתְבַּשְּׂמוֹת בּוֹ יְהִיָּה נֶמֶק
וְתַחַת תְּגוּרָה נִקְפָּה. מְקוֹם שֶׁחִוְגְרָה שָׁם, יְהִיָּה נִיקָף, נִחְתָּד בְּחִבּוּרוֹת וְרִשּׁוּמֵי מְכוֹת, כְּמוֹ
:"אֲחֵר עוֹרֵי נִקְפוֹ" (אִיּוֹב יט:כו), "וְנִקְפָּה סִבְכֵי הַיַּעַר" (ישעיהו י:לד)
וְתַחַת מַעֲשֶׂה מְקֻשָּׁה. מְקוֹם שֶׁהָיוּ עוֹשִׂוֹת בּוֹ הַמַּעֲשֶׂה הָאֲמֹר לְמַעַלָּה "הַלּוֹד וְטַפּוֹף תִּלְכְּנָה"
(ישעיהו ג:טז), וְהוּא בְּגִבַּה הָרָאשׁ, שָׁם תִּהְיֶה מְקֻשָּׁה קָרְחָה, מְכָה הַמְקַרְחַת אֶת הָרָאשׁ.
מְקֻשָּׁה לְשׁוֹן "דָּא לְדָא נִקְשׁוֹ" (דְּנִיאל ה:ו). וְאַנִּי הָיִיתִי מְפָרְשׁוֹ: תַחַת הַמַּעֲשֶׂה מְקֻשָּׁה,
מְקוֹם שֶׁהָיוּ שָׁם תְּגוּרוֹת נוֹתְנוֹת טַפִּי הַזָּהָב הָעֲשׂוּיֹת מְקֻשָּׁה בִּטְדִי"ץ בִּלְעִז, אֲלֹא שֶׁהוּא
נִקְוֹד פֶּתַח וְהוּא בְּמִסְוֶה בַּעֲשָׂרָה נִקְוִדִים פֶּתַח, וְאֵין אֲחָד מֵהֶם דְּבוּק לְתִיבָה שֶׁל אֲחָדָיו,
וְכָל מַעֲשֶׂה שֶׁהוּא דְבוּק לְתִיבָה שֶׁל אֲחָדָיו נִקְוֹד קֶמֶץ:
וְתַחַת פְּתִיגִיל. וְהוּי (סְפָרִים אַחֲרִים: הָרִי) כְּפִתִי תִיבוֹת: פְּתִי גִיל, כְּלִי שֶׁהוּא מְבִיאֵן
לְיַדִּי גִילָה, וְהוּא בֵּית הָרָחֶם הָאֲמֹר לְמַעַלָּה "פִּתְחֵן" (ישעיהו ג:יז). קוֹלוֹף אוֹתָהּ גִילָה
תִּהְיֶה מְחַלְגַת שֶׁקֶ בְּכָל מִתְנִיָּה:
כִּי תַחַת יָפִי. כִּי זֹאת הוֹגֶנֶת לְהִיּוֹת לָהֶם תַחַת יָפִי שֶׁהָיוּ מְשַׁתְּפָצוֹת בּוֹ:

Verse 25

מִתִּידָה. גְּבוּרִידָה, מִתִּי מִלְחָמוֹתֶיהָ הַיּוֹצֵאִים בְּצִבָּא בְּמִנְיָן:

Verse 26

וְאֵנִי. לְשׁוֹן אֲנִיָּה:
פִּתְחִיָּה. שְׁעָרֵי עִירוֹת וּבָתִּים, בְּכָל שְׁעָרֶיהָ יְהֵא הֶסֶפֶד:
וְנִקְתָּה. וְתִתְרוֹקֵן מְכָל, כְּמוֹ "וְגַם אֲנִי נִתְתִּי לָכֶם נִקְיוֹן שְׁנִים" (עֲמוֹס ד:ו). וְכִלְשׁוֹן
מִשְׁנָה: יֵצֵא פְּלוֹנִי נִקְי מִנְכָּסָיו (בבא קמא מא א)
לְאַרְץ תִּשְׁבֵּב. מְגִבָּה לְשִׁפּוֹלוֹת, "יִשְׁבּוּ לְאַרְץ יִדְמוֹ" (איכה ב:י) בְּתִשְׁעָה בָּאֵב:

Chapter 4

Verse 1

וְהִתְחַזְּקוּ. וְיִאֲחֲזוּ:
שָׁבַע נְשִׁים בְּאִישׁ אֶחָד. מְרַב אֲלֻמְנוֹת רַבּוֹת, בְּאִישׁ אֶחָד מִבְּקָשׁוֹת מִמֶּנּוּ שֶׁיֵּשָׂא אוֹתָן
אֶסֶף. הִטְמֵן תְּרַפְתָּנוּ, כְּמוֹ "וְאֲסַפְתִּי אֶל תּוֹד בֵּיתְךָ" (דְּבָרִים כא:יב), שֶׁהָאִשָּׁה כְּשֶׁהִיא
נִשְׁוֹאָה אֵין נוֹהֲגִין בָּהּ מִנְהַג הַפָּקֶר. וּמִדְרָשׁ אֲגֻדָּה (איכה רבה ה:יא): נְבוּכַדְנֶאצַּר גָּזַר
שֶׁלֹא יִבְעֵלוּ אִשָּׁת אִישׁ שֶׁלֹא יַעֲנֶשׁוּ, לָכֵן הָיוּ מִבְּקָשׁוֹת שֶׁיֵּהֵא עֲלֵיהֶן שָׁם אִישׁוֹת:

Verse 2

בִּיּוֹם הַהוּא. לְאַחַר שֶׁיָּכְלוּ נוֹי תְּכַשִּׁיטִי הַנוֹאֲפוֹת וְהַנְּבָלוֹת, לֹא תִכְלָה (סְפָרִים אַחֲרִים:
לֹא תִסּוֹלָה) עוֹד צָבִי נוֹי כְּבוֹדִם בְּאֵלָה:
יְהִיָּה צִמַּח ה'. לָכֶם לְנוֹי:
לְצָבִי וּלְכְבוֹד. הֵם הַצְדִּיקִים הַנִּשְׁפָּאֲרִים בָּם וְהַחֲכָמִים תִּלְמִידֵי הַתּוֹרָה, בָּהֶם יִתְלוּ אֶת צָבִי
כְּבוֹדִם:
וּפְרִי הָאָרֶץ. הֵם בְּנֵי הַצְדִּיקִים, פְּרִי עֵץ חַיִּים, הֵם יְהִיוּ לְגֵאוֹן וּלְתִפְאֶרֶת, אֲשֶׁר בָּהֶם
יִתְפָּאֲרוּ וְיִתְהַלְלוּ פְּלִיטַת יִשְׂרָאֵל. צָבִי – הוּא נוֹי, דְּבָר צְבִיּוֹן שֶׁיֵּשׁ חֹפֶץ בּוֹ

Verse 3

וְהָיָה הַנִּשְׁפָּאֵר בָּהֶם בְּצִיּוֹן יִתְיַשְּׁבוּ:
וְהַנּוֹתֵר. בְּכָל מְקוֹם, יִשְׁכְּנוּ בִירוּשָׁלַם.

Verse 4

Verse 5

הסר משוכתו. להסיר גדר המסוכד ומגין עליו, 'מסוכה' הוא סג קוצים, 'גדר' הוא גדר אבנים:
:והיה. הכרם:
:לבער. שירעו בו בהמה וסיה

Verse 6

:ואשיתהו בתה. לשון שממה וריקנות היא, וכן (ישעיהו ז:יט) "בנחלי הבתות"
:ולא יעדר. לשון חפירת כרם הוא
ועלה שמיר ופית. מיני קוצים פתר בהם מנחם בן סרוק (מחברת מנחם: שמר), ואני
אומר: שמיר לשון תולעת חזק הוא המבקע אבנים, שבו בנה שלמה את בית המקדש,
:כענין שנאמר (יחזקאל ג:ט) "כשמיר חזק מצור"
פית. לשון "השאת והשבר" (איכה ג:מז), לשון "תשא שממה" (ישעיהו ו:יא), צדו
מאין דורש לכנס בו, ומתוך כך תעלה בו תולעת

Verse 7

כי כרם ה' צבאות בית ישראל. לכרם הזה אתם משולים בית ישראל, כי כל מה שעשה
לכרם הזה עשה לישראל. והכרם הוא אדם הראשון, כי מצינו במדרשי אגדה במקומות
הרבה, במונחים ובבראשית רבה (בראשית רבה יט:ב), שמתראות הללו נדרשין עליו.
לא נטרד אדם הראשון עד שחרף וגדף, שנאמר "ויקו לעשות ענבים" (ישעיהו ה:ב).
ובמקום אחר מצינו: הושיב עליו שומרים שלא יאכל מעץ החיים, שנאמר "ועל העבים
:אצוה" (ישעיהו ה:ו). וכן נדרשנו עליו
:כרם. זה אדם הראשון
:לידידי. זה הקדוש ברוך הוא
:כל שמו בגן עדן
:ויעזקהו. בעשר חפיות האמורות (יחזקאל כח) בפרשת חירם מלך צור
:ויסלקהו. מ'צר הרע, עד ש'אכל מן העץ ונכנס בו יצר הרע
:ויטעהו שורק. תחלת יצירתו מקום המזבח
:ויכל מגדל בתוכו. "ויפח באפיו נשמת חיים" (בראשית ב:ז) מן העליונים
:וגם יקב חצב בו. מעין נובע, מקור חכמה
:ויקו לעשות ענבים. שיודה וישבח לפניו
:ויעש באפיו. דברים נבאפים, חרף וגדף
:שפטו נא. לפי שסוף המשל בא לומר, שאף הם עשו כמותו, שאל להם המשפט
:אידיעה נא אתכם. מה נראה בעיני לעשות לו ועשיתי
:הסר משוכתו. טרדתיו מתוך חפיותיו
:והיה לבער. סוף למות ולמשול בו חיות רעות
:פרוץ גדרו. טרדתיו מחיצת גן עדן
:ואשיתהו בתה. צדו הושבתיו, שלא נתי תורה בימי
:לא יזמר ולא יעדר. לא ילמדו ממנו, לא זכות ולא מעשה טוב
:ועלה שמיר ופית. שלט בו יצר הרע ובדורותיו אחריו, לעשות מעשים מקלקלים
:ועל העבים אצוה. צויתי עליו שומרים לשמר את דרך עץ החיים
כי כרם ה' צבאות בית ישראל. כי כאותו הכרם לי בית ישראל, עשרת השבטים הם היו
לי ככרם יו, ככרם זית, כקרו שמו בארץ שמנה: שמו כהנה, שמו מלכות, שמו
מנורה, שמו מנחות. עזקתים תחלה בהקף עניי כבוד במדבר, וסלקתים ונקיתים
מפושעי הדור. נטעתי שורק, שש מאות ושש מצוות כמנין שורק הוספתי עליהם, על
שבע מצוות שנצטוו בני נח. בנית מגדל בתוכו משכני ומקדשי, וגם יקב המזבח
:והשיתיו
:ויעש באפיו. קלקלו מעשיהם
ועתה יושב ורושלם ואיש יהודה אשר לא גליתים עדיו, ושפטו נא ביני וביניהם על
הרעה שהבאתי עליהם: מי סרח על מי? מה היה לי לעשות עוד טובה לכרמי ולא עשיתי
לו?

אִידִיעָה נָא אֲתָכֶם. גַּם אַתֶּם הַמְכַעֲסִים אוֹתִי, אֶת אֲשֶׁר הִגּוּן בְּעֵינַי לַעֲשׂוֹת לְכַרְמִי, כָּכָל
אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְאֵדָם הָרָאשׁוֹן
הִסֵּר מִסּוּכָתוֹ. אֶסְלַק שְׁכִינָתִי מֵעֲלֵיהֶם, הַמְסוּכָכֶת עֲלֵיהֶם, כִּמְה שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו כב:ח)
"וַיִּגַּל אֶת מִסְדֵּי יְהוּדָה"
פָּרוּץ גִּדְרוֹ. אֶתוֹץ חִימוֹתָיו
וְאֶשְׁיִתְהוּ בָתָהּ. "וְאֶשְׁוִינֹן רְטִישׁוֹן" (תרגום יונתן)
לֹא יִזְמַר וְלֹא יַעֲדֵר. "לֹא יִסְתַּעֲדוּן וְלֹא יִסְתַּמְכּוּן" (תרגום יונתן)
וְעַלָּה שְׁמִיר וְשִׁית. "וַיְהִי מִטְלָטְלִין וְשִׁבְיָקִין", דְּגָמַת "שְׁמִיר וְשִׁית" שֶׁל כָּרֶם, וְאֶצֶל
הַכָּרֶם מִמָּשׁ בְּמָקוֹם אֲחֵר (ישעיהו ז:כג) הוּא מְתוּרָגֵם: "הוֹבְאֵי וּבּוֹר"
וְעַל הָעֵבִים אֲצֻנָּה. "וְעַל נְבִיאֵי אֶפְרַיִם דָּלָא יִתְנַבּוּן עַלִּיהוֹן" (תרגום יונתן). הַנְּבוּאָה
נִמְשָׁלָה לְמַטֵּר, שֶׁהָעֵבִים מְקַבְּלִין אוֹתָהּ מִן הַשָּׁמַיִם, כִּדְּ הַנְּבִיאִים מְקַבְּלִין הַנְּבוּאָה מִפִּי
הַקָּדוֹשׁ:
נִטַּע שְׁעִשׂוּעִיו. כְּמוֹ "נִטַּע" (איוב יד:ט), וּלְפִי שֶׁהוּא דְּבוּק נִקּוּד (פִּתּוּחַ) כְּמוֹ "בָּקָר
זִבְחַ הַשְּׁלָמִים" (במדבר ז:פח)
וַיִּקּוּ. שֶׁיַּעֲשׂוּ מִשְׁפָּט, וְהִנֵּה מִשְׁפָּח – אֲסִיפַת חֲטָא עַל חֲטָא, כְּמוֹ "מִהֲסַפֵּחַ" (שמואל א
כו:יט), "סַפֵּחַ נִי נָא" (שמואל א ב:לו). דְּבָר אֲחֵר: לְשׁוֹן נִגְעַ, וּלְפִי שֶׁהוּא לְשׁוֹן נוֹפֵל
עַל הַלְשׁוֹן בְּקִרְיָאָתוֹ, דּוּמָה 'מִשְׁפָּט' לְ'מִשְׁפָּח', וְכֵן 'עֲעָקָה' לְ'צִדְקָה', נִפְל בּוֹ רוֹחַ
הַקָּדֹשׁ בְּפִי הַנְּבִיא

Verse 8

הוּא מַגִּיעֵי בֵּית בְּבִית. עֲשָׂרִים וּשְׁנַיִם "אֲשָׁרִי" נֶאֱמַר בְּסִפּוֹר תְּהִלִּים עַל מְקִיְמֵי הַתּוֹרָה,
וְעֲשָׂרִים וּשְׁנַיִם "הוּא" אֶמַר יִשְׁעִיָּה עַל הַרְשָׁעִים. הוּא לְשׁוֹן צַעֲקַת אֲנָחָה עַל פְּרַעְנוֹת
הַקְּעִתִּידָה לְבֹא
מַגִּיעֵי בֵּית בְּבִית. מְקַרְבִּים בְּתִיהֶם זֶה אֶצֶל זֶה, וּמִתּוֹךְ כִּדְּ גִזְלִים קָרְקַע הָעֲנָנִים
הַחֲלָשִׁים שְׁבִין שְׁנֵי הַבָּתִּים, וְכֵן
שְׂדֵה בְשָׂדָה יִקְרִיבוּ עַד אֶפֶס מְקוֹם. שְׂאִין מְקוֹם לְעֵנִי לְשִׁבָּת
וְהוֹשְׁבָתָם לְבִדְדָם בְּקֶרֶב הָאָרֶץ. כְּסִבּוּרִים אֲתָם שְׂאִין חֲלָק לְהַקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְלֹא לְעֲנָנִים
בְּאָרֶץ: חֲלָקוֹ בְּמַעֲשָׂרוֹת אֲתָם גִּזְלִים, וְלְעֲנָנִים אֶת אֲרָצָם, שֶׁתִּהְיוּ אֲתָם לְבִדְדָם יוֹשְׁבִים
בָּהּ:

Verse 9

בְּאֲזִנֵּי ה' צְבָאוֹת. אֶמַר הַנְּבִיא: שְׁתִּי אֲזִנִּי שְׁמַעוּ כְּשֶׁנִּגְזַר עֲלֵיהֶם גִּזְרָה מֵאֵת ה'
וּבִשְׁבוּעָה, אִם לֹא עַל דְּבַר זֶה בְּתִים רַבִּים לְשִׁמָּה יִהְיוּ, וּבְתִים גְּדוֹלִים וְטוֹבִים יִהְיוּ
מֵאֵין יוֹשֵׁב :

Verse 10

כִּי עֲשֶׂרֶת צְמִדֵי כָרֶם. וּמִפְּנֵי הָרָעַב יִגְלוּ יוֹשְׁבֵי הַבָּתִּים וְאֵין יוֹשֵׁב בָּהּ, וְגַם זֹאת תִּהְיֶה
לָכֶם מִדֵּה בְּמִדָּה עַל הַקֶּרֶב הַשְּׂדֵה בְשָׂדָה, שֶׁיִּגְלִתֶם חֲלָקוֹ שֶׁל מְקוֹם בְּמַעֲשֵׁר הָאָרֶץ
עֲשֶׂרֶת צְמִדֵי כָרֶם. אֲרַפִּינִי טַל בִּלְעִי, וְאֶמַר אֲנִי: כִּדְּ עֲבוּדַת יוֹם אֶחָד בְּצִמְד בְּקֶרֶת קְרוֹי
"צִמְד":
יַעֲשׂוּ בֵּית אֶחָת. מִדָּה אֶחָת שֶׁל יֵין, בֵּית שְׁלֹשׁ סָאִין
וְזֶרַע חֹמֶר. בֵּית כּוֹר, שֶׁהוּא שְׁלֹשִׁים סָאִין שֶׁל תְּבוּאָה, יַעֲשֶׂה אִיפָּה שְׁלֹשׁ סָאִין

Verse 11

מֵאֲחֵרֵי בִנְשָׁף. לְשָׁתוֹת יֵין בְּלִילוֹת
:יֵין יִדְלִיקֶם. בּוֹעֵר בָּם

Verse 12

כְּנוֹר וְנֶבֶל. נִימִיו יִתְרוֹת יֵשׁ בְּנֶבֶל מִן הַכְּנוֹר, וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ נֶבֶל? שֶׁמִּנְבֵּל כָּל מִינֵי
:כְּלֵי זִמְרָה (מדרש תהלים פא, ג)
:תָּף. שֶׁל עוֹר הוּא
:וְחִלְלִיל. אֲבוֹב שֶׁל קִנָּה, (צלמיי"ל בלע"ז)
:וְאֵת פֶּעַל ה' לֹא יִבִּיטוּ. "וּבְאִזְרֵיָה דָה" לֹא אֲסִתְּכִלוּ" (תרגום יונתן)
וּמַעֲשֶׂה יָדָיו לֹא רָאוּ. עָשׂוּ עֲצָמָם כְּאֵלוֹ לֹא רָאוּ אֶת גְּבוּרָתוֹ. דְּבָר אֲחֵר: לֹא קִלְסוּהוּ
:שְׁחִירִית 'יוֹצֵר אוֹר', וְלֹא עֲרַבִית 'הַמַּעֲרִיב עֲרַבִים'

Verse 13

מבלי דעת. לפי שהיה לבם בלי דעת
:ויבדו מתי רעב. נכבדיו ומותו ברעב
:צחה צמא. צמא כנגד רוב משתיהם
:צחה. תרגום של צמא

Verse 14

לכו הרחיבה. מדה במדה: הם הרחיבו נפשם לבלוע מאכל ומשתה לרב, ופערו פה
:לבלוע, אף שאול תרחיב נפשה לבלוע
:ופתחה. ופתחה
לכלי חק. באין סוף, ולמה לכלי חק? לפי שלא היה בידם של אלו חק וקצבה
:לתפנוניהם
:ונירד שם הדרה של ירושלים
:ועלז בה. העליזים שבה

Verse 15

וישח. "ויחלש תקוף גבריו". ולפי מדרשו (סוטה מח א) זה הקדוש ברוך הוא, שהם
גרמו לו להראות כאיש נדהם (ירמיהו יד:ט), וכן הוא אומר "צור ילדך תשי"
:(דברים לב:יח), ואומר "בעצלתים ימד המקרה" (קהלת י:יח)

Verse 16

ויגבה ה' צבאות במשפט. כשיעשה משפטים בהם, יגבה שמו בעולם. במשפט. יושטיצ"א
:בלע"ז
:והאל הקדוש. יתקדש בתוך הצדיקים הנשואים בכם

Verse 17

:ורעו כבשים כדברים. צדיקים, הנמשלים כעדר הרחלים
כדברים. כמנהגם, בישר ובמדה, מכלכלים דבריהם במשפט כבשים הללו. ורבותינו
:דרשו כדברים - כמדבר בם, נחמות הנדברות להם
:ונחמות מחים. בתי הרשעים, שהם שמנים
:גרים יאכלו. הצדיקים, שהם כגרים, יאכלום
:מחים. שמנים, כמו "עולות מחים אעלה" (תהלים סו:טו)

Verse 18

הוי משכי העול. גוררים יצר הרע עליהם מעט מעט בתחלה בתכלי השוא כחוט של קורי
עכביש, ומשנתגרה בהם מתגבר והולך עד שיעשה כעבות העגלה שקושרין בו את הקרול
:למשו (סוכה נב, א)
:השוא. דבר שאין בו מחש
:חטא. חטא

Verse 19

:ימהר יחישא מעשהו. הפרענות שהוא אומר להביא
:למען נראה. דבר מי יקום

Verse 20

האמרים לרע טוב. מקלסיו לעבודה זרה, ורע בעיניהם לעבודת הקדוש ברוך הוא שהוא
:טוב
:שמים חשך לאור. דבר שהוא עתיד להביא עליהם חשך, אומרים שיאיר להם
:שמים מר למתוק. עול, שהוא עתיד להביא עליהם פרענות מר, אומרים שימתיק להם
:ומתוק למר. עבודת הקדוש ברוך הוא המתוקה, אומרים: מרה היא

Verse 21

Verse 22

לְמַסַּד שְׂכָר. לְמַזוֹג שְׂכָר, תִּקְוֹן הַמְשָׁקָה קְרוֹי מְסַדִּי

Verse 23

וְצִדְקַת צְדִיקִים. שֶׁהוּא רְאוּיָו לְזָכוֹת בְּבֵית דִּין, יִסִּירוּ מִמֶּנּוּ, וּמִחֲיָבִין אוֹתוֹ בְּדִין
וְגוֹזְלִין מִמּוֹנוֹ:

Verse 24

לָכֵן. וְהִיָּה הַדָּבָר הַזֶּה לָהֶם וְגוֹ'
כְּאֹכֶל קֵשׁ לְשׁוֹן אֵשׁ. כְּאֹכֹל אֶת הַקֵּשׁ לְשׁוֹן אֵשׁ
וְנִשְׁשָׁה. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "עֲמִירָא", קָשִׁיו שֶׁל שִׁבְלִי; וְכִנְשָׁשׁ אֲשֶׁר הִלָּהֶבָה תִּרְפָּנוּ וְתַעֲשָׁנוּ
אֲפֹר:
כַּמָּק. כְּדָבָר הַנִּמּוּק
וּפְרָקִים. גְּדוּלָתָם, כְּאֶבֶק הַעוֹלָה לְפָנֵי רוּחַ וּמִסְתַּלֶּקֶת, כִּד תִּסְתַּלַּק

Verse 25

עַל כֵּן. עַל מַעֲשֵׂיהֶם הִלְלוּ
וַיִּרְגְּזוּ הַקְּרִים. מַלְכֵי יְהוּדָה וְשָׂרֵיהֶם
כְּסוּפָה. כְּרוֹק וְקִיא הַנִּיטָח מִתּוֹךְ גּוּפוֹ שֶׁל אָדָם, שֶׁהוּא מְאוּס. וּבְלִשׁוֹן חֲכָמִים קְרוֹי
סִי, וְכֵן "סִי וּמְאוּס" (אֵיכָה ג:מח)
בְּקָרֵב חוּצוֹת. כֵּן יִהְיוּ מְאוּסִים בֵּין הַבְּבָלִים
בְּכָל זֹאת. הַבָּאָה עֲלֵיהֶם
לֹא שָׁב אִפּוֹ. לֹא נִתְקַנּוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם לְהִשָּׁיב אִפּוֹ מִהֶם
נִטּוּיָהּ. לְהִרְעֵ לָהֶם

Verse 26

וְנִשְׂאָה. הַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא נֹס לְגוֹיִם, וְיִרְמִיז לָהֶם רְמִיזִים לְהַתְאַסֵּף וּלְבַא עֲלֵיהֶם. נְשִׂיאָה
נֹס הוּא כְּמוֹ כְּלוּנָס אֲרוּךְ, וְנוֹתְנִין בְּרָאשׁוֹ בְּגֵד, וְעוֹלִין בְּרָאשׁ הַר גְּבוּהָ וְרוֹאִין אוֹתוֹ
מְרֻחָק, וְהוּא סִימָן לְקַבּוּץ בְּנֵי אָדָם. וְכֵן "אֵל עַמִּים אֲרִים נְסִי" (יִשְׁעִיהוּ מִט:כב),
וְכֵן "וְשִׁים אֹתוֹ עַל נֹס" (בַּמִּדְבָּר כֹּא:ח). כְּלוּנָס – פִּירָק"א בַּלַּע"ז, וְעַל שֵׁם שֶׁהוּא לֹאֹת
קְרוֹי נֹס:
וְנִשְׂרָק. שִׁיבִלִי"ר בַּלַּע"ז, אֵף הוּא סִימָן לְקַבּוּץ
מְקַצֵּה הָאָרֶץ. שִׁיבִיאוֹ מְרֻחָק לְצוּר עַל יִשְׂרָאֵל
קָל יִבּוֹא. הָאוֹיֵב עֲלֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁמְפָרֵשׁ וְהוֹלֵךְ

Verse 27

אֵין עֵיף וְאֵין כּוֹשֵׁל בּוֹ. לֹא יֵיעַף וְלֹא יִכָּשֵׁל בְּמְרוּצָתוֹ, לְקַיִים "יִמְהַר יְחִישָׁה"
(יִשְׁעִיהוּ ה:יט) שֶׁהֵם אוֹמְרִים לְפָנָיו
נִפְתָּח. לְשׁוֹן נִתְר, כְּמוֹ "וַיִּפְתַּח הַגְּמָלִים" (בְּרָאשִׁית כד:לב)
וְלֹא נִתָּק. וְלֹא יִרְאוּ שֵׁם סִימָן כְּשֶׁלּוֹן, לִירָא מִחֲנִי מִלְבָּא

Verse 28

כַּצָּר. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "כְּטִינְרָא", כְּמוֹ צוּר
וְגִלְגָּלִיו. אוֹפְנֵי מְרַכְבוֹתָיו

Verse 29

שְׂאָגָה. אֵימָה זוֹ תִּהְיֶה עֲלֵיכֶם כְּמוֹ לְבִיא
וְנִפְלִיט. יַצִּילָנוּ לְטִרְפוֹ מִיַּד כָּל הַבָּאִים לְהַצִּילָהּ. יַפְלִיט – אִישְׁקֻמוּצִיר בַּלַּע"ז

Verse 30

וַיִּנָּהֱם. אוֹתוֹ הָאוֹיֵב עַל עַם ה' הַנִּזְכָּר לְמַעַן
:כְּנִהֲמָת יָם. אֲשֶׁר יִהְיֶה גִלְיוֹ, כֹּן יָבוֹא בְּחִלּוֹת הוֹמֹת
וְנִבֵּט לָאָרֶץ. לְשׁוֹן הַבֶּטָה: וְבֵיטוֹ יִשְׁרָאֵל וַיִּצְפּוּ שְׂיַעְזְרוּם מַלְכֵי אֶרֶץ שָׁהֶם סוֹמְכִין
:עָלֵיהֶם, כְּעֵנָן שֶׁנֶּאֱמַר "הַיָּרְדִים מְצָרִים לְעִזְרָה" (ישעיהו לא:א)
וְהִנֵּה חֹשֶׁךְ. שֶׁלֹּא יֵהְיֶה עוֹזֵר לָהֶם. וְנִבֵּט לְשׁוֹן נִפְעַל, כְּמוֹ "לֹא נִפְתַּח" וְ"לֹא נִתַּק"
:(ישעיהו ה:כז), וְהוֹי"ו גּוֹרֶמֶת לוֹ לְהִסָּב הַדְּבוּר לְהִבָּא, אֵייר"ט אִיסְגֵרֵד"י בִלְע"ז
צָר וְאוֹר חֹשֶׁךְ. כְּמוֹ "וְכָשֶׁל עוֹזֵר וְנִפְלַע עוֹזֵר" (ישעיהו לא:ג), מִי שֶׁצָּר לוֹ שֶׁבָּאת עָלָיו
הַצָּרָה, וְזֶה שֶׁבָּא לְהֵאִיר לוֹ – שְׁנֵיהֶם חֹשֶׁכוֹ. וַיֵּשׁ פּוֹתְרִיו: צָר הִיא הַלְבָּנָה שֶׁנִּתְמַעֵטָה,
:וְאוֹר הִיא הַחֹמָה
בְּעִרְפִּיהָ. בָּבֶא מֵאֲפִלְיָה שְׁלֵה, לְשׁוֹן "יַעֲרָף כְּמִטֶּר" (דברים לב:ב), וְכֹן דֶּרֶךְ בְּעִרְוָה מִטֶּר
:הָאוֹר מֵאֲפִיל

Chapter 6

Verse 1

:בְּשָׁנֹת מוֹת. כְּשֶׁנֶּצְטָרַע (תנחומא צו יג)
וְשׁוֹלְיוֹ. כְּמוֹ "שׁוֹלֵי הַמַּעִיל" (שמות כח:לד), תַּחֲתִיתוֹ. רְאִיתִיו יוֹשֵׁב עַל כֶּסֶּא בְּשָׁמַיִם,
:וְרַגְלָיו בְּהִיכָל, הַדּוֹם מִרְגְּלוֹתָיו בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, לְדוֹן עַל עֲזָיָה שֶׁבָּא לְטוֹל כֶּתֶר כְּהֵנָה

Verse 2

:שָׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל. בְּשָׁמַיִם
:לוֹ. לְשִׁמּוֹ, כֹּן תַּרְגָּם יוֹנָתָן: "שִׁמְשׁוֹן קָדִישׁוֹן בְּרוּמָא קְדוּמָהּ"
:בְּשָׁמַיִם יִכְסֶה פָנָיו. שֶׁלֹּא יִבֵּיט לְצַד הַשְּׂכִינָה
וּבְשָׁמַיִם יִכְסֶה רַגְלָיו. לְצִנִּיעוּת, שֶׁלֹּא יִרְאֶה כָּל גּוֹפּוֹ לְפָנָיו בּוֹרְאוֹ. וּבִתְנַחוּמָא
(תנחומא, אמור ח) רְאִיתִי: כְּסוּי הַרְגְּלָיִם לְפִי שָׁהֶם "כַּכֶּף רַגְלֵ עֲגָל" (יחזקאל א:ז),
:שֶׁלֹּא לְהִזְכִּיר לְיִשְׂרָאֵל עוֹן הָעֲגָל
:וּבְשָׁמַיִם יַעֲרָף. וּבִתְרִין מִשְׁמַשׁ

Verse 3

וְקָרָא זֶה אֵל זֶה. נוֹטְלִין רְשׁוּת זֶה מִזֶּה, שֶׁלֹּא יִקְדִּים הָאֱחָד וַיִּתְחַיֵּל וַיִּתְחַיֵּב שָׂרָפָה, אֲלֵא
אִם כֹּן פְּתוּחוֹ כְּלָם כְּאֶחָד; וְזֶהוּ שִׁיטְד בְּיוֹצֵר אוֹר: 'קְדוּשָׁה כְּלָם כְּאֶחָד עוֹנִים'. וּמִדְּרַשׁ
:אֲגֻדָּה מַעֲשֶׂה מְרַכְבָּה הוּא; וְכֹן תַּרְגָּם יוֹנָתָן
:קְדוּשׁ קְדוּשׁ קְדוּשׁ. שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים, כְּתַרְגוּמוֹ

Verse 4

וַיִּנְעוּ אֲמוֹת הַסָּפִים. "אֵילָנוֹת סָפִי" (תרגום יונתן), הֵם מְזוּזוֹת הַפֶּתַח, שֶׁנִּמְדָּדִין
:בְּמִדּוֹת אֲמוֹת לְגִבָּה וּלְרֹחַב, וְהֵן מְזוּזוֹת הַהִיכָל
מְקוֹל הַקּוֹרָא. מְקוֹל הַמְּלָאכִים הַקּוֹרְאִים, וְהוּא הָיָה יוֹם הָרַעַשׁ שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "וַיִּנְסֹתָם כְּאֲשֶׁר
נִסְתָּם מִפְּנֵי הָרַעַשׁ בְּיָמֵי עֲזָיָה" (זכריה יד:ה). בּוֹ בְּיוֹם עֶמֶד עֲזָיָה לְהַקְטִיר בְּהִיכָל,
רַעַשׁוֹ שָׁמַיִם לְשָׁרְפוֹ לִזְמַר: דִּינוּ בְּשָׂרָפָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וַתֵּאכֶל אֶת הַחֲמֹשִׁים וּמֵאֲתָיִם אִישׁ"
(במדבר טז:לה), וְזֶהוּ שֶׁקֶרְאָם שָׂרָפִים שֶׁבָּאוּ לְשָׂרְפוֹ. רַעַשָׁה הָאָרֶץ לְבָלְעוֹ, כְּסִבּוּרָה: דִּינוּ
לְבָלַע כְּקֶרַח שֶׁעָרַעַר עַל הַכְּהֵנָה. יִצְתָה בַת קוֹל וְאָמְרָה: "זָכְרוּן לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'"
(במדבר יז:ה), וְלֹא יֵהְיֶה עוֹד אָדָם הַמַּעֲוִיר עַל הַכְּהֵנָה כְּקֶרַח בְּבִלְיָה וְכַעֲדָתוֹ בְּשָׂרָפָה,
אֲלֵא כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד מֹשֶׁה בְּסִנָּה "הִבָּא נָא יָדְךָ בְּחִיקְךָ" (שמות ד:ו), וְהוֹצִיָּאָה מִצְרַעַת
:כְּשֶׁלֶּג; אֲף כָּאֵן צִרַעַת פִּרְחָה בְּמִצְחוֹ
:וְהִבִּית יִמְלָא עָשׂוֹ. הָיָה נִמְלָא עָשׂוֹ

Verse 5

כִּי נִדְמִיתִי. הִרִינִי מֵת, שֶׁלֹּא הָיִיתִי כְּדָאִי שֶׁאֲרָאָה פָּנָי הַשְּׂכִינָה. וְדִגְמָתוֹ מְצִינוּ בְּמִנּוּחַ
:"מֹת נָמוֹת כִּי אֱלֹהִים רָאִינוּ" (שופטים יג:כב)

נִדְמִיתִי. כְּמוֹ "כִּי נִדְמָה כָּל עִם כְּנַעַן" (צפניה א:יא)
טִמָּא שְׁפָתַיִם. "דִּמְגַעַל בְּחוּבִיל" (תרגום יונתן)

Verse 6

רָצָפָה. גִּחְלֹת, וְכֹן "עֲגַת רָצָפִים" (מלכים א יט:ו) כְּמוֹ 'עֲגַת רְשָׁפִים'. וְנֶאֱמַר בִּישְׁעֶיהָ
וּבְאֵלֶיהָ בְּצַד"י 'רָצָפָה', מִפְּנֵי שֶׁאֲמָרוּ דִּילְטוּרְיָא עַל יִשְׂרָאֵל: זֶה קָרָאֵם "עִם טִמָּא
שְׁפָתַיִם", וְזֶה אָמַר "כִּי עָזְבוּ בְרִיתֲךָ" (מלכים א יט:י). אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַלְאָךְ:
רָצוּץ פֶּה שֶׁאֲמַר דִּילְטוּרְיָא עַל בְּנֵי (שִׁיר הַשִּׁירִים רבה א:ט)
בְּמַלְקוּסִים. בְּצִבָּת:
לְקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ. שְׂבַעֲזָרָה

Verse 7

וַיַּגַּע עַל פִּי וַיִּגְוֵי. וְסָר עוֹנֶךָ - זֶה לְיוֹסֶרְךָ, לְכַפֵּר עוֹנֶךָ שֶׁחֲרַפְתָּ אֶת יִשְׂרָאֵל. וַיִּגְדֹּל
כְּחוֹ, שֶׁהִמְלִיךְ יֵרָא לְקַחְתָּהּ כִּי אִם בְּמַלְקוּסִים, וְהִגִּיעָה עַל שְׁפָתַי הַנְּבִיא וְלֹא הִזַּק,
בְּתַנְחוּמָא (תנחומא, וישלח ב). וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי רַב מְאֹד מַחְנֶהוּ" (יואל ב:יא) - אֵלֹהִים
מְלָאכִים, וְעֲצוּמִים מֵהֶם "עוֹשֵׂי דְבָרוֹ" (שם) - הֵם הַנְּבִיאִים. וַיּוֹנְתֵן תַּרְגֵּם וּבִידּוֹ רָצָפָה
- "וּבְפוּמִּיהָ מְמַלֵּל". לְשׁוֹן "רָצָפָה" דְּבִיבּוּר הַרְצוּף בְּפֶה וּבְלִשׁוֹן. מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ - קִבֵּל
הַדְּבִיבּוּר מִפִּי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, מְכַסֵּא שְׂבַשְׁמִים, שֶׁהִיא מְכֻוֶּנָה כְּנֶגֶד הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבְּהִיכָל

Verse 8

אֶת מִי אֶשְׁלַח. לְהוֹכִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל? שֶׁלַּחְתִּי אֶת עֲמוֹס וְהָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ פְּסִילוֹס, לְפִי
שֶׁהִיא כְּבִד לְשׁוֹן, וְהוּא נִתְּנָבֵא "שְׁנֵתִים לְפָנַי הִרְעַשׂ" (עמוס א:א), וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל
אוֹמְרִים: הַנִּיחַ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת הָעוֹלָם וְהַשָּׁרָה שְׁכִינָתוֹ עַל הַדִּין קָטִיעַ לִישְׁנָא
:וְכֹו', כְּדֹאִיתָא בְּפִסִּיקָתָא (פסיקתא דרב כהנא טז, ד)

Verse 9

שְׁמַעוּ שְׁמוּעַ. אֲנִי אוֹמֵר לָכֶם שְׁמַעוּ שְׁמוּעַ, וְאַתֶּם אֵין אַתֶּם נוֹתְנִים לָב לְהִבִּיל, וְרָאוּ
:נִסִּים שֶׁעָשִׂיתִי לָכֶם, וְאַיִנְכֶם נוֹתְנִים לָב לְדַעַת אוֹתִי

Verse 10

הַשְּׁמֹן לֵב הָעַם הַזֶּה. כְּמוֹ "הַכְּבֹד אֶת לְבוֹ" (שמות ח:יא), לְשׁוֹן הַלִּוּי, לְשׁוֹן פְּעוּל: לָבִם
:הוֹלֵךְ הַלִּוּי וְהַשְּׁמֹן (אנגרי ישנ"ט בלע"ז), וְאַזְנֵיו הוֹלְכִים הַלִּוּי וְהַכְּבֹד מִשְׁמוּעַ
וְעִינָיו הַשֵּׁעַ. טָחִים, כְּעֵנָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו מד:יח) "כִּי טַח מְרָאוֹת עֵינֵיהֶם", הַטּוּחַ
:(ויקרא יד:מג) מְתַרְגְּמִין "דְּאִתְשַׁע"
פֹּן יֵרָאָה בְּעִינָיו נִתְּנוּ לָבִם שֶׁלֹּא יִשְׁמַעוּ דְּבָרֵי נְבִיאִים, שֶׁהֵם יֵרָאִים שֶׁמָּא יוֹטְבוּ
:בְּעִינֵיהֶם דְּבָרָיו, וְיִבְיִנוּ בְּלָבִם וְיָשׁוּבוּ אֵלַי, וְהִיא רְפוּאָתָם

Verse 11

עַד מָתִי יִכְבִּידוּ אֶת לָבִם וְלֹא יִשְׁמַעוּ
וַיֹּאמֶר. יִדְעָתִי כִּי לֹא יִשְׁיָבוּ עַד תִּבְאֵא פְּרַעְנוֹת עָלֵיהֶם, וְיִלְכוּ בַּגּוֹלָה, וְשָׂאוּ עֲרֵיהֶם
מֵאֵין יוֹשֵׁב.
שָׂאוּ... תִּשְׁאַה לְשׁוֹן גְּלֻמוֹד מֵאֵין יוֹשֵׁב.

Verse 12

וְרִבָּה הָעֲזוּבָה. שֶׁ"הָאֲרָץ תַּעֲזֹב מֵהֶם" (ויקרא כו:מג), וְכֵךְ הִלְשׁוּ: יִרְבוּ מְקוֹמוֹת
:עֲזוּבִים בְּקֶרֶב הָאֲרָץ.

Verse 13

וַעֲזַבְתָּהּ עֲשָׂרָה. גַּם אוֹתָהּ הִשְׁאֲרִית אֲשִׁיב יָדִי עָלֶיהָ בְּצִרוּף אַחַר צִרוּף, וְהִיָּתָה לְבָעֵר עַד
:שֶׁלֹּא יִשְׁאָרוּ אֲלָא צְדִיקִים גְּמוּרִים שֶׁיָּשׁוּבוּ אֵלַי בְּכָל לָבִם
כְּאֵלֶּה וְכֵאלֵלֶּה. אֲשֶׁר בָּעִת זְמַן שֶׁלֶכֶת שְׁלֵהוּ, מִשְׁלִיכִיו עָלָיו שְׁלֵהוּ בִּימֵי הַסִּתּוֹ שְׁלֹוֹף אַחַר
שְׁלֹוֹף, עַד שֶׁאֵין נוֹתֵר בָּהּ זוּלָתִי הַמְּצָבֶת. אֲף הֵם, זָרַע הַקְדָּשׁ הַנִּמְצָאֵין בָּהּ, עוֹמְדִים

בְּקִדּוּשָׁתוֹ, הֵם יְהִיּוּ לָהּ לְמַצֵּבֶת. דָּבָר אַחֵר: מַצֵּבֶתָהּ – נְטִיעָתָהּ, לְכַף אֵינִי מְכַלָּה אוֹתָם, נְטַעֲתִים זָרַע קִדְשׁ. וַיֵּשׁ פּוֹתָרִים: שֶׁעַר שְׁלֶכֶת הַיְתָה בִּירוּשָׁלַיִם, כְּמוֹ שְׁאֵמֶר בְּעֶזְרָא (דְּבָרִי הַיְמִיִּם א כו: טז), וְהִיוּ שָׁם אֵלֶּה וְאֵלֶּה נְטוּעִים:

Chapter 7

Verse 1

וַיְהִי בַיּוֹמִי אֵתָּז. מָה רָאָה הַכָּתוּב לִיחֻסִּי? אֵלֶּה מִפְּנֵי שְׁסוּפוֹ שֶׁל הַכָּתוּב לומר וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עֲלֶיהָ, וְלִלְמַדְךָ שְׁזָכוֹת אֲבוֹת עֲמָדָה לוֹ. אָמְרוּ מִלֵּאכֵי הַשָּׁרֵת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: "וַי, מִי הוּא זֶה שֶׁמֶלֶךְ רָשָׁע זָה?" אָמַר לָהֶם: "בֶּן יוֹתָם הוּא, בֶּן עֲזַרְיָהוּ הוּא, אֲבוֹתָיו הִיוּ צַדִּיקִים, לְפִיכָךְ אֵי אֶפְשִׁי לִפְשׁוֹט יָדֵי בּוֹ". הִדָּא הוּא וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם: עֲלֶיהָ מִפְּנֵי זָכוֹת אֲבוֹתָיו (בְּרַאשִׁית רַבָּה טג, א)

Verse 2

וַיֵּגֶד לְבֵית דָּוִד. לְפִי שֶׁרָשָׁע הָיָה, לֹא הִזְכִּיר שְׁמוֹ נִחָא אָרַם עַל אֶפְרַיִם. נִתְחַבֵּר מֶלֶךְ אָרַם עַל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבֹא עָלָיו. 'נִחָח' לְשׁוֹן נִחָחָה, עַל שֶׁהִמְלִיכוֹת נִחָח. פּוֹשִׁי"ר בִּלְע"ז, לְשׁוֹן "וַיִּנָּח בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם" (שְׁמוֹת י: יד) וַיֵּנַע לְבָבוֹ. לְפִי שֶׁכָּבֹד נִלָּחֵם בּוֹ כָּל אֶחָד מֵהֶם בְּפָנָיו עֲצָמוֹ, וְיָכְלוּ לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּתְּנָהוּ ה' בְּיַד מֶלֶךְ אָרַם וְגו'" (דְּבָרִי הַיְמִיִּם ב כח: ה), אִמֵּר "וַיִּהְיֶה פָקַח בֶּן רְמְלִיָּה מֵאָה: וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ", שֶׁנִּיחָם בְּדַבְּרֵי הַיְמִיִּם (דְּבָרִי הַיְמִיִּם ב כח: ו) כְּנוּעַ עֲצֵי יַעַר. קוֹל אֵילָנֵי סָרְקַן יִשְׁמַע יוֹתֵר מִכָּל אֵילָנֵי פִירִי, כְּדֹאִיתָא בְּבִרְאשִׁית רַבָּה (בְּרַאשִׁית רַבָּה טז: ז):

Verse 3

וַיִּשְׁאַר יָשׁוּב בְּנֵדָה. שְׁאָרִית מַעֲט שֶׁיִּשְׁוּבוּ אֵלָיו עַל יָדָךְ, וְהֵם כְּבִנְיָה: אֵל קָצָה תְּעַלֶּת. שָׁם תִּמְצָאָהּ. תְּעַלֶּת – פּוֹשִׁי"ר בִּלְע"ז: בְּרִיכָה. כְּעִין מִקְוֶה מִים שֶׁעוֹשִׂים לְדָגִים: הִעֲלִינָהּ. בְּמִוֶּרֶד הָהָר, וַיֵּשׁ בְּרִיכָה אַחֲרֵת לְמַטֵּה הַיְמִנִיָּה בְּתַחֲתִיתָיו שְׁדָה כּוֹבֵס. שְׁדָה שֶׁהַכּוֹבְסִים שׁוֹטְחִים שָׁם בְּגִדִּים לְנִגְבָּם, כֵּד תִּרְגָּם יוֹנְתָן. וְרַבּוֹתֵינוּ דִּרְשׁוּ (סְנַהֲדְרִין קד א): נִכְנַע אֶתָּז לִפְנֵי יִשְׁעָהּ וְשָׁם עַל רֹאשׁוֹ אוֹכְלָא דְמַצְרִי, כִּפָּה עֲלִיו כְּלִי, פִּירוּשׁ כְּלִי מִנְקֵב שֶׁל כּוֹבְסִים שֶׁמִּזְלָפִין בּוֹ מִים עַל הַבְּגָדִים:

Verse 4

הַשָּׁמֶר. שָׁב בְּשָׁלוֹם כְּלִין עַל שְׁמֵרֵיו וַיְנַבּוֹת הָאוֹדִים הַעֲשָׂנִים. יְהִיּוּ בְּעִינֵיךָ כַּזְנָבוֹת אוֹדִים שֶׁכְּבֶתָה שְׁלֶהֶבֶת שְׁלָהֶם. אוֹדִים – טִיצוֹנ"ש בִּלְע"ז:

Verse 5

Verse 6

וַיִּקְצָצָהּ. נַעֲוָרָה בְּמִלְחָמָה וַיְנַבְּקֵינָה אֲלֵינוּ. נִשְׁוָה אוֹתָהּ עֲמָנוּ כְּבִקְעָה זוֹ שֶׁהִיא שְׁוָה; וְכֹן תִּרְגָּם יוֹנְתָן: "וַיִּשְׁוִינוּ עֲמָנָא", שֶׁיְהִיּוּ שְׁוִין עִם עֲשָׂרֵת הַשְּׂבָטִים בְּמֶלֶךְ אֶחָד אֶת בֶּן טַבָּאֵל. בֶּן הַטּוֹב אֲלֵינוּ, כֹּן תִּרְגָּם יוֹנְתָן. וַיֵּשׁ לְפָרֶשׁ "טוֹב אֵל" אֲשֶׁר לֹא טוֹב בְּעִינֵי הַמָּקוֹם, וּבְגִימְטְרִיא שֶׁל אוֹתִיּוֹת אֲלֵב"ם: טַבָּאֵל הוּא רְמָלָא, ט"ר ב"ם א"ל, בֶּן טַבָּאֵל בֶּן רְמָלָא:

Verse 7

לֹא תִקְוִים. עֲצָתָם זֹאת, שֶׁתִּהְיֶה יְהוּדָה כְּבוֹשָׁה תַּחְתֵּיהֶם:

Verse 8

כִּי רָאָשׁ אָרָם. הִיא דְּמִשְׁקָן, וְאֵין לִירוּשָׁלַיִם עִמָּהֶם כָּלוּם
וְרָאָשׁ דְּמִשְׁקָן רָצִין בְּדִמִּשְׁקָן יְהִיָּה רָאָשׁ, וְלֹא בִירוּשָׁלַיִם, וְגַם פָּקַח וְעִשְׂרֵת הַשָּׁבָטִים בְּעִיד
שָׁמַיִם וְחֲמֵשׁ שָׁנָה מִיּוֹם שֶׁנִּגְזַר בִּימֵי עֲמוּס (וְעֲמוּס
ז:יא):
יָחַז אֶפְרַיִם. תְּרוּצָן אֶפְרַיִם מֵעַם, שֶׁיִּגְלֹם סִנְחָרִיב עִם מַלְכָם הוֹשֵׁעַ בֶּן אֱלֹה. צָא וְחָשׁוּב
מִנְּבוֹאֵת עֲמוּס עַד שֶׁגָּלוּ עִשְׂרֵת הַשָּׁבָטִים, וְתִמְצָאם שָׁמַיִם וְחֲמֵשׁ שָׁנִים: נְבוֹאֵת עֲמוּס הִיָּתָה
שְׁתֵּי שָׁנִים לִפְנֵי שֶׁנִּתְנַגַּע עֲזָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר (עֲמוּס א:א) "שְׁנֵתַיִם לִפְנֵי הָרַעַשׁ", וְעֲזָיָה
נִתְנַגַּע עֲשָׂרִים וְחֲמֵשׁ שָׁנִים, הָרִי עֲשָׂרִים וְשֶׁבַע, וְשֵׁשׁ עֲשָׂרָה שָׁל יוֹתָם, וְשֵׁשׁ עֲשָׂרָה שָׁל אֶחָז,
וְשֵׁשׁ שָׁל חֲזַקְיָהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (מַלְכִים ב יח:י-יא) "וַיִּלְכְּדָהּ בְּשָׁנַת שֵׁשׁ לְחֲזַקְיָהוּ הִיא שְׁנַת
תִּשְׁעֵה לְהוֹשֵׁעַ וַיִּגָּל אֶת יִשְׂרָאֵל אֲשׁוּרָה", הָרִי שָׁמַיִם וְחֲמֵשׁ. וּמִנִּין שְׁמִי חֲלוּטִי שָׁל עֲזָיָהוּ
טו:א) "בְּשָׁנַת עֲשָׂרִים וְשֶׁבַע לִירְבֵּעַם בֶּן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ עֲשָׂרִים וְחֲמֵשׁ שָׁנִים? שֶׁנֶּאֱמַר (מַלְכִים ב
יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ עֲזָיָה בֶּן אֲמִצְיָה עַל יְהוּדָה". אֶפְשָׁר לומר? וְהִלָּא עֲזָיָה וַיִּרְבֵּעַם מָלְכוּ כְּאַחַת,
לְפִי חֲשָׁבוֹן שֶׁתִּמְצָא בְּסֹפֶר מַלְכִים! אֲלֹא שֶׁמֶלֶךְ מַלְכוּת מִנְּגַעַת בְּשָׁנַת עֲשָׂרִים וְשֶׁבַע לְמַלְכוּ
נִתְנַגַּע, וְהוּא מֶלֶךְ חֲמֵשִׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה. וְאִי אֶפְשָׁר לְמַנּוֹת בְּעִיד שָׁמַיִם וְחֲמֵשׁ שָׁנָה מִיּוֹם
שֶׁאֱמַר יְשַׁעְיָה נְבוֹאָה זֶה, שֶׁהָרִי בִּימֵי אֶחָז אֲמָרָה, וְהֵם גָּלוּ בְּשָׁנַת שֵׁשׁ לְחֲזַקְיָהוּ. וְכָךְ
מִפְּרֹשׁ בְּסֹדֶר עוֹלָם (סֹדֶר עוֹלָם רַבָּה כח), שֶׁמֶנָּה הַכְּתוּב לְנְבוֹאָתוֹ שָׁל עֲמוּס

Verse 9

אִם לֹא תִאֲמִינוּ. לְנְבוֹאָתִי, אַתֶּם אֶחָז וְעֲמוּ, אֲשֶׁר יִדְעָתִי כִּי רְשָׁעִים אַתֶּם:
לֹא תִאֲמִינוּ. לֹא אֲמוּן בָּכֶם:

Verse 10

וַיִּיֻסֶּף ה'. "וַיִּאֻסֶּיף נְבִיא דָהָ" (תְּרַגּוּם יוֹנָתָן)

Verse 11

שָׁאֵל לָךְ אוֹת לְדַבֵּר הַזֶּה, כִּי יִדְעָתִיךָ שְׁאֵין אַתָּה מֵאֲמִין לְדַבְּרֵי הַקִּדּוּשׁ בְּרוּךְ הוּא:
הַעֲמֵק שְׁאֵלָה. הַעֲמֵק וְשָׁאֵל שְׁאֵלָה, כְּמוֹ "שְׁמַעְהָ סִלְחָה" (דְּנִיאל ט:יט). שָׁאֵל אוֹת בְּעִמְקֵי
תְּהוֹם לְהַחֲיוֹת לָךְ מֵת, אוֹ הַגִּבָּה לְמַעַלָּה לְשָׂאֵל אוֹת בְּשָׁמַיִם:

Verse 12

לֹא אֶנְסֶה. אֵין רָצוֹנִי שֶׁיִּתְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ עַל יָדִי (תַּנְחוּמָא בּוּבֵר, וַיֵּצֵא יָד)

Verse 13

הַלְאִית אֶנְשִׁים. נְבִיאֵי ה':
כִּי תֵלְאוּ וְגו'. לְפִי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁאַתֶּם אֵין מֵאֲמִינִים בוֹ, וְהוֹגְעֵתֶם לְפָנָיו בְּרִשְׁעֵכֶם:

Verse 14

יִתֵּן אֲדָנִי הוּא לָכֶם אוֹת. יִתֵּן הוּא מֵאֲלִיו, עַל כָּרְחֻכְכֶם
הָרָה. לְשׁוֹן עֵתִיד הוּא, כְּמוֹ שֶׁמִּצִּינוּ בְּאַשְׁתִּי מְנוּחַ שֶׁאֱמַר לָהּ הַמֶּלֶךְ "וְהָרִית וְיִלְדֶת בֶּן"
(שׁוּפְטִים יג:ג), וְכָתִיב "וַיֹּאמֶר לָהּ הַנֶּזֶד הָרָה וְגו'" (שׁוּפְטִים יג:ה):
הַעֲלֵמָה. אֲשֶׁתִּי הָרָה הַשָּׁנָה הַזֹּאת, וְהִיא הִיָּתָה שְׁנַת אַרְבַּע לְאַחָז:
וְקָרָאת שְׁמוֹ. רוּחַ הַקֹּדֶשׁ תִּשְׁרָה עָלֶיהָ:
עֲמָנוּ אֵל. לומר שֶׁיְהִי צוּרָנוּ עֲמָנוּ, וְזֶה הָאוֹת! שֶׁהָרִי נִעְרָה הִיא וְלֹא נִתְנַבְּאָה מִיָּמֶיהָ,
וּבְזֹאת תִּשְׁרָה בָּהּ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ; וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר לְמַטֵּה "וְאֶקְרַב אֶל הַנְּבִיאָה וְגו'" (יִשְׁעִיהוּ
ח:ג), וְלֹא מִצִּינוּ אֲשֶׁת נְבִיאָה שֶׁנִּקְרָאָה נְבִיאָה אֲלֵא אִם כֹּן הִתְנַבְּאָה. וַיֵּשׁ פּוֹתְרִין, שֶׁעַל
חֲזַקְיָה נֶאֱמַר; וְאִי אֶפְשָׁר, שֶׁהָרִי כְּשֶׁאֲתָה מוֹנֶה שְׁנוֹתָיו תִּמְצָא, שֶׁנּוֹלֵד חֲזַקְיָה לְפָנֵי מַלְכוּת
אֲבִיו תִּשְׁעֵה שָׁנִים. וַיֵּשׁ פּוֹתְרִין, שֶׁזֶּה הָאוֹת: שֶׁעַלְמָה הִיָּתָה וְאִינָה רְאוּיָה לְוֹלֵד

Verse 15

חֲמָאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל. הַנִּלְד, שֶׁתִּהְיֶה אֶרְצָנוּ מְלֵאָה כָּל טוֹב:

לדעתו מאיס ברע ובחור בטוב. כְּשִׁידַע לְמַאִיס בָּרַע וְלִבְחֹר בְּטוֹב, וּמַאִין לָנוּ הַטּוֹבָה
הַזֹּאת? הֲלֹא עֲתָה הָאָרֶץ חֲרָבָה בְּגִדּוּדֵי מַלְכֵי אָרֶם וּפָקַח בּוֹ רַמְלִיָּהוּ?

Verse 16

כִּי בְּטָרֶם יָדַע הַנַּעַר מַאִס בָּרַע וּבְחֹר בְּטוֹב, תַּעֲזֹב. הָאָרֶץ מִיּוֹשְׁבֶיהָ, אֲדַמַּת רָצִין וְאֲדַמַּת
פָּקַח:
אֲשֶׁר אֶתָּה קָץ. וְיָגוּר מִפְּנֵי שְׁנֵי מַלְכֶיהָ, רָצִין וּפָקַח. שְׂבָאוֹתֶיהָ שָׁנָה עָלָה מִלֶּדָּה אֲשׁוּר עַל
דְּמָשֶׁק, כִּי שָׁכְרוּ אֶחָז, כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּסִפּוּר (מַלְכִּים ב טז:ט): "וַיִּתְּפֹשֶׁה וַיִּגְלֶה קִירָה וְאֶת
רָצִין הַמִּיתָ", וְאֹתָהּ שָׁנָה "וַיִּקְשֶׁר קֶשֶׁר הוֹשַׁע בּוֹ אֱלֹהִים עַל פָּקַח בּוֹ רַמְלִיָּהוּ וַיִּכְהוּ
וַיִּמִּיתֵהוּ בְּשָׁנָה עָשָׂרִים לְיָוִתָם" (מַלְכִּים ב טו:ל), שֶׁהִיא שָׁנָה אַרְבַּע לְאֶחָז

Verse 17

יָבִיא ה' עֲלֶיךָ וְעַל עַמֶּךָ. עַל חֲזָקָתָהּ בְּנָדָה הַמּוֹלֶדֶת אֶחָרִיד, וְלִפִּי שֶׁהוּא צָדִיק לֹא קָרְאוּ
בָּנָיו:
יָמִים אֲשֶׁר לֹא בָּאוּ. מִיּוֹם שֶׁנִּחַלְקָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד וְסָר אֶפְרַיִם מֵעַל יְהוּדָה. וּמָה הֵם
הַיָּמִים? יָמֵי חֵיל מִלְּדָה אֲשׁוּר, וְאַף בָּהֶם נַעֲשֶׂה לִיהוּדָה, וְכֹן מְצִינוּ (דְּבָרִי הַיָּמִים ב
כח:כ) שֶׁבָּא מִתְחַלָּה עַל אֶחָז, דְּכָתִיב: "וַיָּבֹא עָלָיו תְּגִלַּת פִּלְאֶסֶר וַיִּצַּר לוֹ וְלֹא יִחַזְקֻהוּ",
וּבִימֵי חֲזָקָתָהּ בָּנוּ נַעֲשֶׂה הַנֶּס:

Verse 18

וַיִּשְׁלַח ה'. וְיָרְמוֹז לָהֶם שִׁיתְקַבְּצוּ
לְזָבוּב. חֲזָלוֹת רַבּוֹת כְּזָבוּבִים מֵאָרֶץ מִצְרַיִם יָבוֹאוּ עִם סִנְחָרִיב
יְאוּרֵי מִצְרַיִם. לִפִּי שֶׁכָּל אָרֶץ מִצְרַיִם עֲשׂוּיָה יְאוּרִים, שְׂאִין הַגִּשְׁמִים יוֹרְדִים שָׁם, אֲלֹא
נִילוּס עוֹלָה וּמִשְׁקָה
וְלִדְבוּרָה. חֵיל גְּבוּרִים, עוֹקְצִים כְּדְבוּרִים

Verse 19

בְּנִחְלֵי הַבְּתוֹת. נִחְלֵי עֲמָקִים, שְׂדוֹת בּוּרִים
וּבְנִקְיָי הַסְּלָעִים לְאֶרֶב, נִקְיָי – נִקְרוֹת הַצּוּר
וּבְכָל הַנַּעֲצוּצִים. מְקוֹם הַסִּירִים (שְׁקוּרִין בְּרוּצ"ש בלע"ז), וְכֹן "תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה
בְּרוֹשׁ" (ישעיהו נה:יג)
הַנִּהְלָלִים. "בְּתִי תוֹשְׁבֵתָא" (תַּרְגוּם יוֹנָתָן)

Verse 20

יִגְלַח אֲדֹנִי בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה. הַגְּדוּלָּה, וְכֹן "גַּם שְׂכִירֶיהָ בְּקָרְבָּה" (ירמיהו מו:כא), תִּרְגַּם
יּוֹנָתָן: "רַבְרָבָהּ יִגְלַח"
בְּעֶבְרֵי נָהָר. בִּיּוֹשְׁבֵי עֵבֶר הַנָּהָר, וּבְמִי מִן הַיּוֹשְׁבִים? בְּמִלְדָּה אֲשׁוּר. אֶת הָרֹאשׁ יִגְלַח.
וְשֹׁעַר הַרְגָּלִים; לִפִּי שֶׁהוּא דְבוּק נִשְׁתַּנָּה לְנֶגֶד פֶּתַח
תַּסְפָּה. תִּכְלָה, וְהַתְּגַלְּחַת הִיא הַחֲרִיגָה, וְהַתַּעַר הִיא הַחֲרָב
אֶת הָרֹאשׁ. הוּא סִנְחָרִיב
הַרְגָּלִים. "מִשְׁרָזִיתִיָּה" (תַּרְגוּם יוֹנָתָן)
הַזָּקֵן. "שְׁלֹטוֹנִיָּא" (תַּרְגוּם יוֹנָתָן), וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ: גְּלוּשׁ מִמֶּשׁ, וְסַפַּת הַזָּקֵן חֲרִיכָתָהּ
בְּאֵשׁ, הַזָּקֵן זָקֵן סִנְחָרִיב, כְּדֹאִיתָא בְּאַגְדַּת חִלָּק (סְנַהֲדְרִין צה, ב)

Verse 21

יִחְיֶה אִישׁ וּגּוֹ'. וְלִפִּי שֶׁתִּהְיֶה אֶרֶץ רִיקָנִית, שְׁיִבְזוּ הַחֲזָלוֹת אֶת הַבְּהֵמוֹת, וּבְמַעַט הַנוֹתָר
אֵתָּה בְּרָכָה:

Verse 22

וְהָיָה מֵרֹב. חֶלֶב שֶׁיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי הַצֵּאֵן הַלָּלוּ, יִבְזוּ בְּעֵינֵיהֶם הַחֶלֶב וַיֹּאכְלוּ הַחֲמָאָה, הוּא
שׁוֹמֵן הַחֶלֶב
כָּל הַנוֹתָר. הַצְּדִיקִים הַפְּלִטִים מִחֲרָב סִנְחָרִיב, בְּשׁוּרָה גְּדוּלָּה הוּא מִבְּשָׁר לָהֶם, שֶׁתִּזְדַּמֵּן
לָהֶם פֶּרֶןסָה אַחֵר כָּל הַשְּׁמָמִין הַהוּא:

Verse 23

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא. אֲשֶׁר תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמֵמָה, יִהְיֶה מְקוֹם שְׁהִיּוֹ שָׁם לִפְנֵי בֹא הַיָּלֹדִים
אֶלָּא גִּלְגָּל. שְׁוֹת אֶלָּא כֶּסֶף, יִהְיוּ לְשֹׁמֵר וְלַשִּׁית, כִּי יִנְיָחוּם בְּעֲלִיָּהֶם וּבִוְרָחִיו, וְהֵם
מַעֲלֹת קַמְשׁוֹנִים וְתוֹלְעִים וְעַקְרָבִים:

Verse 24

בְּחָצִים וּבְקִשָּׁת יָבֹא שְׁמָה. כָּל הַרוּצָה לְכַנֵּס לְתוֹכוֹ, יִהְיֶה צָרִיד קִשָּׁת וְחָצִים בְּיָדוֹ לְמַלֵּט
עַצְמוֹ מִחַיֹּת רָעוֹת וּנְחָשִׁים וְעַקְרָבִים:

Verse 25

וְכָל הַהָרִים אֲשֶׁר שָׁם שְׂדוֹת לָבוֹן לְתַבּוּאָה:
אֲשֶׁר בַּמַּעֲדָר יַעֲדֻרוּ. הֵיא כָּמִין מְרִישׁ שְׁקוֹרִין פְּסוּיִי"ר בַּלַּע"ז:
לֹא תַבּוּאָה שְׁמָה יִרְאֶת שְׁמִיר וְשִׁית. כִּי בָהֶם יִתְעַסְקוּ לְזַרַע תַּבּוּאָה לְמַאֲכָל, שְׂאִי אֶפְשָׁר בְּלֹא
הַתַּבּוּאָה, אֲבָל הַגִּפְּנִים יִהְיוּ לְבָז, כִּי אוֹתוֹ הַדּוֹר שֶׁל יִחְזַקְיָהוּ יָשׁוּבוּ אֵלָי לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה
וְלֹא לַשִּׁתוֹת יִי. וְכֹן הִיטָה, כִּדְאִיתָא בְּחֻלְקָן (סְנַהֲדְרִין צִד ב): בְּדָקוּ מִדָּן וְעַד בָּאָר שָׁבַע
וְלֹא מִצְאוּ אִישׁ שֶׁלֹא הָיָה בָקִי בַּהֲלָכוֹת אֲסוּר וְהִתֵּר וְטִמְאָה וְטָהֳרָה. וְעַל אוֹתוֹ הַדּוֹר הוּא
אוֹמֵר "וְהָיָה כָּל מְקוֹם וְגו'...", הוּא שְׁנַאָמֵר (מַשְׁלִי כה:א) "אֲשֶׁר הִעֲתִיקוּ אֲנֹשִׁי חֻזְקָיָהוּ
מִלָּדָה יְהוּדָה":
וְהָיָה לְמַשְׁלַח שׁוֹר. שָׁם יָרְעוּ בַּהֲמוֹתֵיהֶם מִרְעָה שְׁמֹן:

Chapter 8

Verse 1

גִּלְגָּלִין. מְגִלָּה:
בְּחֻרֵט אֲנוּשׁ. בְּמַכְתָּב כְּתָב אֲשֶׁר יְרוּשָׁן כָּל אֲנוּשׁ הַקּוֹרָא בּוֹ, אֶפִּילוֹ אֲנוּשׁ כָּל שְׁהוּא,
וְאֶפִּילוֹ אֵינּוּ חֻכָּם. וְכֹן תְּרַגְסֵם יוֹנָתָן: "כְּתָב מִפְּרֹשׁ"
לְמַהֲרָ שֶׁלֵּל לְבֹא סִנְחָרִיב וְלִשְׁלֹל אֶת כָּל הוֹן עֲשֻׁרֵת הַשָּׁבָטִים, וְלִהְיוֹת לְבוֹז וּבִוְכָדָנָצָר:
אֲחִירָיו אֶת צִדְקָיָהוּ וְדוֹרוֹ:

Verse 2

וְאֶעֱיֶדָה לִי. גַּם בְּאוֹתוֹ הַיָּמִים, בִּימֵי יְהוֹיָקִים, עַל אוֹתוֹ פְּרַעְנוֹת, שְׁנֵי עֲדִים נֶאֱמָרִים:
הָאֶחָד לְבִשְׂרָם רָעָה הִעֲתִידָה לְבֹא עֲלֵיהֶם, אוֹרְיָה הַכֹּהֵן, שְׁהַרְגֵּוּ יְהוֹיָקִים, שְׁנַאָמֵר (יִרְמִיָּהוּ
כו:כ) "וְגַם אִישׁ הָיָה מִתְנַבֵּא בְּשֵׁם ה' אוֹרְיָה בֶן שְׁמַעְיָה מִקְרִית הַיְעָרִים וַיִּתְנַבֵּא עַל
הָעִיר הַזֹּאת וְעַל הַמְּקוֹם הַזֶּה אֶת כָּל דְּבָרֵי יְרִמְיָהוּ":
וְאֶת זִכְרָיָהוּ בֶן יִבְרָכְיָהוּ. בְּשִׁנַּת שְׁתַּיִם לְדָרְיוֹשׁ "עוֹד יָשׁוּבוּ זָקֵנִים וְזָקֵנוֹת בְּרַחֲבוֹת
יְרוּשָׁלַם" (זְכַרְיָה ח:ד). אוֹרְיָה סִימָן לְזִכְרָיָהוּ: אִם תִּרְאוּ שְׁתַּתְקִיִם נְבוּאָת אוֹרְיָה, תִּהְיוּ
מִצַּרִּים שְׁתַּתְקִיִם נְבוּאָת זִכְרָיָהוּ, כְּשֶׁם שְׁהַעֲיִדוֹתַי בְּשֵׁל סִנְחָרִיב עִמּוֹס וַיִּשְׁעִיָה: עִמּוֹס
לְפָרַעְנוֹת שֶׁל עֲשֻׁרֵת הַשָּׁבָטִים "וַיִּשְׁרָאֵל גְּלָה יִגְלָה" (עִמּוֹס ז:יא), וַיִּשְׁעִיָה (יִשְׁעִיָהוּ
לִב:א) לְהַבְטִיחַתוֹ שֶׁל חֻזְקָיָהוּ כְּשִׁימְלִיֵּךְ:

Verse 3

וְתִלְדָּ בֹן. הוּא הַבֵּן עַצְמוֹ, שְׁקָרָא הַנְּבִיאָה "עַמְּנוּ אֵל", עַל שֶׁם שְׁהִיָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
בְּעֶזֶר שֶׁל חֻזְקָיָה כְּשִׁימְלִיֵּךְ. וְאִי אֶפְשָׁר לֹאמַר שֶׁבֶן שְׁנֵי הוּא, שְׁהַרִי שְׁנֵינּוּ (סְדֵר עוֹלָם
רַבָּה כב) בְּשִׁנַּת אַרְבַּע לְאֶחָז נֶאֱמָרָה נְבוּאָה זו, וּבְשִׁנַּת אַרְבַּע לְאֶחָז נְהַרְגַּ פֶּקַח, וְאִי אֶפְשָׁר
שְׁנֵי בָנִים לְהוֹלִיד בְּשִׁנָּה אַחַת בְּזֶה אַחֲרֵי זֶה. וַיִּשְׁעִיָה אָבִיו קָרָא שְׁמוֹ "מַהֲרָ שֶׁלֵּל" עַל שֶׁם
פְּרַעְנוֹת הִעֲתִידָה לְבֹא עַל רָצִיו וּבֹן רְמִיָהוּ, שְׁהִיּוֹ בְּאִין לְטוֹל מְלוּכָה מִבֵּית דָּוִד,
וְתַשְׁבֵּת מְלָכוּתוֹ שֶׁל חֻזְקָיָהוּ:

Verse 4

וַיִּשָּׂא אֶת חֵיל דְּמַשְׁקָן. "וַיַּעַל דְּמַשְׁקָן וַיִּתְפַּשְׁתָּה" (מַלְכִּים ב טז:ט)

ואת שָׁלַל שְׁמֶרֶן. לְאַחַר שִׁנְהַרְג פָּקַח וּמָלֵךְ הוֹשֵׁעַ, "עָלִיו עָלָה שְׁלֹמֹנָאסֶר מֶלֶךְ אֲשׁוּר וַיְהִי לוֹ הוֹשֵׁעַ עֶבֶד" (מלכים ב יז:ג), וְנָתַן לוֹ מִנְחָה וְשָׁחַד. הוּא שָׁלַל שְׁמֶרֶן. כָּל אֵלֶּה הֵיחָד בְּשֵׁנֶת אַרְבַּע לְאַחַז:

Verse 5

Verse 6

אֶת מִי הַשְׁלַח הַהֲלָכִים לְאַט. "בְּמַלְכוּתָא דְּבִית דָּוִד דְּמַדְבֵּר לְהוֹן בְּנִיחַ כְּמִי שְׁלוּחָא דְּנִגְדִין בְּנִיחַ". שְׁלוּחַ מַעֲנִן הוּא וּשְׁמוֹ גִּיחֹן וְשִׁילּוּחַ, שָׂרְצוּ לְהַסִּיר אֶת מַלְכוּת בֵּית דָּוִד בִּימֵי אֲחָז לְפָקַח בֶּן רְמְלִיָּהוּ. וְכֹאן נִבְּא עַל שְׂבָנָא וְסִיעָתוֹ שָׂרְצוּ לְמָרֹד בְּחִזְקָהוּ, שְׁמָאֲסוּ בּוֹ עַל שְׂרָאוֹהוּ שְׁלֹא הָיָה בּוֹחֵר בְּשִׁלְחוֹ מַלְכִים, אֲלָא אוֹכֵל לְטָרָא יָרֵק וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה. עָלִיו נֶאֱמַר "צִדִּיק אוֹכֵל לְשׁוֹבַע נִפְשׁוֹ" (משלי יג:כה). וְרָאוּ אֶת פָּקַח בֶּן רְמְלִיָּה אוֹכֵל אַרְבָּעִים סָאָה גּוֹזְלוֹת בְּקִנּוּיָּה סְעוּדָה, וְהָיוּ מְלִיזִין עַל חִזְקָהוּ וְאוֹמְרִין: זֶה הִגְיוֹן לְהִיּוֹת מֶלֶךְ? אִין זֶה מֶלֶךְ אֲלָא רָצִין וְכֹן רְמְלִיָּהוּ הָיוּ רָאוּיִין לְמֶלֶךְ בְּחִיָּהוּ, וְזֵהוּ וּמַשׁוּשׁ אֶת רָצִין וְגו'. אָמַר לָהֶם הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: אוֹכְלִין אֲתֵם מִתְּאוּמִים, אֲנִי מִבֵּיא עֲלֵיכֶם אוֹכְלִין הַרְבֵּה. הִנֵּה הִ' מַעֲלָה עֲלֵיכֶם וְגו', אֶת מִי הַנֶּהָר הַעֲצוּמִים תַּחַת מִי עֲלֵיכֶם אוֹכְלִין הַרְבֵּה. הַשְׁלִיחוּ תַּלְשִׁים וְהַנּוֹחִים:

Verse 7

וְעֵלָה. הַנֶּהָר:
עַל כָּל אֲפִיקָיו. וְתִגְבְּרוּ מִימִיו לְעֵלוֹת עַל כָּל אֲפִיקֵי מוֹצָא מִימִיו
וְהִלֵּךְ הַנֶּהָר מִמֶּלֶךְ עַל כָּל גְּדוּתָיו, עַל גְּדוּדָיו הֵן שְׁפִתוֹתָיו הַזְּקוּפוֹת, בְּמָקוֹם שֶׁהַנֶּהָר מוֹשֵׁךְ בֵּין גְּדוּדָיו זְקוּפִין, וְהוּא כְּבִתּוֹף מְרֻב:

Verse 8

וְחִלָּף בִּיהוּדָה. בְּאַרְץ יְהוּדָה:
שְׁשֹׁף. בְּחִזְקָה:
עַד צוּאֵר. עַד עָקֵר חִזְקָא צוּאֵרָם. וְתַרְגָּם יוֹנָתָן: "עַד יְרוּשָׁלַם יִמְטִי"
חֲטוֹת כְּנָפָיו. פָּרֵק קָטָן שֶׁבְּסוֹף הַכֶּנֶף קְרוּי 'מוֹט', וְרֵאִיתִי בְּתַנְחוּמָא (תַּנְחוּמָא, תַּזְרִיעַ ח; תַּנְחוּמָא בּוּבֵר, תַּזְרִיעַ י): כְּמָה הֵם מוֹטוֹת כְּנָפֵי הַתַּרְנֻגּוּל? אֲחָד מִן שְׁשִׁים בְּאֲכָלוּסִי סְנַחֲרִיב:
מֶלֶךְ רִחֵב אֶרֶץ יְהוּדָה:
עֲמָנוּ אֵל. הוּא שֶׁבֶט יְהוּדָה, שֶׁהִבְטִיחוּ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהִיּוֹת עִמָּם בִּימֵי חִזְקָהוּ,
כְּדִבְרֵי הַנְּבִיאָה שֶׁקָּרָאָה שֵׁם בְּנֵה עֲמָנוּאֵל:

Verse 9

לְעוֹ עַמִּים. לְשׁוֹן "רַעְהוּ", "רַעֲדָ" (משלי כז:י), כְּתַרְגוּם יוֹנָתָן: "אֲתַחְבְּרוּ". הַתַּחְבְּרוּ יַחַד אֲכָלוּסִי סְנַחֲרִיב וְנַחֲתוּ:
הַתְּאַזְרוּ וְנַחֲתוּ. הַתְּאַזְרוּ בְּכָל מִינֵי גְבוּרָה, וְסוּפְּכֶם לְהִיּוֹת חֲתִים:

Verse 10

עָצוּ. לְשׁוֹן צוּוּי:

Verse 11

בְּחִזְקַת הַיָּד. בְּהַתְּגַבֵּר הַנְּבוּאָה עָלֶי, כְּשֶׁהוֹסִיף לְדַבֵּר עָלַי בְּדִבְרֵי זֶה, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב לְמַעֲלָה "וַיֹּסֶף ה' דְּבַר אֵלַי" (ישעיהו ח:ה), וּבְלִשׁוֹן זֶה אָמַר (יחזקאל ג:יד) "וַיֵּד ה' עָלַי בְּחִזְקַת הַיָּד. הַתְּגַבֵּר הַנְּבוּאָה - לְשׁוֹן נְבוּאָה:
וַיֹּסֶרְנִי מִלֶּכֶת וְגו'. הַזְּהִירְנִי שְׁלֹא לְהִיּוֹת בַּעֲצַת שְׂבָנָא הַסּוֹפֵר וְסִיעָתוֹ, שֶׁנִּקְשְׁרוּ לְמָרֹד עַל חִזְקָהוּ, כְּמוֹ שֶׁמְפֹרָשׁ (סְנַהֲדִרִין כו א), וַיֵּשׁ רָמָז בְּסֹפֶר הַזֶּה (ישעיהו כב:טו):
"לֵךְ בֹּא אֶל הַסּוֹכֵן וְגו'":
וַיֹּסֶרְנִי. כְּמוֹ 'וַיֹּסֶרְנִי':

Verse 12

לא תאמרו קשר. אתם, סיעתו של חזקיה, אף על פי שהם מועטים מסיעת שבנא, לא
:תאמרו "אחרי רבים להטות" (שמות כג:ב)
לכל אשר יאמר העם הזה. שעם שבנא, לפי שהוא קשר רשעים, ואינו מן המנון. וכן
:בקשר של עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים
:ואת מוראו. העם הזה, שהם אומרים לכם לירא מסנחריב ולהשלים עמו
:לא תיראו ולא תעריצו. לא תאמרו חזק הוא. כל תרגם יונתן: "לא תימרו תקוה"

Verse 13

:והוא מערצכם. מחזיקכם

Verse 14

והיה למקדש אותה עצה, שיעז שבנא ושיעז פקח, להשבית מלכות בית דוד, יהיה
:לסימן פרענות לבא עליהם
:למקדש. כמו "התקדשו למחר" (יהושע ג:ה)
ולאכל נגף שהרגלים נגפים בם, לשון מכשול, כמו "בטרם יתנגפו רגליכם" (ירמיהו
:יג:טז), "פן תגף באכל רגלך" (תהלים צא:יב)
:ולצור מכשול. הוא לשון "אכל נגף", שהצור הוא אכל
לשני בתי ישראל. שבאו להיות לפח ולמוקש ליושבי ירושלים, ומי הם שני הבתים?
:פקח בן מלך יהו וסיעתו, ושבנא וסיעתו

Verse 15

וכשלו בם רבים. ואיתן האבנים וכשלו אלו וסיעתם, שניהם יפלו ביד שונאיהם: פקח
נהרג, שהרגו הושע, ועשרת השבטים נפלו ביד סנחריב; ושבנא יצא מירושלים, כשעלה
:סנחריב מעליה לילך על תרהקה מלך כוש, שטף שבנא וסיעתו והלך לו

Verse 16

צור תעודה. כל זה מן הנבואה שנגמרה למעלה (ישעיהו ח:יא) "כי כה אמר ה' אלי",
ועוד זאת אמר לי: צור תעודה לשון "העדתי בכם היום" (דברים ח:יט), לשון
התראה. קשור התראתי וחתום התורה על לב למודי תלמידך ויראי שמים, הנקראים
למודי ה'. ואם תאמר אין לשון 'קשירה' נופל בלמוד תורה? נופל הוא בו, שנגמרה
:"קשרם על לבך תמיד" (משלי ו:כא)

Verse 17

וחכיתי לה' אמר ישעיה: אני המחכה לה' המסתיר פניו מעשרת השבטים, קויתי לו
:לאמת דברי אלה ולהושיע את בית דוד

Verse 18

הנה אנכי והילדים וגו' לאותות - לשני אותות: פרענות פקח, כמו שנקרא הילד
"מהר שלל חשבז", ותשועת בית דוד, כמו שנקרא הילד "עמנו אל". זהו הישוב
בענין לפי פשוטו. ומדרש אגדה בבראשית רבה (מב:) על אחז, שאחז בתי כנסיות
ובתי מדרשות, שלא ילמדו תינוקות של בית רבן תורה. אמר: אם אין גדיים אין
תישים, אם אין צאן אין רועה, אגרום לו לסלק שכונתו. אמר לו הנביא: כל מה
:שאתה קושר התעודה וחותם התורה לסתמה שלא תמצא בישראל, לא יועיל לך
וחכיתי לה' המסתיר פניו וגו'. אין לך נבואה קשה כאותה שעה שאמר משה (דברים
לא:יח): "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא", ואף בו ביום הבטיחם: "וענתה
:השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו" (דברים לא:כא)
הנה אנכי והילדים וגו'. הם תלמידים שחביביו עלי כבנים, יהיו לאותות ולמופתים
:שתתקיים תורה בישראל על ידם

Verse 19

וְכִי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם אָמַר רַבִּי סִימּוֹן (וַיִּקְרָא רַבָּה ו׃): בְּאֶרְהָ אָבִיו שֶׁל הוֹשֵׁעַ בֶּן בָּאֲרִי
 נָבֵא שְׁנֵי מִקְרָאוֹת הַלָּלוּ, וְלֹא הָיָה בָהֶם כְּדִי סֵפֶר וְנִטְפְּלוּ בִישׁעִיָּה; וְנָבֵא אוֹתָם לְגִלּוֹת
 עֲשָׂרַת הַשְּׁבָטִים, כְּשֶׁהִגִּילָה סַנְחֲרִיב לְרֹאוּבֵנִי וְלַגְדִּי (וְהִגְלוּהוּ עִמָּהֶם), כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִי
 הַיְחִימִים א ה׃): ״בְּאֶרְהָ בְּנוֹ נָשִׂיא לְרֹאוּבֵנִי הֵהוּא אֲשֶׁר הִגִּילָה תְּגִלַּת פִּלְאֶסְר״
 וְכִי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם. הֵאֱמִית׃
 דָּרְשׁוּ אֵל הָאֲבוֹת וְגוֹי הַמְצַפְצָפִים וְהַמְהַגִּים. לְשׁוֹן גִּנְאִי הוּא, שְׂאֵף הַדְּבֹר אִין בָּהֶם,
 אֲלֹא כְּעוֹפּוֹת הַלָּלוּ שֶׁמִּפְטָטִין בְּקוֹלָם. לְשׁוֹן צִפְצוּף וְהִגָּה נּוֹפֵל בְּעוֹפּוֹת ״כְּסוּס עֲגוּר כֹּן
 אֲצִפְצָף אֶהְגֶּה כִּי־וְנָה״ (יִשְׁעִיהוּ לֹח:יֵד). וְכֹן מְצִינוּ לְשׁוֹן צִפְצוּף בְּקוֹל נְמוּד, שֶׁנֶּאֱמַר
 :״(יִשְׁעִיהוּ כֹט:ד): ״וְהָיָה כְּאוֹב מֵאֲרָץ קוֹלָה וּמַעַפֵּר אֶמְרַתָּה תִּצְפָּצֵף״
 הֲלֹא עִם אֵל אֱלֹהֵיו יִדְרֹשׁ. זֹה תִּהְיֶה תְּשׁוּבַתְכֶּם: הֲלֹא עִם כְּמוֹנוּ, אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים כְּאַלְהֵינוּ,
 אֵל אֱלֹהֵיו יִדְרֹשׁ? שָׁמָּה תֹאמְרוּ לָנוּ לֵהֲיוֹת כְּמוֹתְכֶם, לְדְרוֹשׁ צָרָכֵי הַחַיִּים מִן הַמֵּתִים

Verse 20

לְתוֹרָה וְלַתְּעוּדָה. מִחֻבֵּר לְמַעֲלָה הֵימְנוּ: שָׁמָּה נִדְרֹשׁ אֵל הַמֵּתִים לְתוֹרָה וְלַתְּעוּדָה בְּעַד
 הַחַיִּים, לְהוֹרִית לָנוּ מִה נַעֲשֶׂה? כָּל זֶה לְפִי הַמִּדְרָשׁ. וּלְפִי פִשְׁוֹטוֹ יֵשׁ לְפָתוּר: וְכִי
 יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם וְגוֹי, גָּמַר נִבְּוֵאתוֹ הוּא, שֶׁאָמַר ״וַיִּסְרְנִי מִלְּכַת בְּדֶרֶךְ הָעַם הַזֶּה״ (יִשְׁעִיהוּ
 ח:יא), וְהוֹכִיחוּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְנָבִיא וְלַסִּיעֵתוֹ שֶׁל חִזְקִיָּה: כְּשִׁיֹּאמְרוּ אֲלֵיכֶם שֶׁבָּנָא
 וְסִיעֵתוֹ, שִׁיִּרְאוּ אֶת חִזְקִיָּה מִבַּעַט בַּעֲבֻדַּת כּוֹכָבִים, דָּרְשׁוּ אֵל הָאֲבוֹת וְאֵל הַיִּדְעוֹנִים,
 וּבָרְרוּ בַּעֲבֻדַּת כּוֹכָבִים כְּאֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹת הָרַאשׁוֹנִים, וְהָשִׁיבוּ אֶת הַמְּלוּכָה אֵל סַנְחֲרִיב.
 הֲלֹא עִם אֵל אֱלֹהֵיו יִדְרֹשׁ, עוֹבְדִים עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וְדוֹרְשִׁים בְּעַד הַחַיִּים אֵל הַמֵּתִים, אִף
 אֲתָם יֵשׁ לָכֶם לַעֲשׂוֹת כֹּן
 לְתוֹרָה וְלַתְּעוּדָה. זֹה תִּהְיֶה תְּשׁוּבַתְכֶּם, שֶׁתִּשְׁמְרוּ אֶת הַתּוֹרָה, כִּמְהָ שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעֲלָה: ״צוּר
 תְּעוּדָה חֲתוּם תּוֹרָה״ (יִשְׁעִיהוּ ח:טז), וְלֹא תֵאֱמִינוּ לְדְבָרֵיהֶם
 אִם לֹא יֹאמְרוּ כְּדֹבֵר הַזֶּה אֲשֶׁר אִין לוֹ שְׁחַר. מֵאֲחֵר שֶׁתִּשְׁשִׁיבוּ לוֹ תְּשׁוּבָה זֹה, תִּרְאוּ וְתִשְׁמְעוּ
 אִם לֹא יִהְיוּ מִיָּדִים כְּשָׂרִים שִׁבְהֵם לְדְבָרֵיכֶם, וַיֹּאמְרוּ: ״כְּדֹבֵר הַזֶּה אֲמַת, אֲשֶׁר אִין לוֹ
 לְאֵלֹהִים אוֹב וַיִּדְעוֹנִי שׁוּם שְׁחַר, אִין רֹאשׁ לְשְׁחַר פְּנִיו״. כֹּן תִּרְגַּם יוֹנָתָן. וּמִדְרַשׁ אֲגָדָה
 (וַיִּקְרָא רַבָּה ו׃): עַל עֲצֻמוֹ אֵינוּ מְזַרְזֵת הַשְּׁחַר, שֶׁהָרִי עֵינָיו לוֹ וְאֵינוּ רֹאֶה, וְאִי־
 לְזַרְזֵת עַל אַחֲרִים? עַנְיָן אַחֵר: אִם לֹא יֹאמְרוּ כְּדֹבֵר הַזֶּה, עָתָה תִּרְאוּ אִם לֹא יֹאמְרוּ
 אֲלֵיכֶם כְּדֹבֵר הַזֶּה: דָּרְשׁוּ אֵל הָאֲבוֹת, אִף עַל פִּי שְׂאִין לוֹ שְׁחַר וְלֹא מִמֶּשׁ בְּדֹבֵר הַזֶּה, לֹא
 :יִבֹּשׁוּ מִלּוּמֵר אֲלֵיכֶם

Verse 21

וְעֵבֶר בָּהּ נִקְשָׁה וְרַעֲב. מוֹסֵב לְמַעֲלָה. מִה אָמַר בְּתַחֲלַת הָעֲנָיָן? ״וַיִּסְרְנִי מִלְּכַת בְּדֶרֶךְ הָעַם
 הַזֶּה״ (יִשְׁעִיהוּ ח:יא), וּפְרָשׁ מִה הוּא הַדְּרָגָה: ״לֹא תֹאמְרוּ קָשָׁר״ (יִשְׁעִיהוּ ח:יב) לְקָשָׁר
 עֲשָׂרַת הַשְּׁבָטִים שֶׁיִּתְקַשְּׁרוּ עִם מַלְכֵי מִצְרַיִם, וּפְרָשׁ אֶת עֲנָשׁוֹ: ״וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ וְכִשְׁלוֹ בָּם״
 :״(יִשְׁעִיהוּ ח:יד-טו), וְכָל הָעֲנָיָן
 וְעֵבֶר בָּהּ. הָעוֹבֵר בְּאוֹתָהּ הַדְּרָגָה שֶׁעוֹזְבִים אֶת הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְסוֹמְכִין עַל מַלְכֵי
 מִצְרַיִם:
 נִקְשָׁה. מְאִירֵע קָשָׁה:
 נִקְשָׁה וְרַעֲב נִלְאָה בְּצִרוֹת קָשׁוֹת וְרַעֲב, כִּי קָשִׁי וּמְצוּר וּמְצִיק וְרַעֲב יִבֹּא עֲלֵיהֶם בִּימֵי
 מְצוּר שְׁלֹשׁ שָׁנִים, שֶׁצָּר סַנְחֲרִיב עַל שׁוּמְרוֹן
 :וְהָיָה כִּי יִרַעֲב. וְקָלַל בְּעֵגְלִים וּבַעֲלִים שֶׁהֵיוּ עוֹבְדִים לָהֶם
 וּפְנָה לְמַעֲלָה. לְבַקֵּשׁ מֵאֵת הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְלֹא יִשְׁמַע, כִּי יִתְחַתֵּם גִּזְרֵי דִּין; וְכֹן תִּרְגַּם
 :יוֹנָתָן

Verse 22

וְאֵל אֲרָץ יִבְיִט. אוֹלֵי יִמְצָא עֵזֶר, ״אֲשֶׁר שְׁלַח מִלְּאָכִים״ הוֹשֵׁעַ בֶּן אֵלָה ״אֵל סוּא מְלָךְ
 מִצְרַיִם״ (מַלְכִּים ב י׃ד):
 :וְהָיָה צָרָה. כִּי לֹא יַעֲזְרוּהוּ, וְגַם שֶׁבָּנָא יֵצֵא לְסַנְחֲרִיב לְרַעֲהָ לוֹ
 :מַעוּף צוּקָה. עֲפֻפּוֹת צוּקָה
 וּבְאֶפְלָה מְנַדָּח. עַל יְדֵי אֶפְלָה הוּא מְנַדָּח, שֶׁכֹּן לְשׁוֹן נִדּוּחַ נּוֹפֵל בְּאֶפְלָה, כִּמּוֹ (יִרְמִיָּהוּ
 כג:יב) ״לָכֵן יִהְיֶה דִרְכָּם לָהֶם כְּחִלְקֵלְקוֹת בְּאֶפְלָה יִדְחוּ וְנִפְּלוּ בָּהּ״, וְלֹאֲפֵלָה הֵם
 :מְנַדָּחִים

Verse 23

כִּי לֹא מוֹעֵף לְאַשֶׁר מוֹצֵק לָהּ. כִּי מִלֵּךְ אֲשׁוּר, אֲשֶׁר נָתַן לְמוֹצֵק וּלְהֹצֵר לָהּ לְאַרְצְכֶם, אֵינִי עֹיֵף וְאֵינִי עֹצֵל מִלְּבֹא עָלֵיהֶם עַד שְׁלֹשׁ פְּעָמִים: אַחַת בִּימֵי פֶקֶח (מַלְכִּים ב טו:כט) אֲשֶׁר לָקַח אֶת עֵיזָן וְאֶת אֲבֵל מַעֲכָה וְאֶת קִדְשׁ וְאֶת הַגִּלְיָל כָּל אֶרֶץ נַפְתָּלִי, וְהַגְּלוּת הָיָה בְּשָׁנָה אַרְבַּע לְאַחֲזִי. וּבְשָׁנָה שְׁתִּים עֶשְׂרֵה "וַיָּעַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶת רוּחַ פּוֹל מִלֵּךְ אֲשׁוּר וַיַּגְלֵם לְרֹאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שִׁבְט הַמְּנַשֶּׁה", מִקְרָא זֶה (דְּבָרֵי הַיָּמִים א ה:כו), וְגָלוּת זֶה בְּשָׁנָה שְׁתִּים עֶשְׂרֵה לְאַחֲזִי, תַּחֲלַת מַרְדּוֹ שֶׁל הוֹשֵׁעַ בֶּן אֱלֹה, כְּעֵנֶן שֶׁנֶּאֱמַר (מַלְכִּים ב יז:ד) שְׁמוֹנֶה שָׁנִים. וְאֵין הַחֲשָׁבוֹן "וַיִּמְצָא מִלֵּךְ אֲשׁוּר בְּהוֹשֵׁעַ קֶשֶׁר וְגו'...", לְאַחֵר שֶׁנֶּשְׁתַּעֲבַד לוֹ מִפְּרֹשׁ בַּמִּקְרָא בְּגִלּוֹי, אֲבָל יֵשׁ לְלַמֵּד מִבְּרִיטָא דְסִדְר עוֹלָם (סִדְר עוֹלָם רַבָּה כב). וְהַשְׁלִישִׁית בְּשָׁנָה שֶׁשׁ לַחֲזָקָה, שָׁנָה תִּשְׁעָה לְמַרְדּוֹ שֶׁל הוֹשֵׁעַ, אֲשֶׁר נִלְכְּדָה שׁוּמְרוֹן, הִיא עִיר הַמְּלוּכָה, וְגָלוּ כָלָם. וְזֶה הָאֱמֹר כָּאן, כִּי לֹא עֵיפּוֹת לְאוֹיֵב אֲשֶׁר הוּא מוֹצֵק לָהּ לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל הָאֱמֹרָה בְּעֵנֶן "וְאֵל אֶרֶץ יִבְיֹט" כַּעַת הָרִאשׁוֹן הַקָּל אֶרְצָה זָבִלוֹן. הַגְּלוּת הַזֶּה הָאֱמֹצְעִי קָלָה תִּהְיֶה כְּאוֹתָהּ שֶׁל עֵת רִאשׁוֹן, אֲשֶׁר הַקָּל לְהַגְלוֹת אֶת אֶרֶץ זָבִלוֹן וְנַפְתָּלִי, שָׁאֵף בְּשָׁנָה לֹא הַגְּלָה אֶלָּא שְׁנֵי הַמְּטוֹת וְחֲצִי הַמְּטָה שֶׁבַעֲבַר הַיַּרְדֵּן, אֲבָל הָאֲחֵרוֹן מִסַּע הַשְׁלִישִׁי הוּא הַכְּבִיד. טִיֵּאט אֶת הַכָּל כַּמְּכַבֵּד אֶת הַבֵּית, וְיֵשׁ לְפָרְשׁוֹ אֵף לְשׁוֹן כָּבֵד: לְפִי עֵנֶן הַמִּקְרָא, שְׁפָתַי רִאשׁוֹנָה בְּלִשׁוֹן הַקָּל אֶרְצָה זָבִלוֹן, וְהָאֲחֵרוֹן הַכְּבִיד; וְכִשְׁאֲמַר יִשְׁעִיָּה נְבוּאָה זֹאת, כֶּכֶר גָּלוּ הָרִאשׁוֹנִים דִּרְךָ הֵימָּה. אוֹתוֹ הַיּוֹשְׁבִים עַל יְמֵה שֶׁל טְבַרְיָה, הִיא אֶרֶץ נַפְתָּלִי, שֶׁנֶּאֱמַר "יָם וְדָרוֹם יִרְשָׁה" (דְּבָרִים לג:כג) עַבְרַת הַיַּרְדֵּן. הִיא גְלוּת שְׁנֵי שֶׁל רֹאוּבֵן וְגַד גִּלְיָל הַגּוֹיִם. הִיא כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִיָּתָה גּוֹלְלָת אֵלֶיהָ כָּל הַגּוֹיִם, שֶׁהַכָּל מִתְּאֵוִי לָהּ וּבָאִין לָהּ לְסִיחָרָה, כְּעֵנֶן שֶׁנֶּאֱמַר (יִרְמְיָהוּ ג:יט) "נִחַלְתָּ צָבִי צְבָאוֹת גּוֹיִם"; וַיּוֹנְתִן תַּרְגֵּם לְשׁוֹן אַחֵר:

Chapter 9

Verse 1

הַעַם הַהִלְכִים בַּחֲשֵׁד. הֵם יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁהֵיוּ חֲשָׁכִים מִדֹּאגַת סִנְחָרִיב, כְּעֵנֶן שֶׁאֲמַר: חֲזַקְיָהוּ (יִשְׁעִיָּהוּ לג:ג): "יּוֹם צָרָה וְתוֹכָחָה וְנֶאֱצָה הַיּוֹם הַזֶּה" רָאוּ אוֹר גְּדוֹל. בְּמַפְלָתוֹ שֶׁל סִנְחָרִיב:

Verse 2

הַרְבֵּית הַגּוֹי. נַעֲשׂוּ גְדוֹלִים לְכָל שׁוֹמְעֵיהֶם, כְּשֶׁשָּׁמְעוּ הָאֱמוּנוֹת הַנִּסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ לָהֶם לֹא הִגְדִּילָת הַשְׁמִיחָה. וְלֹא לְאוֹיְבָיו, וְכִתִּיב "לֹא" בְּלִמְ"ד אֶל"ף, לְפִי שֶׁלֹּא הִיָּתָה שְׁמִיחָת חֲזַקְיָה שְׁלֵמָה, לְפִי שֶׁבָּאוּתוֹ הַפֶּרֶק נֶאֱמַר לוֹ "הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְנִשְׂאָ כָּל אֲשֶׁר בְּבֵיתְךָ" (יִשְׁעִיָּהוּ לט:ו): כְּשִׁמְחַת בְּקִצִּיר. תַּרְגֵּם יוֹנָתָן: "כְּחִדּוֹת נִצְחֵי קָרֵב", שֶׁהוּא כְּעֵין הַקִּצִּיר, הוֹרְגִי אֲדָם קוֹצֵצִי צִנְאָרִים; וְשָׁנָה הַכְּתוּב בְּלִשׁוֹנוֹ לְדְרוֹשׁ, שֶׁהִיָּה אוֹתוֹ הַנֵּס בְּלִיל קִצִּיר הַעֲמֹר (וַיִּקְרָא רַבָּה כח, ו): כִּשְׁאֲשֶׁר יִגִּילוּ בְּחֻלְקָם שְׁלָל. מִצָּרִים בִּימֵי מִשָּׁה, שָׁאֵף כָּאן חֲלָקוֹ שְׁלָל כּוֹשׁ וּמִצָּרִים וְ"חִמְדַּת כָּל הַגּוֹיִם" (חגי ב:ז); שֶׁכְּשִׁחֲזַר מַעַל תִּרְהַקֶּה מִלֵּךְ כּוֹשׁ (יִשְׁעִיָּהוּ לז:ט), בָּא לוֹ לִירוּשָׁלַיִם עִם כָּל אוֹצְרוֹת כּוֹשׁ וּמִצָּרִים, כְּעֵנֶן שֶׁנֶּאֱמַר "יִגִּיעַ מִצָּרִים וְסִחָר כּוֹשׁ וְסִבְאִים" וְגו' (יִשְׁעִיָּהוּ מה:יד), וְהַכָּל בְּזִזּוֹ חֲזַקְיָה וְעַמּוֹ:

Verse 3

כִּי אֶת עַל סִבְלוֹ. עַל שֶׁהִיָּה סִבָּל לַחֲזַקְיָה, וְשֶׁהִיָּה מִטָּה אֶת שִׁכְמוֹ לְמִשְׁאָ כָּבֵד לְהַעֲלוֹת מִסָּה: קֶשֶׁה, וְאֶת שִׁבְט יְהוּדָה שֶׁהִיָּה נוֹגֵשׁ בּוֹ בְּחִזְקָהּ: הַחֲתָת. שִׁבְרָתָ יִסַּד בְּלִילָה אֲחֵד: כְּיוֹם מִדְּלָן. בִּימֵי גְדֵעוֹן, שָׁאֵף הֵם נִפְלוּ יִסַּד בְּלִילָה אֲחֵת, וּבְלִיל קִצִּיר הַעֲמֹר, כְּמוֹ: שֶׁנֶּאֱמַר (שׁוֹפְטִים ז:ג): "וְהָיָה צָלִיל שְׁעוּרִים מִתְּהַפֵּף בְּמִחְנֶה מִדְּלָן"

Verse 4

כִּי כָּל סָאוֹן סָאוֹן בְּרַעַשׁ. יֵשׁ פּוֹתְרִין אוֹתוֹ (מַחְבֵּרַת מִנְחָם) לְשׁוֹן סָאָה וּמִדָּה, כְּמוֹ שֶׁדִּרְשׁוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ (סוּטָה ח ב), אֵד לְפִי פֶשֶׁט לְשׁוֹן הַמִּקְרָא לֹא יִתְּכוּ לְפָרֵשׁ מִגְזֵרָתוֹ,

מאחר שאין הוי"ו והנו"ן מעקר התיבה, אלא כמו שאין מן שואה, והמין מן הומה, וחרון מן חרה, לא יתפעל עם הנו"ן לומר סואן אלא שואה, כמו מן המין הומה ומן שאין שואה, ולא יאמר שואן, הומן, חורן. ואני אומר שפירונו לפי הענין, ואין לו דומה מן המקרא, ופירונו לשון צהלת נצחון במלחמה: כי כל סאון סאן ברעש – קול נצחון שום נוצח במלחמה ברעש שעטת סוסים והגפת תריסין הוא ושמלה. הרוגי מלחמה מגוללה בדמים, אבל נצחון זה אין בו רעש ואין בו דם. והיתה לשרפה יקד יקוד מאכלת:

Verse 5

כי ילד ילד לנו אף על פי שאחז רשע הוא, בנו הנולד לו זה כמה שנים להיות לנו מתתיו למלך צדיק יהיה, ונתיה משרת הקדוש ברוך הוא ועלו על שכמו, שיהיה עוסק בתורה ושומר מצוות ויטה שכם למשאו של הקדוש ברוך הוא ויקרא שמו. הקדוש ברוך הוא, שהוא מפליא עצה ואל גבור ואבי עד, קרא שמו של: חזקיהו שר שלום (סנהדרין צד א), כי שלום ואמת יהיה בימיו (ישעיהו לט:ח):

Verse 6

למרבה המשרה. למי יקרא השם? למלך ה מרבה המשרה של הקדוש ברוך הוא על עצמו לירא מפניו: משרה. לשון שרה. זו לתשובת אחרים, אך יש לומר שאף שר שלום משמותיו של הקדוש ברוך הוא, וקריאת שם זה אינה לשם ממש אלא לשם גדולה ושררה, כמו "יקרא שם בבית לחם" (רות ד:יא), וכמו "ועשיתי לך שם" (שמואל ב ז:ט), אף כאן ויקרא שמו: ויתן לו שם וממשלה ולשלום הנתן לו אין קץ, שהיה לו שלום מכל עבריו. ואין 'קץ' זה לשון הפסק עולמית, אלא אין קץ לסביביו. על כסא מלכות דוד יהיה שלום זה, במשפט וצדקה שעשה חזקיהו ולשלום. וי"ו זה תקון המלה הוא, הרבה משרה על שכמו, ומה גמול ישלם לו? הנה לשלום אין לו קץ ואין קצבה: מעתה ועד עולם. עולמו של חזקיהו, כל ימיו. וכן מצינו שאמרה חנה על שמואל "וישב שם עד עולם" (שמואל א א:כב). ולתשובת אחרים האומרים שהוא שם, יש להשיבם: מהו "מעתה"? והלא לא בא עד לסוף שלוש מאות שנה: קנאת ה' צבאות. שקנא לציון על אשר יעש עליה ארם ופקח תעשה זאת. ולא אחז ראוי לך, ואף זכות אבות תמה. תוספת: ואמרו רבותינו בקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג. אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: "מי שקצץ דלתות ההיכל ושיגרן למלך אשור יעשה משיח?" מיד סתמו הכתוב:

Verse 7

דבר שלח אדני ביעקב. הנבואה שנתנבא לפרענות פקח בן רמליה: ונפל בישראל. מעתה תתקיים בזה:

Verse 8

: בגאון ובגדל לב לאמר. מה שהיו אומרים בגאון ובגדל לב:

Verse 9

לבנים נפלו וגזית נבנה. המלכים שהיו לנו קדם שמלך פקח, כגון יהואחז בן יהוא שבימיו נתמעטו, כענין שנגמר (מלכים ב יג:ז): "כי אבדם מלך ארם", שפלים היו, והם הלכו להם כבניו לבנים רעוע הנופל. אבל זה שהוא עכשיו, חזק הוא כבניו: אבני גזית, וכן ארזים טובים משקמים לבניו:

Verse 10

וישגב ה' את צרי רציו עליו. הם בוטחים במה שנסמכו על רציו מלך ארם, והקדוש ברוך הוא ישגב את מלך אשור עליו, ויסכסכו להשיאו לבא עליו. כך שמעתי, ואני אומר: את אויביו כלפי השכינה הוא אומר, הקדוש ברוך הוא יסכסך את אויביו זה

בָּזָה, גִּוִּי בְּגִוִּי, אָרָם וּפְלִשְׁתִּים בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂרָאֵל זֶה בָּזָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לְמַטֵּה בְּעִנְיָן
("מִנְשָׁה אֶת אֶפְרַיִם וְגו'") (ישעיהו ט:כ)

Verse 11

אָרָם מְקַדָּם. אָרָם הִרְעוּ לָהֶם מְקַדָּם, בִּימֵי יְהוֹאָחָז וַיּוֹאֲשׁ, וּפְלִשְׁתִּים הִרְעוּ לָהֶם מֵאָחֹר,
שֶׁהַפְּלִשְׁתִּים לָהֶם בְּמַעְרָב:
בְּכָל זֹאת וְגו'. וְעוֹד יָדוּ נְטוּיָה – עַד שֶׁיָּבִיא עֲלֵיהֶם אֶת סַנְחֲרִיב. דְּבַר אַחֵר: אָרָם
מְקַדָּם וּפְלִשְׁתִּים מֵאָחֹר – הָיוּ מְשֻׁחִיתִים בִּיהוּדָה בִּימֵי אֲחָז, כְּמוֹ שֶׁמְפֹרָשׁ (דְּבָרֵי הַיָּמִים
ב: כח: יח), וְעַל יִשְׂרָאֵל וְעַל יְהוּדָה הָיָה יִשְׁעִיהָ מִתְּאוּנָן עַל הַצָּרוֹת הַלָּלוּ

Verse 12

עַד הַמַּכָּהוּ. עַד הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁהוּא מְבִיא עָלָיו הַמַּכּוֹת הָאֵלֶּה:

Verse 13

כָּפָה וְאַגְמֹל. לָשׁוֹן מְלָכִים וְשִׁלְטוֹנִים:
כָּפָה. אַרְקוּל"ר בִּלְע"ז, כְּלוֹמַר: אוֹתָם הַחֲזוּפִים עֲלֵיהֶם כָּכָה זֶה
וְאַגְמֹל. וְאֵף הִיא כָּפָה קִטְנָה, וְעַל שֵׁם שֶׁכְּפוּפָה כְּאַגְמֹל קוֹרָא לָהּ אַגְמֹל. וּבְדִבְרֵי אֲתָא
דְּשִׁמוּאֵל מְצִינּוּ, שֶׁיֵּשׁ מַזְלוֹת בְּרָקִיעַ מְמוּנִים, וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם; וְכֵאן אָמַר הַנְּבִיא, שֶׁכָּל
דְּחֻמֵּיהֶם הַמִּתְנַבְּאִים לָהֶם וְחֻזֵּים בְּכּוֹכְבִּים אֶת הַבָּאוֹת עֲלֵיהֶם, יִכְרִית ה' מֵהֶם:

Verse 14

Verse 15

מֵאֲשָׁרֵי. מִדְּרִיכֵי, כְּמוֹ "בְּאֲשָׁרוֹ אֲחִיזָה רַגְלִי" (איוב כג:יא), וּמֵאֲשָׁרֵיו שֶׁלְּמַדּוֹ דְּרָכֵי
מִדְּרִיכֵי הַתּוֹעָה (סא"א):
וּמֵאֲשָׁרֵיו מְבַלְעִים. הַדּוֹרְכִים בְּדֶרֶךְ הַמַּתְעִים, הַמֵּאֲשָׁרִים אוֹתָם בְּדֶרֶכִּים הַלָּלוּ, דְּרָכִים
מְסֻתָּרִים וְנִבְוִים שֶׁאֵין פֶּתַח לְצֵאת מֵהֶם. וְלָשׁוֹן 'בְּלוּע' נוֹפֵל עַל הַדֶּרֶךְ, כְּעִנְיָן
שֶׁנֶּאֱמַר בְּמָקוֹם אַחֵר: "עַמִּי מֵאֲשָׁרֵי מַתְעִים וְדֶרֶךְ אֲרֻחָיָה בִלְעוּ" (ישעיהו ג:יב)

Verse 16

וּמִרְעָה. רָשָׁע, כְּמוֹ "זֶרַע מְרֻעִים" (ישעיהו א:ד)

Verse 17

כִּי בָעֵרָה כָּאֵשׁ רָשָׁעָה. רָשָׁעָה תִּבְעֵר בָּהֶם וְתֵאָכְלֶם כָּאֵשׁ:
שְׁמִיר וְשִׁית שֶׁלָּהֶם תֵּאָכֵל, הַמּוֹרְדִים וְהַפּוֹשְׁעִים שֶׁבָּהֶם:
וְתִצֵּת בְּסִבְכֵי הַיַּעַר. בְּדִלַת הָעֵס; סִבְכֵי – עֲנָפִים
וְתֵאָבְכוּ גֵאוֹת עֵשׂוֹ. יִהְיוּ נִבְוִים וּמְסֻגְרִים בְּחֻזֶּק עֵשׂוֹ הַתְּבַעְרָה. וְתֵאָבְכוּ – כָּל לָשׁוֹן
'נִבְדָּ' אֵין יִסּוֹד תִּיבָה אֶלָּא 'בִּדָּ', כְּמוֹ "מִבְּכֵי נִהְרֹת" (איוב כח:יא), "עֵמֶק הַבְּכָא"
(תהלים פד:ז), וְהַנּוֹ"ל בָּאָה לוֹ לְפָרְקִים, וְכֵאן בָּא בּוֹ אֶל"ף בְּמָקוֹם נו"ל, כְּמוֹ אֶל"ף
שֶׁל "אַבְחַת חֶרֶב" (יחזקאל כא:כ), וְאֶל"ף שֶׁל "וְאַחֲרָיוּ בְּאַזְנֵיכֶם" (איוב יג:יז)

Verse 18

נִעְתָּם אֶרֶץ. יוֹנְתָן תִּרְגָּם: "חֲרוּכַת אֶרֶעָא", וְקִשָּׁה בְּעִינֵי לְפָרֶשׁ כּוֹ, שֶׁהִיָּה לוֹ לְוִמֵּר
נִעְתָּמָה הָאֶרֶץ; וְאַחֲרֵי שֶׁאֵין לוֹ דְּמִיּוֹן בְּמִקְרָא, לֹא לָשׁוֹן הַתִּרְגוּם וְלֹא לָשׁוֹן אַחֵר, אֲנִי
מְפָרְשׁוֹ לְפִי עִנְיָנוּ: בְּעִבְרַת הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נִעְתָּם הָעֵשׂוֹ הַזֶּה לְ אֶרֶץ, וְהוּא לָשׁוֹן
'נִגְזָר' עַל הָאֶרֶץ, אוֹ לָשׁוֹן 'נִתָּד' וְהִגִּיעַ לְאֶרֶץ

Verse 19

וַיִּגְזֹר עַל יָמִיו. יָבִיזוּ וַיִּשְׁלְלוּ זֶה אֶת זֶה עַל יָמִיו אוֹ עַל שְׁמָאֵל, וְלֹא יִמְצָא לָהֶם
:אִישׁ בִּשְׁרֵי זֵרְעוֹ. תִּרְגָּם יוֹנְתָן: "גְּבַר נִכְסִיָּה קָרִיבִיָּה יָבִיזוּ"

Verse 20

: מְנַשָּׁה אֶת אֶפְרַיִם. מְנַשָּׁה יִתְחַבֵּר עִם אֶפְרַיִם
: וְאֶפְרַיִם אֶת מְנַשָּׁה. עִם מְנַשָּׁה, וְיִחְדּוּ הֵמָּה יִתְחַבְּרוּ עַל יְהוּדָה

Chapter 10

Verse 1

: חֲקָקִי אֵל. שְׁטָרֵי אֵל, שְׁטָרוֹת מְזִיפִין
וּמְכַתְּבִים. לְשׁוֹן עֲרַבִי הוּא, כְּמוֹ "מְכַתְּבִים" (שֶׁהֵמָּה חִירֵק וְכ"ף שְׁוֹא וְת"ו קְמוּצָה)
: בְּלִשׁוֹן עֲרַבִי

Verse 2

: לְהַטּוֹת. עַל יְדֵי שְׁטָרוֹת שֶׁקָּר אֶת הַדְּלִים מִדִּין זְכוּת הָרְאוּי לָהֶם

Verse 3

: לִיּוֹם פְּקֻדָּה. שִׁפְקָד הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲלֵיכֶם עוֹנֵיכֶם
: שׁוֹאָה. לְשׁוֹן חֲרָב
: עַל מִי תִּנּוּסוּ לַעֲזָרָה. הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵינוֹ בְּעִזְרָתְכֶם
: וְאַנָּה תַעֲזֹבוּ. אֶת כָּל הַכְּבִיד אֲשֶׁר אַתֶּם קוֹבְצִים מִן הַגִּזְל, כְּשֶׁתִּלְכּוּ בַּגִּזְלָה

Verse 4

בְּלִתִּי כָרַע תַּחַת אֲסִיר. בְּמָקוֹם אֲשֶׁר לֹא כָרַע וְלֹא יָבִין אֶחָד מֵכֶם, שֶׁלֹּא הָיָה שָׁם כְּרִיעַת
הַמַּרְבֵּץ, שָׁם, בְּאוֹתוֹ הַמָּקוֹם, תִּהְיוּ אֲסוּרִים; כְּלוּמָר: חוּץ מֵאַרְצְכֶם תִּתְאַסְרוּ. וְכֵן תִּרְגַּם
: יוֹנָתָן: "בֵּר מִן אֲרַעְכוֹן אֲסִירִין תִּתְאַסְרוּ"
: תַּחַת. מָקוֹם, כְּמוֹ "שָׁבוּ אִישׁ תַּחְתּוֹ" (שְׁמוֹת טז:כט)
: וְתַחַת הַרוּגִים יִפְּלוּ. וּבְאוֹתוֹ מָקוֹם יִפְּלוּ הַרוּגִים

Verse 5

: הוּא. כִּי עָשִׂיתִי אֶת אֲשׁוּר שֶׁבֵט אָפִי לְרִדּוֹת בּוֹ אֶת עַמִּי
: וּמִטָּה הוּא. וְעַמִּי בְּיָדָם שָׁל בְּנֵי אֲשׁוּר

Verse 6

: בְּגוֹי חֲנָף. יִשְׂרָאֵל

Verse 7

: וְהוּא. סִנְחָרִיב
: לֹא כֵן יִדְמָה. שֶׁהִגִּירָה מֵאֲתִי וְאֲנִי שׁוֹלְחִי, יִדְמָה – קוּוֹיִדִי"ר בַּלַּע"ז
וְלָבֹב לֹא כֵן יִחַשְׁבֹּב. שֶׁשְּׁלַחְתִּיו עַל עֶסְקִי מִמּוֹן לְשִׁלּוֹל וְלָבֹב בָּז, כִּי בְּלָבֹב לְהַשְׁמִיד אֶת
: הַכָּל בְּגִזְלוֹתָיו

Verse 8

: כִּי יֵאמֶר וְגו'. לִכְדָּה גְּבוּה לְבוֹ

Verse 9

הֲלֹא כְּכַרְכַּמִּישׁ. כְּאֲשֶׁר בְּנֵי כַרְכַּמִּישׁ שָׁרִים וְשִׁלְטוֹנִים כֵּן בְּנֵי כַּלְנוּ, עַל כֵּן אִם לֹא כְּאֶרְפָּד
אֲשֶׁר הוּא מְשִׁלְטָנוֹת חֲמַת שֶׁלְקַחְתִּי מִיַּד אָרָם, וְאִם לֹא כְּדַמְשֶׁק שֶׁלְקַחְתִּי מִיַּד אָרָם, כֵּן עָשִׂיתִי
: לְשׁוֹמְרוֹן. אִם לֹא כְּאֶרְפָּד חֲמַת דְּבוּק הוּא, כְּאֶרְפָּד שֶׁל חֲמַת, לִכְדָּה נִקּוּד פִּתַח

Verse 10

וּפְסִילֵיהֶם הָיוּ מִירוּשָׁלַם וּמִשְׁמֶרֶן, מִכָּאן שֶׁרָשָׁעִי יִשְׂרָאֵל הָיוּ מִסְפִּיקִין דְּמוֹת עֲבוּדָה זָרָה שֶׁלָּהֶם לְכָל הָאֲמוֹת סְבִיבוֹתָם (סִפְרֵי דְּבָרִים שִׁיח), וְאַחֲרֵי שֶׁעוֹבְדֵי פְסִילֵי שְׁוֹמְרוֹן : וִירוּשָׁלַם נָפְלוּ בְיָדֵי וְלֹא הִצִּילוֹם פְּסִילֵיהֶם, כֹּךָ שְׁוֹמְרוֹן וִירוּשָׁלַם לֹא תִנָּצֵל

Verse 11

כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשְׁמֶרֶן וְגו' . זֹאת יֹאמַר לְאַחֲרֵי שֶׁיִּכְבוֹשׁ אֶת שְׁוֹמְרוֹן

Verse 12

וְהָיָה כִּי יִבְצֵעַ וְגו' . אָבָל לֹא הָיָה כִּמוֹ שֶׁדָּמָה, אֲלָא מֵאַחֲרֵי שֶׁיִּגְמֹר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת כָּל מַעֲשָׂהוּ וְנִקְמָתוֹ בְּיִשְׂרָאֵל וּבִקְצֵה עָרֵי יְהוּדָה, וּמֵאִתָּה יִרְאֶה יִכְנָעוּ בְּנֵי צִיּוֹן : וִירוּשָׁלַם לָשׁוּב אֵלַי, אוֹדִיעַ לְמֶלֶךְ אֲשׁוּר כִּי לֹא בְּכַחוֹ גָּבַר אֶפְקֹד עַל פָּרִי גִדְל לִבִּי מֶלֶךְ אֲשׁוּר. עַל אֲשֶׁר הִפְרָה וְהִרְבָּה גִדְל לִבִּי מֶלֶךְ אֲשׁוּר לְהִתְהַלֵּל : בְּכַחוֹ עַל שֶׁקָּר. פָּרִי גִדְל – קָרִי שֶׁמֶנֶס דְּגִרְנֵדִי"א בִּלְע"ז שֶׁל לֵב סִנְחָרִיב : תַּפְאֶרֶת רוֹם עֵינָיו. עַל שֶׁנִּתְפָּאֵר בְּגִאֲוָתוֹ. תַּפְאֶרֶת – וְנִטְמֵנ"ט בִּלְע"ז רוֹם עֵינָיו. גִּסּוֹת רוּחוֹ, כְּעֵנָן שֶׁנֶּאֱמַר "גִּבְהַ עֵינָיו וְרָחֵב לִבִּי" (תְּהִלִּים קַא:ה)

Verse 13

:כִּי אָמַר בְּלֶחַץ יָדַי עָשִׂיתִי. כָּל גְּבוּרָתִי לֹא מֵאֵת הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא : נִבְּנֹתִי. חֲכָמָתִי : וְעֵתוֹדוֹתֵיהֶם. מַעֲמָדָם וּמִצְבָּם : וְאוֹרִיד. הוֹרְדִּים מִגְדָּלָתָם : כַּאֲבִיר יוֹשְׁבִים. יוֹשְׁבִים רַבִּים, כַּבִּיר – פּוֹלְשׁוֹר"ש

Verse 14

:כִּכְלָן. כְּקִינֵי עוֹפֹת הַפֶּקֶר : וְכַאֲשֶׁר יֵאָסֵף אִישׁ בִּיּוֹצִים עֲזֻבוֹת שֶׁעֲזַבְתָּם אִמָּם, וְאֵין מוֹחָה בְיָדָם לְכַסּוֹת עַלֵיהֶם : נוֹדֵד כָּנָף וּפָצָה פֶה וּמִצְפָּצֵף כָּל הַלְשׁוֹן הַזֶּה נוֹפֵל בְּעוֹפֹת; לִפִּי שֶׁדָּמָה אוֹתָם הַגּוֹלִים : לָקָן צִפְרִים וְלִבְיָצִים עֲזֻבוֹת, אָמַר לְשׁוֹן זֶה: לֹא צִפְצְפוּ עַלֵיהֶם הָאֵב וְהָאֵם

Verse 15

הִיתְפָּאֵר הַגְּרִין. הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹמֵר: לֹא הָיָה לָךְ לְהִתְהַלֵּל בְּזֹאת, כִּי אֵינְךָ אֲלָא כְּגִרִין שְׁלִי, וְאֵנִי הַחוּצָב בָּךְ נִפְרָע עַל יָדְךָ מֵאוֹיְבֵי. אֵתָה הַמִּשְׁוֹר וְאֵנִי הַמְנִיפּוֹ, וְכִי דִרְךָ הַמִּשְׁוֹר לְהִתְהַלֵּל עַל מְנִיפּוֹ? מִשְׁוֹר מִיִּיר"א בִּלְע"ז : כְּהִנֵּיף שִׁבְט וְאֵת מְרִימָיו. כָּאֵלוּ הָיָה הַשִּׁבְט מְנִיף אֶת עַצְמוֹ וְאֵת יָד הַמְרִימוֹ, וְהֵלֵא אֵין ? שִׁבְט מְנִיפּוֹ אֲלָא הָאֵדָם : כְּהָרִים מִטָּה לֹא עָץ. לֹא הָעֵץ הוּא הַמְרִים, אֲלָא הָאֵדָם הוּא הַמְרִים

Verse 16

:וְתַחַת כְּבֹדוֹ. תַּחַת בְּגִדֵיהֶם יִהְיוּ נִשְׁרָפִין, הַבְּגָדִים הֵם מְכַבְּדִים אֶת הָאֵדָם יִקְדּוּ וְיִקְדּוּ. יִשְׂרָף שְׂרָפָה כְּשִׂרְפַת אֵשׁ. וּמִדְּרַשׁ אֲגָדָה (תַּנְחוּמָא צו ב): כָּאֵן פֶּרַע לִבְנֵי שָׁם הַכְּבוֹד שֶׁעָשָׂה שָׁם לְאֲבִיו, כְּשֶׁכִּסְּהָ עֲרוֹת נָח אֲבִיו, שֶׁנֶּאֱמַר (בְּרֵאשִׁית ט:כג): "וַיִּקַּח שָׁם לְנִיפֹת וְגו'":

Verse 17

:אוֹר יִשְׂרָאֵל. הַתּוֹרָה שֶׁעוֹסֵק בָּהּ חֲזַקְיָהוּ תִּהְיֶה לְאֵשׁ לְסִנְחָרִיב : וּקְדוּשׁוֹ. הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא. דְּבַר אַחֲרֵי: וּקְדוּשׁוֹ – צִדִּיקִים שֶׁבִּדּוֹר : שִׁיתוֹ וּשְׁמִירוֹ. שְׁרִיו וְגִבּוּרָיו

Verse 18

וּכְבוֹד יַעֲרוּ וְכִרְמֵלוּ. הֵם רַבּוּי חֲזִילוֹתָיו

כְּרִמְלָה. יַעֲרָה גְבוּהָ

כְּמִסּוֹס נִוְסִס. לְפִי שְׁדָמָה אוֹתָם לַעֲצִי יַעֲרָה, דָּמָה פֶּרַעַנּוּתָם לְתוֹלַעַת הַנּוֹסֵר בְּפִיו וְטוֹחַן
הָעֵץ, וְקוֹרְהוּ 'סָס', כְּמוֹ "כְּצֶמֶר יֵאָכֶלֶם סָס" (ישעיהו נא:ח)

כְּמִסּוֹס נִוְסִס. כְּמִסּוֹס הַמְּגוֹרָר

כְּמִסּוֹס נִוְסִס. כְּמִסּוֹס שֶׁל נִוְסִס שֶׁהוּא נִטָּחֵן דֶּק דֶּק, שֶׁהַתּוֹלַעַת טוֹחַן. כֶּד הִנֵּה הָאֶפֶר
וְשָׂרִיפַת גּוֹפֵן דֶּק. מִסּוֹס הוּא הַנִּטָּחֵן וְנוֹפֵל עַל יְדֵי תוֹלַעַת, נִוְסִס הוּא הַתּוֹלַעַת

Verse 19

וּשְׁאָר עַץ יַעֲרוּ. הַנּוֹתָרִים בְּחִילוֹתָיו

מִסְפָּר יִהְיוּ. נִוְחִים לְסַפּוֹר, כִּי מַעֲט הֵם, וְנֹעַר יוֹכֵל לְכַתְּבָם. וְאָמְרוּ רַבּוּתֵינוּ (איכה
רבה ד, טו): עֲשָׂרָה נִשְׁאָר מֵהֶם, שְׁאִיר לֹד קֶטַל שְׁאִינוּ כּוֹתֵב יוֹד קֶטַנָּה

Verse 20

לְהַשְׁעוֹ עַל מַכָּהוּ. לְסַמּוֹד עַל מַלְכֵי מִצְרַיִם, שֶׁהֵם הָיוּ תַחֲלַת הַמִּצְרִיקִים לָהֶם

Verse 21

שְׁאָר יִשׁוּב. הַשְּׂאֲרִית שֶׁבָּהֶן יִשׁוּבוּ אֶל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא

: אֶל גְּבוּרָה. שֶׁהָרָאָה לָהֶם גְּבוּרָה בְּסִנְחָרִיב

Verse 22

כִּי אִם יִהְיֶה עִמָּד. לְחִזְקָהוּ אָמַר הַנְּבִיא: אִם יִהְיֶה עִמָּד כְּחוֹל הַיָּם, הַשְּׂאֲרָה שֶׁיִּשׁוּב בּוֹ

: לְמוֹטֵב תִּשְׁטַף אֶת כָּלִיֹּן הַחֲרוּץ לְבֹא עֲלֵיהֶם, וְיַעֲכֹבְנוּ מִלְּבֹא בַּצִּדְקָה שֶׁיִּתְנַהֵּג בָּהּ

Verse 23

כִּי כָלָה וְנִתְחַרְצָה. תִּרְאוּ שֶׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה (דִּיל) בְּרִשְׁעִים, וְתִכְנְעוּ וְתִשׁוּבוּ

: אֲלֵיו

Verse 24

לָכֵן. לְפִי שֶׁיִּדְעֵתִי שֶׁתִּשׁוּבוּ אֲלֵיו חֲזִקָה וְסִיעֵתוֹ. (דבר אחר: לָכֵן – לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, לָכֵן
בְּאַחֲמָת.)

: כֹּה אָמַר ה' אֵל תִּירָא מְאֹד בְּשִׁבְטֵי יִכְכָּה. בְּשִׁבְטֵי פִיו יִחַרֵּף וְיִגְדֵּף אֶתְכֶם עַל יְדֵי רִבְשָׁקָה
וּמִטְהוּ יִשָּׂא עָלֶיךָ. לְאֵיִם כְּדָרְךָ שֶׁעָשָׂה לְמִצְרַיִם. וְעוֹד יֵשׁ לְפָרֵשׁ בְּשִׁבְטֵי יִכְכָּה – אֲשֶׁר עַד
הִנֵּה הִכָּה בְּשִׁבְטֵי, וְהִרְגָּל לְשֹׂאת עָלֶיךָ מִטְהוּ וְאִימָתוֹ כְּדָרְךָ הַמִּצְרַיִם. מִשׁוּם רַבִּי מְנַחֵם אָמַר
: לִי רַבִּי יוֹסֵף

Verse 25

כִּי עוֹד יָמִים מַעֲט מִזְעַר וְכָלָה, הַזֶּעַם שֶׁלִּי שֶׁנִּתֵּן לְמִטָּה בֵּיד אֲשׁוּר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה:
:"וּמִטָּה הוּא בִּידָם זַעֲמִי" (ישעיהו י:ה)

וְאִפִּי. שֶׁהִיָּה לְשִׁבְטֵי, יִשׁוּב. עַל תְּבִלִּיתָם. לְשׁוֹן "תְּבַל עָשׂו" (ויקרא כ:יב), עַל חֲרוּפִין
: וְגִדּוּפִין "אֲשֶׁר גִּדְּפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ אֲשׁוּר אוֹתִי" (ישעיהו לז:ו)

Verse 26

: וְעוֹרֵר עָלָיו. וְלַעֲוֹרֵר עָלָיו

שׁוּט. מַכַּת יִסּוּרִין

כְּמַכַּת מִדְּלִין. שֶׁנִּהְיָגוּ בְּלִילָה אֶחָת, וְהַמְלָכִים שֶׁבָּרְחוּ מֵהֶם וְנִמְלְטוּ, נִהְיָג עוֹרֵב בְּצוּר
עוֹרֵב, כְּדִמְפּוֹרֵשׁ בְּסִפְרֵי שׁוּפְטִים (שופטים ז:כה), אֲף זָה, לְאַחֵר שֶׁיִּשׁוּב לְאַרְצוֹ, יָמוּת שָׁם
בְּחָרֵב:

וּמִטְהוּ עַל הַיָּם. וְעוֹד יַעֲוֹרֵר עָלָיו אֶת מִטְהוּ, אֲשֶׁר הִיָּה עַל הַיָּם בְּפֶרַעַה וּבְחִילוֹ

: וְנִשְׂאִיו. וְטִלְטְלוּ מִן הָעוֹלָם, כְּדָרְךָ שֶׁנִּשְׂאָה אֶת מִצְרַיִם

Verse 27

וְחָבַל עַל־ סִנְחָרִיב מִפְּנֵי חֲזָקָתָהּ, שֶׁהָיָה נֹחַ לְדֹרוֹ כְּשָׁמוֹ. וְרַבּוּתֵינוּ פָּרְשׁוּ (סנהדרין צד ב): מִפְּנֵי שֶׁמָּנוּ שָׁל חֲזָקָתָהּ, שֶׁהָיָה דּוֹלֵק בְּכַתִּי כְּנִסְיוֹת וּבְכַתִּי מִדְּרָשׁוֹת, שֶׁהִשְׁיֵאֵם לְעֶסֶק בְּתוֹרָה, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "אֲשֶׁר הִעֲתִיקוּ אֲנָשֵׁי חֲזָקָתָהּ וְגו'" (משלי כה:א)

Verse 28

בָּא עַל עֵינֵי מוֹנֶה וְהוֹלֵךְ מִסְעוֹת שְׁנֻסֹּת סִנְחָרִיב, וְבָא עַל עֵרֵי יְהוּדָה לְבֹא יְרוּשָׁלַּיִם בְּיוֹם מַפְלֵתוֹ: עֵינֵי, מַגְרוֹל, וּמִכְמָשׁ, רָמָה, גְּבַעַת שְׂאוֹל, בֵּת גְּלִים, לִישָׁה, עֲנֹתוֹת, מִדְּמֹנָה, גְּבִים – כָּל מְקוֹמוֹת הַ

Verse 29

לָנוּ. לְשׁוֹן לִינָה:
נִסָּה. בְּרָחָה, בְּרָחוּ כָּל מִפְּנֵי חֲלֹתָיו

Verse 30

צִהְלִי קוֹלָהּ. לְהִזְהִיר לָעַם:
: הַקְשִׁיבִי לִישָׁה. אֵת קוֹל הַשּׁוֹפָר, וּבְרָחוּ לָכֶם; וְכֹן עֲנִיָּה עֲנֹתוֹת

Verse 31

הַעִיזוּ. נֶאֱסָפוּ לְבְרוּחַ, וְרַבּוּתֵינוּ דָּרָשׁוּ צִהְלִי קוֹלָהּ וְכָל הַמִּקְרָא בְּמִדְרָשׁ אַחֵר בְּאַגֻּדַת חֶלֶק (סנהדרין צב ב), וְהַעֲמִידוּ הַמִּסְעוֹת עַל עֶשֶׂר; אֲבָל יוֹנְתָן תִּרְגֵּם אֵת כָּל מְקוֹמוֹת

Verse 32

עוֹד הָיוּ בְּנוֹב לַעֲמֹד כָּל הַדָּרָה הִזָּה נִתְלַבֵּט כְּדֵי לַעֲמֹד בְּעוֹד הָיוּ בְּנוֹב, לְפִי שֶׁאֲמָרוּ לוֹ אִיצְטְגִינִי: "אִם תִּלָּחֶם בָּהּ הָיוּ תִּכְבְּשֶׁנָּה". וְכִשְׁעַמַּד בְּנוֹב וְרָאָה אֵת יְרוּשָׁלַּיִם קִטְנָה, לֹא חָשׂ לְדַבְּרֵי אִיצְטְגִינִי, וְהִתְחִיל לְהִנִּיף יָדוֹ בְּגִאֻה: "וְכִי עַל עֵיר כְּזוֹ הַרְגִזְתִּי כָּל הַחַיִּילוֹת הַלָּלוּ? לִינֹו פֹה הִלְיָהּ, וְלִמְחָר יִשְׁלִיךְ בָּהּ אִישׁ אֶבְנֹו": הֵר בֵּת צִיּוֹן. לְהֵר בֵּת צִיּוֹן

Verse 33

הָיָה הָאֵדוֹל. בְּלִיָּהּ הָהוּא:
מִסְעָף פֶּאֶרָה בְּמַעְרָצָה. יִפְשֹׁחַ פֶּאֶרֹותָיו, עָקַר עֲנָפֵי אֵילָנוֹתָיו בְּמַעְרָצָה. בְּמִשׁוֹר הַמִּקְצָץ עֲנָפִים. אֵיל פֶּאֶרָה זוֹ לְשׁוֹן 'גֵּת', שֶׁהָרִי לֹא נִכְתַּב בְּוִי"ו, כְּמוֹ "פֹּרָה דְּרַכְתִּי" (ישעיהו סג:ג), וְכְמוֹ "לְחֹשֶׁף חֲמֻשִּׁים פֹּרָה" (חגי ב:טז), אֲלֹא בְּאֶלֶף, כְּמוֹ "וַתִּאָּרְכֶּנָּה פֶּאֶרֹותָיו" (יחזקאל לא:ה). וּמִסְעָף הוּא לְשׁוֹן 'מִקְצָץ עֲנָפִים', אִישְׁבִּרְנָקִי י"ר בלע"ז, כְּמוֹ "וְכָלָה סְעִיפֶיהָ" (ישעיהו כז:י), וְכֹן "בְּסְעִיפֶיהָ פֶּרִיָּה" (ישעיהו יז:ו):
בְּמַעְרָצָה. בְּכָלִי מִשְׁחִית הַעוֹרֵץ וְשׁוֹבֵר אוֹתָם:
וְרַמִּי הַקּוֹמָה. הַמְלָכִים וְהַשָּׂרִים:
גְּדוּעִים. אֵיל לְשׁוֹן 'גְּדוּעַ' נוֹפֵל אֲלֹא בְּאֵילָנוֹת וְדָבָר קָשָׁה

Verse 34

וְנִנְקָה. אֵף זֶה לְשׁוֹן 'קָצִיצָה', כְּמוֹ "כְּנִקָּה יָת" (ישעיהו יז:ו), וְנִנְקָה לְשׁוֹן 'נִנְקַע': סִבְכִי הַיַּעַר. הַעֲנָפִים הַחֲשׂוּבִים וְהַגְּבוּרִים וְהַלְבָּנוּ. עָבִי יַעֲרוֹ וְכִרְמִילוֹ, הֵן מְרִבִּית חֲלֹתָיו בְּאֵדִיר יָפוֹל. דָּבָר אַחֵר: בְּאֵדִיר – בְּזִכּוֹת חֲזָקָתָהּ שֶׁהוּא אֲדִירָם וּמוֹשְׁלֵם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָיָה אֲדִירוֹ מִמֶּנּוּ" (ירמיהו ל:כא)

Chapter 11

Verse 1

וַיֵּצֵא חֹטֵר מִגִּזְע יִשְׂרָאֵל. וְאָם תֹּאמְרוּ: "הֲרִי תִנְחֹמֵינִי לְחֻזְקָהּ וְעִמּוֹ שְׁלֹא יִפְּלוּ בְּיָדוֹ, וְיָמָּה תִּהְיֶה עַל הַגִּזְעָה אֲשֶׁר הִגְלָה בְּחֻלָּח וְחִבּוֹר, שְׁמָא אֲבָד סִבְרָם?" – לֹא אֲבָד! סוּף שְׁיָבֵא:
מִלְּךָ מְשִׁיחֵנוּ וְיִגְאַלֵּם:
חֹטֵר. שְׂבֹט מְלוּכָה:
וְנִצֵּר. לְשׁוֹן יוֹנֵק אֵילָן:
וְנִצֵּר מִשְׁרָשָׁיו יִפְרָה. וּבְכָל הָעֵנָף, וּבְסוּפוֹ "וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף ה' שְׁנִית יָדוֹ" (יִשְׁעִיהוּ יֵא:יֵא) – הֲרִי שְׁנִיָּאָמְרָה נְבוּאָה זֹאת לְנִחְמַת הַגִּזְלִים מֵאֲשׁוּר. (אָמַר הַמַּעֲתִיק:
בַּיָּמִי חֹרְפֵי הַקִּשְׁיָתִי לְשֹׂאִיל לְכַמָּה גְּאוּנִים עַל מָה שְׁכַתְּבִי אֲדוּנֵי מוֹרֵי זִקְנֵי הָרַמְ"א בְּהִגָּהָה
בְּהִלְכוֹת רֹאשׁ הַשָּׁנָה שְׁאֵגוֹז בְּגִימְטְרִיָּא ח"ט וְהִלָּא הוּא גַם גִּימְטְרִיָּא טו"ב, וְתִרְצָתִי עַל פִּי
הַזֶּהֱרֵר מָה שֶׁהִקְשָׁה רַבִּי אֶלְעָזָר אֶת אֲבִיו רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי):

Verse 2

Verse 3

וְהָרִיחוּ בִּירְאֵת ה'. וְיִמְלֹא רוּחַ יִרְאֵת ה', וּבִלְעַז אִירָאוּנִמִּירְלוֹ"י:
וְלֹא לְמִרְאָה עֵינָיו יִשְׁפּוּט. כִּי בְּחֻמַּת הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּקִרְבּוֹ יָדַע וְיָבִין מִי וּכְאִי
וּמִי חָיָב:

Verse 4

בְּמִישׁוֹר. לְשׁוֹן נוֹחַ וְרָח:
וְהִכָּה אֶרֶץ בְּשֹׁבֵט פִּיּוֹ. כְּתִרְגוּמָא: "וְיִמְחִי חֲיָבִי אֶרְעָא"
וּבְרוּחַ שְׁפָתָיו. "וּבְמִמְלַל סְפֻּוֹתֶיהָ" (תִּרְגוּם יוֹנָתָן):

Verse 5

וְהָיָה צִדְקָא אֲזִיזָר מִתְנִיּוֹ. "וְיִהְיוּ צִדִּיקָא סְחִיזָר סְחִיזָר לִיה" (תִּרְגוּם יוֹנָתָן), דְּבִקִּים בּוֹ
כְּאֲזִיזָר:

Verse 6

וּמִרְיָא. שׁוֹר פֻּטָם:

Verse 7

Verse 8

וְשִׁעְשַׁע. וְשִׁחַק:
עַל חוֹר פֻּתָן. עַל חוֹר עֶפְרַיִם שֶׁהִנְחָשׁ מִקְנֵן בְּתוֹכוֹ, קְרוּ"ט בִּלְעַז. פֻּתָן – נִחְשׁ מִשְׁהִזְקִין
נִעְשָׂה חֲרֹשׁ, וְנִקְרָא פֻתָן, שׁוֹב אֵיל לֹא לְחֹשׁ, שְׁנִיָּאָמַר (תַּהֲלִים נח:ו) "אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע לְקוֹל
מִלְחָשִׁים":
וְעַל מְאוּרַת צְפֻעוֹנֵי. יוֹנָתָן תִּרְגָּם: "חִיזוּ גִלְגָּלִי עֵינֵי חִיּוֹי חוֹרְמָן", וּמִנְחָם (מִחֲבֵרַת
מִנְחָם: חר) פֻּתָר בּוֹ לְשׁוֹן נִקְבַּ וְחוֹרֵי עֶפְרַיִם, וְכֵן "אוֹר פְּשָׁדִים" (בְּרֵאשִׁית יֵא:כח), וְכֵן
"בְּאוֹרִים כְּבָדוֹ אֶת ה'" (יִשְׁעִיהוּ כד:טו)
גְּמוּלָה. תִּינּוֹק הַגְּמוּלָה מִשְׁפָּדִי אָמוֹ:
יָדוֹ הִדָּה. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "יָדוּהִי יוֹשִׁיט", כְּמוֹ "הַד הָרִים" (יִחְזַקְאֵל ז:ז), וְכְמוֹ
"הִידָד" (יִשְׁעִיהוּ טז:ט), שֶׁהוּא לְשׁוֹן הִרְמַת קוֹל, אִי זֶה לְשׁוֹן הִרְמָה, וְהִ"א אֲחֵרוֹנָה
בְּאֵה בְּתוֹכָהּ יִסוּד נוֹפֵל, כְּמוֹ: עֲשָׂה, בְּנֵה, קִנֵּה:

Verse 9

יָדַעָה אֶת ה'. לְדַעַת אֶת ה':

Verse 10

לָנֶס עַמִּים. לְהִיּוֹת עַמִּים מְרִימִים נֶס לְהִקְבֹּץ אֵלָיו

Verse 11

שְׁנִית. כְּמוֹ שֶׁקִּנְאָם מִמְצָרִים, שֶׁהֵיְתָה גְּאֻלָּתָם בְּרוּרָה מֵאִין שְׁעָבוּד; אָבָל גְּאֻלַּת בַּיִת שְׁנִי
:אֵינָה מִן הַמִּנָּן, שֶׁהָרִי מְשַׁעֲבָדִים הָיוּ לְכוֹרֶשׁ
:וּמֵאֲיֵי הָיָם. הֵן אֵי כֶּתִים, וְהֵנִים

Verse 12

:וְנִשָּׂא נֶס. פִּירְקָא בלע"ז, וְהָיָה לְאוֹת לְקַבֹּץ אֵלָיו וּלְהַבִּיא אֶת גְּלִיּוֹת יִשְׂרָאֵל מִנִּזְחָה לוֹ

Verse 13

אֶפְרַיִם לֹא יִקְנָא אֶת יְהוּדָה. מְשִׁיחַ בֶּן יוֹסֵף וּמְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד לֹא יִקְנָאוּ זֶה בַּזֶּה (שִׁיר
:הַשִּׁירִים זוטא ד:יא)

Verse 14

וְעַפּוֹ בְּכֶתֶף פְּלִשְׁתִּים יָמָה. יְעוֹפּוֹ וְיִרְוּצוּ יִשְׂרָאֵל שְׂכָם אֶחָד עַל הַפְּלִשְׁתִּים, אֲשֶׁר הֵם
בְּמַעֲרֻבָּה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וַיִּכְבֹּשׁ אֶת אֶרְצָם. כְּמוֹ "דִּרְדָּר יִרְצָחוּ שְׂכֻמָּה" (הושע ו:ט), "שְׂכָם
אֶחָד" (צפניה ג:ט). וְכֵן תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "וַיִּתְּחַבְּרוּן כֶּתֶף חַד לְמִימַחֲי פְּלִישְׁתַּי דִּי
בְּמַעֲרֻבָּא:
:וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם. כְּתִרְגֻּמוֹ: "וַיִּשְׁתַּמְעוּן לְהוֹל", מְקַבְּלִין מִצְוֹתָם עַלֵיהֶם

Verse 15

:וְהַחֲרִים. לִיבְשׁוֹ כְּדֵי שִׁיעֲבֻרוֹ בּוֹ גְּלִיּוֹת יִשְׂרָאֵל מִמְצָרִים
:עַל הַנָּהָר. נָהָר פֶּרֶת, לְעָבוֹר בּוֹ גְּלִיּוֹת אֲשׁוּר
:בְּעֵינֵם רוּחוֹ. אֵין לוֹ דְּמִיּוֹן בְּמַקְרָא, וּלְפִי הַעֲנָן יִפְתָּר: בְּחֻזֵּן רוּחוֹ
לְשִׁבְעָה נְחָלִים. לְשִׁבְעָה גְּזָרִים, לְעָבוֹר בּוֹ שְׁבַע גְּלִיּוֹת הָאֲמִירוֹת לְמַעֲלָה (ישעיהו יא:יא)
:"מֵאֲשׁוּר וּמִמְצָרִים וְגו'"; וּמֵאֲיֵי הָיָם אֵינּוּ מֵאוֹתוֹ צֶד
:וְהַדְרִיף. בְּתוֹכּוֹ אֶת הַגְּלִיּוֹת
:בְּנֻעָלִים. בְּיָבֶשָׁה

Verse 16

:וְהֵיְתָה מְסֻלָּה. בְּתוֹף הַמַּיִם לְשֹׁאֵר עַמּוֹ

Chapter 12

Verse 1

:וְאִמְרַת. בְּרִאיוֹתָ זֹאת
אִוְדָה. כִּי אֲנֹפֶת בִּי וְהִגְלִיתַנִּי, וְכִפַּר גְּלוּתִי עָלַי; וְעַתָּה נִרְצָה עוֹנִי, וְיִשָּׁב אִפְּדִי
וְתִנָּחֲמֵנִי. וַיּוֹנְתוּ תִּרְגָּם: אִוְדָה ה' כִּי חֲטָאתִי לָךְ, וְעַל כֵּן אֲנֹפֶת בִּי, וְלוּלִי רַחֲמִיךָ לֹא
:הָיִיתִי כְּדֹאִי לְשׁוֹב אִפְּדִי וּלְנַחֲמֵנִי; וְהִנֵּה שָׁב אִפְּדִי מִמְּנִי

Verse 2

עָזִי וְזִמְרַת יְהוָה. עַז וְשִׁבְחָה שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הִיא הִנֵּה לִי לִישׁוּעָה. וְאֵין לְפָרֶשׁ
עָזִי עַז שְׁלִי, שֶׁלֹּא מְצִינוֹ בְּמַקְרָא 'עָזִי' נִקּוּד חֲטָף קָמֶץ אֲלֵא שׁוּרֶק 'עָזִי', חוּץ מִשְׁלֹשׁ
מְקוֹמוֹת שֶׁהוּא סָמוּךְ אֲצֵל 'וְזִמְרַת' (שְׁמוֹת טו:ב, ישעיהו יב:ב, תהלים קיח:יד). וְלֹא
וְזִמְרַת כְּמוֹ 'וְזִמְרַתִּי', אֲלֵא עַל כְּרֻחַ 'וְזִמְרַת' דְּבוּק הוּא לְתִיבָה שֶׁל אֲחָרָיו. לְכַד אֲנִי
:אוֹמֵר, שֶׁאֵין יו"ד שֶׁל 'עָזִי' אֲלֵא כְּמוֹ יו"ד שֶׁל "שְׁכָנִי סִנְהָ" (דְּבָרִים לג:טז)

יְהוָה. עַד הִנֵּה הִיא שְׁמוֹ חֲלוּקָה, וּבְמַפְלֵתוֹ שֶׁל עֲמֶלֶק נַעֲשֶׂה שָׁלֵם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "כִּי יָד עַל כָּס יָהּ" (שמות יז:טז) – אֵין הַכֶּסֶּא שָׁלֵם וְאֵין הַשֵּׁם שָׁלֵם עַד שֶׁתֵּהָא מִלְחָמָה לָּהּ בְּעֶמְלֶק:
וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה. כִּמוֹ הִיא לִי לִישׁוּעָה'. וְדַרְךְ מִקְרָאוֹת לְדַבֵּר כֵּן, כִּמוֹ "וְאֲשֶׁר לֹא שָׁם לְבוֹ וְגו' וַיַּעֲזֹב אֶת עֶבְדִּיו וְאֶת מִקְנֶהוּ" (שמות ט:כא), וְעוֹד בְּדַבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים ב י:יז): "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ שָׁבִים בְּעָרֵי יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עֲלֵיהֶם רְחַבְעָם" – הִיא לוֹ לְלוֹמֵר 'מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם רְחַבְעָם':

Verse 3

וּשְׁאַבְתֶּם. "וַתִּקְבְּלוּ אוֹלֶפֶן חֲדָת" (תרגום יונתן)
מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה. כִּי יִרְחִיב לָבֶם עַל יְדֵי יְשׁוּעָה הַבָּאָה לָהֶם, וַיִּתְּגַלוּ לָהֶם רֵזִי הַתּוֹרָה שֶׁנִּשְׁתַּכְּחוּ בְּבָבֶל עַל יְדֵי הַצָּרוֹת:

Verse 4

עַל־לִילוֹתָיו. מַעֲלָלָיו:
הַזְכִּירוּ. לְשַׁבַּח כִּי נִשְׁגָּב הוּא:

Chapter 13

Verse 1

מִשָּׂא בָבֶל. מִשָּׂא פְרַעְנוֹת שֶׁעַל בָּבֶל:

Verse 2

עַל הַר נִשְׁפָּה שָׂאוֹ נֶס. לְהַקְבֵּץ. עַל הַר שֶׁקֵּט וּבוֹטֵחַ בְּשָׁפִי, שָׂאוֹ נֶס לַגּוֹיִם, וְ הַרִימוּ קוֹל לְנִקְבְּצִים שְׂיִבּוּאוֹ עָלָיו:
הַנִּיפּוֹ לָהֶם יָד לְרַחֲמִים, שְׂאִין יְכוּלִים לְשִׁמּוּעַ, וַיִּרְאוּ אוֹת הַנִּפְתָּה הַיָּד וַיִּבּוּאוּ בַּפִּתְחֵי:
נְדִיבִים שֶׁל שָׂרֵי בָבֶל פָּתְחִי. כִּמוֹ 'בְּפִתְחִי'; כִּמוֹ "וַתֵּשֶׁב בֵּית אֲבִיהָ" (בראשית לח:יא), הַנִּסְתֵּר 'בְּבֵית אֲבִיהָ'.
וּמִנַּחֲמִים בֶּן סְרוּק פָּתַר: 'חֲרָבוֹת', כִּמוֹ "וְהִמָּה פְתִיחוֹת" (תהלים נה:כב):

Verse 3

אֲנִי צוִיתִי לְמַקְדָּשִׁי. שְׂיִבּוּאוֹ וַיִּתְחִילוּ לְהַתְגַּרּוֹת בָּם, וְהֵם פָּרַס וּמְדִי, אֲנִשִּׁי כוֹרֶשׁ וְדַרְיָוֶשׁ, שְׂמִינָתִים לְכָדָה:
קָרָאתִי גְבוּרֵי לֶאֱפִי. לַעֲשׂוֹת חֲרוֹן אֶפֶי בָהֶם, שֶׁהֵם עַל־יְדֵי גְאוּתִי, שֶׁאֲנִי מִתְפָּאֵר בָּהֶם:

Verse 4

Verse 5

וּכְלִי יַעֲמֵם. הֵם גְבוּרֵי מְדִי וּפָרַס:
לְחַבֵּל כָּל הָאָרֶץ. שֶׁל בָּבֶל:

Verse 6

: כָּשֶׁד. כִּיּוֹם בָּזָה מֵאֵת הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יְבִיא:

Verse 7

: כָּל יְדִים. שֶׁל בָּבֶל:

Verse 8

צִירִים וְחִבְלִים. הֵם לָשׁוֹן יִסּוּרֵי אִשָּׁה הַכּוֹרֶעֶת לִילֵד, שְׁצִירֵי יְדִלְתִּי בְּטֶנֶה מִתְּפָרָקִים לְהַפְתֵּם:
יִחִילֹן. חֵיל וְחִלְקָה, לָשׁוֹן רָתַתְּ הֵם:
אִישׁ אֶל רַעְהוּ יִתְמָהוּ. בְּנֵי בָבֶל עַל הַצּוֹבְאִים עָלֵיהֶם, כִּי מִשְׁנִים הֵם
וּפְנֵי לְהִבִּים פְּנִיָּהֶם. אֹמֵר אֲנִי שְׁפָנִיָּהֶם צְהוּבִים וּמֵאוּיָמִין מֵאֵד, אוֹ יֵשׁ לֹמֵר שֶׁהֵם עִם
חֹשְׁבֵי מַחְשָׁבוֹת, וְאֵת בְּנֵי בָבֶל (דָּמָה לָהֶם עַל שֵׁם הַתְּמָהוֹן)

Verse 9

:וְחֹשְׁבֵי חֹשְׁבֵי (בְּרֻכּוֹת י א)

Verse 10

:וְכֹסְלֵיהֶם. מְזַלְזֵלֵיהֶם:
יָהֳלוּ. יָאִירוּ, וְכֹן "בְּהִלּוֹ נָרוֹ" (אִיּוֹב כט:ג), וְכֹן "אִוֵּר כִּי יָהֳל" (אִיּוֹב לא:כו)
:חֹשֶׁשׁ הַשֶּׁמֶשׁ. מִתּוֹךְ צִרְתָּם נִדְמָה לָהֶם כְּאִלוֹ חֹשֶׁשׁ הַשֶּׁמֶשׁ

Verse 11

:עַל תֵּבֶל. עַל אֶרֶץ:

Verse 12

אִוֵּר אֶנּוּשׁ מִפֶּז. בּוֹ בִּלְיָלָה אֶכְבֵּד אֶת דְּנִיָּאל מִפֶּז, כְּשֶׁהִבִּיאָהוּ לְקָרוֹת מִכְתָּב "מֵנָא מֵנָא
תְּקַל וּפְרָסִין" (דְּנִיָּאל ה:כה); "בְּאִדְלוֹ אֶמֶר בְּלִשְׁצֹר וְהִלְבִּישׁוּ יֵת דְּנִיָּאל אֶרְגָּוָנָא וְגוֹ'"
(דְּנִיָּאל ה:כט):
:כְּתָם אוֹפִיר. קְבוּצַת זָהָב אוֹפִיר

Verse 13

שְׁמִים אֶרְגִּיז. כָּל צְבָאִים וְרָגַז, וְאֹמֵר "אֵיד נִפְלֵת מִשְׁמִים הִילֵל בֶּן שְׁחֹר" (יִשְׁעִיהוּ
יד:יב), וְאֶחָד כֶּד "נִגְדַעַת לְאֶרֶץ חוֹלֶשׁ עַל גּוֹיִם". אֶף כָּאן תִּחְלָה שְׁמִים אֶרְגִּיז, וְאֶחָד
:כֶּד וְתִרְעַשׁ הָאֶרֶץ - יִרְעִשׁוּ יוֹשְׁבֵיהָ לְקוֹל מַפְלָתָה, שֶׁיִּתְמָהוּ בְּדָבָר

Verse 14

:וְהָיָה יוֹשֵׁב בָבֶל:
:כְּצִבִי מִדָּח. מִמְקוֹמוֹ

Verse 15

:כָּל הַנִּמְצָא בְּחוּץ יִדְגָר:
וְכָל הַנִּסְפָּה. עַל בְּנֵי הָעִיר לְהִיּוֹת נִקְלָט עִמָּהֶם בְּמִצּוֹר, יִפּוֹל בְּחֶרֶב כְּשֶׁתִּלְכֹּד הָעִיר. נִסְפָּה
לָשׁוֹן "סְפוֹת הָרֶוֶה" (דְּבָרִים כט:יח), "סְפוֹ שְׁנָה עַל שְׁנָה" (יִשְׁעִיהוּ כט:א), "סְפוֹ עַל
:זִבְחֵיהֶם" (יִרְמִיָּה ז:כא), אֶקוּיִלִּי יִיר בִּלְע"ז

Verse 16

:יִרְשָׁשׁוּ. יִתְבַּקְּעוּ, וְכֹן "נִנְעָרִים תִּרְשָׁשְׁנָה" (יִשְׁעִיהוּ יג:יח)

Verse 17

הַנִּנְי מַעִיר עָלֵיהֶם אֶת מְדִי. דְּרִינֹשׁ הַמְּדִי הָרַג אֶת בִּלְשַׁאצַּר, וְכֹן הוּא אֹמֵר "בֵּיה
:בְּלִילָא קָטִיל בִּלְשַׁאצַּר" (דְּנִיָּאל ה:ל), "וְדִרְיֹשׁ מִדָּאָה קָבִיל מַלְכוּתָא" (דְּנִיָּאל ו:א)
וְזָהָב לֹא יִחְפְּצוּ בוֹ. אֵין חֹשְׁשִׁין כִּי אִם לְהַרְוֹג וּלְהַנָּקֵם עַל כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי
:בָבֶל לְכָל הָעַמִּים

Verse 18

וּקְשָׁתוֹת. שֶׁל בְּנֵי מְדִי:
נְעָרִים. שֶׁל בָּבֶל:
תִּרְשָׁשָׁנָה. תִּבְכְּעָנָה בְּחִצֵּיהֶם אֲשֶׁר יוֹרוּ בְּקְשָׁתוֹתֵיהֶם:
וּפָרִי בָטָן. עוֹלָלִים דַּקִּים:

Verse 19

וְהִיְתָה בָּבֶל. שְׁתֵּי פִרְעָנִיּוֹת בָּאוּ לָהּ בְּשֵׁתֵי שָׁנִים: דְּרִיּוֹשׁ הִרְג בְּלִשְׁאָצַר וּמִלְדָּ שָׁנָה, וְלִשְׁנָה
הַשְּׁנִיָּה נִהְפְּכָה כְּמִהְפַּכַת סְדוֹם מִן הַשָּׁמַיִם. וְכֹן שְׁנִינוּ בְּסֹדֶר עוֹלָם (סֹדֶר עוֹלָם רַבָּה כַּח):
”וּבָא בִשְׁנָה הַשְּׁמוֹעָה” שֶׁל דְּרִיּוֹשׁ, וְאַחֲרָיו בִּשְׁנָה הַשְּׁמוֹעָה (יִרְמִיָּהוּ נֹא:מו), וְהִיְתָה בָּבֶל
צָבִי מִמְלָכוֹת וְגו', שְׁהִיְתָה מִצָּב וְרָאשׁ הַמְּמַלְכוֹת, וְשְׁהִיְתָה תִפְאָרֶת גְּאוֹן כְּשֵׁדִים עִתָּה
: וְהִיְתָה כְּמִהְפַּכַת סְדוֹם

Verse 20

וְלֹא יִהְיֶה שָׁם עָרְבִי. כְּמוֹ 'לֹא יֵאָהֵל' – לֹא יִפְרֹשׁ שָׁם אֹהֶל, אֲפֹלוּ עָרְבִי שֶׁדִּרְכָם לִישָׁב
בְּאֹהֲלִים וּלְהִסִּיעַ מִקְנֵיהֶם מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, לֹא תִמָּצָא חֵן בְּעֵינֵיהֶם לְקַבֵּעַ שָׁם אֹהֲלֵיהֶם, כִּי
אִם לְמַרְעָה צֹאן לֹא תִהְיֶה רְאוּיָהּ. וְלֹא תִתְמָה עַל לֹא יִהְיֶה הַנִּבְאָר כְּאִלוֹ הִיְתָה בּוֹ אֶל־ף,
כִּי הִרְבֵּה מִקְוִיּוֹת יֵשׁ שְׁהִבְרַת קוֹל הָאוֹת בְּמָקוֹם אוֹת, וְכֹן (אִיּוֹב לֵה:יֵא) ”מִלְפָּנוּ
מִבְּהֵמוֹת אֲרָץ” כְּמוֹ 'מֵאֲלָפָנוּ', וְכֹן (מִשְׁלִי יז:ד) ”שֶׁקָּר מִזִּיו עַל לְשׁוֹן הַוּוֹת” כְּמוֹ
'שֶׁקָּר מֵאֲזִיל':

Verse 21

צִיִּים. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: ”תִּמְלֹן”, הֵם נְמִיּוֹת, מִרְטֵרִינ־שׁ בִּלְעִ”ז
:אֲחִים. לֹא יִדְעֵתִי מִה מִיּוֹן חִיָּה הֵם, (אֲחִים – לְשׁוֹן קוֹצִים וְחוֹחִים וְדִרְדָּרִים)
:וּשְׁעִירִים. שְׂדִים:

Verse 22

:וְעָנָה אִיִּים בְּאֲלֻמְנוֹתָיו. ”וְיִגְוֵרוּ חֲתוּלִים בְּאֲרַמְנוֹתָיו” (תִּרְגוֹם יוֹנָתָן)
וְעָנָה. כְּמוֹ ”וְעָנָתָה שְׁמָה” (הוֹשֵׁעַ ב:יז), ”וּמַעֲנוֹתָיו טָרָף” (נַחֲמוֹם ב:יג). וְיֵשׁ לְפָרֶשׁ
:עוֹד וְעָנָה : לְשׁוֹן עֲנִיָּת קוֹל
:וְתַנִּים. יַעֲנוּ בְּהִיכָלִי עֲנָג שְׁלֵהֶם
וְיִמְיָהּ. וְיָמִי טוֹבָתָה לֹא יִמָּשְׁכוּ, כִּי כָבֵד הִבְטַחוּ וְשָׂרְאֵל (יִרְמִיָּהוּ כט:י) ”לְפִי תִלָּאֵת לְבָבְךָ
שְׂבָעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם”, וְאוֹתָהּ פָּקִידָה עַל יְדֵי כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס, שֶׁיִּטּוֹל הַמְּלוּכָה מִבָּבֶל
אַחֵר דְּרִיּוֹשׁ הַמְּדִי, כִּי שְׁנֵיהֶם, מְדִי וּפָרַס, נִתְחַבְּרוּ עֲלֵיהֶם וְהִתְנוּ בִּינֵיהֶם: אִי מִיָּן
:מִלְכֵי מִנִּיכּוֹ אֶפְרָכִי (מִגִּילָה יב א)

Chapter 14

Verse 1

:כִּי יִרְחַם ה' אֶת יַעֲקֹב. לְשִׁמּוֹר לָהֶם הַבְּטָחַת גְּאֻלָּתָם מִיַּד בָּבֶל:
:וּבְחֵר עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל. לְעֵתִיד יִגְאָלֶם גְּאֻלָּה שְׁלִימָה
וְנִסְפָּחוּ. וְנוֹסְפוּ, וְכֹן ”סִפְּחָנִי נָא” (שְׁמוּאֵל א ב:לו), וְכֹן ”מִהִסְתַּפֵּחַ בְּנִחְלַת ה'”
:(שְׁמוּאֵל א כו:יט)

Verse 2

:וְהִתְנַחֲלוּם. יִהְיוּ נִנְחָלִים מֵהֶם, וְכֹן ”וְהִתְנַחֲלָתֶם אִתָּם” (וִיקְרָא כה:מו)
:וְרָדוּ. לְשׁוֹן רָדוּי וְנִגְיֶשָׁה, כְּמוֹ ”לֹא תִרְדֶּה בּוֹ” (וִיקְרָא כה:מו)

Verse 3

:בְּיוֹם הַנִּיחַ ה' לָדָּ. לְיִשְׂרָאֵל הַכְּתוּב מִדְּבַר
:מַעֲצָבָד וּמִרְגִּזָּד שְׁעֵצָבָד וְהִרְגִּיזָד מֶלֶךְ בָּבֶל, וּבְרָאוּתָד מִפְּלֹתוֹ יִנִּיחַ לָדָּ, כִּי תִצָּא חֲפָזִי

Verse 4

מִדְּהָבָה. לְשׁוֹן מְרֻבֵּית גֵּאָוָה וּמִשָּׁא כָבֵד; וְרִבּוּתֵינוּ דָּרָשׁוּ (שבת קמט:-קנ.). הַאִמּוּרִים
"מִדּוֹד וְהָבֵא":

Verse 5

שֹׁבֵר יְהוָה מִטָּה רְשָׁעִים. שֶׁהָיָה מִכָּה עַמִּים בְּעֶבְרָה

Verse 6

מִרְדָּף בְּלִי חֶשֶׁד. מִרְדָּף כָּל גּוֹי וְגוֹי עַל יָדוֹ בְּלִי חֶשֶׁד עֲצָמוֹ מִרְדּוֹף וּמִדְּלוֹק אַחֵר כָּל
אִמָּה וְאִמָּה:

Verse 7

: פָּצְחוּ רִנָּה. זֹאת הִרְנָה פָּצְחוּ: נָחָה שִׁקְטָה כָּל הָאָרֶץ

Verse 8

גַּם בְּרוּשִׁים שָׁמְחוּ. "אֶף שִׁלְטוֹנֵי יְהוּדִיָּא" (תרגום יונתן) - שָׁמְחוּ עַל מַפְלָתָהּ

Verse 9

: לִקְרֹאת בּוֹאֵד. כְּשֶׁתִּרְדּוּ לְגִי'הֶנָּם, וּמָה הִיא ה'רִגְזָה? לְעוֹרֵר לִקְרֹאתָהּ
:רְפָאִים. עֲנָקִים הַשּׁוֹכְבִּים שָׁם
כָּל עַתֻּדֵי אֶרֶץ. כָּל מַלְכֵי הָעוֹבְדֵי כּוֹכְבִּים וּמִזְלוֹת, הַשָּׂרִים וְהַשָּׁרוֹת, הַכְּתוּב מוֹשְׁלָם
לְפָרִים וְלִפְרוֹת וְלַעֲתוּדִים, כְּמוֹ (תהלים כב:יג) "כִּי סָבְבוּנִי פָרִים", וְכֵן מוֹשְׁלָם (עמוס
ד:א) "פְּרוֹת הַבָּשָׂן אֲשֶׁר בְּשׁוּמְרוֹן", וְכֵן מוֹשְׁלָם לַעֲתוּדִים
:הַקִּים. הַשְׁלִיךְ
:מִכְסָּאוֹתָם. שֶׁבִּגְיָהֶנָּם כָּל מַלְכֵי גוֹיִם

Verse 10

גַּם אֶתָּה חָלִיתָ כְּמוֹנִי. תִּמְהִים אָנוּ: אֵיךְ בָּאת עָלֵינוּ רָעָה, שֶׁגַּם אֶתָּה נִחַלִּיתָ לְהִיּוֹת כְּמוֹנִי
לָמוֹת:

Verse 11

הַמִּית נִבְלִיךָ. נִבְלִים וְכַנּוּרוֹת שֶׁהָיוּ מִזְמָרִים לְפָנֶיךָ. וַיֵּשׁ לַפֶּתוֹר הַמִּית נִבְלִיךָ - הַמִּית
בְּנֵי נִבֵּל, עוֹשֵׂי נִבְלָה שֶׁבִּחְיָלֹתֶיךָ. וּמִדְּמָה אָנִי שֶׁבִּמְסוּרָה הַגְּדוּלָּה חִבֵּר אֶת זֶה וְאֶת
:"זִמְרַת נִבְלִים" (עמוס ה:כג) בְּאֶלֶף בֵּית שֶׁל שְׁתֵּי לְשׁוֹנוֹת

Verse 12

הִילַל בְּן שָׁחַר. כּוֹכַב הַנִּגָּה הַמְּאִיר אִזֹּר כְּכּוֹכַב הַבֶּקָר. זוֹ הַקִּינָה עַל שָׁרָה שֶׁל בָּבֶל
:נֶאֱמָרָה, שִׁיפּוֹל מִשְׁמַיִם
נִגְדַעְתָּ לְאֶרֶץ. אֶתָּה, נְבוּכַדְנֶצַּר, שֶׁהָיִיתָ חוֹלֵשׁ עַל גּוֹיִם מְטִיל גּוֹרֵל עָלֵיהֶם, עַל הַמְּלָכִים,
מִי מֵהֶם יִשְׁרָתְךָ בְּיוֹם פְּלוּנִי וּמִי בְּיוֹם פְּלוּנִי. וְרִבּוּתֵינוּ דָּרָשׁוּהוּ (שבת קמט:-קנ.).
:שֶׁהָיָה מְטִיל גּוֹרֵל עַל הַמְּלָכִים וְכוּ'

Verse 13

מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי אֵל. יִשְׂרָאֵל
:בְּהַר מוֹעֵד. הַר שֶׁהָכֵל מִתּוֹעֲדִים שָׁם, הוּא הַר צִיּוֹן
בְּיִרְכַּתִּי צִפּוֹן. בְּעִזָּרָה, מְקוֹם שֶׁנִּבְחָר בּוֹ יְיָ הַצִּפּוֹנִי; כְּעֵנֶן שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא א:יא)
:"עַל יְיָ הַמְּזִבֵּחַ צִפְנָה"

Verse 14

אָעלע על בַּמִּתִּי עב. אַינִי כָדאי לְדור עם בְּנֵי אָדָם, אָעֶשֶׂה לִי עב קִטְנָה בְּאִיר וְאֶשֶׁב
בָּהּ. וַיֹּונְתֹו תַרְגָּם: "אָטֶק עֲלוֹי כָל עַמָּא"

Verse 15

Verse 16

:וַיִּשְׁגִּיחוּ. וַיְבִיטוּ דִרְךָ חוֹרִין וַחֲרָכִין, אבוט"ר בלע"ז
:וַיִּתְּבוּנֵנוּ. פורופנשי"ר בלע"ז

Verse 17

לא פֶתַח בִּיתָהּ. לא פֶתַח לָהֶם בֵּית אֲסוּרֵיהֶם לְהוֹצִיאֵם כָּל יְמֵי חַיֵּיהֶם, לְפִוְטָרָם לְלֶכֶת
:לְבֵיתָם. כָּל תִּיבָה שְׁצָרִיכָה לְמִ"ד בְּתוֹחֶתָהּ הִטִּיל לָהּ ה"א בְּסוֹפָהּ (יבמות יג ב)

Verse 18

:אִישׁ בְּבֵיתוֹ. בַּקֶּבֶר, וְכֹן תַרְגָּם יוֹנְתָן: "בְּבֵית עֲלָמִיָּה"

Verse 19

כְּנֹצֶר נִתְעַב. כִּי־וָנֶק אֵילָן הַנִּתְעַב בְּעֵינֵי בְעָלָיו, שְׁחִיפֹר וּמִשְׁרַשׁ וּמוֹצִיאֹו, כִּדְ הִשְׁלַכְתָּ
מִקֶּבֶרָךְ. אָמְרוּ חֲכָמִים (וִיקְרָא רַבָּה יח:): כְּשֶׁנֶּעֱשֶׂה בְּהֵמָה וְחַיָּה שְׁבַע שָׁנִים, הַמְלִיכֹו עִם
הָאָרֶץ אֶת אֲוִיל מְרוֹדָךְ; וְכִשְׁחִזַּר לְמַלְכוּתוֹ, נָטְלוּ וַחֲבָשׁוּ בְּבֵית הָאֲסוּרִין עַד יוֹם מוֹתוֹ.
וְכִשְׁמַת, הוֹצִיאוּ אֲוִיל מְרוֹדָךְ מִבֵּית הַסֵּהר לְהַמְלִיכֹו, וְלֹא קֶבֶל עָלָיו; אָמַר: אִם יָשׁוּב
:לְמַלְכוּתוֹ יִהְיֶהנִי. אָמְרוּ לוֹ: מַת וְנִקְבֵּר; וְלֹא הָאָמִין, עַד שֶׁהוֹצִיאוּהוּ מִקֶּבֶרוֹ
לְבוֹשׁ הַרְגִּים מְטַעְנֵי חֶרֶב. בְּלְבוֹשׁ מְלָכָךְ כְּמוֹ לְבוֹשׁ הַרְגִּים
:מְטַעְנֵי חֶרֶב. מִדְּקָרֵי רְמָחִים, 'מִדְּקָר' בְּלִשׁוֹן עֲרָבִי: מְטַעַן
:יִוְרָדִי אֶל אֲבָנֵי בּוֹר. אֶל עַמְקֵי בּוֹר, מְקוֹם שֶׁהָאֲבָנִים צוֹלְלִים שָׁם, יִרְדָּת
כְּפָגֶר מוֹכֵס. תַרְגָּם יוֹנְתָן: "מִדְּשִׁשׁ", כְּמוֹ "נְבוֹס קָמִינוּ" (תהלים מד:ו), "וְעַל הָרִי
:אָבוּסָנוּ" (ישעיהו כה:י), "מִתְּבוֹסֶסֶת בְּדָמֶיךָ" (יחזקאל טז:ו), הַנִּדּוֹשׁ כְּטִיט חוֹצוֹת

Verse 20

:לא תַחַד אַתָּם בַּקְּבוּרָה. לא תִשְׁוֶה לְשָׂאֵר מְלָכִים לְנוֹחַ בַּקֶּבֶרָךְ
כִּי אֲרָצֶךָ שְׁחַת בְּרַב עֲבוּדָה, וְעַמְּךָ הִרְגַת חַנּוּם, כְּמוֹ שֶׁמְפֹרָשׁ בְּדִנְיָאֵל: "וְאָמַר לְהוֹבִדָּא לְכָל
:חֲכָמֵי בְבֵל" (דניאל ב:יב), לְכָדָ שְׁנָאוֹךְ וְנִהְגֹו בָדָ בְּזִיווֹן לְהַשְׁלִיכָךְ מִקֶּבֶרָךְ
לא יִקְרָא לְעוֹלָם זֶרַע מְרַעִים וְאַף בְּנֵיךָ יִלְקוּ בְּעוֹוֹנֶיךָ, וְלֹא יִתְקַיְּמוּ אַחֲרֶיךָ יְמִים
:רַבִּים, כִּי יִתְחַבְּרוּ עָלֶיהֶם שׁוֹנְאֵיךָ וַיִּשְׁחִיתוּם, וַיֹּאמְרוּ זֶה לָזֶה

Verse 21

הַכִּינוּ לְבָנָיו מְטֵבָח. לְבַל יִקְוֹמוּ וַיִּירָשׁוּ אֶרֶץ, וְתִתְמַלֵּא הָאָרֶץ שׁוֹנְאִים וּמַצִּיקִים. וְכֹן
תַרְגָּם יוֹנְתָן: "בְּעָלֵי דְבָבִין", כְּמוֹ "וַיְהִי עָרָךְ" (שמואל א כח:טז). וְעוֹד יֵשׁ לְפָתוֹר
וּמְלֹאוּ פָנֵי תֵבֶל עָרִים כְּלָפִי שְׁאֲמַרְנוּ לְמַעַלָּה "שָׁם תֵּבֶל כְּמִדְבָּר וְעָרֵיו הָרֵס" (ישעיהו
יד:יז), חִיר וְאָמַר: וַיִּכְלָה וַרְעוּ וַיִּחַזְּרוּ יוֹשְׁבֵי הָעָרִים לְמַקְוֶמָן וּמְלֹאוּ פָנֵי תֵבֶל
:עִירוֹת:

Verse 22

:וּשְׁאָרָה. שְׁאָרִית
:נִין. בִּין מוֹשֵׁל בְּמַלְכוּת אֲבִיו
:וְנִכְדָּ. בִין הַבֵּן. נִין - זֶה בְּלִשְׁצָר, וְנִכְדָּ - זֹו וּשְׁתִּי (מגילה י ב)

Verse 23

:קָפַד. הריצו"ן בלע"ז

וְטַטְאֲתִיָּהּ. לְשׁוֹן 'כְּבוֹד', אֲשַׁקּוּבִי"ר בִּלְע"ז, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (מגילה יח א):
"לֹא הָיָה יָדְעֵי רַבָּנָן מֵאֵי וְטַטְאֲתִיָּהּ עַד דִּשְׁמַעוּהָ כּו'":

Verse 24

כְּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי בְּאֲשׁוֹר כֹּן הִיְתָה, אֵתָה נְבוּכַדְנֶצַּר רָאִיתָ שְׁתַּקְּיָמוּ דְבָרֵי נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל
בְּסַנְחֶרִיב:

Verse 25

: לְשֹׁבֵר אֲשׁוֹר בְּאַרְצִי. וּבְזֹאת תִּדְעַה, כִּי אֶת אֲשֶׁר יַעֲצָתִי אֲלֵיָּךְ גַּם הִיא תִקּוּם
: לְשֹׁבֵר אֲשׁוֹר וְגו'. מוֹסֵב עַל כְּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי כֹן הִיְתָה
אֲבוֹסָנוּ. אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְרוֹמְסוֹ וּלְבוֹסְסוֹ:

Verse 26

: עַל כָּל הַגּוֹיִם. עַל אֲשׁוֹר בְּשַׁעְתּוֹ וְעַל בָּבֶל בְּשַׁעְתָּהּ

Verse 27

Verse 28

: בְּשַׁנַּת מוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחָז. וּמֶלֶךְ חִזְקִיָּהוּ בְנוֹ, הִנֵּה הַמֶּשֶׁא הִנֵּה עַל פְּלִשְׁתִּים

Verse 29

אֵל תִּשְׁמָחִי פִלְשֶׁת כָּלָךְ. שְׁהַרִימוֹת רֹאשׁ בִּימֵי אֲחָז, שְׁהִיָּה רָשַׁע שְׁגָרָם לוֹ רָשָׁעוֹ שְׁנַמְסָר
: בְּיָדְכֶם, כְּעַנְיָן שְׁנַאָמַר (דְּבָרֵי הַיָּמִים ב כח:יח) "וּפְלִשְׁתִּים פָּשְׁטוּ בְּעָרֵי הַשְּׂפֵלָה וְגו'":
כִּי נִשְׁבֵּר שִׁבְט מִכָּדָ. כִּי נִחַלְשָׁה וְנִשְׁפָּלָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, שְׁהִיָּה לְמוֹדִים לְהַכּוֹת בְּכֶם,
כְּמוֹ שֶׁמְצִינּוּ בְּדוֹד; וְכֹן עֲזִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה שְׁהִכָּה אֶתְכֶם, כְּעַנְיָן שְׁנַאָמַר (דְּבָרֵי הַיָּמִים ב
: כו:ו): "וַיֵּצֵא וַיִּלָּחֶם בְּפִלְשְׁתִּים וַיִּפְרָץ אֶת חֹמֶת גֹּת"
כִּי מִשְׁרָשׁ נִחַשׁ. מִשְׁרָשׁ אוֹתוֹ נִחַשׁ יֵצֵא צָפַע, שְׁהוּא קָשָׁה מִנְחָשׁ. וּמִי הִנֵּה זָה? חִזְקִיָּה,
שְׁנַאָמַר בּוֹ (מַלְכִים ב יח:ח): "הוּא הִכָּה אֶת הַפְּלִשְׁתִּים וְאֶת עֵזָה וְאֶת גְּבוּלֶיהָ מִמִּגְדַּל
: נוֹצְרִים עַד עִיר מְבָצָר"
: וּפְרִיּוֹ שָׁרָף מְעוֹפָף. תַּרְגָּם יוֹנָתָן: "וַיְהִי עוֹבְדוֹהִי בָכֹלן כְּחִיּוֹ"

Verse 30

וְרַעְיוֹ בְּכוֹרֵי דָלִים. וְרַעְיוֹ בִּימֵי שְׁרִי יִשְׂרָאֵל, שְׁהֵן עֲכָשְׁיוֹ דָלִים מְפֹנִיכֶם. בְּכוֹרֵי לְשׁוֹן
: 'שְׁרִים', כְּמוֹ (תַּהֲלִים פט:כח) "גַּם אֲנִי בְּכוֹר אֶתְנָהוּ"

Verse 31

כִּי מִצְפּוֹן עָשׂוֹן בָּא. פְּרַעְנוֹת קָשָׁה כְּעָשׂוֹן תִּבְאָ עָלֵיהֶם מִצְפּוֹן. עֵזָה וּגְבוּלֶיהָ, שְׁהִכָּה
חִזְקִיָּה, הִיּוֹ בְּדְרוֹמָה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּמִקְצֵעַ דְּרוֹמִית מִעֶרְבִית, נִמְצְאָת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לָהּ
מִצְפּוֹן. וְכֹן מְצִינּוּ בְּסִפְרֵי בְּהֶאֱזִינוּ (סִפְרֵי דְּבָרִים שִׁכְב): בְּקֶשׁוֹ לְבְרוּחַ כָּלְפִי דְרוֹם,
: הִיּוֹ מִסְגִּירִין אוֹתוֹ, שְׁנַאָמַר (עֲמוֹס א:ו) "עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי עֵזָה"; לְמַדְנוּ שֶׁעֵזָה בְּדְרוֹם
וְאֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעֲדָיו. תַּרְגָּם יוֹנָתָן: "וְלִית דִּמְאָחַר בְּזִמְנוֹהִי", בְּגִדּוּדִים שֶׁיַּעַד לְבֹא
: עֲלֵיכֶם, וְאֵין מְאָחַר פְּעַמָּיו לְהִיּוֹת בּוֹדֵד וּבֹא בְּדָד לְבָדוֹ, אֲלֵא כָלָם כְּאֶחָד יָבוֹאוּ בְּחִזְקָהּ

Verse 32

וּמָה יַעֲנֶה מִלֵּאכֵי גוֹי. וּמָה יִגִּידוּ בִימֵי חִזְקִיָּהוּ מִלֵּאכֵי יִשְׂרָאֵל הַהוּלָכִים לְבִשְׁרֵי
: בְּשׂוֹרוֹת? כֹּן יִגִּידוּ: הִ' יֹסֵד בְּצִיּוֹן, הַקִּים בְּהַ מֶלֶךְ הַגּוֹן וְחִזְקָה, וְהִ' עֲמוֹ
וּבְהַ יִחוּסוּ עֲנִיֵי עַמּוֹ. אֲף מַעֲשֵׂרֶת הַשְּׂבָטִים בָּאִים שָׁם, כְּמוֹ שֶׁמְפֹרָשׁ (דְּבָרֵי הַיָּמִים ב ל:א)-
: (ו) שֶׁשָּׁלַח חִזְקִיָּהוּ מִלֵּאכִים בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל לָשׁוּב לְהַקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא

Chapter 15

Verse 1

מִשָּׂא מוֹאֵב. נִתְנָבֵא יִשְׁעִיָּה שְׂיָבוֹא סִנְחָרִיב עַל מוֹאֵב וְיִגְלַם, כִּמּוֹ שְׁנָאָמֶר (ישעיהו טז:יד) "בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים כְּשָׁנֵי שָׁכִיר וְנִקְלָה כְּבוֹד מוֹאֵב" כִּי בְלִיל שְׁדָד עַר מוֹאֵב נִדְמָה. נִדְמָה מוֹאֵב כְּאֵלוֹ יִשָּׁן דּוֹמָה וְאִין יָכוֹל לְהִלָּחֵם, וּבְלִיל אַחֵר אֲשֶׁר שׁוֹדֵד בּוֹ קִיר מוֹאֵב נִדְמָה. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "וְאִינֹנוּ רְדִימִיו". עַר וְקִיר שְׁתֵּי מִדִּינוֹת מוֹאֵב הֵם:

Verse 2

עֲלָה הַבַּיִת וְדִיבֹן. עֲלָה מוֹאֵב הַבַּיִת, וְאֲנָשֵׁי דִיבֹן עַל הַבָּמוֹת:
לְבָכִי. אֵלֹו בּוֹכִים בַּבַּיִת, וְאֵלֹו בּוֹכִים בְּרָאשֵׁי בָמוֹתֵיהֶם:

Verse 3

יָרַד בְּבָכִי. גִּינָח וְנוֹהֵם בְּבָכִי, כִּמּוֹ (שופטים יא:לז) "וְיִרְדְּתִי עַל הַהָרִים", וְכֵן (איכה ג:יט) "זָכַר עֲנִי וּמְרוֹדִי":

Verse 4

עַל כֹּן תִּלְצִי מוֹאֵב יְרִיעֹו. עַל אֲשֶׁר מָזְגֵנִי מוֹאֵב יְרִיעֹו לְקִרְאֵת הַמִּלְחָמָה, וְנִפְשֹׁי שֶׁל מוֹאֵב יִרְעָה לוֹ, מִתְרוֹעֶעֶת כְּאֵבֵל עַל עֲצָמוֹ:

Verse 5

לְבִי לְמוֹאֵב יִזְעַק. נִבְיָאֵי יִשְׂרָאֵל אֵינָם כְּנִבְיָאֵי אַמּוֹת הָעוֹלָם, בִּלְעָם הִיָּה מִבְּקָשׁ לַעֲקוֹר אֶת יִשְׂרָאֵל עַל לֹא דָבָר, וְנִבְיָאֵי יִשְׂרָאֵל מֵתְאוּנְנִים עַל פְּרָעֲנוֹת הַבָּאָה עַל הָאֻמּוֹת (תנחומא בלק א):
בְּרִיחָה עַד צֶעַר. עַל כֹּל חֻזְקָה שֶׁל מוֹאֵב יִזְעַק לְבִי עַד צֶעַר, שֶׁהִיא עֲגָלָה שְׁלִישִׁיָּה עֶקֶר חֻזְקָה שְׁלֵמָה, כְּעֲגָלָה שְׁלִישִׁית לְבֶטֶן. לְשׁוֹן אַחֵר: שְׁלִישִׁיָּה גְבֻרַתָּנִית. וְיוֹנָתָן תִּרְגָּם בְּרִיחָה כִּמּוֹ בּוֹרְחָה: הַבּוֹרְחִים יִבְרָחוּ מִמָּה לְהִמָּלֵט עַד צֶעַר, כִּמּוֹ שֶׁעָשָׂה לוֹט אֲבִיהֶם: שְׁבָרַח לְצֶעַר מַעֲלָה הַלּוֹחֶשֶׂת. מְקוֹם מַעֲלֹוֹת הָרָשָׁעִים מַעֲלָה הַלּוֹחֶשֶׂת, וְכֵן "מוֹרֵד חוֹרְנִים" (ירמיהו מח:ה), וְכֵן הַבּוֹרְחִים דֹּרְדָּה שָׁם. וְכֵן הַמְקוֹמוֹת הָאֵלֶּה מִמוֹאֵב הֵם יַעֲרֹו. יִצְעָקוּ, וְלְשׁוֹן אַרְמִי הוּא, שֶׁתִּרְגָּם יוֹנָתָן "לֹא יִדְרֹךְ הַדּוֹרְדָּה הַיָּד" (ישעיהו טז:י): "לֹא יַעֲרֹוּן בְּקִלְחוֹן"

Verse 6

מִי נִמְרִים. נֶהָר שֶׁל אִיּוֹת מְקוֹם: מִשְׁמֹות יִהְיוּ. מִדָּם תִּחַלל הַמִּתְעַרֵּב וְנוֹפֵל בָּהֶם: כִּי יָבֵשׁ תַּצִּיר וְגו'. כְּלוֹמֵר, גְּבוּרֵיהֶם וּמַלְכֵיהֶם וְשִׁלְטֵיהֶם. וּלְפִי שֶׁשְׂבָחָה שֶׁל אֶרֶץ מוֹאֵב הוּא מְרֻעָה הַטֹּיב שָׂבָה, כִּמּוֹ שֶׁשְׂנִינּוּ (מנחות פז א): אֵילִים מִמוֹאֵב, לְפִיכָךְ מִשָּׁל אֶת פְּרָעֲנוֹת בְּחֻרְבּוֹ מְרֻעָה שְׂלָה:

Verse 7

עַל כֹּן יִתְרָה עָשָׂה. עַל אֲשֶׁר יִתְרָה עָשָׂה, תִּבְאָה עָלָיו הַפְּרָעֲנוֹת הַזֶּה; שֶׁהָיוּ כְּפוּיֵי טוֹבָה, שֶׁהָיוּ בְּכֹמֶה מְקוֹמוֹת עֲמֵד אֲבָרָהֶם לְלוֹט: בְּצֵאתוֹ מִחֻרָן, וּבְלָכְתּוֹ לְמִצְרַיִם, וּבְזִכּוֹתוֹ שֶׁלַח מִתּוֹךְ הַהֶפְכָּה, וְנִלָּחֵם עָלָיו עִם אֲמֶרְפֶּל וְחִבְרִי. וְהִיָּה לָהֶם לְגִמּוֹל טוֹבָה לְזִרְעוֹ, וְהֵם הָיוּ מוֹנִים אוֹתָם; כְּשֶׁהִגְלָה סִנְחָרִיב לְרֵאוּבֵנִי וְלַגָּדִי, וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל בּוֹכִים וּמֵתְאוּנְנִים, וְהָיוּ אוֹמְרִים לָהֶם: עַל מָה אַתָּם מֵתְאוּנְנִים, וְהִלָּא לְבַיִת אֲבִיכֶם אַתָּם הוֹלְכִים? אֲבָרָהֶם אֲבִיכֶם לֹא מַעֲבֵר הַנֶּהָר בָּא? וְזֶהוּ שְׁנָאָמֶר (צפניה ב:ח): "שְׁמַעְתִּי חֲרֻפַּת מוֹאֵב וְגִדּוּפִי הוּא שְׁנָאָמֶר, בְּנֵי עַמּוֹל". וְעוֹד: שֶׁסִּיעֹו אֶת סִנְחָרִיב שֶׁלֹּשׁ שָׁנִים שָׁצָר עַל שׁוּמְרוֹן (ישעיהו טז:יד): "בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים כְּשָׁנֵי שָׁכִיר וְנִקְלָה כָּל כְּבוֹד מוֹאֵב":

וּפָקְדָתָם. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "וְתַחֲוִימִיהוּן דְּעַל יִמָּא מַעֲרָבָא יִתְנָסִיב", וְהוּא לְשׁוֹן מְנוּי, כְּמוֹ
"וּפָקְדָת אֶלְעִזָּר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן" (במדבר ד:טז), כְּלוּמָר: אֲרָצָם שְׁפָקְדָתָם עָלֶיהָ תִּלְקַח
מֵהֶם:
עַל נַחַל הָעֶרְבִים יִשְׁאֹם. יִקְחוּ הָאוֹיְבִים אוֹתָם אֶת הַגְּבוּלִיו. וְעוֹד יֵשׁ לְפָרֵשׁ וּפָקְדָתָם –
עָלֵיהֶם זֶה תִּהְיֶה נַחַל הָעֶרְבִים יִשְׁאֹם, הָאוֹיְבִים יִגְלוּ אוֹתָם אֶל אֶרֶץ בָּבֶל שֶׁהוּא נַחַל
עֶרְבִים, שְׁנֶאֱמַר (תהלים קלז:ב) "עַל עֶרְבִים בְּתוֹכָהּ תִּלְיֶנּוּ כְּנֹרוֹתֵינוּ"

Verse 8

אֶגְלִים וּבָאָר אֵילִים. מְקוֹמוֹת הֵם בְּגִבּוֹל מוֹאָב
יִלְלָתָהּ. שֶׁל מוֹאָב
וּבָאָר אֵילִים. כְּמוֹ 'וּלְבָאָר אֵילִים'

Verse 9

מִי דִימוֹן. שֶׁם הַנָּהָר
מְלֵאוֹ דָּם. כְּשֶׁם הַנָּהָר
כִּי אֲשִׁית עַל דִּימוֹן נִוְסָפוֹת. דָּם שָׁמוֹ, וְדָם חֲלָלִים אוֹסִיף עָלָיו לְמַלְאוֹתוֹ, וְהוּא לְשׁוֹן
"סָפוּ שָׁנָה עַל שָׁנָה" (ישעיהו כט:א), "סָפוֹת הָרָנוּה" (דברים כט:יח). וְיוֹנָתָן תִּרְגָּם
נִוְסָפוֹת: "כְּנִישֶׁת מְשִׁירָן", מַחֲנוֹת הַנִּוְסָפוֹת יִחַד
לְפָלִיטַת מוֹאָב אֶרְיָה. פְּלִיטָה שֶׁיִּשְׁאִיר סִנְחָרִיב, יְבֹא נְבוּכַדְנֶצַּר בְּעֵתוֹ וְיִשְׁחִיתָהּ, וְהוּא
נִקְרָא אֶרְיָה, כְּעִנְיָן שְׁנֶאֱמַר (ירמיהו ד:ז) "עֲלֶה אֶרְיָה מִסִּבְכוֹ"
וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁרָאֵל:
אֲדַמָּה. אֲדַמְתָּכֶם

Chapter 16

Verse 1

שְׁלַחוּ כָר מִשָּׁל אֶרֶץ. אֵל תִּתְּגָאוּ בְּגִאֲוֹתְכֶם, הֲלֹא יִדְעַתֶּם שְׁמוֹשָׁל אֶרֶץ שְׁלָכֶם מִיִּשְׁעַ מְלָךְ מוֹאָב
(מלכים ב ג:ד) "הֲיָה נֹקֵד וְהָשִׁיב לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָאָה אֲלֵף כָּרִים", שְׁלַחוּ אוֹתוֹ כָּר
: הַמוֹשֵׁל שְׁלָכֶם מִסְּלַע מִדְּבָרָה אֵל הַר בֵּית צִיּוֹן

Verse 2

כְּעוֹף נֹוֹדֵד. מְקַנּוֹ
קָן מְשֻׁלָּח. כְּאֶפְרוֹחִים מְשֻׁלָּחִים מְקַנָּם, שֶׁהוֹלְכִים מְטִלְטָלִיו, כֹּן תִּהְיֶינָה בְּנוֹת מוֹאָב
לְמַעֲבָרוֹת אֶרְנוֹן

Verse 3

עֲשִׂי פְלִילָה. הוּא לְשׁוֹן וְכוּחַ מְשֻׁפֵּט, לְבַחֵזֵר לָךְ אֶת הַטֹּיֵב, כְּמוֹ (איוב לד:ד) "מִשְׁפָּט
:נִבְחָרָה לָנוּ"
:שִׁיתִי כְּלִיל צִלָּה. שִׁיתִי לָךְ צֶל בְּצֻהָרִים שֶׁיִּחְשִׁיף צִלָּה כְּלִילָה, לְהַסְתֵּר בּוֹ מִפְּנֵי אוֹיְבֶיךָ
סִתְרֵי נִדְחִים. אִם יִבְרָחוּ עוֹד נִדְחֵי עַמִּי דָרָה עָלֶיכֶם בִּימֵי נְבוּכַדְנֶצַּר, אֵל תִּסְגִּירֶם אֵלָּא
תִּסְתִּירֶם:

Verse 4

יִגְוּרוּ בָךְ נִדְחֵי. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבוֹרְחִים
:הָיוּ סִתְרָ לְמוֹ. כִּי גַם אֶת דְּעֵי נְפֹשׁ הַנּוֹדְדִים, מֵהָיָא צִרְתָּם
כִּי אָפַס הַמֶּזֶץ. הַמֶּזֶץ שְׁלָה, עֲשֶׂרָה וּכְבוֹדָה, שֶׁהִיָּה לָךְ עַל יְדֵי צֹאנָה וּבְקָרָה, שְׂאֵת מוֹצָצָה
מֵהֶם חֲלָב וְחִמָּה
:כֶּלֶה שֹׂד. לְשׁוֹן 'שָׂדִים', הַמִּסְפִּיקוֹ חֲלָב, כְּמוֹ "וְשֹׂד מְלָכִים תִּינָקִי" (ישעיהו ס:טז)
:תָּמוּ רַחֵם. הַבְּהֵמוֹת שְׁלָה הָרוֹמְסוֹת בְּאֶרֶץ

Verse 5

והיכל בַּחֶסֶד כֶּסֶא. כְּשִׁיבָא עָלֶיךָ הַשֶּׁבֶר הַזֶּה, אַז יִכּוֹן כֶּסֶא דְדוּד וַיִּגְדֵּל, שְׂבָאוֹתוֹ הַפָּרָק יפול סִנְחָרִיב עַל יְדֵי חִזְקִיָּהוּ, וַיְהִי־נָכוֹן כֶּסֶאֹ בַּחֶסֶד שְׁיַעֲשֶׂה, כְּמוֹ שְׁמַצִּינוּ שֶׁהִיָּה גִּזְמַל חֶסֶד, שְׁנֶאֱמַר בְּדַבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים ב ל:כד): "כִּי חִזְקִיָּהוּ מָלַךְ יְהוּדָה הָרִים לָקְהֵל אֲלָף פָּרִים וְשִׁבְעַת אֲלָפֵי צֹאן":
וַיָּשֻׁב עָלָיו וַיֹּאמֶר. שׁוּפֹט וְדוֹרֵשׁ מִשְׁפָּט וּמַהֲרִיר צֶדֶק, תִּרְגַּם יוֹנָתָן: "וְעָבִיד קְשׁוּט"

Verse 6

גָּאֻתוֹ וּגְאוּנוֹ. שְׁלֹא כַּדִּין הוּא, כִּי עָקֵר גְּדוּלֵי בָנָיו עַל יְדֵי מַמְזָרוֹת וְנִאֻף הַבָּנוֹת מֵאֲבִיהֶן:
עֲבָרְתוֹ. עֲבוּרוֹ וְהִרְיוֹן שְׁלוֹ. דָּבָר אַחֵר: עֲבָרְתוֹ – חֲמָתוֹ, שְׁשֹׁמֵר לְיִשְׂרָאֵל:
לֹא כֵן. גְּבוּרָיו עָשׂוּ, שֶׁהָיוּ כְּפוּנֵי טוֹבָה:

Verse 7

וַיִּלְלִיל מוֹאֵב לְמוֹאֵב. עַל מוֹאֵב:
לְאַשִּׁישֵׁי קִיר חֲרָשֶׁת. אֶל חוֹמוֹת קִיר חֲרָשֶׁת. אֲשִׁישֵׁי. כְּמוֹ "נִפְּלוּ אֲשִׁיּוּתִיָּה" (ירמיהו נ:טו):
תִּהְיֶה אֵךְ נִכְאִים. שְׂבָרִים:
תִּהְיֶה. תִּקְוֶנָה:

Verse 8

שְׂדֵמוֹת. שְׂדוֹת תְּבוּאָה:
גָּפֹן שְׂבָמָה יֵשׁ לְלַמֵּד שֶׁחֲשָׁבוּן הֵיטָה מְקוֹם שְׂדוֹת וְשְׂבָמָה מְקוֹם כְּרֵמִים. וְאִם תֹּאמַר: כֵּל אֵלֶּה עָרֵי עֶבֶר הַיַּרְדֵּן הֵם וַיִּשְׂרָאֵל לָקְחוּם מִיַּד סִיחּוֹן, וְאִימָתִי חֲזְרוּ לִיד מוֹאָב? כִּשְׁהַגְלָה סִנְחָרִיב לְרֹאוּבֵנִי וְלַגָּדִי, בָּאוּ הַמוֹאָבִים הַסְמוּכִים לָהֶם וַיָּשֻׁבוּ בָהֶם:
אֲמַלְלֵה. חֶרֶב:
עַד יַעֲזֹר נִגְעוּ. שְׂדֵמוֹת וְגָפֹן וְשׁוֹרֵק הַנִּזְכָּרִים כָּאן אֵינָם אֲלֵא מִשָּׁל, וְהֵם מַחֲנוֹת וְסִיעוֹת:
בְּיָמֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה, וְכֵן תִּרְגַּם יוֹנָתָן:
עַד יַעֲזֹר נִגְעוּ. הִלְכוּ בְּגִזְלָה:
תַּעֲנו מִדְּבָר. לְמַדְבָּר:
שְׁלַחוּתִיָּה. זְמִירוֹתִיָּה, וְהֵם מִשָּׁל גְּלִיּוֹתִיָּה:
נִטְשׁוּ. נִפְצְּוּ, כְּמוֹ "וַיִּנְטְשׁ־יָד הַמִּדְבָּרָה" (יחזקאל כט:ה), "וְהָנֶם נִטְשׁוּשִׁים" (שמואל א ל:טז):
נִטְשׁוּ בְּעַמְקֵי רִפְאִים" (שמואל ב ה:כב):

Verse 9

אַבְכָּה בְּבָכִי יַעֲזֹר. תִּרְגַּם יוֹנָתָן: "כְּמֵא דְאַיִתִּיתִי מִשְׁרָיִין עַל יַעֲזֹר כֹּן אֵיִתִּי קִטוּלִין עַל שְׂבָמָה", וּלְשׁוֹן הַמִּקְרָא הַנִּבִּיא אֹמֵר: כְּעֵין קִינּוֹת יַעֲזֹר יֵשׁ לִי לְקוֹנֵן עָלַי, אֶת הַגָּפֹן שְׂבָמָה:
אַרְיֵיךְ דִּמְעָתִי. אֶתְרוּהָ עָלֶיךָ דִּמְעָה. יֵשׁ תִּיבָה מְשֻׁמֶשֶׁת כְּשֶׁתִּי תִיבוֹת, כְּמוֹ "בְּנִי יִצְחָקִי" (ירמיהו י:כ), "אֲרָץ הַנֶּגֶב נִתְתַּנִּי" (יהושע טו:יט), "דְּבָרוּ לְשִׁלּוֹם" (בראשית לז:ד):
קָיִצְךָ. תִּאֲנִים שֶׁמְגִבְשִׁין בְּקָיִץ:
הִידָד. קוֹל שׁוֹדָדִים וּבוֹזְזִים:

Verse 10

מִן הַכְּרָמֶל. הוּא מְקוֹם יַעֲר וּשְׂדוֹת תְּבוּאָה:
לֹא יִרְעֶע. לְשׁוֹן תְּרוּעַת שִׁמְחָה:
הִידָד הַשְּׂבָתִי. קוֹל הַמִּתְאַסְּפִים לְהַטִּיל הַקּוֹרָה לַעֲצוֹר הָעֲנָבִים:

Verse 11

יִהְיֶמוּ. בְּקִינָה:

Verse 12

כִּי נִלְאָה מוֹאֵב. לְהִלָּחֵם עַל בָּמוֹת הַמִּגְדָּלִים
וְבָא אֶל מִקְדָּשׁוֹ. אֶל מְקוֹם אֲשֶׁר הֵם מִתְקַדְּשִׁים שָׁם וּמִזְדַּמְנִים שָׁם לְהִתְפַּלֵּל

Verse 13

זֶה הַדָּבָר. סוּף כְּלִיתוֹ שֶׁל מוֹאֵב בְּיַד נְבוּכַדְנֶצַּר
אֲשֶׁר דָּבַר ה' אֶל מוֹאֵב מֵאָז. מֵיָמִים רַבִּים לִפְנֵי בֹא הָרָעָה עָלָיו נִבְּא לֹא יִשְׁעֶיהָ אֶת זֹאת.
דָּבַר אַחֵר: מֵאָז – מֵעַתָּה אֲשֶׁר שָׁכַר בֶּלְקָא אֶת בִּלְעָם

Verse 14

וְעַתָּה דָּבַר ה'. לְקָרֹב אֶת הַפְּרָעָנוֹת לָהֶם:
בְּשִׁלֵּשׁ שָׁנִים כְּשָׁנֵי שָׁכִיר. בְּשִׁבְעִי שָׁלֹשׁ שָׁנִים שְׁסִיעוּ אֶת סִנְחָרִיב, כְּשֶׁצָּר עַל שׁוּמְרוֹן,
וְעִזְרוּהוּ בְּלִי בָצַע כְּאֵלֹהֵי לֹא שָׁכִירִים, לְפִיכָךְ וְנִקְלָה כְּבוֹד מוֹאֵב בֵּין כָּל שְׂאֵר
הַמּוֹנִי שֶׁל סִנְחָרִיב שֶׁשֹּׁטְטָם בְּשִׁבְעִי מִתּוֹךְ אוֹתוֹ הַחִיִּל וַיִּלָּךְ לוֹ. וְכֵן מִפְּרֵשׁ בְּסֵדֶר עוֹלָם
(סֵדֶר עוֹלָם רַבָּה כֵּן): שְׁטָף עַמּוֹנִים וּמוֹאָבִים שֶׁהָיוּ מְסִיעִין אוֹתָם כְּשֶׁצָּר עַל שׁוּמְרוֹן שֶׁלֹּא
שָׁנִים, לְקַיֵּם מִה שֶׁנֶּאֱמַר שֶׁלֹּא שָׁנִים כְּשָׁנֵי שָׁכִיר וְגו'. וְעוֹד יֵשׁ לְפָרֵשׁ שֶׁלֹּא שָׁנִים כְּשָׁנֵי
שָׁכִיר: שֶׁלֹּא שָׁנִים נִגְזְרוּ עָלֵיכֶם לְאֶרֶץ זָמָן, אֲבָל מִצְמָצְמוֹ יִהְיוּ וְלֹא תֵּאָחֵז עוֹד
הַפְּרָעָנוֹת, כְּאֲשֶׁר יִדְקָדֵק הַשָּׁכִיר בְּשָׁנֵי שָׁכִירוֹתוֹ לְצִמְצָם:
וְנִקְלָה כְּבוֹד מוֹאֵב. בְּעֵינֵי כָּל הַמּוֹן סִנְחָרִיב הָרַב:
וּשְׂאֵר. פְּלִיטָה הַנִּשְׁאָרָה לְמוֹאֵב:
מֵעַתָּה מִזְעָר תִּהְיֶה:
לֹא כִּבְרִי. לְשׁוֹן רַב:

Chapter 17

Verse 1

מוֹסֵר מַעִיר. לְשׁוֹן הַסֵּרָה:
מַעִיר. מִהְיוֹת עִיר:
מַעִי. לְשׁוֹן שְׁפִלוּת וְעֲמָק, כְּמוֹ "מַעֲוֹת יָמִים" (יִשְׁעִיהוּ מִח:ט)

Verse 2

עֲזָבוֹת עָרֵי עָרֵיר. יוֹנְתָן תִּרְגָּם לְשׁוֹן חוֹרְבָן, כְּמוֹ "עָרֵיר תִּתְעָרֵר" (יִרְמְיָהוּ נֹא:נח),
וּפְרָשׁוֹ עַל עָרֵי אֲרָם. וּמִדְּרַשׁ אֲגֻדָּה מִתְמִיחַ: לְפִי שֶׁעָרֵיר מֵאֲרָץ יִשְׂרָאֵל הִיא, שֶׁנֶּאֱמַר
"וְאֵת עָרֵיר" (בְּמִדְבָּר לִב:לד), עוֹמֵד בְּדִמְשֶׁק וּמְכָרִיז בְּעָרֵיר? אֲלֹא שֶׁהָיוּ בְּדִמְשֶׁק שְׂוָקִים
כְּמִנִּין יָמֹת הַחֲמָה, וְכָל אֲחַת יֵשׁ בָּהּ עֲבוּדָה זָרָה וְעוֹבְדִים לָהּ יוֹם אֶחָד בַּשָּׁבָע, וַיִּשְׂרָאֵל
עָשׂוּ אֶת כָּל קְבוּצַּת אֶחָד וְהָיוּ עוֹבְדִין אֶת כָּלם בְּכָל יוֹם, לְכָךְ הַזְכִּיר מִפְּלֵט עָרֵיר אֲצֵל
דִּמְשֶׁק. וְאֵנִי מִפְּרָשׁוֹ לְפִי פֶשֶׁט הַמִּקְרָא: עַל שֶׁנִּתְחַבְּרוּ רָצִין וּפְקָח בְּן רְמִלְיָהוּ יַחַד,
וְהַנְּבִיא הָיָה מִתְנַבֵּא עַל מִפְּלֵט דִּמְשֶׁק וְאֵמַר הִנֵּה דִמְשֶׁק מוֹסֵר מַעִיר, עָרֵי עָרֵיר שֶׁהָיוּ שֶׁל
פְּקָח כְּבָר הָיוּ עֲזוּבוֹת, שֶׁגָּלוּ הָרֵאוּבֵנִי וְהַגָּדִי כְּבָר, וְהָרִי תָמִיד לְעֵדְרִי צֵאן הֵם נְתוּנוֹת
וְרוֹבְצִים שָׁם צֵאן מוֹאֵב וְאֵין מִחְרִיד. עוֹד תִּהְיֶה מְלָכוֹת פְּקָח הוֹלֵכֶת וְכֹלָה, וְתִלְכֹּד גַּם
שׁוּמְרוֹן בְּיָמֵי הוֹשֶׁעַ, וְאֵז וְנִשְׁבַּת מְבָצָר מֵאֲפֹרִים וּמִמְלָכָה מִדִּמְשֶׁק שֶׁיִּהְיֶה רָצִין

Verse 3

כְּכֹבֹד עֲשָׂתָה הַשְּׁבָטִים יִהְיוּ, גַּם אֵלֹהֵי גָלוּ לְחַלָּץ וְחִבּוֹר וְאֵלֹהֵי לְקִיר, שֶׁנֶּאֱמַר:
"וַיִּגְלָה קִירָה וְאֵת רָצִין הַמִּית" (מַלְכִּים ב טז:ט)

Verse 4

וּמִשְׁמֵן בְּשָׂרוֹ יִרְזֶה. "וְעוֹתֵר יִקְרִיָה יִגְלִי" (תִּרְגוּם יוֹנְתָן)

Verse 5

וְהָיָה כְּאֵסֶף קְצִיר קָמָה. כְּמוֹ שֶׁבָּעַת קְצִירָה קָמָה אוֹסֶף הַקּוֹצֵר צֹבֵת הַקָּמָה בְּיַד אֲחַת,
וְזָרוּעוֹ הַשְּׁנִית שֶׁבָּלִים יִקְצוּר בְּמַגֵּל, כֹּן יַעֲקוֹר סִנְחָרִיב וַיִּגְלָה הַכָּל, וְאֵף לִקְט הַנוֹשֵׁר

בְּשַׁעַת קִצְיָהּ יִלְקֹט וַיִּשְׁאַנּוּ, כְּלוֹמֵר: אֲף הַבּוֹרְחִים לֹא יִמְלְטוּ מִיָּדוֹ וַיִּלְקֹטוּם (כְּמוֹ שֶׁמִּלְקֹט שְׂבָלִים סֵא"א)
בְּעֵמֶק רַפָּאִים. הִיא הַגֵּיא אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרוּשָׁלַיִם, בְּסֹפֶר יְהוֹשֻׁעַ (יְהוֹשֻׁעַ טו:ח, יח:טז)
תִּמְצָא שְׁעֵמֶק רַפָּאִים סְמוּכָה לִירוּשָׁלַיִם:

Verse 6

וַנִּשְׁאַר בּוֹ. חִזְקִיָּהוּ וְסִיעָתוֹ שָׁהֵם תוֹד יְרוּשָׁלַיִם, אֲנָשִׁים מַעֲט כֹּעַלּוֹת כָּרֶם וּכְנָקָף זֵית
: הַמִּשְׁאִיר שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה גִּרְגָּרִים
כְּנָקָף זֵית. קוֹצֵץ זֵיתִים לְלוֹקֵטוֹ מִן הָאֵילָן, וְכֵן "וַנִּקְףָּ בְּסִבְכֵי הַיַּעַר" (ישעיהו
י:לד). וְרִבּוֹתֵינוּ דָרָשׁוּ: וַנִּשְׁאַר בּוֹ בְּהִמּוֹן סִנְחָרִיב אֲנָשִׁים מַעֲט כְנָקָף זֵית, כִּדְאִיתָא
בְּאַגְדַּת חֻלְקָן (סִנְהֶדְרִין צה ב)
בְּרֹאשׁ אֲמִיר. בְּרֹאשׁ הָעֵנָף
בְּסַעֲפִיָּה. בְּעֵנָפִיָּה, וְכֵן "וְכָלָה סַעֲפִיָּהּ" (ישעיהו כז:י), וְכֵן "מִסַּעֲף פֶּאֶרָה" (ישעיהו
י:לג):

Verse 7

יִשְׁעָה. יוֹפְנָה אֶל עוֹשֶׁהוּ, כְּמוֹ "וַיִּשַׁע אֶל הַבֶּל" (בראשית ד:ד)
הָאֲדָם. צַדִּיקִים שֶׁנִּשְׁאַרוּ בָּם:

Verse 8

:לֹא יִרְאֶה. לֹא יִחְשְׁבוּ בְּעֵינָיו

Verse 9

עָרֵי מַעֲזוֹ. שֶׁל יִשְׂרָאֵל
כְּעִזּוּבַת הַחֹרֶשׁ וְהָאֲמִיר. עִזּוּבוֹת כְּיַעַר הַזֶּה, וְרִבּוֹת מְאִין אָדָם
:חֹרֶשׁ. הוּא יַעַר, כִּדְמִתְרַגְּם "בְּיַעַר": "בְּחוֹרֶשׁא" (דְּבָרִים יט:ה)
וְהָאֲמִיר. אֲף הוּא יַעַר, מְקוֹם אֵילָנוֹת; כְּעִזּוּבַת עָרֵי הָאֲמִיר, שֶׁהִנִּיחוּם וְרִבּוֹת בֵּימֵי
: יְהוֹשֻׁעַ כְּחֹרֶשׁ וְהָאֲמִיר, וּבְרַחוּ לָהֶם מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהִיתָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שְׁמָמָה

Verse 10

עַל כֹּן תִּשְׁטַעֲי וְגו' . עַל כֹּן כְּאֲשֶׁר נִשְׁטַעְתִּיךָ מִתְּחִלָּה נִשְׁטַעְתִּי נִשְׁטַע נְעֻמָּנִים, שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי בְנֵי
יַעֲקֹב, וּבְהַעֲלֹת נִשְׁטַעְתִּיךָ לְזִמּוּרוֹת נִתְּנוּ זֶרַע שְׁאִינּוֹ הַגּוֹל, כְּזִמּוּרוֹת זֵרֹת שְׁאִינָם מִמֶּיִן
:גָּפֹל אֶלֶּא דּוֹמִים לְגָפֹל
תִּזְרַעְנוּ. תִּתְּנִי זֶרַע בְּאֹתוֹ נִשְׁטַע. וְעוֹד יֵשׁ לוֹמֵר: וְזִמּוּרַת זֶרַע תִּזְרַעְנוּ – הַתְּחַתְּתָנָה
בְּכּוֹתִיִּם וְנִתְּעַרְבוּ בָּכֶם:

Verse 11

בְּיָוֶם נִשְׁטַעַתְּ תִּשְׁגֶּשְׁגִּי. לְשׁוֹן סִכְסוּדָה: נִשְׁתַּגֶּשְׁגוּ זִמּוּרוֹתֶיךָ בְּמִינֵי דְשָׁאִים וְעֶרְבּוּבִים
הַמְּקַלְקְלִים עַנְפֵי הַגָּפֹל, כְּלוֹמֵר: בְּמִקּוֹם שֶׁנִּשְׁטַעְתִּיךָ לִי לְכָרֶם, שָׁם קָלַקְלֵת בְּמַעֲשִׂיךָ. הוּא
שְׁאֵמֶר לָהֶם (יִחְזַקְאֵל כ:ה) "בְּיָוֶם בְּחֹרֵי בִישְׁרָאֵל וְאֲשָׁא יָדִי לְזֶרַע בֵּית יַעֲקֹב וְאֶנְדַּע לָהֶם
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם", וְנֶאֱמַר (יִחְזַקְאֵל כ:ח) "וַיִּמְרוּ בִּי וְלֹא אָבּוּ לְשִׁמְעַי וְגו'". וְאֲף כָּאן
:תִּשְׁגֶּשְׁגִּי – נִתְּעַרְבְּתָּ בְּתוֹעֲבוֹת הַמִּצְרַיִם
וּבְבִקְרָה זֶרַעַת תִּפְרִיחִי. וּלְיָוֶם הַמְּחֻרָת, כְּשֶׁהוֹצֵאתִיךָ מִשָּׁם וְהִכְנַסְתִּיךָ לְאֶרֶץ, גַּם שָׁם זֶרַעַת
:הִרַע הַפְּרוֹחָת
יָד קָצִיר בְּיָוֶם נִחְלָה. גְּדִישׁ שֶׁל קָצִיר רַע, אֲשֶׁר הוֹכִיחַ בְּיָוֶם נִחְלָה, אוֹתוֹ קָצִיר הַגִּיעַ
:לְיָוֶם צָרָה
יָד. הוּא לְשׁוֹן גְּבִהָה, וְכֵן "נִצְּבוּ כְּמוֹ יָד נוֹזְלִים" (שְׁמוֹת טו:ח), וְכֵן "כִּנֹּס כִּנֹּד"
:(תְּהִלִּים לג:ז), וְאֵין יָד וְנֹאד שְׁוִים
:וּכְאֵב אֲנוּשׁ. שֶׁנִּשְׁלַמְתָּ שְׂכָרְךָ
אֲנוּשׁ. נִעְכָּר בְּחִלֵּי רַע, וְכֵן "וַיֵּאֲנֹשׁ" (שְׁמוּאֵל ב יב:טו), וְכֵן "כִּי אֲנוּשָׁה מִכּוֹתִיָּהּ"
(מִיכָה א:ט). דְּבָר אַחֵר: וּבְבִקְרָה זֶרַעַת תִּפְרִיחִי עַד שֶׁלֹּא בָּא הַשָּׁרֵב הַפְּרוֹחָתָם, וְדָרַךְ הַכָּרֶם
לְפָרוֹחַ בְּבֹא הַשָּׁרֵב, וְהַמִּפְרִיחַ בְּבִקְרָה אֵינּוּ הַגּוֹל; זֶה בְּמִדְרַשׁ רַבִּי תַנְחוּמָא (תַנְחוּמָא שְׁלַח
יב):

Verse 12

הוּי הַמִּזְלָן עַמִּים רַבִּים. מִדָּה מְהֻלָּכֶת עַל פְּנֵי כָל הַדִּוְרוֹת: שׁוּט שִׁשְׁרָאֵל לֹזְקִים בּוֹ סוּפוֹ לְלָקוֹת (מְכִילֵתָא בְּשִׁלַּח עֲמֻלָּק ב); לְפִיכָּךְ הַנְּבִיאִים הַנְּבִאִים פְּרַעְנוֹת יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי הָאֲמוֹת, סוּמְכִיו אֲחֻרָיו פְּרַעְנוֹת הָאֲמָה שְׁלָקָה יִשְׂרָאֵל עַל יְדָה:
הַמִּזְלָן עַמִּים. אֲכָלוּסִי סִנְחָרִיב:
יִשְׁאֻן. לְשׁוֹן 'תְּשׁוּאָה' וְ'הוֹמָה' (יִשְׁעִיהוּ כב:ב)

Verse 13

וְגַעַר בּוֹ. הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּאִתּוֹ שְׁאֻן:
כְּמַעַן הָרִים. מְשַׁל אֶת הַרְשָׁעִים בְּמַקְלָקֵל שְׁבַמִּינִים וּבְמַקְלָקֵל שְׁבַאֲתוֹ הַמִּי. מוֹץ הָרִים יִבֶּשׁ מְשַׁל עַמֻּקִּים:
וּכְגֻלְגַּל. הוּא מְפָרִיחַ שֶׁל קוֹצִים שְׁקוֹרִיו קֶרְדוֹנִ"שׁ, הַדּוּמִים לְאִתּוֹ שְׁגוֹרְרִיו בְּהוֹ בְּגָדֵי צֶמֶר וְאִינָן קֶשֶׁל, וּבְהִגִּיעַ סְמוּךְ לְסוֹף הַקִּיץ הֵם מִתְנַפְּצִין מֵאֲלִיהֶן וְהַרוּחַ מְפָזְרָן, וְאִתּוֹ הַנְּפוּץ עֲשׂוּי כְּמִין גֻּלְגַּל עֲגוּלָה, כְּמִין הָעֵץ (סְפָרִים אַחֲרִים: הָעֵץ) בְּאֶמְצַע וְחֻמֶּשׁ זְרוּעוֹתָיו סָבִיב לָהּ

Verse 14

וְהִנֵּה בִלְהָה. שְׂדִים בָּאִים עַל הָאוֹיֵב וּמִבְּהִלִּין אִתּוֹ:
בְּטָרָם בֶּקֶר אֵינָנּוּ. וְהָאוֹיֵב אֵין בְּעוֹלָם:
זֶה חֶלֶק שׁוֹסִינּוּ. חֶלֶק סִנְחָרִיב וְחֶלֶק גִּיג וּמִגִּיג, כְּשִׁיבָאוּ לְבַזְיָנּוּ

Chapter 18

Verse 1

הוּי אֶרֶץ צִלְצֵל כְּנָפִים. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "דָּאֲתָן לָהּ בְּסִפְיָנָיו מֵאֲרַעַת רַחֲמֵיָא וְנִלְעִיהוֹן פְּרִיסוֹ כְּנִשְׂרָא דְטַאִיס בְּכַנְפוֹהִי". אֲנִי אוֹמֵר: לְפִי שְׁהוֹ שְׁרוּיִין בְּמִזְרַח וְהָאֶרֶץ חֲמָה, הַעוֹפּוֹת נְאֻטְסִים שָׁם וְהִיא מְצַלְצֶלֶת בְּכַנְפֵי עוֹפּוֹת. וְנִבּוּאָה זֹאת עַל אֲכָלוּסִי גִיג וּמִגִּיג,
כְּעִנְיָן שְׁנֵאֲמַר (יִחְזַקְאֵל לז:ה) "פֶּרֶס כּוֹשׁ וּפּוֹט אֲתָם"

Verse 2

לָכוּ מִלְּאָכִים קָלִים. לְרֵאוֹת אִם אֵמֶת הוּא שְׁחֻזְרוֹ יִשְׂרָאֵל לְמִקּוֹמָם, אֲשֶׁר הוּא גִיג מִחֲשָׁד וּמִמְרָט אֵל עִם אֲשֶׁר הוּא הִיָּה נוֹרָא בְּחִזְקָתוֹ:
מִן הוּא וְהִלָּאָה. מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר נִבְחַר לָעַם וְהִלָּאָה:
גִּיג קוֹ קוֹ. שְׁנַפְרַע בּוֹ בְּעוֹנוֹ מִדָּה בְּמִדָּה וְנָתַן לְמִבּוֹטָה. דְּבַר אַחֵר: קוֹ קוֹ – לְשׁוֹן קִיא:
"סֻחִי וּמֵאוּס" (אֵיכָה ג:מה)
נְהָרִים. מוֹשְׁלֵי כּוֹשׁ וְנוֹף

Verse 3

כָּל יִשְׁבֵי תִבְל וְגִי'. אֵינְכֶם צָרִיכִים לְשָׁלוֹחַ צִירִים עַל כָּד, כִּי כְּנִשְׂא נִס הָרִים תִּרְאוּ:
בְּהֻקְבֵּץ הַגְּלִיּוֹת, וְכִתְקוּעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמַעוּ

Verse 4

אֲשַׁקְטָה. מִתְשָׁלוּם שְׁכָרוֹ שֶׁל גִּיג, אֶפְנָה מְכָל עֶסְקִי וְאַבִּיטָה בְּמִכּוֹנִי לְהִיטִיב לוֹ:
כָּחֶם צַח עָלֵי אוֹר. יֵאִיר וְיִבְהִיק לוֹ כָּחֶם הַשְׁמֶשׁ צַח עַל יָרֵק, כְּמוֹ "לְזַלְקֵת אֶרֶץ" (מַלְכִים:
ב ד:לט)
כְּעֵב טַל. שְׁהִקְוֹצִים מִתְאַוִּים לוֹ לְהִשָּׁיב נֶפֶשׁ בָּחֶם קְצִיר

Verse 5

כִּי לִפְנֵי. בְּשׁוֹל קְצִירוֹ שֶׁל עֲמֻלָּק וְשֶׁל גִּיג, טָרָם תִּמְלָא תִּתְאַוּ וְסִבְרוּ שֶׁהוּא זִמְם לְכָלִּית:
אֶת אֲחֻיו

כְּתָם פָּרַח. שָׁלוֹ, וַיִּקְרַב לְהִתְבַּשֵּׁל תְּבוּאָה בְּמִלִּילוֹתֶיהָ, וְלִהְיוֹת פָּגִי נֹצֶה שֶׁל גִּפְנָה בְּטָר
:וְגֹמֵל, נִגְמַל לְהִיּוֹת גָּסִים כְּפֹל הַלָּבָן (בְּרֻכּוֹת לו ב), הוּא בְּטָר הוּא גְרוּעַ
:וְכָרַת. הַכּוֹרֶת אֶת זִלְזָלִי הַגָּפֹן, הֵם הַזְּמִירוֹת וְהַשָּׁרִיגִים
:בְּמִזְמֵרוֹת. שֶׁרַפ־שׁ בִּלְעֵז
:וְאֵת הַנְּטִישׁוֹת. הֵם עֲקָרֵי הַגִּפְנִים שֶׁקֹּזְרִין צִיפ־שׁ בִּלְעֵז
:הֵתַז. כָּרַת וְקֻצֵּץ, כְּלוֹמֵר: יִהְיֶה הַשָּׂרִים וְהַשְּׁלִיטִים שֶׁל גֹּיַג וְחִלּוֹתָיו וְעוֹזְרָיו

Verse 6

:יַעֲזֹבוּ וַיִּחַדּוּ. פִּגְרֵיהֶם
:לְעֵיט הָרִים. לְעוֹף הָרִים
:וְקָץ עָלָיו. כָּל יְמֹת הַקָּיִץ
תִּתְקַרֵּץ. כָּל יְמֹת הַחֹרֶף. מִכָּאן אָמְרוּ: מִשְׁפֵּט גֹיַג לְעֵתִיד לְבֹא שָׁנִים עֹשָׂר חֹדֶשׁ (סֹדֶר עוֹלָם
(רַבֵּה ג)

Chapter 19

Verse 1

:רֹכֵב עַל עֵב קָל. מִהֲרָה לְשַׁלַּח קָל מִהֲרָה גִּזְרֵת דִּבְרוּ לְפָרַע מִמִּצְרַיִם
וְנָעוּ אֱלִילֵי מִצְרַיִם מִפְּנֵיו. לֹא יִהְיֶה לָהֶם כֹּחַ לְהַצִּיל אֶת עַמָּם מִיַּד שְׁלוּחָיו שֶׁל אֲשׁוּר.
וְזֶה שֶׁאָמַר הַנְּבִיא פְּרַעְנוֹת מִצְרַיִם בְּלִשׁוֹן הַזֶּה, מֵה שֶׁלֹּא אָמַר בְּלִשׁוֹן הַזֶּה לְשָׂאֵר אַמּוֹת,
מִפְּנֵי שֶׁהֵם לְמוֹדִים לְלִקּוֹת בְּמִדָּה הַזֹּאת: "וְעַבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שְׁמוֹת יב:יב), "וּבְכָל
:אֱלֹהֵי מִצְרַיִם" (שם), וְדָרָךְ אֶרֶץ מִצְרָאִיִּם אֶת הָאֱדָם בְּמִכָּה שֶׁכָּבַר לָקָה בֵּית

Verse 2

: וְסִכְסְכָתִי מִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם. סִיפּוֹ מִפְּרֹשׁ אֶת תִּחְלָתוֹ: וְנִלְחַמוּ אִישׁ בְּאֶחָיו

Verse 3

: וְנִבְקָה רוּחַ. תִּתְרוֹקֵן חֲכָמָתוֹ, כְּמוֹ "בּוֹקֵק הָאֶרֶץ" (יִשְׁעִיהוּ כד:א)
:הָאֱשִׁים. אֶחָד מִן הַשְּׁמוֹת שֶׁל עֲבוּדָה זָרָה

Verse 4

וְסִכְרָתִי. כְּמוֹ 'וְסִגְרָתִי'; וַיֵּשׁ עוֹד לְפָרַשׁ לְשׁוֹן "וַיִּסְכְּרוּ מַעֲיָנוֹת תְּהוֹם" (בְּרֵאשִׁית ח:),
:אֶסְתַּמְנֶנּוּ וְאֶחָדֵנּוּ
בֵּית אֲדָנִים קָשָׁה. כָּל לְשׁוֹן אֲדָנוֹת קְרוֹי בְּלִשׁוֹן רַבִּים, וְאֶפְלוּ יִחִיד, כְּמוֹ "אֲדָנִי יוֹסֵף"
:(בְּרֵאשִׁית לט:), "עַד בֹּא אֲדָנִי" (בְּרֵאשִׁית לט:ז)
:וּמִלָּךְ עַז. מִלָּךְ אֲשׁוּר

Verse 5

: וְנִשְׁתּוּ מִים מִהֵם. וְנִחְרְבוּ מִים מִן הֵם
וְנִשְׁתּוּ. לְשׁוֹן "הַשָּׂאת וְהַשְׁבֵּר" (אֵיכָה ג:ז). לְפִי שֶׁכָּל שֶׁבַח אֶרֶץ מִצְרַיִם עַל יְדֵי נִילוֹס
הוּא, שֶׁאֵין גִּשְׁמִים יוֹרְדִים שָׁם, אֲלָא נִילוֹס עוֹלָה וּמִשְׁקָה אוֹתָהּ דָּרָךְ יְאֹרִים הַעֲשׂוּיִים
:בְּיַדִּי אֲדָם, לְפִיכָךְ הוּא מִדְּמָה פְּרַעְנוֹת שֶׁלָּהּ לִיבֵשׁ יְאֹרִים
וְנִשְׁתּוּ מִים מִהֵם. וְלֹא יִתְזַיֵּר הֵם אֶת נִילוֹס לְאֶחָדֵנּוּ, וַיֵּרֶד נִילוֹס לְתוֹכּוֹ וְלֹא יַעֲלֶה
:וְיִשְׁקָה אֶת מִצְרַיִם
:וְנִהָר. זֶה נִילוֹס

Verse 6

: וְהֶאֱזָנִיחוּ. כְּשֶׁהֵמָּה מִתְמַעֲטִין, הִטִּיט נֶכֶר בָּהֶם, וְנִעֲשִׂין רָפֶשׁ וְנִזְנָחוּ
:דָּלְלוּ. בְּמַחְבֶּרֶת "אִם דָּל הוּא" (וַיִּקְרָא יד:כא)
:יְאֹרֵי מִצּוֹר. יְאֹרִים עֲמֻקִּים בְּחֹרֵצֵי מִצְרַיִם עֲרִירוֹת
:קִנָּה וְסוּף, שֶׁהֵיוּ גִדְלִים שָׁם מֵרֵב מִימֵיהֶם

קמלו. כְּשִׁיבְשׁוּ הַיָּאוֹרִים, עָמְדוּ הַקָּנִים מִלְגָּדוֹל עוֹד, וְהֵם מִתְיַבְּשִׁים וְנוֹפְלִים. תִּרְגָּם יוֹנָתָן קָמְלוֹ: "לֹא יִסְקוּן", וּבִמְקוֹם אַחֵר תִּרְגָּם "הַחֲפִיר לְבָנוֹן קָמַל" (ישעיהו לג:ט): "נָתַר". וְאָמַר אֲנִי, שֶׁהוּא לָשׁוֹן 'קָצִיצָה', שֶׁנִּקְצָצִים מֵאֲלִיָּהוּ מִחֻמַּת יוֹבֶשֶׁת וְנוֹפְלִין:

Verse 7

עָרוֹת עַל יָאוֹר עַל פִּי יָאוֹר, וְכָל מִזְרַע יָאוֹר וּגו'. עָרוֹת - לָשׁוֹן דִּבְרַת הַמַּעֲוָה וְנִשְׁרַשׁ יִפָּה יִפָּה, וְדוּמָה לוֹ (תהלים לז:לה) "רָשַׁע עָרִיץ וּמִתְעַרָּה כְּאֶזְרוֹחַ רַעְנוֹ", וְכֵן חִבְרוּ מִנַּחֵם בְּמִחְבְּרָתוֹ. זָרְעִים הַנִּשְׁרָשִׁים עַל נִילוֹס, וְאֶפְלוּ עַל פִּי שְׁפָתוֹ, וְכָל הַנִּזְרָעִים עָלָיו הִכָּל יִבֶּשׁ וְנִדָּף:

Verse 8

וְאָנֹכִי לָשׁוֹן אוֹנִי וְאַבֵּל הַדִּגִּים. הֵם מִצְרִים, שֶׁצָּדִין דָּגִים מִנִּילוֹס, שֶׁהוּא מִתְפַּשֵּׁט וְעוֹלָה בִּיאוֹרִים רַבִּים הַעֲשׂוּיִין עַל שְׁפָתוֹ עַל פְּנֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם כְּלָה, מֵה שְׁאִין כֹּן בְּכָל הַנְּהָרוֹת חֲכָה. אִמְ"ו בלע"ז:

Verse 9

עֲבָדֵי פִשְׁתִּים. זִוְרְעֵי פִשְׁתִּים עַל הַנָּהָר שְׂרִיקוֹת. פִּשְׁתִּים שְׂסוֹרְקִין אוֹתוֹ, וְאוֹרְגִין מֵהֶם מְצוּדוֹת דָּגִים, שֶׁהֵן עֲשׂוּיֹת חוֹרִין חוֹרִין: "כִּמוּ בְּהֵמוֹת שְׂדֵי" (תהלים ח:ח), "וְנִקְרַע לוֹ חִלּוֹנִי" (ירמיהו כב:יד):

Verse 10

וְהָיוּ שְׂתִיתִיה מִדְּכָאִים כָּל עֹשֵׂי שֶׁכֶר. אִישְׁקִלוֹשׁ"א בלע"ז, כִּמוּ (בראשית ח:ב) "וַיִּסְכְּרוּ מַעֲיָנוֹת תְּהוֹם", שֶׁסוֹכְרִים הַמַּיִם הַיּוֹצְאִין חוּץ לַשְּׂפָת הַנָּהָר וּמִתְפַּשֵּׁטִים, וְנִנְעָשִׂים אֲגָם מַיִם הַנִּקְלָים וְעוֹמְדִין בְּמִקְוֵה, וְרַבִּים שֶׁם דָּגִים. וְאָמַר הַנְּבִיא שֶׁיִּהְיוּ יְסוּדוֹת תְּפִירוֹתֶיהֶן מִדְּכָאִים, וַיִּפְּלוּ אֲגָמֵי הַשֶּׁכֶר שֶׁעָשׂוּ אֲגָמֵי נֶפֶשׁ. אֲגָמֵי שְׂבַת לָשׁוֹן "שְׂבַת וַיִּנְפֹּשׁ" (שמות לא:יז), שֶׁמִּי הַאֲגָמִים נוֹחִים וְעוֹמְדִים בְּמִקְוֵה אֶחָד. וַיּוֹנָתָן תִּרְגָּם: "דִּהּוּ עֲבָדִין סוֹכְרָא וְכִנְשִׁין מֵיָא, גִּבְר לְנִפְשִׁיה":

Verse 11

אִיד תִּאֲמָרוּ מַעֲתָה לְפָרְעָה, כָּל אִישׁ מִכֶּם עַל עֲצָמוֹ "בֶּן חֲכָמִים אֲנִי", וּמֵאַחֵר שֶׁיִּכְשַׁל בְּעֲצָתָכֶם, אִיד תִּתְּהַלְלוּ לְפָנָיו לֵאמֹר בְּנֵי חֲכָמִים אֲנִינֵנוּ, אֵתָה בֶּן מִלְכֵי קְדָם:

Verse 12

Verse 13

נוֹאָלוּ. לָשׁוֹן אֱוִילִים: נִשְׂאוּ. כִּמוּ "הַנֶּחֱשׁ הַשִּׁיאֲנִי" (בראשית ג:יג):

Verse 14

מִסֵּד בְּקִרְבָּה. מִשְׁקָה מִיג לָהֶם בְּתוֹכָהּ, שֶׁעוֹהָ אֶת רוּחָם. לָשׁוֹן "מִסְכָּה יִינָה" (משלי ט:ב). עֵרוֹב מִשְׁקָה בְּחֻבִּית עַד שֶׁמַּעֲמִידוֹ בְּטַעְמוֹ קְרוֹי מִסֵּד עוֹנֵים. שֶׁם חֲלֵי טָרוֹף הַדַּעַת:

Verse 15

אַשֶׁר יַעֲשֶׂה רֹאשׁ וְזָנָב כָּפָה וְאֲגָמוֹן. הֵם הַחֲרֻטוּמִים וְאֲצִטְגָּנִים הַחוּזִים בְּכּוֹכְבִים, שֶׁיֵּשׁ בְּרָקִיעַ מְזֻלוֹת וְכּוֹכְבִים הַמְכֻנִּים כֹּן וְעֲשׂוּיִין דְּגַמַּת רֹאשׁ וְזָנָב, וְהֵם נְתוּנִים בְּתֵלֵי (ספרים אחרים: בְּטָלָה). וַיֵּשׁ לְפָרֵשׁ כְּתִרְגוּמוֹ: "רֹאשׁ וְהִגְמוֹן, שֶׁלְטוֹן וְאַטְרוֹן"

Verse 16

Verse 17

וְהִיְתָה אֲדַמַּת יְהוּדָה לְמִצְרִים לְחָגָא. כְּשִׁישְׁמְעוּ הַנּוֹתָרִים בְּמִצְרַיִם מִשְׁבִּי סִנְחָרִיב אֶת מַפְלְתּוֹ, שִׁיפּוֹל בְּאַרְץ יְהוּדָה בְּלֹא שׁוּם מִלְחָמוֹת זָרוּעַ בְּשָׂר, יֵדְעוּ כִּי יֵשׁ שְׂכִינָה בְּיִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַם חֲזָק, וַיִּירָאוּ וַיִּפְחְדוּ מִפְּנֵי אֲדַמַּת יְהוּדָה חָגָא. לְשׁוֹן שְׂבָר, וְאִימָה וַפְחַד, לְשׁוֹן "יִחוּגוֹ וַיָּנוּעוּ כְּשָׂכּוֹר" (תהלים קז:כז), וְכֵן מִפְּנֵי עֲצַת ה' צָבָאוֹת אֲשֶׁר הוּא יוֹעֵץ עָלֵינוּ. לְהַפִּילוֹ בְּיַד סִנְחָרִיב, וְיִהְיֶה יִמְלֹךְ מִיָּדוֹ

Verse 18

בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ חֲמֵשׁ עָרִים וָגו'. שְׁנֵינֵנוּ בְּסֹדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה כג): אֶחָד מַפְלְתּוֹ שֶׁל סִנְחָרִיב עָמַד חֲזָקָהּ וַפְטָר אֶת הָאֲכָלוּסִיו שֶׁהֵבִיא עִמּוֹ מִמִּצְרַיִם וּמִכּוּשׁ בְּקוֹלָרִיו לִפְנֵי יְרוּשָׁלַיִם, וְקָבְלוּ עֲלֵיהֶם מַלְכוּת שְׁמַיִם, וְחֲזְרוּ לְמִקְוָמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ חֲמֵשׁ עָרִים וָגו'. וְהָלְכוּ וַיִּבְנוּ מִזְבֵּחַ לַה' בְּאַרְץ מִצְרַיִם, וּמִקְרִיבֵיו עָלָיו קָרְבָן לְשָׁמַיִם, לְקַיֵּם מַה שֶׁנֶּאֱמַר: בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַה' בְּאַרְץ מִצְרַיִם. וַיֵּשׁ מִרְבּוֹתֵינוּ שֶׁדָּרָשׁוּהוּ בְּמַסַּכַּת מְנַחוֹת (מנחות קט ב) עַל מִזְבֵּחַ בֵּית חוּנִיּוֹ, בְּנוֹ שֶׁל שְׁמַעוֹן הַצַּדִּיק, שֶׁבָּרַח לוֹ לְמִצְרַיִם וְעָשָׂה שָׁם מִזְבֵּחַ: מִדְּבָרוֹת שְׁפַת כְּנַעַן. כִּי־יִשְׂרָאֵל שֶׁבְּאַרְץ כְּנַעַן עִיר הַהָרִס יֵאָמֶר לְאַחַת. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "קָרַמָּה דְּבֵית שְׁמַשׁ דְּעֵתִידָא לְמִיחְרַב! תֵּאֱמַר הִיא חֲדָא מְנַהוֹל". הַהָרִס תִּרְגָּמוּ יוֹנָתָן לְשָׁנֵי פָנִים: לְשׁוֹן "הָאֱמֶר לַחֲרָס וְלֹא יִזְרַח" (איוב ט:ז), וְלְשׁוֹן הַרִיסָה וְחֲרָבָה. וּמִהִיכָן לְמַדָּה יוֹנָתָן? מִנְּבוֹאָתוֹ שֶׁל יִרְמְיָה שֶׁנֶּבֱא בְּמַחְפָּנְחֻס: "וְשָׁבַר אֶת מִצְבּוֹת בֵּית שְׁמַשׁ אֲשֶׁר בְּאַרְץ מִצְרַיִם" (ירמיהו מג:יג). לְמַדְנֵנוּ שֶׁבֵּית שְׁמַשׁ בְּאַרְץ מִצְרַיִם וּמִצְבָּה עֲתִידָה לְחָרֵב, וּמִצְבּוֹת הָאֱמוּרוֹת שָׁם הִיא מִצְבָּה אֲצֵל גְּבוּלָהּ לַה' הָאֱמוּרָה כָּאן. וַיֵּשׁ לוֹמַר שֶׁהִיְתָה בֵּית שְׁמַשׁ יוֹשְׁבַת בְּגְבוּל מִצְרַיִם עַל הַסֹּפֶר, לְכַדֹּת נֶאֱמַר אֲצִלָּה גְבוּלָהּ:

Verse 19

Verse 20

:וְהִיְתָה. הַמִּזְבֵּחַ לְאִוֹת וּלְעֵד בֵּינָם וּבֵין הַמָּקוֹם מוֹשִׁיעַ וָרֶב. מוֹשִׁיעַ וְשָׂר:

Verse 21

:וְנוֹדַע ה'. יִהְיֶה כֹחַ גְּבוּרָתוֹ נֶכֶד לָהֶם:

Verse 22

:וְנִגְגָּה. לְשׁוֹן מַכָּה הוּא: נִגְגָּה וְרַפּוּא. וְאַחֵר הַמַּכָּה יָבִיא לָהֶם רַפּוּאָה: וְנִנְעָמָה לָהֶם. יִרְצָה לָהֶם:

Verse 23

:תִּהְיֶה מְסֻלָּה. תִּהְיֶה דִּרְדָּר כְּבוֹשָׁה שֶׁיִּלְכּוּ בָּהּ תַּמִּיד מִמִּצְרַיִם לְאַשּׁוּר: וּבָא אֲשּׁוּר בְּמִצְרַיִם. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "וַיִּגְיחוּ אֶתוֹרְאֵי לְמִצְרַאִי"

Verse 24

יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל שְׁלִישִׁיָּה לְמִצְרַיִם וּלְאַשּׁוּר. לְשָׁלוֹם וּלְבִרְכָּה, לְפִי שֶׁלֹּא הִיְתָה אִמָּה חֲשׂוּבָה בְּעוֹלָם בָּאוֹתוֹ הַזֶּמַן כְּמִצְרַיִם וּכְאַשּׁוּר, וַיִּשְׂרָאֵל הָיוּ שְׁפָלִים בִּימֵי אָחָז וּבִימֵי הוֹשֵׁעַ בֶּן

אֵלֶּה, וְאָמַר הַנְּבִיא: עַל יְדֵי הַנֶּס שֶׁיַּעֲשֶׂה לְחֻזְקָהּ וְגִדְלָהּ שֶׁל יִשְׂרָאֵל לְמַעַלְהָ וְיִהְיוּ
תְּשׁוּבִים כְּאַחַת מְאֵלֵּי הַמַּמְלָכוֹת לְבִרְכָּהּ וְלִגְדֻלָּהּ:

Verse 25

אָשֶׁר בִּרְכוּ. לְיִשְׂרָאֵל:

בְּרוּךְ עַמִּי. יִשְׂרָאֵל, אָשֶׁר בְּחַרְתִּי לִי לְעַם בְּהִיוֹתָם בְּמִצְרַיִם
וּמַעֲשֶׂה יְדֵי הָרְאִיתִי לָהֶם בְּגִבּוּרֹת שֶׁהִפְלֵאתִי בְּאִשּׁוּר, וְעַל יְדֵי אוֹתָם נָסִים יָשׁוּבוּ אֵלַי
:וְיִהְיוּ כְּאֵלֵּי עַמֵּה עֲשִׂיתִים מִחֲדָשׁ, וְהֵם יִהְיוּ נִחְלָתִי יִשְׂרָאֵל, וְדָגְמָא זֹאת תִּרְגַּם יוֹנָתָן

Chapter 20

Verse 1

Verse 2

וּפְתַחַת הַשָּׁק מֵעַל מִתְנֶיֶד. תִּרְגַּם יוֹנָתָן: "וְתִסַּר סִקָּא בְּחִרְצָד", וְהַדְּבָרִים מוֹכִיחִים, שֶׁהָרִי
עַד עַכְשָׁיו לֹא צִוְּהוּ לְחַגֹּר שָׁק שֶׁהוּא אוֹמֵר לוֹ לְהַתִּירָהּ. וְעוֹד: שֶׁהוּא אוֹמֵר וְנַעֲלָד
תַּחֲלָץ, וְהוּא סִמָּן לְאַבְלֹת. וּפִירוּשׁ וּפְתַחַת כְּמוֹ "מִפְתָּחוֹת פְּתוּחֵי חוֹתָם" (שְׁמוֹת לט:ו),
לְחַגֹּר שָׁק בְּדַחֵק עַל בְּשָׂרוֹ, כְּדֵי שֶׁתִּרְאֶה תַּקּוּקָה בְּבִשְׂרוֹ
:מֵעַל מִתְנֶיֶד. לְמַעַל מִתְנֶיֶד:
:עָרוֹם. תִּרְגַּם יוֹנָתָן: "פָּחִיט", בְּבִגְדִים קְרוּעִים וּבְלוּאִים, וְלֹא עָרוֹם מִמֶּשׁ

Verse 3

שֶׁלֹּשׁ שָׁנִים. וְלֹא כֵן לְאוֹת וּלְמוֹפֶת לְמִצְרַיִם וּלְכוּשׁ, שֶׁלְּסוּף שְׁלֹשׁ שָׁנִים "וְנִהְגַּ מְלָךְ אֲשׁוּר
אֶת שְׂבִי מִצְרַיִם וְגו' " (יִשְׁעִיָּה כ:ד). לְמַדְנֵנוּ שֶׁכָּבֵשׁ תִּרְתֵּן אֶת אֲשֶׁדִּיד שֶׁלֹּשׁ שָׁנִים לִפְנֵי
מִפְלֹתוֹ שֶׁל סִנְחָרִיב, שֶׁהָרִי מִפְלֹתוֹ הִיָּתָה כְּשֶׁהִבִּיא אֶת שְׂבִי מִצְרַיִם וְתִרְהַקָּה מְלָךְ כּוּשׁ לִפְנֵי
:יְרוּשָׁלַּיִם בְּקוֹלְרִי, כְּשֶׁבֵּא לְצוּר עַל חֻזְקָהּ

Verse 4

וְחֻשׁוּפֵי שֵׁת. כְּמוֹ 'חֻשׁוּף שֵׁת', וְהִי"ד וְתִרָה כִּי"ד "חֻלּוּנִי" (יִרְמִיָּהוּ כב:יד)
:וְ"חֻרִי" (יִשְׁעִיָּהוּ יט:ט) וְ"שְׂדֵי" (תְּהִלִּים ח:ח)
שֵׁת. בֵּית מוֹצֵא הָרָעִי, וְכֵן (שְׁמוּאֵל ב י:ד): "וַיָּכַרְתָּ אֶת מְדוּיָהֶם עַד שְׁתוּתֵיהֶם". וְגִמּוּל
:זֶה הָיָה לָהֶם תַּחַת חֶם אֲבִיהֶם, אָשֶׁר רָאָה עֲרוֹת אֲבִיו וְלֹא כִסָּה אוֹתָהּ, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה

Verse 5

: וְחֻשׁוּפֵי וְבִשּׁוּ. כָּל הַמְּבִיטִים וְהַמְּצַפִּים עַל עֲזָרַת כּוּשׁ, וְהַמְּתַפְּאָרִים בְּמַשְׁעוֹ מִצְרַיִם
:תַּפְּאָרָתָם. וּוְנִט"ש בִּלְע"ז

Verse 6

: יוֹשֵׁב הָאֵי הַזֶּה. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיוּ נִשְׁעָנִים עַל פְּרֹעָה לְעֶזְרָה
:הָאֵי. לְשׁוֹן אֵי הַיָּם:

Chapter 21

Verse 1

מִשָּׂא מַדְבָּר יָם. הַנְּבוּאָה הַזֹּאת עַל בָּבֶל, כְּמוֹ שֶׁמִּפְּרָשׁ בָּהּ. וְאִם תֹּאמַר: הָרִי כְּבֵר נִבָּא עָלֶיהָ
(יִשְׁעִיָּהוּ יג:ב) "עַל הַר נִשְׁפָּה שָׂאוּ נֶס" וְכָל הַפְּרָשָׁה כְּלָהּ? פְּעָמִים שֶׁהַנְּבוּאָה בָּאָה בְּפִיו
:הַיּוֹם בְּסִגְנוֹן אֶחָד וְלֹאֲחֵר זְמַן בְּסִגְנוֹן אֲחֵר

מִשָּׁא מְדַבֵּר יָם. תַּרְגָּם יוֹנָתָן: "מִטּוֹל מִשְׁרָיִל דְּאֶתְנִין מִמְדַּבְּרָא, כְּמִי יָמָא"
כְּסוּפּוֹת בִּנְגָב לְחֵלֶף. כְּרוּחַ סוּפָה הַמְתַּהַפֵּה בְּאַרְץ יִבְשָׁה, שֶׁהִיא מַעֲלָה אֶבֶק רַב
לְחֵלֶף. כֵּךְ יִחְלִיפוּ לְבוֹא מַחְנוֹת רַבּוֹת עַל בְּבִל
מִמְדַּבְּרָא. יְבוֹאוּ לָהּ
מֵאַרְץ נוֹרְאָה. תַּרְגָּם יוֹנָתָן: "מֵאַרְעָא דְּאֶתְעֵבִידָא בֵּיהּ חֲסִינִין", וַיֵּשׁ לְפָרֵשׁ שֶׁהוּא מְקוֹם
נִנְחָשׁ וְעֶקְרָב, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים א:יט) "הַמְדַּבֵּר הַגָּדוֹל וְהַנוֹרָא"

Verse 2

: חֲזוֹת קֶשֶׁה. הַנְּבִיא אוֹמֵר: נְבוֹאָה זֹו קֶשֶׁה עַל בְּבִל הַגָּד לִי
הַבּוֹגֵד בּוֹגֵד תַּרְגָּם יוֹנָתָן: "אֲנִיסְיָא מִתְאַנְסִין וּבִזְיָא מִתְבַּזְיִין". וְלִשְׁוֹן הַעֲבָרִית לְפִי
הַתַּרְגוּם כֵּךְ פְּרוּשׁ: אֶת הַבּוֹגֵד בָּא אַחֵר וּבּוֹגֵד אוֹתוֹ (סְפָרִים אַחֲרִים: אוֹתָד), וְאֶת
הַשׁוֹדֵד בָּא אַחֵר וְשׁוֹדֵד אוֹתוֹ (סְפָרִים אַחֲרִים: אוֹתָד). אֵלּוּ פָּרַס וּמְדֵי שְׁבוּזִין וְשׁוֹדֵדִין
אֶת בְּבִל, שֶׁשְׁדָּדָהּ וּבִזְזָהּ עַד עֵתָה אֶת כָּל הַמְּדִינּוֹת
צוּרֵי מְדֵי. עַל בְּבִל בְּמִצְוֹר. "אַלְהֵי צוּרֵי" (שְׁמוּאֵל ב כב:ג) הִטְעַם לְמִשְׁחָה בְּרִי"ש, וְזֶה
טַעְמוֹ לְמַעַלָּה בְּצַדִּיק, כְּמוֹ 'שׁוּבִי'
כָּל אֲנַחְתָּה הַשְּׁבִתִי. לֹא מִפִּיק ה"א, לְפִי שֶׁהוּא כְּמוֹ כָּל אֲנַחְוֹת שְׁבַעוּלָם, וְהוּא לִשְׁוֹן אֲנַחָה
מְרַבָּה שֶׁל אֲנָשִׁים רַבִּים, שׁוֹשְׁפִיר"ש בַּלַּע"ז. כָּל אֲנַחְוֹת הַשְּׁבִתִי, שֶׁהִיָּה הַעוֹלָם נֶאֱנַחַח מִפְּנֵי
עֲלָה שֶׁל מַלְכוּת בְּבִל, עֵתָה הַשְּׁבִתִי אוֹתָהּ

Verse 3

מָלְאוּ מִתְנֵי חֲלֻחָלָה. הַנְּבִיא הוּא רַחֲמָנִי וּמִתְאַנֵּחַ עַל פְּרַעַנּוֹת הָאֻמוֹת; זֹו מְדַרְשׁ אֲגֻדָּה
(תַּנְחוּמָא בַּלָּק א). וְלִפִּי פְּשׁוּטָו, הַנְּבִיא אוֹמֵר הַקִּינָה וְהַאֲנִינוֹת, כְּאֵלּוּ זֹו בְּבִל
מִתְאַוּנָּת:
צִירִים. לִשְׁוֹן חֵיל וְחֻבְלִים. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (בְּכוֹרוֹת מֵה א; וִיקְרָא רַבֵּה יד ד): יֵשׁ
דְּלִתוֹת וְצִירִים לְאַשָּׁה, כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ צִירִים לְדִלְתוֹת הַבַּיִת
נִעְוִיתִי. חֲלִי הוּא הַקְּרוֹי עוֹיֵת בְּלִשְׁוֹן חֻקִּים

Verse 4

: פְּלֻצוֹת. בְּהִלָּה
אֶת נִשְׁפָּה חֲשָׁקִי. לִיָּלָה שֶׁהִיָּיתִי חוֹשֶׁק בֵּיהּ לְשִׁמְחָה וּלְמִשְׁתָּה. בְּסִפְרֵי יוֹסִיפּוֹן מְצִינוּ שֶׁהִיָּה
שִׁמְחָה עַל שֶׁנִּצְחָה גְּדוּדֵיו אֶת חֵיל פָּרַס. אוֹתוֹ לִיָּלָה שֶׁם לִי לְחֻרְדָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּנִיאל ה:א)
"בְּלִשְׁאֲצֹר מִלְכָּא עֲבַד לָחֶם רַב וְגו'...", "אֲשִׁתִּי חֲמָרָא וְגו'...", "בֵּיהּ בְּלִיָּלָא קָטִיל וְגו'...",
"וְדִרְגָּוִשׁ מְדָאָה קָבִיל מַלְכוּתָא" (דְּנִיאל ו:א)

Verse 5

: צִפָּה הַצִּפִּית. זְקוֹף הַמְּנוֹרָה, בְּבִרְאשִׁית רַבָּה (סג יד) צוּחִין לְמִנְרֵתָא צִפִּיתָא
: אֶכּוֹל שְׁתֵּה. וּמִתּוֹדָה הָאֲכִילָה וְהַשְׁתִּיָּה צִעֲקוּ: קוּמוּ הַשָּׂרִים
מִשְׁחוּ מִגֵּן. מְגִנֵּי עוֹר שְׁלֹק הֵן, וּמוֹשְׁחִין אוֹתָן בְּשִׁמְן כִּדִּי שֶׁיִּחְלִיק אֶת הַזֵּין. וְכֵךְ
נֶאֱמַר בְּשִׁאוֹל (שְׁמוּאֵל ב א:כא): "כִּי שָׁם נִגַּעַל מִגֵּן גִּבּוֹרִים", פִּלַּט אֶת מְשִׁיחָתוֹ וְלֹא
:קִבְּלָהּ, וְנִעְשָׂה מִגֵּן שִׁאוֹל כְּאֵלּוּ לֹא נִמְשַׁח בְּשִׁמְן

Verse 6

לֹא הַעֲמֵד הַמִּצְפָּה. עֵתִיד אֶחָד מִתְלַמִּידֵיךְ לְקַרָּא תִּגְרָה עַל מְדוּתִי, עַל אֲרָץ שְׁלֹחָתָה שֶׁל בְּבִל,
וְהוּא חֲבֻקָק, שֶׁעַג עוֹגָה וְעַמֵּד בְּתוֹכָהּ וְאָמַר (חֲבֻקָק ב:א) "עַל מִשְׁמֵרִתִּי אֶעֱמֶדָה וּמִצְפָּה
לְרֹאוֹת מֵה יִדְבֵּר בִּי". אָמַר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לִישְׁעָה: הַעֲמִידְהוּ לְאוֹתוֹ מִצְפָּה,
: וְהִבְטִיחְהוּ מֵאִתִּי שֶׁיַּעֲמֵד עַל מִצְפּוֹהוּ, וְאַשֶּׁר יִרְאֶה בְּמִפְלְתָהּ שֶׁל בְּבִל יִגִּיד

Verse 7

וְרֹאָה רָכֵב. וְאֲנִי אֲרָאֲנּוּ שָׁם כְּמִין רָכֵב צֶמֶד פָּרָשִׁים, אֶחָד רֹכֵב חֲמֹר וְאֶחָד רֹכֵב גָּמֶל,
:וְסִימָן הוּא לְפָרַס וּמְדֵי
:וְהַקְּשִׁיב קֶשֶׁב וְשָׁם יִשְׁמַע בְּנִבּוּאָתוֹ כְּמִין רַב הוֹמִיּוֹת תְּשׁוּאוֹת חֲזִילוֹת

Verse 8

עַל מִצְפָּה אֲדֹנָי. ה' אֱלֹהֵי, עַל מִצְפָּה אֲנֹכִי עֹמֵד תָּמִיד יוֹמָם לְהוֹדִיעַנִי עַל זֹאת

Verse 9

$$(\mathcal{U}^1 : \lambda^1 :$$

Verse 10

: אשר שמעתי . מאתו הגדתי לכם

Verse 11

שומר מה מלילה. שומר ישראל, מה תהא מן הלילה והחשכה הזאת

Verse 12

שׁוּבוּ אֵתִי . בְּתִשׁוּבָה

Verse 13

אֲרָחוֹת דִּדְנִים. בְּנֵי דוֹדְכִן

Verse 14

(כא : ט)

Verse 15

כַּעֲנִין שֶׁנֶּאֱמַר (נַחֲמִיה יג:ז) "לַעֲשׂוֹת לוֹ נִשְׁכָּה" כִּמּוֹ לַשְּׁכָה

Verse 16

כְּשֶׁנִּי שָׁכִיר. אֲדַקְדֵּק בָּהּ לְצַמְצֵם הַמוּעֵד, כְּשֶׁכִּיר הַנֶּשְׁכָּר לְשָׁנִים, שֶׁמִּדְקָדֵק בְּמוּעֵד תִּשְׁלוּם שְׁנָתוֹ:

Verse 17

וּשְׁאָר. שְׁאָרִית

קִשְׁת גְּבוּרֵי בְנֵי קֶדֶר. בְּעֲלֵי רוֹבֵי קִשְׁת, שֶׁהֵם כְּאֲבִיהֶם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (בראשית כא:כ) "וַיְהִי לְרֵבָה קִשְׁת":

Chapter 22

Verse 1

:גִּיָּא חֲזִיּוֹן. הִיא יְרוּשָׁלַיִם, גִּיָּא שְׁנַת־נִבְאָו עָלֶיהָ רַב נְבוּאוֹת כִּי עָלִית כְּלָד לַגָּגוֹת. כְּשֶׁבָא עָלֶיהֶם חֵיל, עוֹלָיִם עַל גִּגּוֹתֵיהֶם לְרֹאוֹת חֲזִיּוֹן וּלְהַלְחֵם. וְרַבּוּתֵינוּ פָּרְשׁוּ עַל כֹּהֲנִים, שֶׁעָלוּ עַל גִּגּוֹ שֶׁל הֵיכָל וּמִפְתָּחוֹת הָעֶזְרָה בְּיָדָם, כְּדֹאִיתָא בְּמַסְכֵּת תַּעֲנִית (תענית כט א). וּמִדְרָשׁ אֲגָדָה אוֹמֵר שֶׁהָיוּ גָּסִי הָרוּחַ, בְּאִיכָה רַבְתִּי (פתיחתא כד):

Verse 2

תִּשְׁאוֹת מְלָאָה. עִיר שְׁהִימָה מְלָאָה תִּשְׁאוֹת, קוֹל רַב אָדָם, הוֹמִיָּה וְעֲלִיזָה, עֲכָשְׁיוּ מַה לָּךְ מִתְאַבְּקֵל? חֲלִילָיְךָ לֹא חֲלִילֵי חֶרֶב. טוֹבִים הָיוּ אֵלּוּ חֲלִילֵי חֶרֶב הָיוּ, מִעֲכָשְׁיוּ שֶׁהֵם חֲלִילֵי רָעֵב (איכה ד:ט):

Verse 3

:כָּל קָצִינֵיךָ נִדְדוּ וַחֲדָה. צִדְקָיָהוּ וְשָׂרֵיו שֶׁיָּצְאוּ לְבְרוּחַ בְּלִילָה (מלכים ב כה:ד) מִקִּשְׁת אֲסָרוּ. אֲשֶׁר מֵאִימַת הַמּוֹרִים חָצִים בְּקִשְׁת, הָיוּ נֶאֱסָרִים לְהַסְגֵּר בְּתוֹךְ הָעִיר, וְכָל הַנִּמְצָאִים בּוֹ אֲסָרוּ וַחֲדָה בְּזִיקִים, וְרָבִן מִרְחוֹק בְּרָחוּ קִדְּם לָכוּ:

Verse 4

שָׁעוּ מִנִּי. חֲדָלוּ מִמִּנִּי! כָּךְ הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לְמַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת (איכה רבה פתיחתא כד):

Verse 5

וּמִבּוֹסָה. מִרְמָס, כְּמוֹ "בּוֹסְסוּ אֶת חֲלָקְתִּי" (ירמיה יב:י), וְכְמוֹ "כְּגִבּוֹרִים בּוֹסִים בְּטִיט חֲחוּצוֹת" (זכריה י:ה) מִקְרָקֶר קֶר. יוֹם קָרָקֶר קִיר הַחוֹמָה :וְשׁוּעַ אֶל הָהָר. וְקוֹל שׁוּעָה לְנוֹס אֶל הָהָרִים, לְהַמְלִיט:

Verse 6

:נִשְׂאָא אֲשָׁפָה. אֲשָׁפוֹת חָצִים, קוֹיבֶר"ץ בִּלְע"ז וְקִיר עֵרָה מְגוֹן. תַּרְגָּם יוֹנָתָן: "וְעַל שׁוֹר דִּבְקָו תִּרְסִינ", וְהוּא כְּמוֹ "עֲרוֹת עַל יְאוֹר" (ישעיהו יט:ז), "וּמִתְעַרָּה כְּאֶזְרָח רַעְיוֹן" (תהלים לז:לה). וְיֵשׁ לְפָרֶשׁ וְקִיר עֵרָה מְגוֹן :קִיר' שֶׁם הָעִיר, כְּמוֹ "וַיִּגְלָה קִירָה" (מלכים ב טז:ט), בְּנֵי אוֹתָהּ מְדִינָה גָּלוּ מִגְּנִיָּהֶם :עַל יְרוּשָׁלַיִם:

Verse 7

שֵׁת שְׁתוּ הַשְּׁעָרָה. שְׁמוֹ מְצוּר עַל הַשְּׁעָרִים, וְדִגְמָתוֹ יֵשׁ בְּמַלְכִּים בְּמַלְחָמָת בּוֹן הֶדֶד "שִׁימוּ עַל הָעִיר" (מלכים א כ:יב):

Verse 8

וַיִּגַּל לְשׁוֹן גִּלּוֹי:
מִסֵּד יְהוּדָה. הוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁהָיָה מִגִּיל וּמִיִּסֵּד וּמִסֵּדָה עָלֵיהֶם
וְתַבַּט בַּיּוֹם הַהוּא. תַּחֲבוּלוֹת לְהִלָּחֵם בָּם
אֶל נֶשֶׁק בֵּית הַיָּעַר. הֵם הַמַּגִּנִּים, שֶׁלֹּשׁ מֵאוֹת וּמֵאתַיִם צָנָה שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה, "וַיִּתְּנֵם הַמֶּלֶךְ
בְּבֵית יַעַר הַלְבָנוֹן" (מלכים א' י:טז)

Verse 9

: בְּקִיעֵי עֵיר דָּוִד. בְּקִיעֵי הַחֹמֶה רָאִיתָם כִּי רַבּוּ
וְתַקְבְּצוּ אֶת מִי הַבְּרָכָה. יוֹנְתָן תִּרְגָּם: "וְכִנְיָשְׁתּוּן יֵת עִמָּא לְמִי בְּרִיכְתָּא אֲרַעֲתִיא", שֶׁהוּא
אֶצֶל בְּקִיעֵי עֵיר דָּוִד לְהִלָּחֵם שָׁם, לְפִי שֶׁרָאִיתָם שֶׁיֵּשׁ שָׁם תִּרְפָּה לִירוּשָׁלַיִם וְנוֹחָה לְכַבֵּשׁ
מִשָּׁם:

Verse 10

וְאֵת בְּתִי יְרוּשָׁלַם סִפְרָתָם. כַּמָּה בָּתִּים יֵשׁ לְכָל אָחָד, שֶׁיִּתְּנוּ מֵהֶם לְפִי חֲשָׁבוֹן, כִּדִּי לְקַחַת
הָאֲבָנִים וְהַעֲצִים לְבַצֵּר אֶת הַחֹמֶה:
לְבַצֵּר. לְחַזֵּק, לְשׁוֹן "עָרִים בְּצוּרוֹת" (במדבר יג:כח)

Verse 11

וּמִקְנֶה עֲשִׂיתָם. אַגַּם מִים לְהִיּוֹת חֹזֶק לְעִיר:
בֵּין הַחֹמֹתִים. הַחֹמֹת כְּפוּלוֹת: חֵזַל וְחֹמֶה, וּבֵין מִי הַבְּרָכָה הַיְשָׁנָה
וְלֹא הַבְּטָתָם אֶל עוֹשִׂיהָ. וְאִם תֹּאמְרוּ: אֲנִי חֹזְקִיהָ עָשָׂה כֹּן, שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים ב' לב:ה)
"וַיִּתְחַזֵּק וַיִּבֶן אֶת כָּל הַחֹמֶה הַפְּרוּצָה וַיַּעַל עַל הַמִּגְדָּלִים וַיַּחֲצִיחַ הַחֹמֶה הָאֲחֻרָּת וַיִּחַזֵּק
אֶת הַמֵּלֶאכֶל עֵיר דָּוִד" חֹזְקִיהָ "בְּה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּטַח וְגו'" (מלכים ב' יח:ה), אֲבָל
אֲתָם, בִּימֵי יְהוֹנָדָּה וְצִדְקִיָּה, לֹא הַבְּטָתָם אֶל עוֹשִׂיהָ
וַיִּצְרָה מַרְחֹק. מֵאִזְ שֶׁבָּרָא אֶת הָעוֹלָם, עָלְתָה יְרוּשָׁלַם וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַחְשָׁבָה
לֹא רָאִיתָם. לֹא חֲשַׁבְתָם:

Verse 12

Verse 13

: וְהִנֵּה שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה. הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּבִיכּוֹל אֲבָל לְפָנָיו, וְאֲתָם אוֹכְלִים וְשִׁמְחִים
כִּי מִחַר נַמּוֹת. בְּעוֹלָם הַבָּא, הַנְּבִיאִים אוֹמְרִים לָנוּ מֵאֵת הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא יִהְיֶה
לָנוּ חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, נַעֲשֶׂה לָנוּ הַנָּאָה בְּחַיֵּינוּ:

Verse 14

: עַד תִּמָּתוּן. תִּרְגָּם יוֹנְתָן: "מוֹתָא תִּנְיִנָא לְעוֹלָם הַבָּא"

Verse 15

הַסֵּכֶן. בְּעַל הַנְּאוֹת הָיָה, וְכֵן (מלכים א' א:ב) "וַתְּהִי לוֹ סִכָּנָת". וּמִדְּרָשׁ אֲגָדָה אוֹמֵר:
מִן סִכָּנֵי הָיָה וּבָא לוֹ לִירוּשָׁלַיִם (ויקרא רבה ה' ה)
אֲשֶׁר עַל הַבָּיִת. מִמֶּנָּה הָיָה עַל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, יֵשׁ אוֹמְרִים: כִּהֵּן גְּדוֹל, וְיֵשׁ אוֹמְרִים:
אֲמַרְכָּל:

Verse 16

מֵה לָדָּ פַה הַכְּתוּב מְגִנָּהוּ, לְפִי שֶׁרָצָה לְהַסְגִּיר אֶת חֹזְקִיהָ לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר, כְּדֹאמְרֵינוּ
בְּסִנְהֶדְרֵינוּ (סנהדרין כו' א), כְּתֹב פִּיתְקָא וְשִׁדָּא בְּגִירָא: "שֶׁבָּנָא וְסִיעֵתוֹ הַשְּׁלִימוֹ, חֹזְקִיהָ
וְסִיעֵתוֹ לֹא הַשְּׁלִימוֹ"
?וּמִי לָדָּ פַה. מִי מִמְּשֻׁפָּחָדָה קָבוּר כָּאן

חֲצָבֵי מְרוֹם קָבְרוּ. שְׁחָצַב לוֹ קָבֶר בְּקִבְרֵי בֵּית דָּוִד לְקָבֶר בִּיּוֹן הַמַּלְכִּים, לָכֵן הוּא אֹמֵר
לוֹ: "מָה יִרְשָׁה לָךְ בְּקִבְרוֹת הַלְלוֹ?"
חֲצָבֵי חֲקָקִי. יוֹד יִתִּירָה, כְּמוֹ "שְׁכֵנֵי סִנְה" (דְּבָרִים ל"ג:טז), "מְקִימֵי מַעֲפָר דָּל"
(תהלים קי"ג:ז):

Verse 17

טִלְטֵלָה גִּבֹּר. כִּהְדִּיּוֹ תִרְנָגוּלָא דְמַטְלִטֵל מֵאַתֵּר לְאַתֵּר (וִיקְרָא רַבָּה שֵׁם), וְרַבּוּתִינוּ אָמְרוּ
(סְנֵהדְרִין כו"א): טִלְטוּלָא דְגִבֹּרָא קִשָּׁה מְדַאִיתָא
וְנִטְטָא עֵטָה. כְּמוֹ "וַיַּעַט בָּהֶם" (שְׁמוּאֵל א כה:יד), לְשׁוֹן 'עֵיט' – יִפְרִיחַ כְּעוֹף בְּגָלוֹת.
וְרַבּוּתִינוּ אָמְרוּ (וִיקְרָא רַבָּה ה ה): צִרְעַת פְּרָחָה בּוֹ, כְּמָה דְאֵת אָמֵר "עַל שְׁפָם יִנְטָה"
(וִיקְרָא יג:מה):

Verse 18

צָנוּף יִצְנַפֵּד. כְּמִצְנַפְתָּ הַמִּקְפָּת אֶת הָרֹאשׁ, וְקִיפּוּף אוֹיְבִים וּמְצִיקִים
כְּדוֹר. כְּשׁוֹר מְקַף, וְרַבּוּתִינוּ פִּרְשׁוּ (וִיקְרָא רַבָּה ה ה) לְשׁוֹן 'כְּדוֹר', שְׁקוֹרִין פְּלוּט"א
בְּלַע"ז, שְׁזוֹרְקִין אוֹתוֹ וּמְקַבְּלִין מִיד לִיד:
אֶל אֶרֶץ רַחֲבַת יָדַיִם. "בְּכִסְפּוֹא", שֵׁם הַמָּקוֹם (עֲזַרָּא ח:יז)
שְׁמָה תְּמוֹת. וְלֹא תִקְבֵּר בְּקִבְרֵי בֵּית דָּוִד, וְשְׁמָה יִהְיוּ מְרַקְבּוֹת כְּבוֹדָךְ נְהַפְכִים לְקָלוֹ
בֵּית אֲדוּנִיָּה שְׁבַקְשָׁתָּ:

Verse 19

: וּמִמַּעַמְדָּךְ. וּמִשְׁמוּשְׁךָ בְּמִקְדָּשְׁךָ יִהְרָסָךְ

Verse 20

לְאֵלֵינוּ. הוּא הָיָה עַל הַבַּיִת כְּשֶׁנִּפְל סִנְחָרִיב (יִשְׁעִיהוּ לו:ג), כְּמוֹ שְׁמַצִּינוּ כְּשֶׁיִּצְאוּ אֶל
רַבְשָׁקָה, וְגַלָּה לוֹ שְׁבָנָא וְסִיעָתוֹ וְגִרְרוּהוּ בְּזַנְבוֹת סוּסֵיהֶם, כְּדַאִיתָא בְּסִנְהִדְרִין
(סְנֵהדְרִין כו"ב). כְּשֶׁהִלָּךְ סִנְחָרִיב אֶל תְּרַהֲקָא מְלָךְ כּוּשׁ שְׁבָנָא וְסִיעָתוֹ וְהִלָּךְ לוֹ, כֵּן
שְׁנִינוּ בְּסִדְר עוֹלָם (סִדְר עוֹלָם רַבָּה כג):

Verse 21

Verse 22

: מִפְתַּח בֵּית דָּוִד. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "מִפְתַּח בֵּית מִקְדָּשְׁךָ וְשִׁלְטָן בֵּית דָּוִד"

Verse 23

וּתְקַעְתִּיו יִתֵּד בְּמָקוֹם נֶאֱמַר. "וַאֲמַנִּינִיָּה אֶמְרָכָל מְהִימָן מְשַׁמֵּשׁ בְּאַתֵּר קָיִם" תִּרְגָּם יוֹנָתָן.
נֶאֱמַר לְשׁוֹן 'קָיִים', מָקוֹם שֶׁהוּא נֶאֱמַר לְנִשְׁעָנִים עָלָיו כִּי לֹא יָמוּט. סָרַס אֶת הַמִּקְרָא:
"וּתְקַעְתִּיו יִתֵּד נֶאֱמַר בְּמָקוֹם":

Verse 24

הַצִּאֲצָאִים וְהַצִּפִּיעוֹת. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "בְּנִיָּא וּבְנֵי בְנִיָּא". וּמִנְחָם חִבְּרוּ עִם 'צִפִּיעֵי
הַבְּקָר" (יחזקאל ד:טו), לְמַד שֶׁהוּא לְשׁוֹן עוֹלָלִים דְּקָיִם הַיּוֹצְאִים מִמְּעֵי אִמּוֹ, וְיִהְיֶה
צִפִּיעֵי לְשׁוֹן 'יִצִּיאָה', דְּבָר הַיּוֹצֵא:
כָּל כָּלִי הַקֵּטָן. הַקֵּטָנִים שְׁבַמְשַׁפְּחוּתָם יִהְיוּ מִתְפָּאֲרִין בּוֹ וְנִסְמְכִין עָלָיו
מְכָלִי הָאֲגָנוֹת וְעַד כָּל כָּלִי הַנִּבְּלִים. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "מְכַהֲנִיָּא לְבִישֵׁי אַפּוֹדָא וְעַד בְּנֵי
לֹוי אֲחֵדִי נְבִלִיָּא", וְיִהְיֶה אֲגָנוֹת לְשׁוֹן 'כָּלִי שְׁרֵת', שְׁמִשְׁרֵתוֹ בָּהֶם הַכֹּהֲנִים בְּבֵית
הַמִּקְדָּשׁ:
הַנִּבְּלִים. שְׁאִימָרִים בְּנֵי לֹוי בְּהוֹן הַשִּׁיר

Verse 25

תמוש היִתד. גְּדַלְתוֹ שֶׁל שֹׁבֵנָא
וְנִכְרַת הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר עָלֶיהָ. בְּנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ וְסִיעָתוֹ הַנִּסְמָכִים עָלָיו וְהַתּוֹלִים בּוֹ כָּלִי
תַּפְאֲרָתָם. וְלִפִּי שְׁדֵמָהּ לִיתֵד, דְּמָה הַמִּתְפָּאֲרִים בּוֹ וְנִשְׁעָנִים עָלָיו לְמַשָּׂא שְׁמִטָּעִינִים עַל
הַיִּתֵד. וְיֵשׁ פּוֹתָרִים אוֹתוֹ: וְתַתְקִים הַנְּבוּאָה שֶׁנִּתְנַבְּאָה עָלָיו

Chapter 23

Verse 1

הִילִילוּ אֲנִיּוֹת תְּרִישִׁישׁ. שֶׁהָיוּ מִתְעַשָּׂרִים עַל יְדֵי סוּחָרֵי צוּר, שֶׁהָיוּ מְבִיאִים אֲנִיּוֹת
תְּרִישִׁישׁ סְחוּרָה לְצוּר. תְּרִישִׁישׁ שֶׁם הָיָה
כִּי שָׁדַד מִבֵּית מְבֹאָה. כִּי שָׁדַד מִבְּפָנִים, מְקוֹם שֶׁהָיִיתָם רְגִילִיו לִפְנֵדֶק, מְלֹבֵא עוֹד
לְתוֹכוֹ, וְלֹא יָהִיו עוֹד לָכֶם מְקוֹם בְּצוּר לָלוֹן שֶׁם
מֵאָרֶץ כְּתִים. הֵם הָרוֹמִיִּים:
נִגְלָה לָמוֹ. הַשּׁוֹדֵד לֹאֲנָשֵׁי צוּר. דָּבָר אַחֵר: מֵאָרֶץ כְּתִים נִגְלָה לֹאֲנָשֵׁי תְּרִישִׁישׁ שִׁיד שֶׁל
צוּר, שֶׁבָּרְחוּ בְּנֵי צוּר אֲצֵל כְּתִים וּמִשָּׁם נִשְׁמָעָה הַשְּׁמוּעָה

Verse 2

דִּמּוּ יִשְׁבִּי אִי. הֲתֵאבְלוּ וְשָׁבוּ דוֹמִים, יוֹשְׁבֵי אֵי הָיָה; לָמָּה? סוּחָרֵי צִידוֹן, עוֹבְרֵי
יָמִים, הָיוּ רְגִילִים לְמַלְאוֹתָהּ כָּל סְחוּרָה; עֲכָשְׁיוּ כְּשִׁתְּפוֹל צוּר תְּפוֹל צִידוֹן עִמָּה,
שֶׁסְּמוּכוֹת הָיוּ זֹל לְזוֹ בְּתוֹךְ מִהְלֵךְ יוֹם

Verse 3

וּבְמִים רַבִּים. הִיָּה בָּא זָרַע מִמְּצָרִים, הַיּוֹשֶׁבֶת עַל נָהָר שְׁחֹר, אֶל צוּר
קְצִיר יָאוּר. מְצָרִים הִיָּה תְּבוּאָה שֶׁל צוּר
שִׁיחֹר. הוּא נִילוּס, שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע יג:ג): "מִן הַשִּׁיחֹר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מְצָרִים", וְהָיוּ
מְבִיאִים הַתְּבוּאָה לְצוּר בְּאֲנִיּוֹת מְצָרִים
וְנִתְּהִי. צוּר:
סִחָר גוֹיִם. מַעַם רַב שֶׁהָיָה בָּהּ, כָּל הַגּוֹיִם מְבִיאִין לָהּ סְחוּרָה

Verse 4

בּוֹשֵׁי צִידוֹן. שֶׁטְפְּלָה לְצוּר:
כִּי אָמַר יָם. כִּי אָמַרָה צוּר, הַיּוֹשֶׁבֶת בְּמַעוֹז הָיָה שֶׁהוּא עָקָר רֹאשׁ הַמַּלְכוּת, הַרִינִי כְּמוֹ שֶׁ
לֹא חָלְתִי וְלֹא יָלַדְתִּי בַּחוּרִים, כִּי כָלֶם נִהְרָגוּ, וְהָרִי כְּמוֹ שֶׁלֹּא רֹמֶמְתִּי בְּתוֹלוֹת. וְכֵן
תִּרְגַּם יוֹנָתָן. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ בְּאַגְדָּה (ספרי במדבר מב): בּוֹשֵׁי צִידוֹן כִּי אָמַר יָם –
מָה אֲנִי שָׂאִין לִי בָנִים וּבָנוֹת לְדֹאֵג עָלֵיהֶם, שֶׁלֹּא יִתְּפָשׂוּ בַּעֲוֹנִי, אִינִי מְשַׁנֶּה מְצוֹת
קוֹנִי לַעֲבוֹר גְּבוּל חוֹל אֲשֶׁר שָׁם לִי, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה בּוֹשֵׁי צִידוֹן שֶׁיֵּשׁ לָהּ לְדֹאֵג
בְּכָל אֶלָּה

Verse 5

כַּאֲשֶׁר שָׁמַע לְמְצָרִים. אֲשֶׁר שָׁמְעוּ עַל מְצָרִים שֶׁהִבֵּאתִי עָלֵיהֶם עֶשֶׂר מַכּוֹת, וְסוּף טָבְעוּ בָיִם:
יִחְיִילוּ. יִבְהִלוּ:
כְּשִׁמְעָה. הַשּׁוֹמְעִים כְּשִׁיָּצָא שָׁמַע צוּר, כִּי גַם מַכּוֹתֶיהָ שֶׁל צוּר יָהִיו דִּגְמַת אוֹתָן מַכּוֹת: "דָּם
וְאֵשׁ" (יואל ג:ג) דִּגְמַת מַכַּת דָּם, "קוֹל שָׁאֵל מַעִיר" (ישעיהו סו:ו) זֹל קָרְקוֹר
הַצִּפְרָדִּיעִים, "וְנִהְפְּכוּ נֶחֱלִיָּה לְזִפְתָּה" (ישעיהו לד:ט) וְכוּ'

Verse 6

עָבְרוּ. אֲנָשֵׁי צוּר לְבָרוּחַ לְ תְּרִישִׁישׁ

Verse 7

הזאת לָכֶם עֲלֵיזָה הָרִי נִפְלָה לְפָנֶיכֶם, וַיֹּאמֶר לָכֶם: "הַזֹּאת הָעִיר שְׁהִיְתָה עֲלֵיזָה בְּעֵינֶיכֶם, אֲשֶׁר מִימֵי קֶדֶם קִדְמָתָה הִיְתָה עֲלֵיזָה? עֲכָשְׁיוּ יוֹבְלוֹהָ רַגְלֶיהָ מִרְחוֹק לְבַקֵּשׁ לָהּ מְנוּחָה:

Verse 8

כְּנַעְנִיָּה. תִּגְרִיָּה, כִּמוֹ "כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֵאֲזִנֵּי מִרְמָה" (הושע יב:ח), "וְלֹא יִהְיֶה כְּנַעְנִי עוֹד" (זכריה יד:כא):

Verse 9

:כָּל צָבִי. מַצֵּב חֲזָק

Verse 10

:עֲבָרִי אֶרְצָה. לִגְזֹלָה:
:כִּי־אֵר. כִּי־אֵר הִזָּה שְׁעוֹלָה וּמִתְפַּשֵּׁט:
:בֵּית תְּרָשִׁישׁ. צוּר הַיּוֹשֶׁבֶת בְּיָם תְּרָשִׁישׁ:
אֵין מִזַּח. אֵין לָהּ עוֹד חֲזָק וְאֵזֶר לְשֹׁנִים מְתָנִים, מִזַּח לְשׁוֹן 'אֶזֶר', כִּמוֹ (תהלים
:קט:יט) "וְלִמְנוּחַ תָּמִיד יִחְגְּרָה", וְכָל 'אֶזֶר' לְשׁוֹן 'חֲזָק'

Verse 11

:יָדוֹ נִטָּה. הַנּוֹטָה:
:ה' צוּהָ אֵל כְּנַעַן. צוּהָ אֶת קוֹרְאָיו עַל כְּנַעַן
לְשִׁמְד. כִּמוֹ 'לְהַשְׁמִיד', וְכֵן "לְלָכֶת לִגִּיד בְּיִזְרְעֵאל" (מלכים ב ט:טו) כִּמוֹ 'לְהַגִּיד',
:וְכֵן "לְשִׁמִּיעַ קוֹל תוֹדָה" (תהלים כו:ז) כִּמוֹ 'לְהַשְׁמִיעַ'
מַעֲזִנִּיָּה. צוּר וְצִידוֹן מִשָּׁל כְּנַעַן הָיָה, כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "אֶת צִידוֹן בְּכוֹרוֹ" (בראשית
:י:טו):

Verse 12

?כְּתִים. אֵל אֶרֶץ כְּתִים קוֹמֵי עֲבוּרֵי, גַם שָׁם לֹא יָנוּחַ לָהּ. לָמָּה אֲנִי אוֹמֵר קוֹמֵי עֲבוּרֵי

Verse 13

הוּא אֶרֶץ כְּשָׂדִים זֶה הָעָם לֹא הָיָה. אֲשֶׁר לֹא כִדָּאִי הוּא לְהִיּוֹת עִם, שְׁהָרִי נִקְרָאוּ "הַגּוֹי הַמֵּר וְהַנִּמְהָר" (חבקוק א:ו). עִם שׁוֹטָה הוּא, מִן הַבְּרִיּוֹת שֶׁהִקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתְחַרֵּט
עָלֶיהָ עַל שֶׁבְּרָאָם, כִּמוֹ שֶׁשְׁנִינֹו: שֶׁלֹּשָׁה הִקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתְחַרֵּט עָלֶיהֶם בְּמִסְכַּת סָכָה
:(סוכה נב ב):
אֲשׁוּר יִסְדָּה. לְהַשְׁכִּין בָּהּ צִיִּים שָׁלוֹ, סְפִינֹוֹתָיו, בְּרִנִּיּוֹת גְּדוֹלוֹת, כִּמוֹ "צִי אֲדִיר"
:(ישעיהו לג:כא):
הַקִּימוֹ בַּחוּנֵיוֹ. הֵם יְקִימוּ מִצּוּדוֹתֵיהֶם עַל צוּר. בַּחוּנֵיוֹ - לְשׁוֹן "עֹפֵל וְבָחַן" (ישעיהו
:לב:יד), בּוֹרְפֵרֵי־יָם בִּלְעִי שֶׁעוֹשִׂין לְמַצוֹר עַל הַכְּרָכִים
עוֹרְרוּ אֶרְמְנוֹתֶיהָ. יִחְרִיבוּ, לְשׁוֹן "עָרוֹ עָרוֹ" (תהילים קלז:ז), לְשׁוֹן 'נִתְיָצָה' עַד
הַיִּסּוּד:

Verse 14

Verse 15

וְנִשְׁכַּחַת צֹר. לְפִי שֶׁמִּזְכִּירָה בְּלִשׁוֹן גִּנָּאִי, לְשׁוֹן 'זוֹנָה', אֵמַר "וְנִשְׁכַּחַת" כְּזוֹנָה שֶׁשִּׁכְּחוּהָ
:אוֹהֲבֶיהָ, אֵף הִיא תִשְׁכַּח מֵאֵין סוֹחְרִים וְתִגְרִים פּוֹנִים אֶלֶיהָ, לְפִי שֶׁתִּהְיֶה חֲרִבָּה
:כִּימֵי מָלְךְ אֲסָד. יְמֵי דוֹד שְׁבָעִים שָׁנָה הָיוּ; וְאִינִי יוֹדַע מֵהוּ הַסִּימָן הִזָּה הַנִּתָּן כֹּאן
יִהְיֶה לְצַר זְכָרוֹ מַעֵט, שֶׁתִּתְנַעַר מִשְׁפָּלוּתָהּ וְתִחַזְזֹר לְאוֹתָהּ שֶׁהָיָה רַגְלִיוֹ אֶצְלָהּ, לְחַזְזֹר
:אֶלֶיהָ לְשׁוֹב לְקִדְמוּתָהּ
כְּשִׁירַת הַזוֹנָה. שְׂרֹאָה שְׂאֵין פּוֹנָה אֶלֶיהָ, וְנוֹשֶׂאת קוֹל עָרֵב וְנָעִים בְּשִׁיר, אוֹלֵי תַעֲרֵב
:עַל מֵאֲהָבֶיהָ

Verse 16

הַרְבֵּי שִׁיר. כְּלוּמֵר, אֶף הַרְבֵּי תַחֲנוּנִים וְהַשְׁפִּילִי גְאוּתָּךְ

Verse 17

לְאַתְנַנָּה. לְקַדְמוּתָהּ וּלְעֶשְׂרָהּ עַל יְדֵי סְחוּרְתָּהּ, וּמִכְנָה אוֹתָהּ בְּלִשׁוֹן גְּנָאִי
וְזִנְתָּהּ. וּתְסַפֵּק סְחוּרָה, אֲדָּא בְּלִשׁוֹן גְּנָאִי כְנָה אוֹתָהּ

Verse 18

קָדַשׁ לַה'. עֲתִידִים צְדִיקִים לְבִיז אוֹתָהּ כְּשִׁיבָא מִלָּא הַמְשִׁיחַ
:לֹא יֵאָצֵר. לְהִיּוֹת אוֹצָר
:וְלֹא יִחְסֹן. לֹא יִנְחִילָנָה לְבָנֶיהֶם
:וְלִמְכֻסָּה עֲתִיק. לְמַלְבוּשֵׁי נֹוִי, עֲתִיק מְשֻׁבָּח, כְּמוֹ "וַיְדַבְּרוּ עִתָק" (תהלים צד:ד)

Chapter 24

Verse 1

הִנֵּה ה' בּוֹקֵק הָאָרֶץ וּבּוֹלְקָהּ. הָרִי נִבְוָאָה זֹו פְּרַעְנוֹת לְיִשְׂרָאֵל, לְפִי שֶׁנִּבְאָ לָהֶם נִחְמָה
זֹו, וְהֵם עֲתִידִים לִרְאוֹת לְפָנֶיהָ צָרָה רַבָּה, לְכַדָּא אָמַר לָהֶם: "לֹא לָכֶם אֲנִי אוֹמֵר
שְׁתִּירְשׁוּהָ, כִּי הִנֵּה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בּוֹקֵק וּבּוֹלֵק אֶתְכֶם, וְהַנּוֹתָרִים מִכֶּם לְיוֹם הַגְּאוּלָּה
"הִמָּה יִשְׁאוּ קוֹלָם יִרְנּוּ" (ישעיהו כד:יד), זֶהוּ סוּף הַעֲנָלוֹ, וְלָהֶם נִבְאָתִי הַנִּבְוָאָה
הַטּוֹבָה:
בּוֹקֵק. מְרוֹקָן
:וּבּוֹלְקָהּ. מְחַרְיָבָה
:וְעוֹנָה פָּנֶיהָ. וְהִבְהִיל תְּשׁוּבָיָהּ. עוֹנָה לְשׁוֹן "נַעֲוִיתִי מִשְׁמוּעַ" (ישעיהו כא:ג)

Verse 2

תּוֹסַפֶּת: וְהִיא כְּעַם כְּכֹהֵן. לֹא כְּשֹׁאֵר הוֹלְכֵי דְרָכִים, שֶׁהָאֲדוֹן מוֹלִיכּוֹ עֲבָדּוֹ וְהַגְבִּירָה
מוֹלִיכָהּ שֶׁפָּתְתָהּ, הָאֲדוֹן נִכְבֵּד וְהַעֲבָד נִקְלָה, הַגְבִּירָה נִכְבֶּדֶת וְהַשְׁפָּחָה נִקְלִית, אֲבָל
כְּשֶׁהַשִּׁבְאִי מוֹלִיךְ הַשְּׁבוּיִים, הַכֹּל שׁוֹיֵן לְפָנָיו
כְּקוֹנָה כְּמוֹכָר. בְּזִמְן שֶׁהֵעֵם יוֹשֵׁב עַל נַחֲלָתוֹ לְבָטָח, הַקּוֹנָה שֶׁמֶחַ וְהַמוֹכָר עֹצֵב שֶׁלֹּא יוֹשֵׁב
מְמַכְרוֹ, אֲבָל כְּשֶׁהַשִּׁבְאִי מוֹלִיכֵם, הַקּוֹנָה אֵל יִשְׁמַח וְהַמוֹכָר אֵל יִתְאַבֵּל. וְכֵן כְּמִלּוֹה כְּלוֹה
שְׁנֵיהֶם שׁוֹיִם, שֶׁהִלּוֹה אֵיִן לוֹ לְפָרוֹעַ, וְהַמִּלּוֹה אִם לֹא הִלּוֹה לְזֶה הִיא הַשִּׁבְאִי נוֹטֵלוֹ כְּמוֹ
כֵּן. כְּנִשָּׂה כְּאִשָּׁר נוֹשָׂה בּוֹ – לוֹה נוֹפֵל בְּכֶסֶף, וְנוֹשָׂה נוֹפֵל בְּכָל שֹׁאֵר דְּבָרִים, כְּגוֹן:
יֵל וְשִׁמְן וְתִבּוּאָה וְדָבָשׁ, כְּדִכְתִּיב (דברים כד:י): "כִּי תִשָּׂה בְרַעַד מִשְׁאֵת מְאוּמָה". עַד
כֹּאֵל:

Verse 3

הַבּוֹק תְּבוֹק. תְּתַרְוֹקָן
:הַבּוֹז תְּבוֹז. לְשׁוֹן בָּזָה וְשָׁלָל

Verse 4

נִבְלָה. כְּמוֹ "וְהָעֵלָה נִבְלָה" (ירמיהו ח:יג), לְשׁוֹן 'כְּמַשׁ' וְתַשׁוּת כֹּחַ
:אֲמָלָה. לְשׁוֹן 'שְׁפִלוּת', כְּמוֹ "הִיְהוּדִים הָאֲמָלָלִים" (נחמיה ג:לד)
:תְּבַל. הִיא אָרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִיא מְתַבָּלֶת בְּמַצּוֹת הַרְבֵּה
:מְרוֹם עִם הָאָרֶץ. גְּאוּל עִם הָאָרֶץ

Verse 5

וְהָאָרֶץ חֲנוּפָה. כְּמִין חֲנוּפּוֹת: עוֹשָׂה עֵשֶׂב וְאֵינוֹ עוֹשָׂה קָמָה, מְרָאָה קָמָה וְאֵיִן חֲטִיִן
בְּקִשְׁיָהּ:

תחת יושביה. בִּשְׁבִיל יושביה
בְּרִית עוֹלָם. היא התורה שֶׁקָּבְלוּ בְּבְרִית

Verse 6

על כן אלה. בעוֹן שְׁבוּעַת שְׁוֹא
תָּרוּ. לְשׁוֹן יָבֵשׁ וְצִמָּא בָּחוּם חָרָב, כְּמוֹ "נָחַר מִפֶּה" (ירמיה ו:כט)

Verse 7

Verse 8

מְשׁוֹשׁ תַּפִּים. שְׁהִייתם אוֹמְרִים "הִנֵּה שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה" (ישעיהו כב:יג)

Verse 9

Verse 10

קָרִית תְּהִי. כְּשֶׁתִּשָּׁבֵר נִקְרָאת קָרִית תְּהִי
מְבוֹא. מְלֻבֹּא לְתוֹכָהּ אִישׁ:

Verse 11

עֲרֻכָּה. הַחֲשִׁיכָה
מְשׁוֹשׁ הָאָרֶץ. הִיא יְרוּשָׁלַיִם:

Verse 12

וְשִׁאָה לְכַת שֶׁעַר. עַל יְדֵי שְׁאֵית גְּלֻמוֹד, שִׁיְהִיו הַבָּתִּים שְׂוֹאִים מֵאֵין יוֹשֵׁב, יִכְתּוּ
הַשְּׁעָרִים עַל יְדֵי מִזִּיקָיו:

Verse 13

כִּי כֹה. יִשְׁאַרוּ יִשְׂרָאֵל בְּקֶרֶב הַעַמִּים, אֶחָד בְּעִיר וְשֵׁנִים בְּמִשְׁפָּחָה
כְּנֻקָּה I יֵת. הַמְשָׁאִיר גְּרָגְרִים בְּרֹאשׁ אֶמִיר:

Verse 14

הִמָּה יִשְׂאוּ קוֹלָם. לְאִוֹתוֹ הַמַּעֲט הַנִּשְׁאָר תְּבֹא הַטּוֹבָה שֶׁנִּבְאָתִי לְמַעַלָּה (ישעיהו כג:יח)
צָהָלוּ מִיָּם. יוֹתֵר מִמָּה שֶׁצָּהָלוּ עַל הַיָּם בְּגִלְגָּלֹת מִצְרַיִם:

Verse 15

עַל כֵּן בְּאֵרִים. תִּרְגָּם יוֹנְתָן: "בְּמִיתִי נִהוּרָא לְצִדִּיקָא", עַל שְׁתֵּי (ספרים אחרים:
מִאִוִּירִית) שֶׁל גְּאֻלַּת בָּבֶל וְשֶׁל אֲדוֹם. וּמִנַּחֲם אָמַר (מחברת: אר) 'אוֹרִים' לְשׁוֹן 'נִקְיָעִים
וְסַעֲיָפִים' שֶׁהִיוּ בּוֹרְחִים שָׁם, וְכֵן "אוֹר כְּשִׁדִּים" (בראשית יא:כח) בִּקְעַת כְּשִׁדִּים, וְכֵן
:"מִאִוִּירִית צָפְעוֹנִי" (ישעיהו יא:ח) נִקְעַת חוֹר מְעוֹנָתוֹ:

Verse 16

מִכְנֵף הָאָרֶץ. תִּרְגָּם יוֹנְתָן: "מִבֵּית מִקְדָּשָׁא", שֶׁהוּא בְּסוֹף אָרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּמִזְרָחָהּ, כְּמוֹ
שֶׁשְׁנֵינִי (מִעֵשֶׂר שְׁנֵי ה' ב'): לֹד מִן הַמַּעֲרָב וְיִרְדּוֹ מִן הַמִּזְרָח, נִמְצָא מִירוּשָׁלַיִם לְיִרְדּוֹ
מִהַלֵּל יוֹם. וְאֵנִי אוֹמֵר לְפִי פְּשׁוּטִי: שֶׁמֶעֱנֵנוּ מֵאֲחוּרֵי הַפְּרָגוֹד שֶׁעֲתִידִין לְהַעֲלוֹת זְמִירוֹת
מִכְנֵף הָאָרֶץ, וְמָה הֵן הַזְּמִירוֹת? צָבִי לְצִדִּיק – עֲתִיד לְהִיּוֹת מִצֵּב וּתְקוּמָה לְצִדִּיקִים:

וְאָמַר רָזִי לִי וְגו'. אֹי לִי שֶׁנִּגְלוּ לִי שְׁנֵי רָזִים: רָז פְּרַעַנּוֹת וְרָז יְשׁוּעָה, וְהָרִי תִרְחַק הַיְשׁוּעָה עַד שֶׁיָּבֹאוּ אוֹיְבִים, בּוֹזְזִים אַחֵר בּוֹזְזִים אַחֵרִים וְשׂוֹדְדִים אַחֵרִי שׂוֹדְדִים (סְנֵהדְרִין צד א). חֲמֵשׁ בְּגִידוֹת אֲמִירוֹת כָּאן

Verse 17

: פָּחַד וְפַחַת וְפָח עָלֶיךָ. עַל הָעַמִּים יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ
פַּחַת. גָּמָא לְפִזֵּל בָּהּ, כְּמוֹ שֶׁמֶפֶרֶשׁ וְאוֹמֵר

Verse 18

הַנֶּסֶם (מִפְנֵי) [מִקּוֹל] הַפָּחַד יִפֹּל אֶל הַפַּחַת וְגו' - הַנִּמְלֵט מִחֻרְבַּת מִשִּׁיחַ בֶּן יוֹסֵף יִפֹּל אֶל
חֻרְבַּת מִשִּׁיחַ בֶּן דָּוִד, וְהַנִּמְלֵט מִשֵּׁם יִלְכַּד בַּפָּח בְּמִלְחָמָת גִּיג

Verse 19

:רָעָה הִתְרַעְעָה. לְשׁוֹן שֶׁבָּר, כְּמוֹ (תְּהִלִּים ב:ט) "תִּרְעַם בְּשֹׁבֶט בְּרָזָל"
פֹּר הִתְפֹּרְרָה. לְשׁוֹן פְּרוּרִין

Verse 20

:כְּמִלּוֹנָה. סִכַּת נוֹצָרִים שֶׁבְּרָאשׁ הָאֵילָן

Verse 21

:צָבָא הַמְרוֹם. יִפִּיל שָׂרֵי הָאֲמוֹת תִּחְלָה (מְכִילֵתָא בַשְּׁלַח שִׁירָה ב)

Verse 22

וְאַסְפּוּ. הַעֲכוּ"ם אֲסַפָּה, שֶׁהוּא לְרַעְתָּם, לְהַכְנִיס אֲסִיר אֶל בּוֹר הַמּוֹכֵן לוֹ, מִחֻרְבֵי גִיחֶזֶם
לְגִיחֶזֶם:
וְסִגְרוּ עַל מִסְגָּר. הֵם שֶׁבָּעָה מְדוּרֵי גִיחֶזֶם:
וּמִלֵּב יָמִים יִפְקְדוּ. עֲזוֹנוֹת יָמִים רַבִּים יִפְקְדוּ עֲלֵיהֶם, וְזֶהוּ שִׁיטָּה הַקְּלִירִי (בַּסְלוֹק שֶׁל
יּוֹצֵר דְּפִרְשֵׁת זְכוֹר): "לִרְבֵּי יָמִים לְהַמְנוֹת, לְחֻשׁוֹב לָהֶם חֻשְׁבוֹנוֹת"

Verse 23

וְחִפְרָה הַלְבָּנָה וְגו'. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "וַיִּבְהַתּוּן דְּפִלְחִין לְסִיחָרָא וַיִּתְּכְנַעוּ דְּסִגְדִּין
לְשִׁמְשָׁא"

Chapter 25

Verse 1

:עֲצוֹת מִרְחֹק אֲמוּנָה אֲמֵן. עֲצוֹת שֶׁיַּעֲצֶה מִרְחֹק לְאַבְרָהָם בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים
אֲמוּנָה אֲמֵן. אֲמוּנָה נֶאֱמָנָה. אֲמֵן כְּמוֹ 'אֵהֶל', 'אֵכֶל', וְאֵינוֹ לְשׁוֹן פּוֹעֵל אֵלָּא לְשׁוֹן
מִפְעֵל, אֲבוּרִמְנָט בַּלַּע"ז

Verse 2

: כִּי שִׁמְתָּ. הָרָה שֶׁעִיר מַעִיר לְגָל:
אֲרָמוֹן זָרִים מַעִיר. מַעִין שֶׁעָשׂוּ בְּעִירָךְ, שֶׁהִתְרַבְּיָהּ, תִּתֵּן אֲרָמְנוֹתֶיהָ חֻרְבָּן, אֲשֶׁר לְעוֹלָם
: לֹא יִבְנָה

Verse 3

Verse 4

מִחֶסֶה מִזֶּרֶם. כִּסּוּי אֶהְיֶה לְהַצִּיל מִזֶּרֶם, וְנִצֵּל לְהִגָּן מִחֶרֶב. וּמָהוּ אוֹתוֹ זֶרֶם? הוּא רוּחַ עֲרִיצִים, כִּי רוּחָם דָּמָה לְזֶרֶם הַשּׁוֹטֵף בְּקִיר וּמְפִילוֹ:

Verse 5

: כְּחֶרֶב בְּצִיּוֹן. בָּעֵת יָבֵשׁ, שְׁמִיבֹשׁ הַזֵּרַעִים לְהִתְמַלֵּל, כֹּן תִּכְנִיעַ שְׂאוֹן זֵרִים חֶרֶב בְּצֵל עָב. כְּשֶׁהַמֵּים מִתְקַשְּׁרִים בְּעֵנֶן עַב בִּימֵי הַשָּׁרֵב, שֶׁהַכֹּל שְׂמֻחִים בּוֹ, כֹּן יַעֲנֶה שִׁיר הַצְּדִיקִים עַל זְמִיר עֲרִיצִים וּמִפְלֶתוֹ:
:זְמִיר. לְשׁוֹן "לֹא תִזְמַר" (וַיִּקְרָא כה:ד):

Verse 6

: וְנַעֲשֶׂה ה' צָבָאוֹת לְכָל הָעַמִּים. כְּשִׁיבָאוּ לְצָבָא עַל יְרוּשָׁלַיִם:
: מִשְׁתַּה שְׂמָנִים. שֶׁהֵם סְבוּרִים שִׁיָּהָא נוֹחַ לָהֶם כְּשֶׁמֶן, יִהְיֶה לְ מִשְׁתַּה שְׂמָרִים שְׂמָנִים מְמֻחִים. נוֹחִים וְשְׂמָנִים כְּמוֹת עֲצָמוֹת, יִהְיֶה שְׂמָרִים מְזַקְקִים מְכַל מִשְׁקָה שְׂמֶן:
: וְיִלֵּן, שֶׁלֹּא יִהְיֶה שֶׁם אֶלָּא שְׂמָרִים לְבָדָם; וְכָל זֶה בְּמִלְחָמוֹת גּוֹי וּמִגּוֹי:

Verse 7

הַלּוֹט. הַכִּסּוּי. הַלּוֹט עַל [כָּל] הָעַמִּים. הַמְכַסֶּה אֶת כָּל הָעַמִּים, הַלּוֹט כְּמוֹ "וַיִּלֵּט פָּנָיו"
:(מַלְכִים אֵי יֵט:יג), "הִנֵּה הִיא לוֹטָה בְּשִׁמְלָה" (שְׁמוּאֵל א כה:י):
:וְהַמְסָכָה. לְשׁוֹן נְסִיכוֹת וְשִׁרָה:

Verse 8

:בִּלְע הַמָּוֶת. יִכְסֶּנּוּ וַיַּעֲלִימֶנּוּ עוֹלָמִית מִיִּשְׂרָאֵל (פִּסְחִים סח א)

Verse 9

: וְאָמַר. עָמוּ בֵּיזִים הֵהוּא "הִנֵּה וְגוֹ'
:קִוִּינוּ לוֹ וַיּוֹשִׁיעֵנו. הִינֵנו מְקוּיִם לוֹ שִׁיּוֹשִׁיעֵנו:

Verse 10

:כִּי תִנוּחַ יָד ה'. גְּבוּרָתוֹ שֶׁל מְקוֹם:
:וְנִדְוִשׁ. יִהְיֶה נִדְוִשׁ:
:תִּתְחַיֶּוּ. בְּמִקְוֵי. וְנִדְוִשׁ כְּמוֹ "וְנִרְוֵץ הַגִּלְגָּל" (קִהֲלֵת יב:ו):
:מִתְבָּן. תִּבָּן:
:מִדְמָנָה. טִיט, וְכֹן "לְדָמֶן עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (יִרְמִיָּה ח:ב):

Verse 11

:וּפְרֵשׁ יָדָיו. וְשִׁבֵּר יָדוֹ וְזִרְעוֹתָיו בְּסִפּוּק כְּפִים בְּבָכִי:
:הַשִּׁחָה. הַשֵּׁט בְּמֵים:
:לְשָׁחוֹת. לָשׁוּט, וְכֹן "מִי שָׁחוּ" (יִחְזַקְאֵל מז:ה):
:וְהַשְׁפִּיל. הַמְשַׁפֵּיל אֶת גְּאוֹנוֹ:
עִם אֲרָבוֹת יָדָיו. לְשׁוֹן "וְאָרְבַּ לּוֹ" (דְּבָרִים יט:יא), תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "אֲשׁוֹת יְדוּהִי" –
מְקוֹם שֶׁהוּא שָׁם לוֹ יָדָיו לְאָרֹב, וְהֵם מְגִדְלִים גְּבוּהִים. אֲשׁוֹת – חֲיוֹמוֹת וּמְגִדְלִים, כְּמוֹ
:"נִפְּלוּ אֲשִׁיּוֹתֶיהָ" (יִרְמִיָּהוּ נ:טו):

Verse 12

:מִשְׁגֵּב חֲמוּמֵיָּךְ. לְמוֹאֵב הוּא אוֹמֵר:

Chapter 26

Verse 1

עיר עז לנו ישועה ישית. העיר ירושלים, שהיה מאז תמיד לנו לעוז, ישועה ישית
המושיע את חומותיה ואת חיליה
:ונחל. חומה נמוכה שלפני החומה הגבוהה

Verse 2

: פתחו שערים. שלה, ויבא לתוכה גוי צדיק
שמר. שומר וצפה בגלותו ימים רבים לאמונתו של הקדוש ברוך הוא, שיקים הבטחתו
:שהבטיח על פי נביאיו לגאולם
שמר. מתיו, וכן (בראשית לז:יא) "ואביו שמר את הדבר", וכן (דברים ז:יב)
:"ושמר ה' אלהיך לדך"

Verse 3

יצר. שהיה סמוך על הקדוש ברוך הוא ונשען עליו ברחוקה, שלא יז מאמונתו בשביל
:שום אימה ויסורין
:תצר. שיהא שלום, כי בך היה בטוח, לפיכך הגיון לך לנצרו

Verse 4

: כי ביה ה'. כי יש לסמוך עליו, שהוא "דחילא ה'", סלע ו צור מחסה עולמים

Verse 5

: ישיבי מרום. צור ושאך ארצות

Verse 6

: רגלי עני. מלך המשיח, שנאמר בו: "עני ולבב על החמור" (זכריה ט:ט)
:פעמי דלים. ושראל, שהיו דלים עד הנה

Verse 7

ארח לצדיק מישרים. ארח שתהא מישור לקבול שכרו של צדיק, אתה ה' שאתה אל ישר
תפלט מעגל צדיק, להוליכו באותו אורח שיקבל שכרו. והצדיק הוא בעל וזרעו, וכה
:פירונו: ארח לצדיק לטול שכר מישרים שנוהג בהן
ישר. אתה הקדוש ברוך הוא מעגל רגלי ה צדיק תפלט לו לאותו ארח. פלוס זה לשון
קונטרפויט"ש בלע"ז, כמלך היושב ומחשב ומשקל בלב ו איזה יכשר, הנה או זה, כך
:הישר בלב ו להוליכו בדרך קבול שכר על כל אשר הנהיג מעשיו לפניך בכשרון

Verse 8

אף ארח משפטי ה' קוינו. כאשר צפינו לקבול הטובה מאתך, אף כך קוינו
:להראותנו אורח משפטי נקמתך ברשעים
:לשמך ולזכרך תאות נפש. אותה נפשנו לראות שם שייצא לך מאז, לעשות נקמה בצריך

Verse 9

: נפשי איתי. בגלותי, שדומה ל לילה, לעשות את אלה
אף רוחי בקרבי אשחר. אתחנן לך לכל זה, למה? כי כאשר משפטי באים לארץ שאתה
:עושה משפט ברשעים
צדק למדו ישיבי תבל. למדים להצדיק את דיניך ולהודות על מדותיך, שרואים החוטא
:לוקה והצדיק מקבל שכר טוב

Verse 10

ישו רשע בל למד צדק. וכי יש לך לחול את עשו הרשע אשר דר בין שני צדיקים ולא
:למד צדק (סנהדרין לט ב)

בְּאָרֶץ נִכְחוּת. יְרוּשָׁלַיִם וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, יַעֲזֹל לְשָׁלוֹל וְלִבְז וּלְהַשְׁחִית
וּבֵל יִרְאֶה גְאוּת ה'. לֹא חָשַׁב בְּעֵינָיו גְּדֻלָּה וְגִאֲוָתָהּ, וּבֵל יִרְאֶה לְשׁוֹן 'רְגִילוֹת
וּתְמִידוֹת': לֹא רָאָה, לֹא חָשַׁב, כְּמוֹ "כִּכָּה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב" (איוב א:ה):

Verse 11

ה' רָמָה יָדָהּ וּגּו'. רָאִיתִי מִדְרָשִׁי אֲגִדָּה רַבִּים לְמַקְרָאוֹת שֶׁל פְּרָשָׁה זוֹ, עַל־יִזְוֹנָה
וּתְחִתּוֹנָה, וְאֵינָם מִשְׁבִּים אוֹ עַל דִּקְדּוֹק הַלְשׁוֹן אוֹ עַל סֵדֶר הַמַּקְרָאוֹת, וְהַצְרַכְתִּי לְבָאֵר
אוֹתָהּ עַל אֲפָנֵי סִדְרָהּ. וּמִדְרַשׁ אֲגִדָּה יֵשׁ שֶׁמְבַקֵּשׁ הַנְּבִיא וְכו', אָמַר לוֹ: מוֹטֵב שֶׁיִּחְזּוּ
וְיִבּוֹשׁוּ (אֵלֶיהוּ זֹוטָא כֹּא). וְאֵין זֶה אֲחֵר הַלְשׁוֹן, שֶׁאֵין כְּתוּב כֹּאן 'הִרִימָה יָדָהּ'.
וְעוֹד, שֶׁאֵף הַתִּיבָה חִלּוּקָהּ מִתִּיבָה כִּיּוֹצֵא בָּהּ; כֹּל 'יָד רָמָה' שֶׁבְּמַקְרָא טַעֲמוֹ לְמַטָּה וְזֶה
טַעֲמוֹ לְמַעְלָה, כְּמוֹ (בְּרֵאשִׁית לז:ז) "הִנֵּה קָמָה אֶלְמָתִי", וְכֵן (רוֹת א:טו) "הִנֵּה שָׁבָה
יְבִמְתָּךְ", שֶׁכֵּלּוֹ לְשׁוֹן עֵבֶר. אֵף זֶה – ה', נִסְתַּלֶּקָה יָד גְּבוּרָתָהּ מֵעַל צָרֶיהָ, בֵּל יִרְאוּ
גְּבוּרָתָהּ כִּי רָאוּ דִרְכָּם צִלְחָהּ. בְּבִקְשָׁהּ מִמֶּנּוּ, יִחְזּוּ וְיִבּוֹשׁוּ
: קִנְיָתָ עִם בְּטוּבָה שֶׁתִּיטִיב לַעֲמֶהּ, אֵף בְּעֶצְמוֹן יִרְאוּ מִשְׁפָּט נִקְמָתָהּ שֶׁ תִּאֲכָלֶם הָ אֵשׁ

Verse 12

תִּשְׁפֹּת. תְּכִיל, וְכֹן "שְׁפֹת הַסִּיר" (מַלְכִּים ב ד:לח), וְכֹן "לַעֲפֹר מִוֹת תִּשְׁפֹּתֶנִי" (תְּהִלִּים
כב:טז), וְיֵשׁ לַפְתּוֹר אֶת כָּלֹן לְשׁוֹן 'שִׁימָה' – תִּשְׁתִּי שְׁלֹם לָנוּ
:כִּי גַם כָּל מַעֲשֵׂינוּ. הִרְעִים
:פָּעֵלָתָ לָנוּ. כְּנִגְדָם לִקְחָנוּ מִיָּדָהּ בְּכָל חֲטָאֵתֵינוּ

Verse 13

בְּעֵלוֹנוּ. נַעֲשׂוּ לָנוּ אֲדָנִים וְנִגְשׁוֹנוּ:
זוֹלָתָהּ. בְּדִבְרֵי שְׁלֹא כְּרִצוֹנָהּ, דְּרוֹשׁ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים, לַעֲבוֹר עַל תּוֹרָתָהּ, וְאֲנִיחָנוּ לְבֵד בָּהּ
:הִזְכָּרְנוּ, וְלֹא נִזְכִּיר שֶׁם אֱלֹהוֹתָיו בְּאֵל אֲחֵר אֲלֵא בּוֹ לְבִדּוֹ
:שְׁמָהּ. שֶׁם אֱלֹהוֹתָהּ נִזְכִּיר, לֵאמֹר כִּי אֱלֹהֵינוּ לְבֵד הוּא אֱלֹהִים

Verse 14

מֵתִים בֵּל יָחִיו. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיהָ שֶׁלֹּא יָחִיו הַרְשָׁעִים הָאֵלֶּה לַעֲזוֹלָם הַבָּא, וְהָ רִפְאִים
:הָאֵלֶּה שֶׁרָפוּ יְדֵיהֶם מִמַּצּוּוֹתֶיהָ בֵּל תְּהִי לָהֶם תְּקוּמָה
לְכֹן פְּקֻדָּתָ וּתְשׁמִידָם. הִלֵּא פְקֻדָּתָ עֲלֵיהֶם כְּבָר וּתְשׁמִידָם בְּאֵמְרֵי פִיָּהּ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי
:מַחֲזָה אֶמְחָה אֶת זֶכֶר עַמְלָק" (שְׁמוֹת יז:יד)

Verse 15

יִסְפֹּת לַגּוֹי. לִיִּשְׂרָאֵל יִסְפֹּת לָהֶם תּוֹרָה וּגְדֻלָּה וְכְבוֹד, וְכָל כְּמָה שֶׁיִּסְפֹּת לָהֶם נִכְבְּדָתָּ, שֶׁהֵם
מוֹדִים וּמִשְׁבַּחִים לְפָנֶיהָ עַל כָּל הַטּוֹבָה (תְּנַחֲמוּם פִּנְחָס טז). הִרִי בְּטוּבָתָם כָּךְ עוֹשִׂים
:יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיהָ קָלוֹס וְכְבוֹד, וּבִצָּר לָהֶם

Verse 16

:ה' בִּצָּר פְּקֻדוֹתָ. אֵינָם מְהַרְהֵרִים אֲחֵר מִדּוֹתֶיהָ
:צִקּוֹן לַחֹשׁ. שְׁפָהּ שִׁיחַ וּתְפִלָּה
:מוֹסָרָהּ לָמוֹ. בְּהִיּוֹת מוֹסֵר יִסּוּרֶיהָ בְּאֵין עֲלֵיהֶם, וְכֵךְ הִיא תְּפִלָּתָם

Verse 17

כְּמוֹ הִרָה תִּקְרִיב לְעֻלָּתָ וְגו' כֹּן הִיָּינוּ מִפְּנֵיהָ. רוֹאִים אָנוּ צְרוּת מִתְחַדְשׁוֹת וּסְבוּרִים
אָנוּ שֶׁהֵם מִיָּנִי סִימָנִי יְשׁוּעָה וּגְאֻלָּה, לְפִי שֶׁאָנוּ מְבִטְחִים לְגֹאֵל מִתּוֹךְ צוּקָה וְצָרָה
:כִּיּוֹלָדָה זוֹ שֶׁהֵם מִיָּנִי סִימָנִי יְשׁוּעָה וּגְאֻלָּה
:מִפְּנֵיהָ. מִפְּנֵי גִזְרוֹתֶיהָ

Verse 18

הִרִינוּ חֲלָנוּ. חִיל כִּיּוֹלָדָהּ, כְּאֵלּוֹ יִלְדָנוּ, כְּאֵלּוֹ קְרוֹבִים אָנוּ לְהַגְאֵל, וְהוּא רוּחַ וְאֵין
:יְשׁוּעָה

:יְשׁוּעַת בַּל נַעֲשֶׂה אֶרֶץ. בְּכָל סִבְלֵינוּ וְצָרֵינוּ אֵין אָנוּ מְכִינִים לָנוּ יְשׁוּעָה
וּבַל יִפְּלוּ. וְאֵין נוֹפְלִין הָעַמִּים, שֶׁהֵם יוֹשְׁבֵי תֵבֶל, שֶׁכָּבְשׁוּ וּמָלְאוּ אֶת הָאָרֶץ. וַיּוֹנְתִן
תִּרְגָּם בַּל יִפְּלוּ לָשׁוֹן "וְנוֹפְלֵינוּ אֲנִי וְעַמִּי" (שמות לג:טז), אֵין יוֹשְׁבֵי תֵבֶל יְכוּלִין
לַעֲשׂוֹת פֶּלֶא:

Verse 19

יִחְיֶה מִתִּי. כָּאֵן הִתְפַּלֵּל שִׁיחִיו הַצְדִּיקִים, בְּבִקְשָׁה מִמֶּיךָ יִחְיֶה אוֹתוֹ שְׁמוּמִתִּין עָלֶיךָ. יֵצֵא
דְּבַר מַלְכוּת מִלְפָּנֶיךָ לִזְמַר נִבְלָתִי וְקוֹמוֹן, נִבְלוֹת עַמִּי שֶׁנִּבְּלוּ עֲצָמוֹן עָלַי, לָהֶם תְּהִי
תְּקוּמָה זֹאת. חֲלוּף לָמָּה שֶׁכָּתוּב לְמַעַלָּה (ישעיהו כו:יד) "רַפָּאִים בַּל יִקוּמוּ", אֲבָל אֵלֹה
:יִקוּמוּן
הַקִּיצוֹ וְרִנְנוֹ. כֹּל זֶה יֹאמַר לָהֶם הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, "הַקִּיצוֹ וְרִנְנוֹ" לָשׁוֹן צוּי הוּא
זֶה:
כִּי טַל אוֹרֵת טַלָּה. כִּי נֶאֱמַר לָךְ לַעֲשׂוֹת כֹּן, שִׁיְהֵא טַל תּוֹרְתֶיךָ וּמִצְוֹתֶיךָ לָהֶם טַל שֶׁל אוֹר
וְאֶרֶץ רַפָּאִים תִּפִּיל. וְלֹאֲרֶץ וְלַעֲפָר תִּפִּיל אֶת אֶרֶץ רַפָּאִים, שֶׁרָפוּ יְדֵיהֶם מִתּוֹרְתֶיךָ (כתובות
רַפָּאִים תִּפִּיל. לִפִּי שֶׁאָמַר "וּבַל יִפְּלוּ יוֹשְׁבֵי תֵבֶל" (ישעיהו כו:יח), חוֹזֵר וְאֹמֵר: אֲתָה
הַפִּילָם, כִּי אֵין בְּצִדְקוֹתֵינוּ כְּדֵי לַהֲפִילָם:

Verse 20

לָךְ עַמִּי בִּתְּדִירֶיךָ. תְּשׁוּבָה זֹאת הַשִּׁיבוּהוּ לְנִבְיָא: לָךְ עַמִּי בִּתְּדִירֶיךָ – בְּבִתִּי כְּנִסְיוֹת
וּבְבִתִּי מִדְּרָשׁוֹת. דְּבַר אַחֵר: הַתְּבוּנוֹת עַל מַעֲשֵׂיךָ בְּתִדְרֵי לִבְּךָ. כֶּדָּה דְּרָשׁ רַבִּי תִנְחוּמָא
(תנחומא ויצא ה):
וּסְגַר דְּלִתָּהּ בַּעֲדָהּ תִּרְגָּם יוֹנְתָן: "עֲבִיד לָךְ עוֹבְדִין טְבִין דִּיגְנוֹן עָלֶיךָ", וְרַבִּי תִנְחוּמָא
:דְּרָשׁ: סְגוּר דְּלִתִּי פִיךָ, שֶׁלֹּא תִהְיֶה אַחֵר מִדֵּת הַדִּין
:תְּבִי. הַתְּסַבֵּאי מַעַט עַד יַעֲבֹר זַעַם, כִּי אֲמַת אֶפְקֹד עַל שׁוֹנְאֵיךָ:

Verse 21

:כִּי הִנֵּה ה' יוֹצֵא וְגו'. מִמִּדַּת הַרְחֻמִּים לְמִדַּת הַדִּין (ירושלמי תענית ב א)
:יֹשֵׁב הָאָרֶץ. הוּא הָר שֶׁעִיר
:עַל הַרוֹגִיָּה. שֶׁהָרוּגוּ בִּישְׂרָאֵל:

Chapter 27

Verse 1

עַל לוֹיְתָן נָחַשׁ בְּרוּחַ וְגו'. תִּרְגָּם יוֹנְתָן: "עַל מַלְכָּא דְּאַתְרַבְּרָב כְּפִרְעָה מַלְכָּא קְדָמָהּ וְעַל
מַלְכָּא דְּאַתְגָּאִי כְּסִנְחָרַב מַלְכָּא תְּנִינָא". 'בְּרוּחַ' לָשׁוֹן 'פְּשׁוּט' כְּבָרִיחַ הַזֶּה, לִפִּי שֶׁהוּא
:רֹאשׁוֹן
עֲקָלְתוֹן. לָשׁוֹן כְּפֹול, לִפִּי שֶׁהוּא שְׁנִי. וְאֹמֵר אֲנִי: לִפִּי שֶׁאֵלֹה שְׁלֵשׁ אֲמוֹת תְּשׁוּבוֹת,
מִצָּרִים וְאַשׁוּר וְאַדּוּם, לָכֵן אָמַר עַל אֵלֹה כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּסוּף הָעֵנָן "וּבֵאוּ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ
:אַשׁוּר וְהַנְּדָחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (ישעיהו כז:יג)
:לוֹיְתָן נָחַשׁ בְּרוּחַ. הוּא מִצְרַיִם
:לוֹיְתָן נָחַשׁ עֲקָלְתוֹן. הוּא אַשׁוּר
:וְהָרָג אֶת הַתַּנִּין אֲשֶׁר בֵּינָם. הִיא יוֹשֶׁבֶת בְּלֵב יָמִים, וְכֹן כְּתוּבִים קְרוּיִם אֵינִי הַיָּם

Verse 2

בֵּינָם הֵהוּא. בָּעֵת הַגְּאָלָּה יִשְׁירוּ לִישְׂרָאֵל: "זֹאת הִיא כְּרָם חֲמַר, הוֹצִיאָה יִינָה הַטִּיבָה".
:חֲמַר – וִינוֹ שֶׁבִלְעָז

Verse 3

:אֲנִי יְהוָה נִצְרָה. בָּעֵת הַגְּלוּת

לְרַגְעִים אֲשַׁקְנָהּ. מַעֲט מַעֲט אֲנִי מִשְׁקָה אוֹתָהּ כּוֹס פְּרַעֲנוֹת הַבָּאָה עָלֶיהָ, פֶּן אֶפְקֹד עָלֶיהָ
בְּבֵת אַחַת וְאֶכְלָנָהּ, לִכְדּוֹ לַיְלָה וַיּוֹם אֲנִי מִתְבוֹנֵן בָּהּ. וַיּוֹנְתֵנוּ תַרְגָּם: אִם לֹא שְׁאֲנִי פּוֹקֵד
עָלֶיהֶם עוֹנוֹת שֶׁהֵם מְרַגִּילִים לִפְנֵי, לַיְלָה וַיּוֹם הֵייתִי מְגִיל עָלֵיהֶם:

Verse 4

חֲמָה אֵין לִי. אֵין לִי פֶה לְהַגְבִּיר חֲמָתִי עַל הָעוֹבְדֵי כּוֹכְבִּים וּמִזְלוֹת, לְפִי שְׁאֵף יִשְׂרָאֵל
חֲטֹטְאִים, וּמִדַּת הַדִּין מְקַטְרֶגֶת:
מִי יִתְנַנֵּי שְׁמִיר שְׁוִית בְּמִלְחָמָה. בְּבִנְי מִלְחָמָתִי וְהוּא יִשְׁמַעֲלֵנִי, מִי יִתְנַנֵּי וְאוֹכַל לְפָקֹד
עָלֵיהֶם, וְלֹא תוֹכַל מִדַּת הַדִּין לְמַחֲוֹת שְׁיָשׁוּבוּ יִשְׂרָאֵל בְּתִשׁוּבָהּ, וְהִיא נוֹתֶנֶת אוֹתִי שְׁמִיר
וְשְׁוִית בְּבִנְי מִלְחָמָה. אֶפְסֵעַ פְּסִיעָה עַל מִדַּת הַדִּין וְאֶפְקֹד עָלֵיהֶם אֵף יִתְרוֹן וְנוֹסְפוֹת עַל
עוֹנֵם, וְאֶצִּיתֵם יָחִיד. כֹּן תַרְגָּם יוֹנְתֵנוּ עַל הָאֲמוֹת, וְרַבּוֹתֵינוּ זְכוּרֵנָם לְבָרְכָהּ פֶּרֶשׁוֹ
(עֲבוּדָה זָרָה ד א) עַל יִשְׂרָאֵל, וְהוּא מוֹסֵב עַל הַכָּרֶם. חֲמָה אֵין לִי. בְּכָל הַכְּעָסִים
שֶׁהִכְעִיסֵנִי הַכָּרֶם הַזֶּה, לֹא אוֹכַל לְשַׁפּוֹד חֲמָתִי לְבַעֲרָהּ מִפְּנֵי הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי
לְאַבּוֹתֵיהֶם. מִי יִתְנַנֵּי כְּיָמִים שֶׁעָבְרוּ, לוֹלִי הַשְּׁבוּעָה הֵייתִי שְׁמִיר וְשְׁוִית וּפּוֹשַׁע בְּכָרֶם
וְאֶצִּיתָנָה יָחִיד:

Verse 5

אוּ יִחְזִיק בְּמַעוֹזֵי. 'או' לְשׁוֹן 'אִם', כְּמוֹ "אוּ נִידַע כִּי שׁוֹר נִגָּח הוּא" (שְׁמוֹת
כא:לו). אוּ יִחְזִיק עִמִּי בְּמַעוֹזֵי שְׁלֹא יִבְקָשׁ מַעֲז אֲלֵא מַעוֹזֵי, אֲזַ יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם לִי לְהַנִּיחַ
דַּעְתִּי וְאֶפִּי, שֶׁמִּתְקַשְׁקֶשֶׁת בִּי עַל שְׁאִינִי נֹקֶם בְּצָרִי, וְאֶנְקֶם בְּהֵם
שְׁלוֹם יַעֲשֶׂה לִי. מִמִּדַּת הַדִּין, שְׁלֹא יוֹכַל לְקַטְרֵג וְלֹאמַר: "מָה נִשְׁתַּנּוּ אֵלֹהֵינוּ מֵאֵלֹהֵינוּ?"

Verse 6

הַבָּאִים וְשִׁרְשׁ יַעֲקֹב. הֲלֹא יִדְעֲתֶם מָה עָשִׂיתִי בְּרֹאשׁוֹנָה? הַבָּאִים לְמַצְרַיִם אֲשֶׁר הִשְׁרִישׁ יַעֲקֹב,
: צָצוּ וּפְרָחוּ שָׁם עַד (אֲשֶׁר) מָלְאוּ פִנֵּי תֵבֶל תְּנוּבָה

Verse 7

הַכְּמַכַּת מָכְהוּ הִכְהוּ הַרְאִיתֶם בְּגִבּוֹרְתִי, שֶׁכְּמַכַּת הַמָּכָה יַעֲקֹב הַכִּיתִיו? הֵם טְבַעוּם בְּיָמִים
וְאֲנִי טְבַעְתִּים בְּיָמִים. יֵשׁ תְּמִיחוֹת שֶׁהֵם מִתְקַיְּמוֹת, כְּגוֹן זֶה, וְכְגוֹן (שְׁמוּאֵל א ב:כז)
:"הַנִּגְלָה נִגְלִיתִי אֶל בֵּית אֲבִיד", (יחזקאל ח:ו) "הַרְוֵאָה אֶתָּה מָה הִמָּה עוֹשִׂים"
?אִם כְּהָרֵג יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִיוּ הַרוּגִין שָׁל פְּרָעָה, הוֹרֵג פְּרָעָה וְעַמּוֹ

Verse 8

בְּטַסְטָאָה. בְּאוֹתָהּ מִדָּה:
בְּשִׁלְחָה תְּרִיבָנָה. כְּשִׁשְׁלָחָה מַצְרַיִם אֶת יִשְׂרָאֵל, תְּרִיבָנָה הַמִּדָּה בְּטָאָה שְׁלָה:
הִגָּה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה. 'הִגָּה' דָּבָר בְּדִבּוּרוֹ הַקָּשָׁה:
בְּיָוִם קָדִים. בְּיָוִם "וַיִּלְכֶּד ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֲזָה" (שְׁמוֹת יד:כא)

Verse 9

:לְכֹן. גַּם עָתָה בְּזֹאת הִיָּה מִתְכַּפֵּר עוֹן יַעֲקֹב לְזִכּוֹת לְהַגְאֵל כְּמֹאֵז
וְזֶה כָּל פְּרִי הַטֹּיב לוֹ לְהַסִּיר חֲטָאתוֹ, אִם יֵשִׁים כָּל אֲבְנֵי מִזְבְּחוֹת בְּמוֹתָיו כְּאֲבְנֵי גִיר
מִנְפָּצוֹת מִדְּקָרוֹת. וְכֹן (תהלים קלז:ט) "וְנִפְץ אֶת עוֹלָלִיד", וְכֹן (ירמיהו יג:יד)
:"וְנִפְצָתִים אִישׁ אֶל אַחִיו". גִּיר מִן צִבְעֵה הוּא
לֹא יִקְמוּ אֲשֶׁרִים וְחֲמָנִים. לְמַעַן לֹא יִקְיָמוּ לָהֶם עֲבוּדָה זָרָה

Verse 10

כִּי עִיר בְּצוֹרָה בְּדָד. כִּי בַעֲשׂוֹתֶם זֹאת, עִיר בְּצוֹרָה שֶׁל יִשְׁמַעֲלֵנִי תִהְיֶה בְּדָד, וְהָ נֹוָה
: יְהִיָּה מִשְׁלָח וְנִנְעִיב כְּמִדְּבָר
שָׁם יִרְעָה עֵגֶל. אֶפְרַיִם יִירָשְׁנוּ, שְׁקָרוֹי 'עֵגֶל', שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו לא:יח) "כְּעֵגֶל לֹא
לָמַד:
:וְכֹלָה סַעֲפִיָּה. עֲנֻפִּיָּה

Verse 11

בִּיבֶשׁ קְצִירָה. קְצִירֵי שְׂרָשִׁיָּה, כְּמוֹ "תִּשְׁלַח קְצִירֶיָּה" (תהלים פ:יב), "וְעֵשָׂה קְצִיר" : (איוב יד:ט). כְּלוּמָר: כְּשֶׁתִּכְלֶה זְכוֹת מַעַט שְׂכָבֵד אֶת אֲבִיו, אַז תִּשְׁבְּרָנָה סַעֲפֵיָּה נְשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ. עִם חֵלֶשׁ כְּנָשִׁים יִדְלִיקוּם, כִּד תִּרְגֹּם יוֹנָתָן. מְאִירוֹת כְּמוֹ (מלאכי א:י) "וְלֹא תֵאֵירוּ מִזִּבְחֵי חֲנָם", וְכֵן פֶּתֶר דּוֹנָשׁ: מִחֲמַת שְׁהַעֲצִים יְהִיו יְבִשִׁים יְהִיו נֹחִים לְהַדְלִיק. אֲבָל מִנְחָם (מחברת: אר) פֶּתֶר: 'מִלְקָטוֹת', כְּמוֹ (שיר השירים ה:א) "אֲרִיתִי מוֹרִי", (תהלים פ:יג) "וְאֶרְוֶה כָּל עֲבָרִי דָרָד". הַשִּׁיב לוֹ דּוֹנָשׁ: וְהִלֵּא כְּתִיב "בִּיבֶשׁ קְצִירָה", וּבַעֲנָפִים יְבִשִׁים אֵין מִלְקָטִין פָּרִי. וְכֵן רַבּוֹתֵינוּ, שְׂאֲסָרוּ לְקַבֵּל מִהוּ צִדְקָה מִפְּנֵי הַטַּעַם הַזֶּה, שְׂאֲמָרוּ בְּבָבָא בִּתְרָא פָּרָק קָמָא (בבא בתרא יב): לִית לִיה "בִּיבֶשׁ קְצִירָה תִשְׁבְּרָנָה":

Verse 12

יִחְבֹּט ה'. תִּרְגֹּם יוֹנָתָן: "וְתִרְמוֹן קִטְלִיל". וְאֲנִי אוֹמֵר: שְׁתִּי לְשׁוֹנוֹת הַלָּלוּ, 'חֲבוּט' ו'לְקִיטָה', נוֹפְלִין זֶה עַל זֶה, כְּחוּבֵט זֵיתִיו וְחוּזָר וּמִלְקָטוֹ, וְאַחֲרֵים מִלְקָטִין אוֹתוֹ : מִן הָאֶרֶץ. כִּד הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יִתְחִיל הָאֲסִיפָה, כְּמוֹ שְׁנֶאֱמָר: יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גְּדוּל : מִשְׁבַּלַת הַנֶּהָר. הֵם הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר : עַד נַחַל מִצְרַיִם. הֵם הַנִּדְחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם : הַנֶּהָר. פֶּתֶר, הֵם בְּנֵי אֲשׁוּר הַיּוֹשְׁבִים עַל פֶּתֶר : עַד נַחַל מִצְרַיִם. הֵם יוֹשְׁבֵי מִצְרַיִם, יִחְבֹּט אוֹתָם כְּחוּבֵט זֵיתִים : וְאַתֶּם תִּלְקָטוּ. מִן הַגְּלִיּוֹת : לְאֶחָד אֶחָד. הַמוֹצֵא אֶחָד מֵכֶם יְבִיאֵהוּ מִנְחָה

Verse 13

הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר. לְפִי שְׁנַפּוּצוֹ בְּאֶרֶץ רְחוֹקָה, לְפָנִים מִן הַנֶּהָר סַמְבַּטְיִין קֶרְאָם (בראשית רבה עג ה):

Chapter 28

Verse 1

שְׂכוּרֵי אֶפְרַיִם. שֶׁהִיוּ מִשְׁתַּכְּרִין בְּיַיִן טוֹב שֶׁל מְדִינַת פְּרוּגִיתָא, כִּדְאָמַר (שבת קמז ב): מִיָּא דְדוֹרְמַסְקִית וְחִמְרָא דְפְרוּגִיתָא קִפְחוּ עֲשֶׂרֶת הַשְּׂבָטִים וְצִיץ נָבֵל צָבִי תִפְאָרְתּוֹ. וּמִצַּב מַטֵּעַ תִּפְאָרְתּוֹ יְהִיָּה צִיץ הַפֶּרֶחַ שֶׁלּוֹ נֹבֵל. הֵם תְּאֵנִים הַמְקַלְלִים, כְּמוֹ שְׁשִׁנָּיו בְּבִרְכוֹת (ברכות מ ב) עַל הַנּוֹבְלִים, וּפְרָשׁוֹ רַבּוֹתֵינוּ: בְּשׁוּלֵי : כְּמָרָא, וְצִיץ נָץ, כִּדְמִתְרַגְּמִין (במדבר יז:כג) "וְצִצְ צִיץ" – "וְאֶנֶץ נָץ" אֲשֶׁר נְטוּעִים עַל רֹאשׁ גִּיא שְׁמָנִים. הִיא כְּנֶגֶת, שְׁפָרוּתֶיהָ מְתוּקִים, וְשֵׁם הֵם הוֹלָמִים עֲצָמוֹ : בְּיַיִן : הַלּוּמֵי יַיִן. "כְּתוּשֵׁי חֲמֵר". וַיֵּשׁ עוֹד לְפֶתֶר צָבִי תִפְאָרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל וְגו': צָבִי הַתִּפְאָרֶת שֶׁעַל רֹאשׁ עֲשֶׂרֶת הַשְּׂבָטִים, הַמְשׁוּחִין בְּגָאוֹת רָאשֵׁי שְׁמָנִים, כְּמוֹ שְׁנֶאֱמַר (עמוס ו:ו) "רָאשֵׁי שְׁמָנִים יִמְשְׁחוּ". גִּיא לְשׁוֹן 'גִּאָה', כְּמוֹ (ישעיהו טז:ו) "מוֹאֵב גִּיא מְאֹד" (וְאוֹתוֹ הַצִּיץ כְּצִיצַת נֹבֵל תְּהִיָּה). הַלּוּמֵי יַיִן. כִּד קוֹרְאָן עַל שֵׁם שְׁכָרוֹתָן, שְׁנֶאֱמַר בָּהֶם : (עמוס ו:ו) "הַשׁוֹתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן"

Verse 2

הִנֵּה יֵשׁ רוּחַ חֲזָק וְאִמְץ לָהּ, שֶׁהוּא כְּזָרֵם בְּרֹד וְ שֶׁעַר קֶטֶב מְרִירֵי : הֵנִיחַ לְאֶרֶץ בְּיָד. וַיִּיָּחֶהוּ עַל אֲרָצָם בְּיָדוֹ הַחֲזָקָה, וַיִּפֹּל הַנּוֹבְלִים מִן הַתְּאֵנִים

Verse 3

Verse 4

: כְּבִכּוּרָה בְּטָרָם קָיָץ. כְּבִשּׁוּלָה שֶׁל תְּאֵנָת צִיץ נָבֵל

בְּטָרִם קָיָץ. עַתָּה בָּשׂוּל שָׁאֵר הַתְּאֵנִים, אֲשֶׁר מִתּוֹךְ שֶׁהִיא בְּכוֹרָה קוֹפֵץ עָלֶיהָ וּבּוֹלְעָה בְּעִדּוּהָ
בְּכַפּוֹ, כֹּךְ "וַיִּשְׁקָד עַל הָרָעָה וַיְבִיאָהּ עָלֵינוּ" (דְּנִיאל ט:יד)

Verse 5

בְּיָוֶם הַהוּא. כְּהֵתֵם הַפּוֹשְׁעִים:
יְהִיָּה ה' צָבָאוֹת לַעֲטֹת צָבִי. לְצַדִּיקִים הַנִּשְׁאָרִים בָּהּ:

Verse 6

וּלְרוּחַ מְשֻׁפָּט. יְהִיָּה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהוֹרִית מְשֻׁפָּט:
לִיּוֹשֵׁב עַל הַמְשֻׁפָּט וְלַגְבוּרָה. יְהִיָּה לְאוֹתוֹ שֶׁהֵם מְשִׁיבֵי מַלְחָמָה, מַלְחָמָה שֶׁל תּוֹרָה (מַגִּילָה
טו ב):

Verse 7

וְגַם אֵלֶּה. יוֹשְׁבֵי מְשֻׁפָּט וּ מְשִׁיבֵי מַלְחָמָה שֶׁבְּדוֹר הַזֶּה, כְּלוּמַר: טוֹבִים וְחֲשׁוּבִים שֶׁבָּהֶן,
בְּיָוֶם שְׁגוֹ, כִּי עָתָה אֵין טוֹב בָּהֶם:
שְׁגוֹ בְּרָאָה. הַלְעִיגוּ בְּדַבְּרֵי הַנְּבִיאִים, וַיִּזְנְתוּ תְּרָגֻם בְּמַאֲכַל מַעֲדָנִים, שֶׁרְאוּהוּ עֲנָג לָהֶם:
פָּקֹד פְּלִילִיָּה. הַכְּשִׁילוֹ הַמְשֻׁפָּט:
פָּקֹד. לְשׁוֹן "פִּיק בְּרַכּוֹס" (נַחוּם ב:יא), "פּוֹקָה" (שְׁמוּאֵל א כה:לא)

Verse 8

: כִּי כָל שְׁלֻחָנֹת. שְׁלָהֶם, שֶׁל זַבְחֵי מַתִּים הֵם, שֶׁהֵם כֹּךְ קִיא צוּאָה
בְּלִי מְקוֹם. אֵין הַדַּעַת סוֹבְלָתָן:

Verse 9

אֵת מִי יוֹרָה דַּעַה. שְׁמָא לְתִינוּקוֹת שְׁאִין יוֹדְעִין לְהִבִּיל, כִּי הַגְּדוֹלִים פָּנוּ לְדֶרֶךְ רָעָה
גָּמוּלִי מַחֲלָב. גְּדוּלִי מַחֲלָב:
עֲתִיקֵי מִשְׁדִּים. לְשׁוֹן "וַיַּעֲתֵק מִשָּׁם" (בְּרַאשִׁית יב:ח). דָּבָר אַחֵר: גְּדוּלִים מִן הַתּוֹרָה
שֶׁנִּקְרְאוּת חֲלָב, וְ עֲתִיקֵי מִשְׁדִּים מוֹסְרִים מִלִּפְנֵי תַלְמִידֵי חֲכָמִים:

Verse 10

כִּי צוֹ לְצוֹ צוֹ לְצוֹ. נִבְיָא מְצוּהָ לָהֶם מֵאֵת הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְהֵם יֵשׁ לָהֶם צוֹ שֶׁל
עֲבוּדָה זָרָה כְּנֶגֶד צוֹ זֶה; וְחִזְזוּר הַנְּבִיא וּמוֹכִיחַם, וְהֵם תַּמִּיד אוֹמְרִים: "יֵשׁ לָנוּ צוֹ
לְצוֹ שֶׁלָּנוּ חֲשׁוּב מְשֻׁלָּךְ":
קֹדֶם לָקוֹ. יֵשׁ לָהֶם קוֹ מְשֻׁקוּלָת מְשֻׁפָּטִי רָשָׁע כְּנֶגֶד קוֹ הַצִּדִּיק
זַעִיר שָׁם. הַנְּבִיא אוֹמֵר לָהֶם: עוֹד מַעֲט תִּבּוֹא עָלֵיכֶם רָעָה, וְהֵם אוֹמְרִים: "זַעִיר שָׁם,
יִמְהַר יְחִישָׁה מַעֲשָׂהוּ" (יִשְׁעִיָּהוּ ה:יט) לְזִמִּים מוֹעֲטִין:

Verse 11

בְּזַעֲגֵי שְׁפָה. וְכֵן כָּל לְשׁוֹן לְעִגִּים, וְכֵן (יִשְׁעִיָּהוּ לב:ד) "עֲלִגִים", שֶׁנִּיחֵם לְשׁוֹן הַפּוֹד:
שְׁאִינֹ מִיֶּשֶׁר לְהַשְׁמַע:
יְדַבֵּר אֶל הָעָם הַזֶּה. כָּל הַמְּדַבֵּר אֵלֵיהֶם דָּבָר נְבוּאָה וְתוֹכָחָה, דּוּמָה לָהֶם לְלִשׁוֹן נִלְעָג,
שְׁאִין יְכוֹלִין לְהִבִּיל בּוֹ:

Verse 12

אֲשֶׁר אָמַר הַנְּבִיא לָהֶם זֹאת הַמְּנוּסָה – לְהִיוֹתָכֶם בְּשֻׁלְחָה, הַנִּיחוּ לַעֲיָף – שֶׁלֹּא תִגְזַלְוָהוּ,
זֹאת תִּהְיֶה לָכֶם הַמְּרַגְעָה :

Verse 13

וְהִיָּה לָהֶם דָּבָר ה' וְגו'. כְּמַדְתֶּם יְמִידוֹד לָהֶם, יִגְזַזוּר שֶׁדָּבְרוּ עֲלֵיהֶם צוֹ שֶׁל אֲמוֹת
הַמְּשֻׁתַּעֲבָדִים בָּם עַל צוֹ, פְּקוּדָה עַל פְּקוּדָה, עֲבוּדָה עַל עֲבוּדָה, קוֹ שֶׁל פְּרַעֲנוֹת כְּנֶגֶד קוֹ
שֶׁל עֲבִירוֹת שְׁבִידִם, קוֹ לָקוֹ תִּקְוָה חֲלוּף תִּקְוָה, יָקוּוּ לְאוֹר וְהִנֵּה חֹשֶׁךְ (אִיּוֹב ג:ט):

זַעִיר שָׁם זַעִיר שָׁם. לְיָמִים מוֹעֲטִים תָּבֹא עֲלֵיהֶם, וְהֵם יִתְמַעְטּוּ שָׁם בְּאַרְץ אוֹיְבֵיהֶם

Verse 14

מִשְׁלֵי הָעַם הַזֶּה. הָאוֹמְרִים לְצֹל בְּלָשׁוֹן מִשָּׁל, כְּגֹל

Verse 15

כִּרְתָּנוּ בְּרִית אֶת מוֹת. שְׁלֹא יָבֹא עָלֵינוּ
עֲשִׂינוּ חֲזָה. גְּבוּל שְׁלֹא יַעֲבֹרְנָהוּ, וְכו' "מַחֲזִיז חֻפְצִים" (תהלים קז:ל), וְכו' "מַחֲזִיז אֶל
מַחֲזִיזָה" (מלכים א ז:ה), כָּלֵם לָשׁוֹן 'גְּבוּל' הֵם וְחִיצוֹנוֹ שֶׁל דָּבָר, אֲשׁוּמִי"ר בִּלְע"ז
שִׁיט שׁוּטָף. מִכָּה הַמִּתְהַלֵּכֶת בְּאַרְץ
לֹא יְבוֹאֵנוּ. לֹא יָבֹא עָלֵינוּ
שָׁמָּה כָּזָב. שָׁמָּה עֲבוּדָה זָרָה
מִחֲסָנוּ. מִחֲסָה שְׁלָנוּ
וּבִשְׁקָר נִסְתַּרְנוּ. בְּעֲבוּדָה זָרָה בְּטַחָנוּ לְהִסְתַּיְרָנוּ

Verse 16

הַנְּנִי יוֹסֵד לָשׁוֹן עֹבֵר הוּא, כְּמוֹ (אסתר א:ח) "יוֹסֵד הַמֶּלֶךְ", וְכו' צָרִיף לְפוֹתָרוֹ: הַנְּנִי
הוּא אֲשֶׁר יוֹסֵד כְּבֹר. (בְּצִיּוֹן אֲבֹן כְּבֹר) נִגְזְרָה הַגְּזֵרָה לְפָנַי, וְהַעֲמַדְתִּי מֶלֶךְ מְשִׁיחַ,
שֶׁיְהֵא בְּצִיּוֹן לְ אֲבֹן בִּטּוֹן, לָשׁוֹן מְבַצֵּר וְחִזָּק, כְּמוֹ (ישעיהו לב:יד) "עֲפֹל וְבִטּוֹן", וְכְמוֹ
"הַקִּימוּ בְּחוּצוֹתָיו" (ישעיהו כג:יג)
מוֹסֵד מוֹסֵד. הָרֹאשׁוֹן פֶּתַח לְפִי שֶׁהוּא דְּבוּק, מוֹסֵד שֶׁל מוֹסֵד, שֶׁהוּא מוֹסֵד גָּמוּר
הַמֵּאֲמִין לֹא יִחְיֶשׁ. הַמֵּאֲמִין דָּבָר זֶה לֹא יִמְהַרְנָה, לֹא יֹאמַר: "אִם אָמַת הוּא, יִמְהַר לְבֹא"

Verse 17

וְשִׁמַּתִּי מִשְׁפָּט לָקוּ. לְפָנַי בֹּא אוֹתוֹ מֶלֶךְ אֲבִיא עֲלֵיכֶם גְּזֵרוֹת לְהַתֵּם הַפּוֹשְׁעִים שְׁבָכֶם,
וְשִׁמַּתִּי מִשְׁפָּט יְסוּרִין לְהִיּוֹת לָקוּ, כְּלוֹמַר: אֲשִׁים קוֹ מִדַּת יְסוּרִין לְהִבִּיא עֲלֵיכֶם, וְאֵת
צִדְקָה אֲשִׁים שֶׁתִּהְיֶה מִשְׁקָלֶת הַמִּיִּשְׁרֵת בְּנִין הַבּוֹנִין בְּחוֹמוֹת, כְּלוֹמַר: שֶׁתִּהְיֶה צִדְקָה הַמְּלָכֶת
לְפָנֵיהֶם וּמִיִּשְׁרֵת דִּרְכֵיהֶם, שֶׁיִּכְלוּ הַפּוֹשְׁעִים וְנוֹתָרוּ הַצַּדִּיקִים
וְיֵעָה בְּרֵד מִחֲסָה כָּזָב. אוֹתוֹ כְּסוּי שֶׁאֲמַרְתֶּם כִּי שָׁמָּה כָּזָב מִחֲסָנוּ, יָבֹא בְּרֵד וְיִטְאֲטֵאֵנוּ.
וְיֵעָה לָשׁוֹן 'טֹאט', כְּמוֹ "אֵת הַיָּעִים" (מלכים א ז:ח) שֶׁגִּזְרָפוֹן בָּהֶן אָפַר הַכִּירוֹת
וְסִתֵּר, שֶׁאֲמַרְתֶּם עָלָיו וּבִשְׁקָר נִסְתַּרְנוּ הַמֵּים וְשִׁטְפוּהוּ, כְּלוֹמַר: אֲבִיא הַמּוֹל אֲמוֹת שֶׁיִּשְׁכְּרוּ
מִצְבוֹתֵיכֶם וּפָסִילֵיכֶם. וְלָשׁוֹן מִשְׁפָּט הָאֲמוּר כָּאֵן יוֹשְׁטִיץ"א בִּלְע"ז

Verse 18

וְכִפֵּר בְּרִיתְכֶם אֶת מוֹת. וְיִתְבַּטֵּל הַבְּרִית אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם כִּרְתָּנוּ בְּרִית אֶת מוֹת. כָּל 'כִּפְרָה'
לָשׁוֹן 'קִנּוּי' וְ'סִלּוּק דָּבָר', וְכו' "אֲכַפְרָה פָּנָיו" (בראשית לב:כא)
: וְחִזּוֹתְכֶם, אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם: עִם שְׂאִיל עֲשִׂינוּ חֲזָה
: שׁוּט שׁוּטָף. אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לֹא יְבוֹאֵנוּ, וְהִי יֵתֵם לוֹ לְמַרְמֵס

Verse 19

בִּבְקָר בִּבְקָר. כְּלוֹמַר, תְּדִיר תְּדִיר אֲבִיא עֲלֵיכֶם גְּזֵרוֹת
וְהִי רַק זֶנֶעַה הִבִּי שְׁמוּעָה. זֶנֶעַה לְכָל הַשּׁוֹמְעִים לְהִבִּי שְׁמוּעוֹת פְּרַעֲנוֹת הַקְּשׁוֹת שֶׁאֲבִיא
: עֲלֵיכֶם, כָּל הַשּׁוֹמְעִים יִזְוֶעוּ

Verse 20

כִּי קָצַר הַמָּצֵעַ מִהַשְׁתַּרְע. כִּי אֲבִיא עֲלֵיכֶם שׁוֹנֵא דוֹחֵק אֶתְכֶם, אֲשֶׁר לֹא תוֹכְלוּ לְהִסְפִּיק
: עֲבוּדָתוֹ, כְּשִׁיִּצִיעַ מַצְעוֹ עֲלֵיכֶם יִקְצַר לוֹ מִהַשְׁתַּרְע הַשּׁוֹכֵב עָלָיו
: מִהַשְׁתַּרְע. מִהַשְׁתַּחֲסֵף לְהֶאֱרִיף אֵיבָרָיו, אִישׁטַנְדִּלִּי"ר בִּלְע"ז
וְהַמִּסְכָּה צָרָה. הַנְּסִיף שֶׁיִּמְשׁוֹל עֲלֵיכֶם יְהִי מְקוֹמְכֶם דְּחוּק לוֹ בְּהַתְּכַנְסוֹ לְתוֹכוֹ.
וְרַבּוֹתֵינוּ דִּרְשׁוּהוּ (יומא טב) עַל עֲבוּדָה זָרָה שֶׁהַכְּנִיס מִנְּשָׁה לְהִיכָל (דברי הימים ב
לג:ז): קָצַר הַמָּצֵעַ הַזֶּה מִהַשְׁתַּרְע, מִהַשְׁתַּרְע עָלָיו שְׁנֵי רַעִים. וְאֲנִי פִּרְשְׁתִּיו לְפִי פְּשׁוּטוֹ,
וּבִדְרָף זֶה תִּרְגֵּם יוֹנָתָן. וְאַף מִדְּרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ יֵשׁ לִיִּשְׁבּוֹ עַל אָפוֹ הַדְּבוּר, כְּלוֹמַר: לָמָּה
אֲנִי מִבִּיא עֲלֵיכֶם פְּרַעֲנוֹת זֹאת לְפִי שֶׁ קָצַר הַמָּצֵעַ מִהַשְׁתַּרְע אֲנִי לְבַדִּי עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר

(מלכים א ח:כז) "הנה השמים לא יכללוך", וכל שכן בהכניסתם מסכה עמי, כביכול
יצר לנו המקום:

Verse 21

כי כהר פרצים. תרגם יונתן: "ארי כמא דזעו טוריא כד אתגלי יקרא דה' ביומי
גזיה מלכא (ישעיהו ו:ד), וכניסין דעביד ליהושע במישר גבעון (יהושע י:יב)
:וכו', כן יתגלי לאתפרעא מדעבדיו וכו' "
זר מעשהו. ידמה לכם לזר, כי יבוא עליכם פרענות קשה
:ולעבד עבדתו. לעשות מלאכתו, כמו 'עבודת האדמה', לבורי"ר בלע"ז

Verse 22

:ועתה אל תתלוצצו. לאמר "כרתנו ברית את מות" (ישעיהו כח:טו)
מוסריכם. יסורין:

Verse 23

Verse 24

:הכל היום לשון תמיהה הוא, לך נקוד חטף פתח
יחוש. מי שחורש לזרוע, וכי החורש כדי לזרוע לעולמים חורש? אם כן, מה יועיל?
?אף הנביאים מוכיחים אתכם להחזירכם למוטב, הלעולמים יוכיחו ולא יועילו
יפתח וישדד אדמתו. וכי לעולם לא יזרע, אלא תמיד יפתח את האדמה באתים ובכלי
מחרשה? וישדד לשון עבודת שדה. יפתח וישדד – בתחלה הוא עושה תלמים רחבים וסוף
:הוא עושה תלמים קטנים במדרש רבי תנחומא

Verse 25

:הלוא כן דרך החורש: כיון שחורש, משה פני האדמה ואחר כך זרע
והפיץ קצח. אם קצח בא לזרוע, זרעה בתפוצה, ואם כמון בא לזרוע, זרעו בזריקה.
:קצח מין אכל הוא
ושם חטה שורה ושערה נסמן וכסמת גבלתו. ואם תבואה בא לזרוע, כך הוא מנהגו:
זרע החטין באמצע החרשה, והשערה זרע סביב להם להם, והכוסמין זרעה על
גבולי השדה ומצרים. שורה לשון 'שורה', זרע באמצע, ונמצאה שורה על השעורין
:והכוסמין

Verse 26

ויסרו למשפט וגו'. אף מי שאלהיו יורנו, לא לנצח ישלח נביאים להוכיחו. אחרי
שאינו שומע לתוכחה, הוא יסרנו במשפטי יסורין כדי שתועיל עמל תוכחתו שהוכיח,
:כזה שמשה פני הארץ לזרוע כדי שתצלח עמל תרישתו שחרש

Verse 27

בחרוץ. הוא עץ עשוי פריצים פריצים, ושמו "חורג" (ישעיהו מא:טו), ומחתך בו
:הקשיל להיות תבן
כי לא בחרוץ יודש קצח. לפי שזרעו נוח לצאת מתוך קשיל שליו, וכן על כמון לא
:יסבו אופן עגלה לדושו, לפי כי קל הקצח לחובטה במטה זה כמון בשבט

Verse 28

:לקחם יודק. ואת מי דקים בדברים קשיל? את הלחם של תבואה, לפי שאינה נוטה לחבט
כי לא לנצח אדוש ידושנו. הרי 'כי' זה משמש בלשון 'אלא': לא לנצח כותשין
עליו, לפי שלעולם לא יכתשו גרעיני הזרע להיות נדשין לכתת על ידי החרוץ ואופן
:העגלה
והמם גלגל עגלתו ופרשיו. וכשמסבבין עליו אופני עגלה לדקו ולדושו, אפלו הגלגל
הומם ומשתבר, וכן שאר כלי העגלה עמו המפרישים את התבואה מקשיה לא ידקנו,

וְהַחֲטִיִּים אֵינָם נִדְקִין לְהִיּוֹת נִטְחָנִין. אֲדוּשׁ יְדוּשָׁנוּ – כְּמוֹ "עֲשֵׂה וְעֲשֵׂה" (יחזקאל לא:יא), "צִנּוּף וְצִנּוּף" (ישעיהו כב:יח), וְאֶל־זוֹ בָּאָה בְּמָקוֹם הַזֶּה, כְּמוֹ "וְאֶחָד כֹּן אֶתְחַבֵּר יְהוֹשֻׁפֹּט" (דברי הימים ב כ:לה) כְּמוֹ הַתְּחַבֵּר, אֲףִי כָּאֵן הָדוּשׁ יְדוּשָׁנוּ, וְכֹן חֲבָרוֹ מִנְחָם:

Verse 29

גַּם זֹאת מֵעַם וְגו'. גַּם זֹאת, כְּדָרְךָ דָּשִׁי תְּבוּאָה וְחֹבְטֵי קֶצֶח וְכַמֹּן, מֵעַם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יֵצֵא:
הַפְּלִיא עֲצָה. לְהִרְאֹתְכֶם רְמָזִים בְּדָרְךָ חֲדוּשׁ מְשָׁל נִפְלֵא וּמְכֻסָּה, כִּי כְּאֲשֶׁר הַכְּמוֹן וְהַקֶּצֶח אֵינָם מְכַבִּידִין עֲלֵיהֶם בְּמִדּוּשָׁה רַבָּה, לְפִי שֶׁהֵם נִחְבְּטִין בְּקֶל, כִּדְּאֵלֹהֵי הַיִּיתָם מִמֶּהֱרִין לְקַבֵּל מוֹסֵר, לֹא הָיָה מְכַבִּיד עֲלֵיכֶם גְּזֵרוֹת; וְאַתֶּם קָשִׁים לְקַבֵּל תּוֹכָחוֹת כְּתוּבָה הַקֹּשָׁה לְדוּשׁ, לְכִדְּ וְכַבִּיד עֲלֵיכֶם הַרְבֵּה, וְלֹא לְנִצָּח לְכַלֵּה יָרִיב וַיִּדְקָה, כְּאֲשֶׁר "לֹא לְנִצָּח אֲדוּשׁ יְדוּשָׁנוּ" (ישעיהו כח:כח), וַיִּכְלוּ חֲצִי מִכּוֹתָיו וְאַתֶּם לֹא תִכְלוּ, דְּגַמַּת הַמִּימָת הַגְּלָגַל וְהַעֲגָלָה וְהַחֲטִיִּין לֹא יִדְקוּ; וְאֵלֹהֵי הַיִּיתָם נֹחִים לְכָלוֹת, לֹא הָיָה בּוֹדֵק אֶתְכֶם בְּיִסּוּרֵין יִפָּה, הוּא מְנַקֵּשׁ עָלֶיהָ (בראשית רבה לד ב) קָשִׁין, כְּפֻשְׁתָּנִי הִזָּה, כְּשֶׁהוּא יוֹדֵעַ שֶׁפֻּשְׁתָּנוּ

Chapter 29

Verse 1

הוּא אֲרִיאֵל. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "מִדְּבַר זֶה", וְאֲףִי יִחְזַקְאֵל קִרְאוּ כֹן, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל מג:טז): "וְהָאֲרִיאֵל שָׁתִים עֲשָׂרָה", עַל שֶׁשׁ אֲשֶׁל מַעֲלָה שֶׁהִיָּתָה רוֹבֶצֶת כְּאֲרִי עַל גְּבִי הַמִּזְבֵּחַ, כְּמוֹ שֶׁשְׁנֵינֵנוּ בְּסֵדֶר יוֹמָא (כא ב). וְרַבּוֹתֵינוּ פָּרְשׁוּ עַל הַיִּכָּל, שֶׁהָיָה צֶר מֵאֲחָרָיו וְרַחֲב מִלְּפָנָיו:
קִרְוֹת חֲנָה יוֹד. "דְּאֶתְבְּנִי בְּקִרְתָּא דְּשָׂרָא בֵּה דְיֹד" (תרגום יונתן):
סָפּוּ שְׁנָה עַל שְׁנָה. וְתַמִּיד עֲוֹנוֹתֵיכֶם הוֹלְכִים וְחֹזְקִים, עַד שֶׁחֲגִים שְׁלָכְם יִנְקְפוּ וְיִכְרְתוּ, לְשׁוֹן "נִזְקָא זֵית" (ישעיהו יז:ו):

Verse 2

וְהִיָּתָה לִי כְּאֲרִיאֵל תְּהֵא מְקַפֵּת חֲלָי חֲרָב, כְּמִזְבֵּחַ הַמִּזְבֵּחַ יִבְחִי בְּהֵמָה:

Verse 3

כְּדוּר. כְּשׁוּרָה שֶׁל גִּיסוֹת מְקִיפּוֹת:
מִצָּב. לְשׁוֹן 'כְּרָקוֹם', הַמִּצָּב עַל הַעֲטֵרוֹת (גִּיטִין כח ב):
מִצָּרוֹת. לְשׁוֹן 'מִצוֹר':

Verse 4

מֵאֲרָץ תְּדַבְּרִי. יְהֵא נִרְאָה כְּאֵלֹהֵי דְבִּיּוֹר הַיּוֹצֵא מִפִּיָּךְ יוֹצֵא מִתַּחַת הַקֶּרֶקֶת:
אֶמְרָתְךָ תִּצְפָּצֵף. לְהַתְחַנֵּן אֵלַי, וּמִתִּיָּד תִּחַנְתָּה יִכְמְרוּ רַחֲמֵי:
צִפְצוּף. הוּא לְשׁוֹן קוֹל לְחֹשׁ כְּקוֹל עוֹפּוֹת דְּקִים:

Verse 5

וְהָיָה כְּאֶבֶק דֶּק הַמֹּל וְרִיָּד. אֶכְלוּסִי סִנְחָרִיב, שֶׁהָיָה לְמַאֲכָלָתָא אֲשֶׁר וַיַּעֲשׂוּ אֲבָק וְהָיָה. הַדְּבָר הַזֶּה:
פָּתַע פְּתָאם. מְקָרָה פְּתָאם:

Verse 6

מֵעַם ה' צְבָאוֹת תִּפְקֹד. וְאֶחָד שֶׁתִּשְׁפֹּלִי וְתִצְפָּצֵף אֶמְרָתְךָ, תִּפְקֹד אֲרִיאֵל מֵאֲתִי לְהוֹשִׁיעָה:
בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְגו':

Verse 7

וְהָיָה כְּחֵלֹם. שְׂדוּמָה שְׂרוּאָה וְלֹא רָאָה, כִּי יְהִיָּה הָמוּן כָּל הַגּוֹיִם יָדְמוּ לְכַבּוֹשׁ וְלֹא
תַעֲלֶה בְיָדָם:
וְכָל צַבִּיָּה. הַמַּצִּיבִים עָלֶיהָ מִצֵּב וּמִשְׁחִית, שְׁקוֹרִין צַנְבִּי"ל בַּלַּע"ז, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּשִׂיבֹל
:(שְׂמוּאֵל א יד:טו): "הַמִּצֵּב וְהַמִּשְׁחִית תִּרְדּוּ"

Verse 8

שׁוֹקֵקָה. תֹּאבָה, וְכֹן "אֶל אִישׁ תִּשְׁוֹקֶתָ" (בְּרֵאשִׁית ג:טז)
:כֹּן יְהִיָּה וְגו'. לֹא יִשְׁיגּוּ תֵּאֲזֹנֶם אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת

Verse 9

הַתְּמַהֲמָהּ. הֵיוּ מִתּוֹנִים לְהַתְּבַוֵּן לְחֻשׁוֹב עַל מַעֲלָלֵיכֶם
:וּתְמָהּ. וְתִהְיוּ תַמְהִים עַל קַלְקוּלְכֶם
:הַשְׁתַּעֲשֻׁעוּ. לְשׁוֹן "עֵינָיו הִשָּׁע" (יִשְׁעִיהוּ ו:י), הֵיוּ עוֹרִים מֵרְאוֹת
?שִׁכְרוּ. עֲצֻמְכֶם וְלֹא מַלְלוּ, לָמָּה

Verse 10

כִּי נִסָּד עֲלֵיכֶם ה' וְגו' – לְשׁוֹן "מִזְג", כְּמוֹ "מִסְכָּה יִינָה" (מִשְׁלֵי ט:ב), אוֹ לְשׁוֹן
'נִסִּיכוֹת': הַשְּׁלִיט בָּכֶם רוּחַ תִּרְדֵּמָה. עַל פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה נִבָּא, שֶׁהֵיוּ חוֹזִים
בְּכּוֹכְבִּים:

Verse 11

חֲזוֹת הַכֹּל. כָּל מֶה שֶׁהֵייתֶם חוֹזִים בְּמַזְלוֹת, יְהִיָּה מְכַסֶּה מִכֶּם כִּדְבָרֵי אַגְרֵת הַחֲתוּמָה
בְּשַׁעֲוָה, אֲשֶׁר יִתְּנֶה לְקִרְוָתָהּ לִיּוֹדֵעַ לְקִרְוֹת אַגְרֵת, וְאָמַר: "לֹא אוֹכֵל", שֶׁהָרִי אֵין אָנִי
:רֹאָה בְּתוֹכָהּ לִפְנֵי שֶׁהִיא חֲתוּמָה

Verse 12

וְנָתַן הַסֵּפֶר עַל אֲשֶׁר לֹא יָדַע סֵפֶר. וְכִשְׁנוֹטְטִילִין מִמֶּנּוּ וּפּוֹתְחִין חֲתוּמָה וְנוֹתְנִין אוֹתָהּ
לְמִי שֶׁאֵינוֹ מְכִיר לְשׁוֹן אַגְרֵת, וְאוֹמְרִין לוֹ "קָרָא נָא זֶה", וְאָמַר "לֹא יָדַעְתִּי סֵפֶר". כִּי
כִשְׁתַּשְׁבִּיעַ שֶׁר הָאֵשׁ יֹאמַר "לֹא אוֹכֵל כִּי חֲתוּם הַדְּבָר מִמֶּנִּי", וְכִשְׁתַּשְׁבִּיעַ אֶת הַבִּירֹא יֹאמַר
"אֵינִי מְכִיר אֶת הַשֵּׁם הַזֶּה שֶׁאֵתָּה מְשַׁבִּיעַנִי בּוֹ, שֶׁאֵין זֶה שְׁמִי". וְזֶהוּ שֶׁאָמַר יְרֵמְיָה
"הַנְּנִי מִסֵּב אֶת כָּלִי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בְּיָדְכֶם" (יִרְמִיָּהוּ כא:ד), זֶה הַשֵּׁם הַמְּפֹרָשׁ. בְּמַדְרָשׁ
:תְּהִלִּים (מִדְרַשׁ תְּהִלִּים לו ה)

Verse 13

יַעַן כִּי נִגְשׁ הָעַם הַזֶּה. יוֹנָתָן תִּרְגָּם: "וְיָלַף דָּאֲתַרְבָּרַב עִמָּא הַדִּין", כְּלוּמַר: נִגְשׁוּ
לְהַגְבִּיָּה עֲצֻמָּן עַד לְשָׁמַיִם, הֵם מֵרְאוֹל עֲצֻמָּן כְּמַכְבְּדִין אוֹתִי בְּפֶה וּשְׂפָה, וְאֵת לִבָּם הִרְחִיקוּ
:מִמֶּנִּי
וְתִהְיֶה יִרְאָתָם אֵתִי. לֹא בָּלַב שָׁלֵם, כִּי אִם בְּמַצּוֹת הַאֲנָשִׁים הַמִּלְחָמִים אוֹתָם. הַתִּרְאוּ
:כִּנְכֻנָּעִים מִלִּפְנֵי כָּדִי לְפַתּוֹתוֹ בְּפִיכֶם

Verse 14

לָכֵן הַנְּנִי. הוּא אֲשֶׁר יוֹסִיף לְהַפְלִיא פֶּלֶא נּוֹסֵף עַל פֶּלֶא, כְּסוּי עַל כְּסוּי, אֲטָם עַל אֲטָם.
וּמֵהוּ הַפֶּלֶא וְפֶלֶא? וְאֵבְדָה חֻכְמַת חֻכְמָיו – קִשְׁיָה סְלוּקָם שֶׁל חֻכְמֵי יִשְׂרָאֵל כְּפִלִּים כְּחֻרְבָן
בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְכָל קַלְלוֹת שֶׁבִּמְשָׁנָה תוֹרָה, שֶׁכָּלֵן אֵינֶן אֶלֶּא הַפֶּלֶאָה אַחַת, "וְהַפֶּלֶא ה' אֶת
:מַכּוֹתָּ" (דְּבָרִים כח:נט), וְכָאֵן שֶׁתִּי הַפֶּלֶאָתוֹ (אִיכָה רְבֵה א לז)

Verse 15

:לִסְתֵר עֲצָה. כְּמוֹ 'לְהַסְתִּיר עֲצָה'

Verse 16

הפּפּכּם אַם כּחמּר היצּר יחשּב. תּהפּוכּוּת שְׁלָכּם, הַזֹּאת אַתֶּם יוֹדְעִים שֶׁהוא כּחמּר היצּר?
שְׁאִיל הַחמּר יְכוּל לומר לַעֲשֹׂהוּ לֹא עֲשִׂנִי, כִּי אֵינְכֶם יְכוּלִין לומר שְׁאִינִי מְבִין
מַעֲשֵׂיכֶם:
כּחמּר וגו'. לְשׁוֹן תּמִיהָה הוא, וַיֵּשׂ תּמִיהוֹת הַמַּתְקִימוֹת
לַעֲשֹׂהוּ. כִּמוֹ 'עַל עוֹשֵׂהוּ', וְדִגְמָתוֹ: "וְאָמַר פֶּרְעֹה לְבִנָּי 'שְׂרָאֵל' (שְׁמוֹת יד:ג), "פֹּל
:יֵאמְרוּ לִי אֲשֶׁה הִרְגָתְהוּ" (שׁוֹפְטִים ט:נד)
וַיֵּצֵר אָמַר לִיּוֹצְרוֹ לֹא הִבִּין. אָמַר עַל יוֹצְרוֹ "לֹא הִבִּין מֶה בִּיּוֹצְרוֹ"? וְהֲלֹא הוּא בִּנְה אֶת
!הַמַּטְמוֹנוּיּוֹת וְהַחֲדָרִים וְהַמַּחֲשָׁבוֹת

Verse 17

:הֲלוֹא עוֹד מַעֲט בְּיָמִים מוֹעֲטִין נִקְל בְּעֵינֵי אִם תִּשׁוּבוּ אֵלַי
:וְשָׁב לְבָנוֹן. שֶׁהוּא יַעַר עֲצִים, לְהִיּוֹת כֶּרֶמֶל, וַיִּשׁוּב שָׂדוֹת וּכְרָמִים
וְהַכְרַמֶּל לַיַּעַר יחשּב. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "קִירוֹיוֹ סָגִיאוֹ יִיתִיב". וְאַגְדָּה בְּבִרְאשִׁית רַבָּה
(בִּרְאשִׁית רַבָּה כד א): חוֹרְשִׁין דְּבַר אֵינְשׁ, וַיִּשׁוּב עָרִים וּבְנֵי אָדָם רָצוּף וּמָלֵא כִּיַּעַר
:הַזֶּה, שֶׁהוּא מָלֵא עֲצִים

Verse 18

וְשָׁמְעוּ בַּיּוֹם הַהוּא וגו'. וְתִבְטַל הַקִּלְלָה הָאֲמוּרָה לַמַּעֲלָה, "כִּי נִסָּד ה' עֲלֵיכֶם וגו'
:וְתִהְיֶי לָכֶם חֲזוֹת הַכֹּל וגו' וְאַבְדָּה חֲקֻמַּת חֲקֻמִּיו" (יִשְׁעִיהוּ כט:י)

Verse 19

:עַנּוּיִם. סְבָלָנִים, שֶׁסְבָּלוּ עָלָיו שֶׁל הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא וְגִירוֹתָיו

Verse 20

:כָּל שִׁקְדֵי אֶלֶן. הַשּׁוֹקֵדִים וּמַתְבּוֹנְנִים הֵימָּה יִפְעִלּוּ אֶלֶן

Verse 21

מַחֲטִיאֵי אָדָם בְּדַבָּר. הֵם נְבִיאֵי הַשִּׁקָּר
וְלִמּוֹכִיחַ בִּשְׁעַר יִקְשׁוּן. "וְלִדְמוּכַח לְהוֹן בָּעַן לִיָּה תִקְלָא" (תִּרְגוּם יוֹנָתָן). לְשׁוֹן
:מִחֲקֵשׁ
:וַיִּטּוּ בַתְּהוֹ צִדִּיק. "וְאַסְטִיאוּ בְּשִׁקָּר דִּיל וְכֹאִיל" (תִּרְגוּם יוֹנָתָן)

Verse 22

:אַשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם. מאֹר כְּשָׂדִים
:לֹא עָתָה יָבוֹשׁ יַעֲקֹב מֵאֲבִיו
:וְלֹא עָתָה פָּנָיו יִתְּרוֹ. מֵאֲבִי אֲבִיו, שְׁאִיל נִמְצָא פֶסוּל בְּמַטְתּוֹ, וּמַטְתּוֹ שְׁלֵמָה

Verse 23

כִּי בִרְאִיתוֹ יִלְדָיו. אֲשֶׁר יִהְיוּ מַעֲשֵׂי יוֹדֵי, כְּלוּמַר: צִדִּיקִים בְּקִרְבּוֹ, כִּי בִרְאִיתוֹ בְּקִרְבּוֹ
אֲשֶׁר יִלְדָיו מַעֲשֵׂה יוֹדֵי יִקְדִּישׁוּ שְׁמִי, כְּגוֹן חֲנֻנְיָה מִישָׁאֵל וְעִזְרִיָּה (דְּנִיאל ג), לְכֹךְ לֹא
: יִתְּרוֹ פָּנָיו

Verse 24

וְרוֹגְנִים יִלְמְדוּ לָקַח. לְשׁוֹן "וְתִרְגְּנוּ בְּאַהֲלֵיכֶם" (דְּבָרִים א:כז), אוֹתָם שֶׁהֵיוּ מַתְלֻזְנִים
:וְנִרְגְּנִים עַל דְּבָרֵי הַנְּבִיאִים יִלְמְדוּ לָקַח

Chapter 30

Verse 1

סוֹרִים. סִרְיָם מִן הַדָּרָה:

לְנִסְתָּ מִסִּכָּה. לְהַמְשִׁיל עַל־יָהֶם מוֹשֵׁל, וְלֹא רוּחִי וְדַעְתִּי בְדָבָר; וּמַהוּ הַנְּסוּתָה? הוּא פְרָעָה

Verse 2

הַהֲלָכִים לְרֹדֶת מִצְרַיִם. עַל הוֹשַׁע בֶּן אֱלֹהִי, "אֲשֶׁר שָׁלַח מַלְאָכִים אֶל סוּא מֶלֶךְ מִצְרַיִם"
(מַלְכִּים ב' י"ז):

לְרֹדֶת מִצְרַיִם. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל גְּבוּלָהּ מְכֹל הָאֲרָצוֹת (קִידוּשִׁין ס"ט א). דָּבָר אַחֵר: יְרִידָה הִיא
לָהֶם:

וְלִנְחָסוֹת. לְהַתְּכָסוֹת, אַבְרִיאִי"ר בַּלַּע"ז

Verse 3

Verse 4

כִּי הָיוּ בָּעֵלְוִי שְׂרִיו. שֶׁל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בְּשָׁלִיחוֹת לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם:
חָנָס. הִיא תַחֲפֻנְחָס:

Verse 5

כָּל הוֹבְאֵי־שֵׁם. כָּל־שֵׁם בִּישׁוֹ אֶת עֲצָמוֹ לְקִנּוּת לָהֶם אֲדוֹנִים חָנָס, וְעַם הָאֶרֶץ לֹא יוֹעִילוֹ לְמוֹ
:

עַל עַם. בְּשָׁבִיל עַם לֹא יוֹעִילוֹ לְמוֹ

לְחֻרְפָּה. גְּדוּף, דִּישְׁטֶרְב"ר בַּלַּע"ז

Verse 6

מִשָּׂא בְהִמּוֹת נֶגֶב. "מִטְלִין עַל בְּעִירְהוֹן בְּאוֹרֶחַ דְּרוֹמָא" (תַּרְגוּם יוֹנָתָן), לְפִי שְׂאֲרָן
מִצְרַיִם בְּדְרוֹמָה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְזֶהוּ הַגְּדוּף וְהַחֲרֻפָּה שֶׁמְחַרְפִּין אוֹתוֹ: רָאוּ אֶת אֱלֹהֵי
שְׁטוּעֲנִין מִשָּׂאוֹת מְמוֹנָם עַל בְּהִמָּתָם לְהוֹלִיךְ שָׂחָד לְמִצְרַיִם חָנָס, וּמִסְכָּנִיו עֲצָמוֹ בְּמַדְבָּרוֹת
:

אֶפְרָה. מִן נֶחֱשׁ רַע הוּא, וְאֵין בְּעוֹלָם כִּי אִם שְׁנַיִם זָכָר וְנִקְבָּה, וְהֵם יוֹלְדִים לְשָׂבָעִים
שָׁנָה (בְּכוֹרוֹת ח' א), וְאֵף שָׂרָף מְעוֹפָף מִן נֶחֱשׁ הוּא, וְלֹא שִׁיָּהוּ לוֹ כְּנָפַיִם לְעוֹף, אֲלֹא
:

קוֹפֵץ וּמִדְּלָג רַחוּק מְאֹד וְזוֹרֵק לְהַב מִפִּיו

חֲיִלֵּיהֶם. מְמוֹנָם
דְּבִשָּׁת. חֲטוּטָרָא, חֲלָדְרוֹב"א בַּלַּע"ז, יֵשׁ לוֹ לְגַמֵּל בְּמַקּוֹם טְעִינַת הַמִּשָּׂא, וְעַל שֵׁם שֶׁמְתַרְקָבֶת
תְּמִיד וְסָכִין שֵׁם דְּבִשׁ לְרַפּוּאָה קְרוּיָה דְּבִשָּׁת, כְּדָאמְרִין בְּבִבְא מְצִיעָא (בְּבִא מְצִיעָא לַח
ב): דְּבִשׁ וְהַדְּבִישׁ חֲזִי לְקִתְיָשָׁא דְּגַמְלִי

Verse 7

לְזֹאֶת. לְמִצְרַיִם:

רַחֲבָהּ הִם. גְּסִי הָרוּחַ

שָׁבֶת. עַם בָּטָל וּמִתְגָּאִים חָנָס. דָּבָר אַחֵר: שָׁבֶת – רַחֲבָהּ וְגִסוּתָם שֶׁלָּהֶם רָאוּ הוּא לְשָׁבֹת

Verse 8

חֲקָה. חֲקִיקָא אוֹתָהּ, הַנְּבִיאָה הַזֹּאת

Verse 9

עַם מְרִי הוּא. יִשְׂרָאֵל

Verse 10

חֲלָקוֹת. חֲנֻפִּיּוֹת

חֲזָו. הַנְּבִיאָה

Verse 11

הטו. אִוְתָנוּ:
:מִנִּי אֶרֶח. תַּפְצִים אָנוּ בְּנִבּוֹאֶת שֶׁקֶר

Verse 12

:בִּדְבַר הַזֶּה. בְּנִבּוֹאֶת אֶמֶת
:וְנָלוֹז. מִגָּנָה וְלִיצוֹן

Verse 13

:כַּפָּרָץ. שֶׁל חִוְמָה שְׁנַפֵּל
נִבְעָה בְּחִוְמָה נִשְׁגָּבָה. מְגוּלָה לַכֶּנֶס בָּהּ, בְּחִוּמוֹת מִשְׁגָּבָכֶם. נִבְעָה לְשׁוֹן 'גְּלוּי', כְּמוֹ
בְּעוֹבְדֵיָהּ (עוֹבְדֵיהָ א:ו): "נִבְעוּ מִצְּפוֹנֵינוּ" – "אֲתַגְלִיִּן מִטְּמֻרוֹהִי". וְדוֹנֵשׁ פֶּתֶר נִבְעָה
'בְּלִיטָה', שֶׁהַחִוְמָה נַעֲשִׂית כְּמִין אֲבַעְבוּעוֹת מִפְּנֵי הַגְּשָׁמִים וְקָלְקוֹל טִיט רְעוּעַ

Verse 14

:נִכָּל יוֹצְרִים. נוֹד שֶׁל חֶרֶס
וְלֹא יִמָּצָא. בְּמַכְתַּת שִׁבְרֵיו חֶרֶס גָּדוֹל שֶׁיְהֵא רֵאוּי לַחֲתוֹת בּוֹ אֵשׁ מִיָּקוֹד וְלִשְׂאִיב בּוֹ אֵשׁ
:מִן הַהֶסֶק, כָּל שְׂאִיבֵת אֵשׁ נוֹפֵל בָּהּ לְשׁוֹן 'חֲתִיָּה'
וְלִחְשֹׁף מִים. לְדָלוֹת, וְכֵן (חגי ב:טז) "לִחְשֹׁף חֲמִשִּׁים פּוּרָה", וְכֵן "חֲשָׁפִי שׁוֹבֵל"
:(יִשְׁעִיהוּ מ:זב) דְּלִי מִים מִן שְׁבִילָה, אֲשֶׁפּוּיִישׁ נִט בִּלְע"ז
:מִגָּבָא. גוֹב מִלֹּא מִים

Verse 15

כִּי כֹה אָמַר. הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לָכֶם זֶה יָמִים: אֵין אַתֶּם צְרִיכִים לְבַקֵּשׁ לָכֶם מַעוֹז מִצָּרִים
:וּלְאַבֵּד מִמּוֹנֵכֶם, כִּי בְּשׁוֹבָה וְנִחַת תִּהְיֶה לָכֶם תְּשׁוּעָה בְּלֹא שׁוּם טְרַח, אִם תִּשְׁמָעוּ לִי
:בְּשׁוֹבָה. לְשׁוֹן יָשׁוּב וּמִרְגּוּעַ, וְכֵן "שׁוֹבָה ה' רַבּוֹת אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר י:לו)
: בְּהִשָּׁקֵט הִבָּא לָכֶם מֵאֲתִי, וּבִבְטָחָה תִּהְיֶה גְבוּרַתְכֶם

Verse 16

:עַל סוּס נָנוּס. נִתְקַשֵּׁר בְּמַלְכֵי מִצְרַיִם, וְנִבְיֵא מִשָּׁם סוּסִים קָלִים לָנוּס

Verse 17

.אֶלְף אֶחָד מִכֶּם מִפְּנֵי גַעַרֶת אֶחָד מִן הָאוֹיְבִים, אוֹ כָּלְכֶם מִפְּנֵי גַעַרֶת חֲמִשָּׁה תַנּוּסִים
:אִם נִוְתַרְתֶּם. כְּמוֹ 'אֲשֶׁר נִוְתַרְתֶּם'
:כַּתְרוֹ. עַץ גְּבוֹה תָקוּעַ בְּאֶרֶץ, כְּמִין תָּרֵן הַסְּפִינָה שֶׁקּוֹרִין מִשׁ"ט בִּלְע"ז
וְכַתְרוֹ אֶף הוּא קָלוֹנֶס גְבוֹה שֶׁנִּוְתַּנּוּסִים בְּרֹאשׁ הַגָּבְעָה, וְכִשְׁרוֹאָה הַצּוּפָה גִּיסוֹת בְּאֵין,
:נוֹתֵן עָלָיו סוּדָר, וְהַרְוֵחַ מוֹלִיכּוֹ, וְהוּא סִימָן שֶׁיִּנּוּסוּ אוֹ יִתְקַבְּצוּ

Verse 18

:וְלָכֵן. עַל שֶׁ לֹא אָבִיתֶם לְשִׁמּוּעַ
יְחִפָּה ה' לְחַנּוּכֶם אֵינוֹ מְדַלֵּג לָכֶם עַל הַגִּזְרָה הָרָעָה שֶׁנִּגְזְרָה עֲלֵיכֶם, כְּדִי לְמַהֵר וּלְהַבִּיא
:הַטּוֹבָה, אֶלְאִי יְחִפָּה וַיִּמְתֵּין עַד בֹּא קֶצֶה
:וְלָכֵן יָרוּם לְרוֹחַמְכֶם. יִתְרוֹחֵק לְרוֹחַמְכֶם
:כִּי אֶלֶהִי מִשְׁפָּט ה'. וַיִּפְרַע תִּחְלָה מִן הַמּוֹרְדִים בּוֹ
:אֲשֶׁרִי כָל חִוְכֵי לוֹ. לְנַחֲמוֹת אֲשֶׁר הִבְטִיחַ, כִּי לֹא יִפּוֹל דְּבַר

Verse 19

:כִּי. עוֹד יָמִים בָּאִים אֲשֶׁר יִשְׁאָר לַהֲיוֹת יוֹשֵׁב בְּצִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם, צְדִיק יִהְיֶה
בָּכוֹ לֹא תִבָּכֶה. לֹא תִצְטַרֵּף לְבַקֵּשׁ בְּקִשָּׁה מֵאֵת הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּבִכִּי, כִּי לְקוֹל יַעֲקֹב עֲנָה
:

Verse 20

לָחֶם צָר וּמִים לָחָץ. לֹא תִהְיוּ כְרוּכִים אַחֲרֵי תַעֲנוּגִים כְּאַשֶּׁר אַתֶּם עֹתָהּ, כִּמְהָ שֶׁנֶּאֱמַר
:”הַשּׁוֹתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן” (עמוס ו:ו), ”הִנֵּה שָׁשׂוֹן וְשִׂמְחָה” (ישעיהו כב:יג)
:וְלֹא יִכְנָף. לֹא יִתְפַּסֶּה מִמֶּדּוּ בְּכַנָּף בְּגָדָיו, כְּלוֹמֵר, לֹא יִסְתִּיר מִמֶּדּוּ פָנָיו
:מִזְרִיף. הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הַמְלַמֵּד לְהוֹעִיל

Verse 21

וְאַזְנֵיךָ תִשְׁמַעְנָה וְגו'. לֹא כִּמוֹ שֶׁאַתָּם עוֹשִׂים עֹתָהּ, שֶׁאַתֶּם מוֹאֲסִים בַּדְּבָרִי וְאוֹמְרִים ”לֹא
תִּחְזֹו לָנוּ נִכּוּחִית” (ישעיהו ל:י), כִּי אִם אֲזַנֵּיךָ יִהְיוּ נְטוּיֹת אַף אַחֲרֶיךָ לְשִׁמּוֹעַ דְּבָרִי
:מֵאֵתִי, אוֹלֵי יָבֹא נִבְיָא וְיִוְרָד דְּרָד לְלַכֵּת בֵּין יָמִין וּבֵין שְׂמָאל

Verse 22

:אֶפְדֶּת. נוֹי
:כִּמוֹ דָּוָה. יִהְיוּ מְאוֹסִים בְּעֵינֶיךָ כְּנִדָּה (שבת פב א)

Verse 23

: וְנָתַן. הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת מִטְרֵי יָרֵדָה
:וְשִׁמּוֹ. לְשׁוֹן דְּבַר שְׁמוֹ, וְאֵינִי לְשׁוֹן שְׁמוֹ, לְפִיכָּד טַעֲמוֹ לְמַטָּה, וְנִקְיֹד קָמָץ
:כִּרְנָח. עַד שֶׁיִּהְיוּ הַכָּרִים שְׂמִנִּים וְרִחָבִים
כִּרְ. כָּבֵשׁ. לְשׁוֹן אַחֲרֵי: מִשּׁוֹר נִרְחַב, כִּמוֹ (בראשית יב:י) ”כִּכְרֵי הַיַּרְדֵּן”, וְכִמוֹ (ויקרא
:כג:יד) ”כִּכְרֵי” – כִּרְ שֶׁהוּא מֵלֵא תְבוּאָה

Verse 24

: וְהֶאֱלָפִים. שְׁוֹרִים
כְּלִיל חֲמִיץ. כִּמוֹ ”עַל בְּלִילֹ” (איוב ו:ה), קָשִׁין וְתָבֹן מִחֲמָצִין וּמִחֲזָקִין בְּתְבוּאָה
: שֶׁתּוֹכֶם יֵאָכְלוּ
אַשֶּׁר זָרָה הִתְבוּאָה פְּעֻמִּים: אֶת בְּרִחַת וְאֶת בְּמִזְרָה, כְּדֵי לְנַקּוֹת הִתְבוּאָה. לְפִיכָּד יִהְיֶה
:הַתָּבֹן בְּלוּל בְּתְבוּאָה שֶׁזָּרָה בְּמִזְרָה אֲצֵל הַקָּשִׁין
:רִחַת. פִּיל”א בלע”ז
מִזְרָה. וו”ן בלע”ז, וּמִדְרָשׁ אֲגָדָה (תנחומא משפטים יז): בְּלִיל – לְשׁוֹן ’בְּלוּל’, שֶׁיִּהְיֶה
:הָאֵכָל בְּלוּל בְּתָבֹן

Verse 25

: יִבְלֵי מִים. נִהְרֵי מִים, כִּמוֹ (ירמיהו יז:ח) ”וְעַל יוֹבֵל יִשְׁלַח שְׁרָשָׁיו”
בְּיוֹם הָרֶג רֶב. שֶׁיִּהְיֶה טֶבַח גָּדוֹל (בְּאַרְצָא אֲשׁוּר), וְיִוָּנֶתֶן תְּרֻמָּה: ”בְּיוֹם קָטוֹל רֶב בְּמִיפֹל
:רִבְרָבִין”

Verse 26

שְׂבָעִתִּים כְּאִזֵּר שְׂבָעֵת הַיָּמִים. שְׂבָעִתִּים – שְׂבָע שְׂבָעִיּוֹת כְּאִזֵּר שֶׁל שְׂבָעֵת הַיָּמִים, הָרִי
:אֲרָבָעִים וְתִשְׁעֵי שְׂבָעִיּוֹת, הַעוֹלָם לְשִׁלֵּשׁ מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וְשִׁלְשָׁה (רש”י פסחים סח א)

Verse 27

: שֶׁמֶה גְבוּרָתוֹ, שֶׁתִּהְיֶה לוֹ לְשֵׁם, מֵהַ שִׁיעֶשָׁה סְנַחְרִיב
:בֵּא מִמְּרֻקָּה. לְהַאֲמִין מֵהַ שֶׁהִבְטִיחַ זֶה יָמִים רַבִּים
:מִשָּׁאָה. הִיא יִתִּירָה, וְאֵינִי אֶלָּא כִּמוֹ מִשָּׂא, לְפִיכָּד נִקְוָה רָפִי

Verse 28

כְּנִסָּל שׁוֹטֵף. אַשֶּׁר הָעוֹבֵר בּוֹ יִחַצֶּה בּוֹ עַד צִוְּאָרוֹ, שֶׁאֵין בּוֹ שׁוֹם כִּחַ לַעֲמֹד בְּפָנָי שִׁטָּף
:הַמִּים
:לְהִנָּפֵחַ. לְהִנָּיִף, אוֹוִנִי”ר בלע”ז
:בְּנִפְתָּ שָׁא. לֹא לְהוֹעִיל לָהֶם, וְהֵם סְבוּרִים לְהוֹעִיל

רָסָן. פֿרומבֿי"א פֿרינ"ק בלע"ז

Verse 29

הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם. בְּלֵיל הַפֶּסַח תִּבָּא לָכֶם שְׁמִיחָה זֹאת
כְּלֵיל הַתְּקַדֵּשׁ הַזֶּה. כְּמוֹ שְׂאֲמַרְתֶּם שִׁיר שֶׁל הַפֶּסַח בְּמִצְרַיִם. וְנִרְאָה מִקְרָא זֶה כְּאִלוּ בָּא
לְלַמֵּד עַל סִנְחָרִיב וְלַמֵּד עַל פֶּרַע, שְׂאֲמָרוּ הֵלֵל בְּלֵיל אֲכִילַת פֶּסַח (מִדְרַשׁ תַּהֲלִים א כ)
כְּהוֹלֵךְ בְּחֵלִיל. וְתִשְׁמְחוּ בְּמַפְלֵת סִנְחָרִיב כְּשִׁמְחַת מִבְּיֵאֵי בְּכוֹרִים, שֶׁהָיָה הַחֵלִיל מִכָּה
לְפָנֵיהֶם לְבֹא בְּהַר ה', כְּמוֹ שֶׁשְׁנִינוּ בְּמִסְכַּת בְּכוֹרִים (בְּכוֹרִים ג ד)

Verse 30

וְנִחַת זְרוּעוֹ. אֵין זֶה לְשׁוֹן 'נוֹחַ', אֲלָא לְשׁוֹן 'נוֹחַת', פּוֹשְׁלֵמֵנוּט בלע"ז, כְּמוֹ:
"וַיָּנַח בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם" (שְׁמוֹת י:ד). הַנִּחַת גְּבוּרָתוֹ יִרְאָה בְּלֵב אִשׁ, שֶׁשְׁפָּרוּ
אֲכֻלוֹסֵי סִנְחָרִיב:
נִפְץ. לְשׁוֹן שְׁבוּר יוֹתֵר:
וְנָזַרְם. קְלוּחַ מִטֵּר סוּחָף

Verse 31

מִקּוֹל ה' יָחַת אֲשׁוּר. אֲזַנַּיִם פָּתַח לָהֶם, וְשָׁמְעוּ שִׁירָה מִפִּי חַיִּיִּת וּמִתּוֹ (סִנְהֶדְרִין צה ב)
בְּשִׁבְטֵי יִכָּה. אֲשׁוּר אֲשֶׁר הָיָה רָגִיל לְהַכּוֹתָהּ בְּשִׁבְטוֹ

Verse 32

וְהָיָה כָּל מַעֲבֵר מִטָּה מוֹסְדָה. כָּל מַעֲבָרוֹת תִּקָּף יְסוּדוֹת אֲכֻלוֹסֵיוֹ, כָּל הַמְקוֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְרוּ
שָׁם וְהִשְׁחִיתוּם; וּבְיָוִם מַפְלָתָם יִנִּיחַ ה' עֲלֵיהֶם עַל שְׁמוּעַת מַפְלָתָם וְהֵם יִהְיוּ בְּתַפִּים
וּבְכַנּוּרוֹת, וְכֹה פִתְרוּן הַמִּקְרָא בְּסֵרוּס: וְהָיָה בְּתַפִּים וּבְכַנּוּרוֹת כָּל מַעֲבֵר מִטָּה מוֹסְדָה אֲשֶׁר
יִנִּיחַם ה' עֲלֵיו וּבְמַלְחָמוֹת תְּנוּפֹת שְׁוֹא מַעֲלָה וּמוֹרִיד נִלְחָם בָּם הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.
וּמִדְרַשׁ אֲגָדָה (פְּסִיקְתָא דְרַב כְּהֵנָא ח:): תְּנוּפֹת קִצִּיר הָעוֹמֵר עִמְדָה לְיִשְׂרָאֵל בְּאֻמָּה
מַלְחָמָה, כִּי לֵיל שְׁשָׁה עָשָׂר בְּנִיסָן הָיָה

Verse 33

כִּי עָרוּךְ מֵאֲתָמוּל. יוֹם שְׁנֵי לְבְרִיאַת עוֹלָם, יוֹם שֶׁיֵּשׁ לוֹ תְמוֹל וְאֵין לוֹ שְׁלֹשִׁים
תְּפִלָּה. גִּיּוֹהֶנֶם (בְּרֵאשִׁית רַבָּה ד ו), שֶׁכָּל הַמַּתְפַּלֵּה בִּיצְרוֹ נוֹפֵל שָׁם (עִירוּבִין יט א)
לְמַלְאָךְ הַיּוֹכֵן. לְצוּרָה סִנְחָרִיב וְחֵילוֹ:
מִדְרָגָה. לְשׁוֹן אִשׁ נִסְקָת, מַעֲרַכַת עֲצִים עַל הָאֵשׁ קְרוּיָה מִדְרָגָה
נִשְׁמַת ה'. נְפִישַׁת רוּחַ:
בִּעֲרָה. בּוֹעֵרֶת

Chapter 31

Verse 1

הוֹי. עַל הַשֹּׁעַ וְעַשְׂרֵת הַשְּׁבָטִים הַיּוֹרְדִים מִצְרַיִמָה לְעֵזְרָה, אֲשֶׁר שָׁלְחוּ "מַלְאָכִים אֶל סוּא
מִלְאָךְ מִצְרַיִם" (מַלְכִים ב י:ד)
וְעַל סוֹסִים. הַבָּאִים מִשָּׁם, שֶׁהֵם קָלִים לְרוּץ:
יִשְׁעֵנוּ. (כְּמוֹ "וְלֹא שָׁעוּ אֶל קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל"), כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה חִזְקִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (מַלְכִים ב
יח:ה-ז): "בֵּה' אֲלֵהִי יִשְׂרָאֵל בְּטַח... וַיִּמָּרֵד בְּמִלְאָךְ אֲשׁוּר"

Verse 2

וְאֵת דִּבְרֵיו לֹא הִסִּיר. אֲשֶׁר אָמַר "וְהִשְׁיבָה ה' מִצְרַיִם בְּאַנְיָוֹת" (דְּבָרִים כח:סח), מִדָּה
כְּנֻגַד מִדָּה, שְׂאֲמַרְתִּי לָךְ (שם) "לֹא תוֹסִיף עוֹד לְרֵאוּתָהּ", וְאֵתָה הִלְכָתָהּ מִדְּעֻתָהּ, סוּפָה
לֵילָךְ בְּגִלּוֹת עַל כְּרֻחָהּ:
וְקָם. עַל עַשְׂרֵת הַשְּׁבָטִים, שֶׁהֵם בֵּית מִרְעִים, וְעַל מִצְרַיִם, אֲשֶׁר הֵם לָהֶם לְעֵזְרָה

Verse 3

יִטָּה יָדוֹ. שֶׁהִקְדִּישׁ בְּרוּךְ הוּא סוּמָךְ הַכֹּל בְּיָדוֹ, וְכָשְׁיִטָּה אוֹתָהּ יִפְּלוּ, כְּזֶה שֶׁאִחַז דָּבָר
בְּכַפּוֹ, וְכָשֶׁהוּא מְרַכֵּין כְּפוֹ הוּא נוֹפֵל. כֹּךְ וּמִדְרָשׁ אֲגָדָה (מכילתא בא שירה ט), וַיּוֹנְתָן
תַּרְגָּם: "יָרִים יָד מִחַת גְּבוּרָתֶיהָ"

Verse 4

כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה. הַמִּית קוֹל, כְּמוֹ "וְכִי־וְנִים הִגָּה נִהְיָה" (ישעיהו נט:יא)
אֲשֶׁר יִקְרָא עָלָיו מְלֹא רָעִים. יֶאֱסְפוּ עָלָיו בְּקָרִיאת קוֹל הַמּוֹן
מְלֹא רוּעִים. אֲסִיפֹת רוּעִים, וְכֵן "קָרְאוּ אֲחֵרֶיךָ מְלֹא" (ירמיהו יב:ו), וְכֵן "יַחַד עָלִי
:יִתְמַלְאוּ" (איוב טז:י), כֹּלָם לְשׁוֹן 'קְבוּץ'
לֹא יַעֲנֶה. לֹא יִכְנַע, לֹא יַעֲשֶׂה עֲצֻמוֹ עָנִי, וְכֵן "לַעֲנֹת מִפְּנֵי" (שמות יג:ג), וְכֵן "וְעָנָה
:גָּאוֹן יִשְׂרָאֵל" (הושע ה:ה)
:כֵּן יֵרֵד. וְלֹא יִפְּסֹד מִהַמּוֹן הָאֲמוֹת

Verse 5

פִּסְתָּ. דְּלוּג, וְיֵשׁ עוֹד לְפָתְרוֹ לְשׁוֹן 'חִיס' (מכילתא בא פסחא יא)
:וְהַמְלִיט. יוֹצִיא אֶת יִשְׂרָאֵל מִן הַצָּרָה, לְשׁוֹן 'הַמְלִטָּה', אִישְׁקֻמוֹצִי"ר בלע"ז

Verse 6

:שׁוּבוּ. לְמִי שֶׁהֶעֱמַקְתָּם מִחֻשְׁבוֹת הַיָּאֵד לְסוּר מִמֶּנּוּ, וְסִרְתָּם מֵעָלָיו, עֲתָה שׁוּבוּ אֵלָיו

Verse 7

Verse 8

Verse 9

:וְסִלְעוּ מִמִּגּוֹר יַעֲבוּר. וְחִזְקוּ מְרֹב פֶּחַד יִחְלָשׁ
:וְחַתּוּ מִנֶּסֶס. מִפְּנֵי הַנִּסִּים, שֶׁיִּרְאוּ שֶׁהִקְדִּישׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה לְיִשְׂרָאֵל
:אֲשֶׁר אִיר לוֹ בְּצִיּוֹן. שֶׁם יִהְיֶה הָאֵשׁ מוֹכֵן לְשָׂרְפָם

Chapter 32

Verse 1

:הֵן לְצִדֵּק יִמְלֹךְ מְלֹךְ. הֵן אֵין מִשְׁפָּט מְלֹךְ לְמִלּוּךְ, כִּי אִם לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט צִדֵּק
וּלְשָׁרִים לְמִשְׁפָּט יִשְׂרָאֵל. וְעַל מִי יֵשׁ לוֹ לְמִלּוּךְ? עַל שָׁרִים אֲשֶׁר לְמִשְׁפָּט יִשְׂרָאֵל. וְאָמַר הַנְּבִיא
:זֹאת עַל אֲחִיז שֶׁהָיָה רָשָׁע, אֲבָל חִזְקִיָּהוּ בֶּנוֹ יִמְלֹךְ, וְכֹדַאי הוּא

Verse 2

:וְהָיָה אִישׁ. הַגְּבוּר בְּיָרֵאת הִקְדִּישׁ בְּרוּךְ הוּא, הוּא חִזְקִיָּהוּ, יִהְיֶה לְיִשְׂרָאֵל
כְּמִתְבָּא רוּחַ. כְּמִתְבָּא סִלְעַ, שֶׁנֶּחֱבָאִים בּוֹ מִפְּנֵי רוּחַ, וְנִסְתָּרִים שָׁם מִפְּנֵי חֶרֶב. כֵּן יִבְטְחוּ
:בּוֹ הַנוֹתָרִים מֵעֲשָׂרֵת הַשָּׂבָטִים
:בְּצִיּוֹן. לְשׁוֹן 'יִבְשׁ', צִיָּה
:כִּצְל סִלְעַ כִּבְד בְּאֶרֶץ עֵינָה. בְּמִקְוֵם שְׁמֵשׁ, שֶׁהָאֶרֶץ עֵינָה שָׁם וְחֶרֶבָה, וְתֹאבָה לְצֹל

Verse 3

וְלֹא תִשְׁעִינָה עֵינֵי רָאִים. לֹא כָמוֹת שָׁהִם עֲכָשְׁיוֹ "אֲזַנְיוֹ הִכְבֵּד וְעֵינָיו הִשְׁעוּ" (ישעיהו
ו:י), לָשׁוֹן 'טוֹחַ'

Verse 4

וְיִלְבַּב נִמְהָרִים יָבִין לְדַעַת. לֹא כָמוֹ שֶׁעֲכָשְׁיוֹ "הִשְׁמֹן לֵב הָעָם" (ישעיהו ו:י)
וְלָשׁוֹן עֲלָגִים וְגו'. וְלֹא כָמוֹ שֶׁעֲכָשְׁיוֹ, "כִּי בִלְעָגִי שָׁפָה" (ישעיהו כח:יא)
עֲלָגִים. כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִכְנוֹן דְּבוּרוֹ לְהִיּוֹת צַח, קָרוֹי 'עֲלָג' וְנִלְעָג'

Verse 5

וְלִכְיִלִי. רַמְאִי, נוֹכַל, חוֹרֵשׁ רָעִים
שׁוּעַ. לָשׁוֹן 'אָדוֹן', שֶׁהַכֹּל שׁוֹעִין וּפּוֹנִין אֵלָיו

Verse 6

נִבְלָה וְדָבַר. מְדַבֵּר, לָשׁוֹן הַזֶּה הוּא:
יַעֲשֶׂה אֵל. יִקְבֹּץ מִחֻשְׁבוֹת אֵל, כָּמוֹ (דְּבָרִים ח:יז) "עֲשֶׂה לִי הַחֵזֶק הַזֶּה"
לַעֲשׂוֹת חֲנָף. חוֹשֵׁב מִחֻשְׁבוֹת אֵיךְ יוּכַל לַעֲשׂוֹת חֲנוּפָה. 'חֲנָף' שֶׁם דָּבָר, לְכַד טַעֲמוֹ
לְמַעֲלָה, וְנִקְוֶה פֶתַח
וּמִשְׁקָה צֶמֶא וְחִסִּיר. לְפִי פְשׁוּטוֹ, שְׂגוֹזָלִין הָעַנְיִים. וְתַרְגוּמוֹ: "פֶתַח מִי אִירִיתָא
דְּאֵינוֹן כְּמִיָּא לְצַחֲיָא מְדַמֵּן לְבַטְלָא"

Verse 7

וּבְדָבַר אֲבִיוֹן מִשְׁפָּט. לְחַבֵּל אֲבִיוֹן בְּמִשְׁפָּטוֹ, מִשְׁפָּט זֶה לָשׁוֹן תְּחִלַּת דְּבָרִים בְּמִשְׁפָּט;
כְּשֶׁמְדַבֵּר הָאֲבִיוֹן טַעֲנוּתוֹ, זֶה יוֹעֵץ מְזֻמּוֹת לְהַכְשִׁילוֹ בְּנִכְלָיו. 'מִשְׁפָּט' מִשְׁמַשׁ שְׁלֹשָׁה
לְשׁוֹנוֹת: תְּחִלַּת טַעֲנוֹת דִּשְׁרִינְמנ"ט בַּלַּע"ז, וְגַמְר הִדִּין יוֹאֵימַנ"ט בַּלַּע"ז, וּמִשְׁטַר
שִׁשׁוּטְרִין אוֹתוֹ בִּישׁוּרִין יוֹשְׁטִיצ"א בַּלַּע"ז

Verse 8

עַל נְדִיבוֹת יָקוֹם. בְּשָׁבִיל נְדִיבוּתוֹ תְּהִיָּה לוֹ תְּקוּמָה

Verse 9

נְשִׁים שְׂאֲנָנוֹת. "מְדִינָן דִּיתְכֹן שְׁלִין" (תַּרְגוּם יוֹנָתָן)
בְּנוֹת בִּטְחוֹת. "כְּרָכִין דִּיתְבִּין לְרוּחָן" (תַּרְגוּם יוֹנָתָן)

Verse 10

יָמִים עַל שָׁנָה. כָּמוֹ "סָפוּ שָׁנָה עַל שָׁנָה" (ישעיהו כט:א), וְתַמִּיד עוֹנוֹתֵיכֶם מִתְגַּבְּרִין,
וְסוֹף תִּרְגָּזְנָה אֵלָיו שֶׁהֵן עֲכָשְׁיוֹ לְבִטָּח, כִּי יִכְלָה מֵהֶם בְּצִיר הָעַנְבִּים, וְ אֶסְף הַתְּבוּאָה לֹא
יָבוֹא אֶל הַבָּיִת:
אֶסְף. שֶׁם דָּבָר, לְכַד טַעֲמוֹ לְמַעֲלָה, וְנִקְוֶה פֶתַח

Verse 11

רַגְזָה. כָּמוֹ 'לְרָגֵז'
פָּשְׁטָה. כָּמוֹ 'לְפָשֵׁט'
וְעָרָה. כָּמוֹ 'לְעָרוֹת', לָשׁוֹן "עָרִיָּה" (מִיכָה א:יא)
וְחִגְרָה. כָּמוֹ 'לְחִגְרוֹ', לְכַד טַעֲמוֹ לְמַעֲלָה. וְכֵן תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "שְׁלַחוּ אֵיתְעָרְטִילוּ
וְאֶסְרוּ עַל חֲרָצִין", מִתִּיךְ שִׁיפּוֹשְׁטוּ וְיִתְעָרְמוּ מִבְּגְדֵיהֶם, לֹא יִחְגְּרוּ עַל בְּגְדֵיהֶם, כִּי עַל
מִתְנִיָּהם:

Verse 12

עַל שְׂדֵים סָפְדִים. יִטְפְּחוּ עַל לֶבָם
עַל שְׂדֵי חֶמֶד. עַל שְׂדוֹת חֶמְדָּתוֹ (מוֹעֵד קָטָן כז ב). וּמְדַרְשׁ אַגְדָּה (אִיכָה רַבָּה פְתִיחָתָא
כד): עַל חֶכְמִי סִנְהֶדְרָאוֹת, שֶׁהֵם כְּשִׂדִּים הַמִּינִיקִים יִסְפְּדוּ, וְעַל עִיר חֶמְדָּתוֹ שֶׁתִּחַרְשׁ

כְּשֶׁדָּה, וְ עַל גִּפּוֹן פְּרִיָּה הֵם יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ גִפּוֹן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "גִּפּוֹן מִמְצְרַיִם תִּסִּיעַ"
(תהלים פ:ט):

Verse 13

קוֹץ שְׁמִיר. "הוֹבֵאִי וּבוֹר", כִּי כָּל חֲרָבָן זֶה יִהְיֶה עַל כָּל בְּתֵי מְשׁוֹשׁ וְעַל קִרְיָה עַל־יָזָה,
יִרוּשָׁלַיִם שֶׁהִיא "מְשׁוֹשׁ לְכָל הָאָרֶץ" (איכה ב:טו):

Verse 14

: כִּי אֲרָמוֹן. הֵיכַל הַמֶּלֶךְ מֶלֶךְ יְהוּדָה נִשְׁטַשׁ
וְהָמוֹן עִיר גְּלָה:
עֹפֹל וּבָחוּן. בֵּית מִקְדָּשִׁי, שֶׁהָיָה לָהֶם לְמִבְצָר:
הָיָה בְּעַד מַעְרוֹת. יִהְיֶה בְּתוֹךְ חֲרָבוֹת. מַעְרוֹת לְשׁוֹן "עָרוֹ עָרוֹ" (תהילים קלז:ז), ו
בְּעַד כְּמוֹ "הַבְּעַד עֶרְפֶּל יִשְׁפּוֹט" (איוב כב:יג)
:עַד עוֹלָם. עַד עַתָּה קָץ. עֹפֹל וּבָחוּן – שְׁנֵיהֶם לְשׁוֹן 'מִבְצָר':
מְשׁוֹשׁ פְּרָאִים. לְתַאֲוֹת יִשְׁמַעֲאֵל וּלְמַרְעָה אָדוֹם וּלְחִילוֹתָיו

Verse 15

עַד יַעֲרָה עָלֵינוּ. יִשְׁפּוֹט עָלֵינוּ, כְּמוֹ "וַתַּעַר כְּדָה" (בראשית כד:כ). לְשׁוֹן 'שְׁפִיכָה'
נוֹפֵל עַל הָרוּחַ, כְּמוֹ "וַשְׁפֹּכְתִי עַל בֵּית דָּוִד רוּחַ חַן" (זכריה יב:י), וְכֵן "אֲשְׁפּוֹט
:רוּחִי עַל כָּל בָּשָׂר" (יואל ג:א)
:לִיַּעַר יִתְשֹׁב. "קִירְוִין סְגִיאוֹן", כִּיַּעַר הַזֶּה שֶׁהוּא מְלֵא עֲצִים

Verse 16

:וְשָׁכַן בַּמִּדְבָּר מְשֻׁפָּט. בִּירוּשָׁלַיִם, שֶׁהִיא כְּמִדְבָּר
וּצְדָקָה בְּכַרְמֶל. הִיא אֲרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁתִּהְיֶה בְּאוֹתָן הַיָּמִים בְּכַרְמֶל

Verse 17

Verse 18

Verse 19

וַיִּבְרַד בְּרִדָּת הַיַּעַר. עַל כְּרִיחַ אֵין 'בְּרִיד' זֶה שֵׁם דָּבָר, שֶׁהָיָה נִקְוֶה חֲצִיֹּן קָמָץ וְחֲצִיֹּן פֶּתַח
בְּלִשׁוֹן 'פָּעַל', וְכֵן פִּתְרוֹנוֹ לְשׁוֹן 'פָּעוּלָה', כְּמוֹ 'וַיִּשְׁבּוּ' וְ'עָמְדוּ', וַיִּבְרַד
וַיִּבְרִיד אֶת בְּרִידַת הַיַּעַר, וַיִּהְיֶה הַבִּי"ת שֶׁל 'בְּרִידָת' מִן יִסוּד כְּמוֹ 'עֲטָרָת' 'עֲקָרָת',
כְּלוּמָר: וַיִּמְטִיר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת מִטְר פְּחִי הַרְשָׁעִים שֶׁהֵם עֲכָשִׁיו בְּנוֹיִם וּמְלָאִים
:עָרִים כִּיַּעַר:
:וַיִּשְׁפֹּלָה. שֶׁנִּשְׁפָּלוּ יִשְׂרָאֵל עַד עַכְשָׁיו
תִּשְׁפֹּל הָעִיר. מְטִירוֹפּוֹלִין שֶׁל פָּרַס, וְדָגְמָא כֹּן תַּרְגָּם יוֹנָתָן: "וַיַּחֲזִית בְּרִידָא וַיִּקְטִיל
:מִשְׁרָיִית עֲמֻמָּיָא"

Verse 20

אֲשָׁרֵיכֶם יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֲצִלְיָה זְרִיעַת צְדָקָתְכֶם כְּזוֹרְעִים עַל מָיִם, מַעֲתָה תִקְצְרוּ וַתִּתְּסְפוּ
תְּבוּאֹת שְׂכָרְכֶם הַטּוֹב. תִּשְׁלַחוּ רֶגֶל הַשּׁוֹר לְדוֹשׁ הַתְּבוּאָה, וְהַחֲמוֹר לְהִבִּיא אֶל הַבַּיִת. כֹּף
:תַּרְגָּם יוֹנָתָן, כְּלוּמָר: תִּקְבְּלוּ שְׂכָר פְּעֻלַּתְכֶם הַטּוֹבָה

Chapter 33

Verse 1

הוֹי. הָאִיּוֹב, שְׁאַתָּה שׁוֹדֵד תְּמִיד וְאַתָּה לֹא שְׂדוּד, וּבֹגֵד אַתָּה תְּמִיד, וְאֵין אָדָם בּוֹגֵד
וּבֹוֹרֵר:
כִּהְתַּמָּה. לְהִיּוֹת שׁוֹדֵד, כְּכַלּוֹתָ שְׂדִידְתָּ בְּאִתָּם שְׁנַגְזָרָה גְזָרָה עָלֵיהֶם לְהִיּוֹת שְׂדוּדִים עַל
יָדְךָ, תוֹשֵׁד:
כְּנָלְתָּ לְבָגֶד. מִנָּחִים חָבֵר 'כְּנָלְתָּ' עִם "לֹא יִטָּה לְאַרְץ מִנָּלָם" (אִיּוֹב טו:כט) בְּחֻלְק אֶחָד,
וְ'מִנָּלָם' הֵמָּה הָרֹאשׁוֹנָה בּוֹ יָסוּד נֹפֵל, כִּמּוֹ מִ"ם שָׁל 'מֵאֲמָר' וְשָׁל 'מִדָּע'. וְיִתְכַן
לְהִיּוֹת לְשׁוֹן 'כְּלִיּוֹן' לְפִי הַעֲנִין:
כְּנָלְתָּ. לְשׁוֹן 'כְּכַלּוֹתָ', "וְלֹא יִטָּה לְאַרְץ מִנָּלָם" (שְׁמוּאֵל ב יד:יד) – כְּלִיּוֹן הַנִּגְזָר
עָלֵיהֶם לֹא יִטָּה לְאַרְץ לְהִיּוֹת בְּטֵל וְהוֹלָה, אֲלֹא הוֹלָה וְחֻזָּק:

Verse 2

הָיָה זָרַעַם. שֶׁל שְׂדוּדִים בְּיַד הַשׁוֹדֵד:
לְבָקָרִים. מִדֵּי יוֹם יוֹם, כְּשֶׁהוּא מַצֵּר לָהֶם, אֲף יִשְׁוּעַתָּנוּ תִּהְיֶה בָּעֵת צָרָה:

Verse 3

מִקּוֹל הַמּוֹל, הִבָּא מִלְּפָנֶיךָ, נָדָדוּ עַמִּים עַד הַנָּה, כְּשֶׁהִפְלֹאתָ לָנוּ נִסִּיךָ:

Verse 4

וְאַסַּף שְׁלֹלָכָם. זֶה מוֹסֵב עַל "כְּנָלְתָּ לְבָגֶד וּבָגַדוּ בָּךְ" (יִשְׁעִיהוּ לג:א). וְאַסַּף שְׁלֹלָכָם –
אִתָּם הַבּוֹגְדִים אֶת עַמִּי, בָּבֹא פְקָדֹתָם וּבָזוּ אֶתְכֶם שְׂאֲרֵית עַמִּי, וְיִאֲסְפוּ שְׁלֹלָכָם כְּאִסְפֵּית
חֹסֶיל, שְׂאִסַּף לוֹ תְּבוּאָה בְּקִיץ, כֹּל אֶחָד לְעַצְמוֹ, אֲף כָּאֵן וּבָזוּ אִישׁ לוֹ
כְּמִשְׁק גְּבִים שׁוֹקֵק. כְּקוֹל נָהִם מִים הַנִּצְאָסְפִים וְנוֹפְלִין בִּגְבִים בְּנָהִם, כֹּן וְנִהְמוּ הַבָּאִים
לְשָׁלוֹל וְלִבֹּז. מִשְׁק לְשׁוֹן 'נָהִם', כִּמּוֹ (מִשְׁלֵי כח:טו) "אֲרִי נוֹהֵם וְדָב שׁוֹקֵק", וְכֹן
"מִמִּשְׁק חֲרוֹל" (צִפְנִיָה ב:ט) – כְּשֶׁהָרוּחַ מְנַשֶּׁבֶת בְּחֲרוּלִים וְהֵם מְכִים זֶה עַל זֶה נוֹתְנִים
קוֹל, וְכֹן "בְּעִיר יִשְׁקֹו" (יִואֵל ב:ט)
גְּבִים. כִּמּוֹ "לִחְשֹׁף מִים מִגְבָּא" (יִשְׁעִיהוּ ל:יד), וְרִבּוּתֵינוּ דִּרְשׁוּהוּ בְּאִגֻּזֵּת חֻלָּק
גְּבִים (סְנַהֲדֵרִין צד ב) בְּבִזָּת אֲכֻלוּסֵי סְנַחְרִיב:

Verse 5

כִּי שָׁכַן מְרוֹם. הָרָאָה גְּבוּרָתוֹ, שֶׁהוּא רָם עַל כָּל וְנָדָדוּ עַל הַעֲלִיּוֹנָה:

Verse 6

וְהָיָה אֲמוּנַת עֲתִיד וְגו'. וְהָיָה לְחֹסֶן יִשְׁוּעוֹת וּלְחֻקְתָּהּ וְדַעַת אֶת אֲשֶׁר תִּאֲמִין לְבוֹרְאָהּ
עֲתִים שְׁקִבַּע לָהּ לְתִירוּמוֹת וּלְמַעֲשָׂרוֹת בָּעֵת הַפְּרָשָׁתוֹ, לְלָקֵט שְׂכָתָה וּפָאָה בְּעֵתָם, לְצַיֵּם שְׁמִטִּין
וְיִוְבְּלוֹת בְּעֵתָם. דָּבָר אַחֵר אֲמוּנַת עֲתִיד, אֶת שְׁהֵאֲמַנְתָּ בְּהַקְדִּישׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעֵתִים שְׁעֵבְרוּ
: עָלֶיךָ וְצָפִיתָ לִישׁוּעָה תִּהְיֶה לָּךְ לְחֹסֶן
: יִרְאֵת ה'. שְׁתִּירָא מִלְּפָנָיו, הִיא אוֹצֵר טוֹב לְהַפְתֵּחַ לָּךְ מֵאִתּוֹ עַל יָדָהּ:

Verse 7

הֵן אֲרָאֲלָם צָעֲקוֹ חוּצָה. הָיָה הַנְּבִיא מִתְנַבֵּא נְחֻמוֹת וְאוֹמֵר, שֶׁהַפְּרָעָנוּת כְּבָר אֲכַלּוּהוּ,
וּמַעֲתָה אֲקוּם וְאֶנְשָׂא לְגֹאֲלָם. הֵן עַל אֲרָאֲלִים שְׁלָהֶם, הוּא הַמַּזְבֵּחַ (יִשְׁעִיהוּ כט:א), כְּבָר
: צָעֲקוֹ וְסָפְדוּ בְּחוּצוֹתָם וּבְרַחֲוִיבוֹת בְּבָכִי וְנָהִי
מִלְּאֲכֵי שְׁלוֹם. מִלְּאֲכֵי שְׁלִיחוֹתָם, שֶׁהֵיוּ רְגִילִין לְבַטֵּר שְׁלוֹם, מֵרַ יְבָכִיּוֹן, וְאוֹמְרִים:
"נִשְׁמֹו מִסְּלוֹת שְׁבַת עוֹבֵר אוֹרַח":

Verse 8

הַפֵּר. הָאִיּוֹב בְּרִית שְׁכָרַת לִישְׁרָאֵל:
: מֵאֵס עָרִים. בָּזָה בְּעֵינָיו כֹּל שׁוֹנָא, אֵינּוּ חוֹשֵׁב אֶנְשׁוֹ

Verse 9

אָבֵל. לְשׁוֹן 'אֲבָלוֹת':

קמל. יבש ונכרת:
היה. לשון עבר הוא:
השרון. שם מחזיק מרעה בהמות, כמו ששנינו (מנחות פז א): אילים ממואב, עגלים
משרון:
כערבה. חרבה:
ונער. לשון "תשנוק", כמו "וינער ה'" (שמות יד:כז)

Verse 10

עתה אקום. מרב רעות שעשה האויב לעמי, לא אתאפק עוד, עתה אקום ו ארום ואנשא
:

Verse 11

תשש. מין מוש; דבר שנוח לדלק
:רוחכם אש. מגופכם תצא רוח אש ותאכל הקשש והקש

Verse 12

כסוקים. קצוצים, כסוקים כמו (ויקרא כה:ד) "לא תזמר" תרגום אונקלוס "לא
תקסח":

Verse 13

רחוקים. המאמינים בי ועושים רצוני מנעוריהם
:קרובים. בעלי תשובה שנתקרבו אלי מחדש (ברכות לד ב)

Verse 14

פחדו בציון חטאים. היאך ומצאו פתח לתשובה
מי יגור לנו אש אוכלה. כלומר, מי יעמיד בעדנו לשכח חמה בושרת? לשון אחר: מי
יגור לנו, פרוש: מי הוא לנו שייגור בציון עם הצור שהוא אש אוכלה? והוא משיב
:"אהב צדקות וגו'":

Verse 15

הולך צדקות. מי הוא ומצא הולך צדקות
:נער כפיו. אשקוט בלע"ז
:אטם. סותם, וכן "שקופים אטמים" (מלכים א ו:ד)
:עצם. סוגר, וכן "ויטעם את עיניכם" (ישעיהו כט:י)

Verse 16

לחמו נתן. לא יהא "מבקש לחם" (תהלים לז:כה), כי מן השמים יספיקו לו מזון
:מימיו נאמנים. מקור מימיו לא יכזב, כלומר: ורעו יגדל וכל צרכיו יספקו

Verse 17

מלך בפייו תחזינה עיניו. פרוש: תזכה לראות מ ארץ מרחקים מלך בחדר גאון, או
פרוש: (הקדוש ברוך הוא שהוא מלך, אותו תחזינה מ ארץ מרחקים שאמה עומד, תראה
הנסים והגדלה שאעשה לך, ו עם נועז עמקי שפה לא יראה שכונת המלך בפייו עד
:כאן, כל זה בסא"א)
:מלך בפייו תחזינה עיניו. לך הצדיק אני אומר שתזכה לראות זיו שכינתו של מקום
:תראינה ארץ מרחקים. תרגם יונתן: "תסתכל ותחזי בנחתי ארע גיהנם"

Verse 18

לבד יהגה אימה. כשתראה השרים והחכמים של עבודה זרה, שהיו שליטים בצייהו,
והרי הם נדונים בגיהנם, יהגה לבד אימה ותאמר: "איה חכמתו וגדלתו של אלו? איה
שהיה סופר בצייו ו שוקל כל דבר חכמה, שהיו שואליו ממנו כל עצת מלכות?"

אִיהֶם סֵפֶר אֶת הַמִּגְדָּלִים. פְּרוּשׁ, שֶׁהָיָה סוֹפֵר הַמִּגְדָּלִים אֲשֶׁר בְּעִיר וָעִיר; כִּי אוֹתָם הַבָּתִּים הַגְּבוּהִים הָיוּ מְשׁוּבָּיִם, וְנוֹתְנִים יוֹתֵר בְּמֶסֶד. וְכָל אוֹתָהּ הַמְחַשְׁבָּה וְהַפְּחָד לֹא יִהְיֶה לָּךְ תוֹד:

Verse 19

אֶת עִם נוֹעַז. כְּמוֹ "לוֹעַז" (תהלים קיד:א), אֵלּוּ אֲשׁוּר וּבָבֶל שְׁאִין לְשׁוֹנָם לְשׁוֹן הַקֶּדֶשׁ: לֹא תִרְאֶה. לֹא תִחַשֵׁב בְּלִבְךָ, כִּי כָלָם יִהְיוּ מְשָׁכִים וּשְׁפָלִים: עֲמָקֵי שְׁפָה. כְּמוֹ "וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שְׁפָה אֶחָת" (בראשית יא:א): נִלְעַג לְשׁוֹן. "עֲגָלִים" (ישעיהו לב:ד), וְ עֲמָקֵי שְׁפָה – כָּל זֶה לְשׁוֹן נִכְרִית שְׁאִין: מִכִּירִין בְּלִשׁוֹן הַקֶּדֶשׁ:

Verse 20

הַזֶּה צִיּוֹן. וְאֵת מִי תִרְאֶה בְּלִבְךָ לְהַחֲשֹׁב מְלוּכָה וּשְׂרָרָה? אֶת צִיּוֹן אֲשֶׁר הִיא קְרוֹיָה בֵּית: וְעַד לָנוּ: בַּל יִצָּעֵן. בַּל יִסַּח, וְדוֹמָה לוֹ "אֵלּוּן בְּצַעֲנָנִים" (שופטים ד:יא), וּמִתְרַגְּמִין: "מִישֹׁר אֲגִנָּא", וְהֵם נִקְעִים שְׁבָשְׁדוֹת, שְׁקוֹרִין קוֹמְבֵי"ש בִּלְעִז, כְּמוֹ "אֲגִנִּי דְאַרְעָא מְקָרִי" (בבא קמא סא א) שֶׁהֵמָּה נֶאֱסָפִים שָׁם מִן הַקְּרִים וְהַגְּבוּשִׁים, וּבִי"ת שֶׁל 'בְּצַעֲנָנִים' אִימֵר אֲנִי שְׁאִיןָּה נִשְׁרָשֶׁת בְּתִיבָה אֲלֵא מְשַׁמֶּשֶׁת הִיא: בַּל יִסַּע וְיִתְדוּתוֹ. הִתְדוּת שְׁקוֹשְׁרִין בּוֹ מִיתְרֵי הָאֵקֶל, בַּל יִסַּע אוֹתָם מִן הָאָרֶץ מִמָּקוֹם תִּקְיַעְתָּם, כְּמוֹ "וַיִּסַּעוּ אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת" (מלכים א ה:לא), וְכֵן "וַיִּסַּעֵם עִם הַבְּרִיחַ" (שופטים טז:ג), לְשׁוֹן 'תִּלְיִשָּׁה':

Verse 21

כִּי אִם שָׁם. כִּי אִם מוֹסֵב עַל בַּל יִסַּע וְיִתְדוּתוֹ וְעַל בַּל יִנְתָּקוּ, הִרְעָה לֹא תִהְיֶה, כִּי אִם הַטּוֹבָה. ה' יִהְיֶה שָׁם אֲדִיר לָנוּ, וְהַעֲרִי תִהְיֶה מָקוֹם נְהָרִים וְאוֹרִים, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל מז:ד): "וַיִּמָּד אֶלֶף וַיַּעֲבִירָנִי נַחַל אֲשֶׁר לֹא אוֹכַל לַעֲבוֹר", וְכֵן נִבָּא יוֹאֵל: "וּמַעַן מִבֵּית ה' יֵצֵא" (יואל ד:יח), וְהוּא הַנַּחַל שֶׁיֵּהָא מִתְגַּבֵּר וְהוֹלֵךְ: אֲנִי שִׁיט. אֲנִי הַשְּׂטָה בְּמִים: וְצִי אֲדִיר. "וּבּוֹרְנִי רַבְתָּא" (תרגום יונתן):

Verse 22

כִּי ה' שְׁפָטָנוּ. שֶׁר וְשׁוֹפֵט שְׁלָנוּ:

Verse 23

נִשְׁשׁוּ מְבַלְיָד. הַמוֹשְׁכִים אֶת הַסְּפִינָה, אֶת רוֹמֵי הַחֲיָבָה: כֵּן. הַכֵּן הֵיטֵב: תִּרְנָם. תִּרְן הַסְּפִינָה: בַּל פֶּרְשׁוֹ נָס. לֹא יוֹכְלוּ לְפָרֵס וּלְלוֹן הַמְנִהִיג אֶת הַסְּפִינָה: אֲזַח מִלֶּקַע עַד שְׁלָל. "עֲדָא" (תרגום יונתן): מְרַבָּה. הַרְבֵּה יִחַלְקוּ שְׁלָל סִנְחָרִיב: פְּסָחִים. (וְשִׁרְאֵל), שֶׁהָיוּ עַד עַכְשָׁיו חֲלָשִׁים:

Verse 24

וּבַל יֵאֱמַר שְׁכָן. שֶׁל יִשְׂרָאֵל: חֲלִיתִי. בְּשִׁבְלֵי הָאֶמָּה הַזֹּאת בְּאֶתְנֵי הִרְעָה, כִּי הָעַם. יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרָאוּ עִם, הִיּוֹשֵׁב: בִּירוּשָׁלַיִם יִהְיֶה סְלוּחַ עוֹן:

Chapter 34

Verse 1

Verse 2

Verse 3

Verse 4

: וְנִמְקוּ כָּל צָבָא הַשָּׁמַיִם. יִפְתְּדוּ כְּשֶׁאֲשַׁלִּיף אֶת שָׁרִי אֲשׁוּר וּבָבֶל
וְנָגְלוּ. לְשׁוֹן 'גּוֹלְלִי', וְנָגְלוּ כִסְפֹּר הַשָּׁמַיִם תִּרְגָּם יוֹנְתָן: "וַיִּתְמַחֲוּ מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא כְּמָא
דְּאִמְר עֲלֵיהּ בְּסִיפְרָא". וְאֲנִי מְפָרְשׁוּ לְפִי הַעֲנֵן: מִפְּנֵי שֶׁעֲכָשְׁיוּ הַטּוֹבָה וְהָאוֹרָה
לְרָשָׁעִים, לְכַשְׁיִתְמַחוּ וַיִּתְרַבּוּ יְהִיָּה דוֹמָם הָעוֹלָם חֲשָׁד עֲלֵיהֶם, כְּאֵלּוּ נִגְלַל הַשָּׁמֶשׁ וְהָאוֹר
כְּגִלְיֵלַת סֶפֶר:
: יְבוּל. יְכֻמֹּשׁ:
וְכִנְבֵּלֶת מִתְאַנֶּה. 'כְּמִשְׁה' בְּאֵילָן קְרוּיָה 'נוֹבֵלֶת', וְזֶהוּ שֶׁפָּרְשׁוּ רַבּוּתֵינוּ (בְּרֻכּוֹת מ ב):
מֵאִי נֹבֵלִית? בּוֹשְׁלִי כּוֹמָרָא, שֶׁנִּתְבַּשְׁלוּ בְּכֹמֶר; לְאַחַר לְקִיטָתוֹ צוּבָרָן, וּמִתְחַמֶּמֶת
וּמִתְבַּשְׁלִית:

Verse 5

כִּי רוּתָה בְּשָׁמַיִם חֲרָבִי. לְהַרְוֵג שָׁרִים שֶׁל מַעֲלָה, וְאַחַר כֵּן תִּרְדַּע עַל עֲמֻלָּהּ לְמִטָּה, שְׂאִיו כָּל
: אֵמָה לֹקָה עַד שֶׁיִּלְקָה שָׂר שְׁלָה בְּמִרוֹם
עִם חֲרָמִי. עִם מְלַחֲמָתִי, לְשׁוֹן מִשְׁנָה (כְּתוּבוֹת יז ב): "בְּשַׁעַת חִירוֹם שָׁנוּ", וְכֵן (מַלְכִים
א כ:מב) "אֵת אִישׁ חֲרָמִי" דְּאֶחָאב:

Verse 6

: כָּרִים עֲתוּדִים. שָׁרִים וְשִׁלְטוֹנִים
בְּבִצְרָה. מֵאֲרָץ מוֹאָב הִיא, אֲבָל לְפִי שֶׁהִעֲמִידָה מְלָךְ לְאַדּוּם, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיָּמָת חוּשִׁם וַיְמַלֵּךְ
: תַּחֲתָיו יוֹבֵב בֶּן זֶרַח מִבִּצְרָה" (בְּרֵאשִׁית לו:לג), לְפִיכָן תִּלְקָה עֲמָהֶם; בְּפִסִּיקָתָא

Verse 7

: רְאֵמִים עָמָם. עִם הָ עֲתוּדִים הַכְּתוּבִים לְמַעֲלָה
: אֲבִירִים. פָּרִים בְּרִיאִים וּגְדוֹלִים, כְּמָה דְּאֵת אֶמֶר "עִם אֲבִירֵי בָשָׁן" (תְּהִלִּים כב:יג)

Verse 8

שְׁלוֹמִים לְרִיב צִיּוֹן. שֶׁיִּשְׁלַם גָּמוּל עַל עֲסָקֵי רִיב צִיּוֹן, הַצּוֹעֲקָת לְפָנָיו לְשִׁפְטָהּ מִן
: הַחֲרִיעִים לָהּ:

Verse 9

: וְנִהְפְּכוּ נִחְלֵיהָ. שֶׁל בְּבָלִים

Verse 10

מִדּוֹר לְדּוֹר. מֵאוֹתוֹ דּוֹר עַד דּוֹר אֶחָרוֹן. דְּבָר אַחֵר: הִיא קִלְלַת מִשְׁה (שְׁמוֹת יז:טז)
"מְלַחְמָה לָהּ בַּעֲמֻלָּהּ מִדֶּר דֶּר", מִדּוֹרוֹ שֶׁל מִשְׁה לְדּוֹרוֹ שֶׁל שְׂאוּל, וּמִשְׁמֵה לְדּוֹרוֹ שֶׁל
: מִרְדָּכִי, וּמִשְׁמֵה לְדּוֹרוֹ שֶׁל מְלָךְ מִשְׁיַחֲנוּ

Verse 11

: וְנִקְפּוּד. עוֹף הַפּוֹרֶחַ בְּלִילָה, צוּאִיט"א בַּלַּע"ז
: קָו תְּהוּ. מִשְׁפָּט שֶׁל שְׁמָמָה
: וְאֲבָנֵי בָהוּ. מִשְׁקָלוֹת שֶׁל דִּין חֲרָבָן, כְּמוֹ (דְּבָרִים כה:טו) "אָבֹן שְׁלֵמָה"

Verse 12

חוריה ואיל שם מלוכה יקראו. שרים שלה עומדים, ואיל אחד מהם קורא על עצמו שם
:שורה ומלוכה
:אפס. כליה

Verse 13

ועלתה ארמנותיה סירים. כך דרך קרבות לצמוח בהם קוצים וסנאים, והוא קמוש והוא
:חום, כלם מיני קוצים הם, כגון אורטיא"ש וכיוצא בהם
:ננה תנים. הוא מדבר, שהוא דרך להיות בו תנים, שהוא מין חיה נעה

Verse 14

ופגשו ציים את אלים. "ויערעון תמון בחתוליו", כך תרגם יונתן. "תמון" –
:נמיות, מרטרינ"ש בלע"ז
:ושעיר. שד
:הרגיעה. לשון מרגוע
:לילית. שם שדה

Verse 15

:קננה. לשון "קן צפור" (דברים כב:ו)
:קפוז. הוא קפוז
:ותמלט. ותלד ביצה
ובקעה. היא יציאת האפרוחים מן הביצה, וכן הוא אומר "ביצי צפועני בקעו"
:(ישעיהו נט:ה)
:ודגרה. היא קריאת העוף שהעוף קורא בגרוננו להמשיך אפרוחים אחריו, גלוצי"ר
:בלע"ז, וכן (ירמיה יז:יא) "קורא דגרה"
:דיות. ולטוייר"ש בלע"ז
:אשה רעוטה. כמו אל רעוטה

Verse 16

דרשו מעל ספר ה'. קראו מעל ספר בראשית, כשהביא המבול גזר שיתקבצו כל הבריות
להסגר בתיבה זכר ונקבה. אחת מהנה לא נעדרה. מלבוא, על אחת כמה וכמה כשיגזר
עליהם זאת ולהקבץ לשמות דם לאכול בשר וחלב (יחזקאל לט:יז-יט)
:לא פקדו. לא חסרו, כמו (במדבר לא:מט) "לא נפקד ממנו איש"
:כי פי הוא צנה. שזבואו
:רוחו. של פי. הוא קבצן. רוחו מוטב על פי, כמו (תהלים לג:ו) "וברוח פיו כל
:צבאם", אף כאן רוחו של פי הוא קבצן

Verse 17

והוא הפיל להו. עכשיו הנביא אומר על הקדוש ברוך הוא, והוא הפיל להם לאותו
:החיות והעופות גורל, שיעלו אלו לתקום

Chapter 35

Verse 1

יששום. יששום עליהם כמו יששום מהו, כמו "בני יצאני" (ירמיהו י:כ) שפטרוננו
:יצאו ממני, וכן "בשלם הבשר" (מלכים א יט:כא) 'בשלם להם הבשר'
מדבר וציה. ורושלים הקרויה ציה, וציון הקרויה מדבר (ישעיהו סד:ט), הו יששום
:על מפלתם של גבורי שעיר (ובצרה)
:ותגל ערבה. של ורושלים

Verse 2

וְרָגַל. כְּמוֹ 'וּלְרָגַל'
הַלְכָנוּ. בֵּית הַמִּקְדָּשׁ (ספרי דברים כח)
הָדָר. כְּבוֹדוֹ לְצִיּוֹן

Verse 3

חֲזָקוֹ יָדַיִם רַפּוֹת. כָּל הַנְּבִיאִים, מִבְּשָׁרִי יְשׁוּעָה, נִחְמוּ אֶת יִשְׂרָאֵל וְחֲזָקוֹ אֶת יְדֵיהֶם
הַרְפּוֹת. חֲזָקוֹ לְשׁוֹן מִשְׁקָל כָּבֵד, וּפְתֻרָנוּ: חֲזָקוֹ אֶת אֲחָרִים. וְאִם הָיָה בָּא לֹמֵר חֲזָקוֹ
אַתֶּם שִׁידְכֶם רַפּוֹת, הָיָה לְנֶקֶד "חֲזָקוֹ וְאַחֲזוּ" (דברי הימים ב לב:ז). עֲכָשְׁיוֹ שְׁאֹמֵר
לָהֶם לְחֹזֶק וּלְאַמֵּץ אֲחָרִים, נִקְוֶה 'חֲזָקוֹ' אֲחֲזוּ. חֲזָקוֹ אֵל תִּירָאוּ זֶה נִקְוֶה 'חֲזָקוֹ'
לְשׁוֹן 'קָל': חֲזָקוֹ אַתֶּם מַאֲלִיכֶם, כְּמוֹ שֶׁיֹּאמֶר לְיִחִיד "חֲזָק וְאַמֵּץ" (יהושע א:ו), וְלֹא
'יֹאמֶר 'חֲזָק':

Verse 4

לְנִמְהָרֵי לֵב. שְׂמֵמָה־רִים אֶת הַגָּאֵלָה וּמִצָּרִים עַל אֲחֻרָה
נָקָם יָבוֹא. כְּמוֹ 'בְּנָקָם יָבֹא':
גָּמוּל אֱלֹהִים. עַל הַרְשָׁעִים הוּא יָבוֹא וְאַתְכֶם יוֹשִׁיעַ

Verse 5

עֵינַי עֹרִים. אוֹתָם שֶׁהָיוּ עַד הֵנָּה, עֹרִים מִהִפְכִּיר אֶת מוֹרָא זֶה עֲלֵיהֶם
וְאַנְי חֲרָשִׁים. שֶׁלֹּא הָיוּ שׁוֹמְעִים לְקוֹל נְבִיאִים עַד הֵנָּה, תִּפְסַחְנָה וְתִפְתַּחְנָה, כִּי אָתָּן
לָהֶם רוּחַ נְכוֹן לְיִרְאָה אוֹתִי; וְעַל יִשְׂרָאֵל הוּא אוֹמֵר, שֶׁקָּרָאָם עֹרִים וְחֲרָשִׁים, כְּעֵנִי
שֶׁנֶּאֱמַר "הַחֲרָשִׁים שֶׁמְעוּ וְגו'" (ישעיהו מב:יח)

Verse 6

אֲזַ יִדְלַג כְּאֵל פֶּסַח וְגו'. יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם עֲכָשְׁיוֹ פֶּסַחִים וְחֲלָשִׁים. מִצִּיּוֹן שֶׁקָּרָאָם פֶּסַחִים
חֲלָשִׁים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "פֶּסַחִים בְּזִזּוֹ בִזּוֹ" (ישעיהו לג:כג)
וְתָרוּ. בִּישׁוּעָתִי
לְשׁוֹן אֵלִים. לְשׁוֹנָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיוּ בֵּין הַכֹּהֲנִים אֵלִים, שׁוֹמְעִים חֲרָפּוֹת וְאִינָם
מְשִׁיבִים (גִּיטִין לו ב)
כִּי נִבְקָעוּ בַּמִּדְבָּר מִיָּם. כִּי תִשְׁמַחֶם יְשׁוּעָתוֹ, וְיִפְרָחוּ כַּמִּדְבָּר צִיָּה הַצִּמְאָה לְמִיָּם וּמַעֲנִינֹת
נִבְקָעִים בְּתוֹכָהּ, כְּלוֹמֵר, כִּי יִצְמַח יֵשַׁע לְנִדְכָאִים

Verse 7

וְהָיָה הַשָּׂרֵב. לָהֶם לְאָגָם. הַתָּאֵב לְתִשׁוּעָה יִהְיֶה נֹשֵׁעַ, וְהַנְּבִיא דָבָר בְּלִשׁוֹן מִשָּׁל
בְּנוֹה תַנִּים רַבְצָה וְגו'. בְּנוֹה מְקוֹם שֶׁהָיָה מִדְבָּר צִיָּה, שֶׁהוּא נוֹה מְרַבֵּץ תַנִּין, יִהְיֶה
לֵח, מְקוֹם חֲצִיר הַנְּעֻשָׁה לְקֶנֶה וְגִמָּא; וְאֵין דֶּרֶךְ קֶנֶה וְגִמָּא גְדֻלִּים אֵלָּא בְּמִקְוֵי מִיָּם,
כְּעֵנִי שֶׁנֶּאֱמַר: "הִיגָאָה גִמָּא בְּלִי בְצָה" (איוב ח:יא)
רַבְצָה. שֶׁם דָּבָר הוּא, כְּמוֹ "מְרַבֵּץ" (צפניה ב:טו), שֶׁהָרִי אֵינוֹ מִפִּיק הֵ"א

Verse 8

וְהָיָה שֶׁם מִסְּלוּל. לְעוֹבְרִים וְשָׁבִים:
לֹא יַעֲבֹרְנוּ. לְאוֹתוֹ דֶּרֶךְ שׁוֹם טָמֵא, כְּלוֹמֵר: לֹא יִהְיֶה עוֹד לְאַחֲמֹת
וְהוּא לָמוּ. וְהוּא הַדֶּרֶךְ שֶׁל אוֹתוֹ עֹרִים וְחֲרָשִׁים וּפֶסַחִים וְאֵלִים הַנִּזְכָּרִים לְמַעֲלָה
(ישעיהו לה:ה-ו), וְהָיָה הַלּוּד אוֹתוֹ דֶּרֶךְ, וְאַפְלוּ הֵם אֲוִילִים לֹא יָתְעוּ, כִּי אֲנִי שֶׁנֶּאֱמַר
לְפָנֶיהָ:

Verse 9

וּפְרִיץ חֵיּוֹת. "חֲזִיר מִיַּעַר" (תהילים פ:יד), אֵין לָּהּ פְּרִיץ בְּחֵיּוֹת כְּחֲזִיר הַבֵּר, וְגַם
:"אֲרִיָּה מִסְּבָכוֹ" (ירמיהו ד:ז), הוּא נְבוֹכַדְנֶצַּר, לֹא יִמָּצֵא שֶׁם
בַּל יַעֲלֶנָה לְאוֹתָהּ הַדֶּרֶךְ. 'דֶּרֶךְ' מִשְׁמַשׁ לְשׁוֹן זָכָר וּלְשׁוֹן נְקֵבָה, כְּדֻכְתִּיב "אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
יֵלְכוּ בָּהּ" (שמות יח:כ) הָרִי נְקֵבָה, "בְּדֶרֶךְ אֲחָד יֵצְאוּ אֵלֶיךָ" (דברים כח:ז) הָרִי זָכָר
לֹא תִמָּצֵא. חֵיָּה רָעָה שֶׁם:

Verse 10

וְשִׁמְחַת עוֹלָם. שְׂמִינָה אֲשֶׁר מְעוֹלָם, שְׂהִימָה לָהֶם כָּכָר בְּדֶרֶךְ יִצְיָאָתוֹ מִמִּצְרַיִם, "וְה' הוֹלֵךְ
לִפְנֵיהֶם יוֹמָם" (שמות יג:כא)
:וְנָסוּ. ה' יִגִּיל וְה' אֲנַחָה מֵהֶם

Chapter 36

Verse 1

Verse 2

:בְּתַעֲלַת. פּוֹשִׁי"ר בִּלְע"ז
:בְּרִכָּה. מָקוֹם כְּנוּס מִים, תּוֹפֹר בְּקֶרֶקַע בִּיְדֵי אָדָם לְתֵת בּוֹ דְּגִים, אֲרוֹף וְרֹחֵב
:בְּמִסְלַת. דֶּרֶךְ כְּבוֹשָׁה, קִמִּי"ן בִּלְע"ז
:שְׂדֵה כּוֹבֵס. תְּרָגָם יוֹנָתָן: "תִּקַּל מִשְׁטַח קִצְרִיָּא", שְׁשׁוּטָחִיו שֶׁם הַכּוֹבָסִים אֶת הַבְּגָדִים

Verse 3

הַמִּזְכִּיר. כּוֹתֵב הַזְכָּרֹנוֹת בְּסִפְרֵי דִבְרֵי הַיָּמִים, (דבר אחר: הַמִּזְכִּיר אֵינָה דִּין בָּא
:לִפְנֵיו רָאשׁוֹן שְׁיִפְסְקָנוּ רָאשׁוֹן)

Verse 4

Verse 5

אֲמַרְתִּי. עַד הֵנָּה אֵךְ דִּבְרֵי שְׁפָתַי הוּא בְּפִי לֵאמֹר: "לֹא אֶעֱבֹד לְמֶלֶךְ אֲשׁוּר", וּמִשְׁיָרָא
שְׁאֲעֵלָה עָלָיו לְצַבָּא יַחְזֵר בּוֹ; עֲכָשְׁיוֹ הָרִי עָלִיתִי, מַעֲמָה אוֹ יַעֲבֹדְנִי, אוֹ צָרִיךְ הוּא
: לְבַקֵּשׁ עֵצָה וּגְבוּרָה לְמַלְחָמָה
:עֵתָה. שְׂבָא הָעֵת, אֲחֹר נָא עַל מִי בְּטַחַת לְמָרוֹד בִּי

Verse 6

אֲשֶׁר יִסְמָךְ אִישׁ עַל הַקֶּנֶה הַרְצוּץ הַנֶּשֶׁבֶר, וְהַקְרוּמִיּוֹת בָּאִים בְּכַפּוֹ וְנוֹקְבִין אוֹתָהּ, כֹּן
:פְּרָעָה לְבוֹטָחִים בּוֹ; סוֹפֵן לְהִיּוֹת עֲזָרְתּוֹ לְרַעְתּוֹ

Verse 7

אֲשֶׁר הִסִּיר חֲזָקָה אֶת בְּמַתִּיו. בָּעֵר אֶת כָּל בְּתִי עֲבוּדָה זָרָה וּמַזְבֵּחוֹת וּבָמוֹת, וְהִזְקִיק אֶת
:כָּל יְהוּדָה לְהִשְׁתַּחוּת לִפְנֵי מִזְבֵּחַ אֶחָד

Verse 8

:הִתְעַרְב נָא. בְּדִבְרֵי זֶה, אִם תּוֹכַל לְקַיֵּמוֹ. לְשׁוֹן 'עֲרַבּוֹן', שְׁקוֹרִין גִּי"ר בִּלְע"ז

Verse 9

וְאִיךְ תִּשְׁיֵב. אֲפֹלוּ פָנִי פָתַח אֶחָד שֶׁהוּא מִ עֲבָדֵי אֲדוֹנֵי הַקִּטְנִים, שֶׁהִקְטִין בְּרָאשֵׁי גִּיסוֹת
:שָׁלוּ מִמֶּנָּה עַל אֲלָפִים אִישׁ (מכילתא בשלח שירה ב)
אֶחָד עֲבָדֵי. אֶחָד מֵעֲבָדֵי, כְּמוֹ "אֶחָד הַשִּׁיחִים" (בראשית כא:טו), "אֶחָד הָרִיקִים" (שמואל
:ב ו:כ)

Verse 10

הַמְבַלְעֵדִי ה' . שְׁלֹא מִרְשׁוֹתֵי

ה' אָמַר אֵלַי . כִּבֵּר נִבְּאוּ הַנְּבִיאִים : "יִשָּׂא אֶת חֵיל דְּמִשְׁקָא וְאֶת שְׁלַל שׁוּמְרוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר" (ישעיהו ח:ד), וְהוּא טָעָה לֹאמֹר : "כִּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשׁוּמְרוֹן כֵּן אֶעֱשֶׂה לִירוּשָׁלַם" (ישעיהו י:יא) :

Verse 11

כִּי שְׁמַעִים אֲנַחְנוּ . מִכִּירִים אֲנַחְנוּ אוֹתוֹ לְשׁוֹן . שְׁמַעִים - אִיטַנְדֵּן ט בלע"ז
וְאֵל תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ יְהוּדִית . שְׁכַל הָעַם מִכִּירִים בְּלִשׁוֹן יְהוּדִית, וְהֵם מִתְפַּחַדִּים מִדְּבָרֶיךָ .
(לְפִי שְׁאֵמַר לָהֶם "אֲמַרוּ נָא אֶל חֲזַקְיָה" (ישעיהו לו:ד), (סְבֵרוּ) שְׁלֹא בָּא לְהַפְחִיד הָעַם .
וְרַבְשָׁקָה יִשְׂרָאֵל מוֹמֵר הָיָה, כְּסִבּוּרִים הֵם אַף שְׁמֻצוֹת רַבּוֹ עַל רַבְשָׁקָה, אֲבָל לְבוֹ נִמְשָׁד
לְמִשְׁפָּחָתוֹ וְלִכְפָּרוֹ נִחְוּמִיו) :

Verse 12

הָאֵל אֲדֹנֵיךָ תְּמִיחָה הוּא, לְכָךְ נִקּוֹד חֲטָט פֶּתַח . וְכִי אֵל שְׁנִיכֶם לְבַדְכֶם שְׁלַחְנִי אֲדֹנִי?
הֲלוֹא אֵל כָּלִם שְׁלַחְנִי, וְלְכָךְ בָּאתִי, שְׁכַל הָעַם יִשְׁמְעוּ וְיִרְאוּ, וְאֵל יִסִּיתֶם חֲזַקְיָהוּ
לְמִרְדּוֹ:
לְאַכֹּל אֶת צִוְּאֹתֶם . אַף הֵם בְּרַעַב הִמְצִיאוּ:
יֵאָכְלוּ אֶת חֲרִיקֵם . רָעִי הִיוּצָא דָרָךְ הַנֶּקֶב שְׁלָהֶם, וְלִשׁוֹן נָאָה תִקְנוּ סוּפְרִים לְקִירוֹתֵי
צִוְּאֹתֶם . כֶּךָ שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ (מְגִילָה כה ב) : מִקְרָאוֹת הַכְּתוּבִים לְגִנְאֵי קוֹרִין אוֹתוֹ לְשִׁבַּח,
כְּמוֹ (דְּבָרִים כח:כז) "בַּעֲפֻלִּים" - "בְּטַחֲוִירִים", (דְּבָרִים כח:ל) "יִשְׁגָּלְנָה" -
"יִשְׁכַּבְנָה", "חֲוִירֵהֶם" - "צִוְּאֹתֶם"
שִׁינֵיהֶם . מִימֵי רַגְלֵיהֶם, שִׁינֵיהֶם צוּאָה לָחָה . שִׁינֵי דְכַרְפִּשְׁתָּא (שַׁבַּת פב א) הִיא הַחֲלָחֶלֶת
(חֻלִּין נ א) שְׁקָרִין טַבְחִי"א בלע"ז, עוֹמֶדֶת עַל יְדֵי שְׁלֹשׁ שָׁנִים :

Verse 13

Verse 14

יִשְׂיֵא . יִתְעָה :

Verse 15

Verse 16

עָשׂוּ אֶתִּי בְּרָכָה . צָאוּ אֵלַי לְשִׁלוֹם וּבְרִכּוֹנִי, וְהִבִּיאוּ אֵלַי תְּשׁוּרַת שְׁלוֹם
בְּרָכָה . שְׁלוֹ"ד בלע"ז, כְּמוֹ : "וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פְּרֻעָה" (בְּרֵאשִׁית מז:י)
וְאָכְלוּ אִישׁ גִּפְנוֹ . וְאֵלֶיךָ מַעֲלִיכֶם וְשָׁבוּ בְּשִׁלוֹם עַד שְׁאֲמַצָּא אֶרֶץ טוֹבָה כְּאַרְצְכֶם, וְאֶגְלָה
אֶתְכֶם שָׁם; כִּי כֵן דִּרְכּוֹ, לְהַעֲבִיר הָאֲמוֹת מֵאֶרֶץ אֶל אֶרֶץ, כְּמוֹ שְׁנֵאָמַר (ישעיהו י:יג)
"וְאֶסִּיר גְּבוּלוֹת עַמִּים" :

Verse 17

אֶל אֶרֶץ כְּאַרְצְכֶם . אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָנָי : שׁוּטָה הָיָה זֶה, מִשָּׁל לְמֶלֶךְ וְכו', בְּסִפְרֵי
פְּרֻשַׁת וְהָיָה עֲקֹב (דְּבָרִים ז יב) . הָיָה לוֹ לֹאמֹר "אֶל אֶרֶץ יִפְהָ מֵאַרְצְכֶם", אֲלֹא שְׁלֹא הָיָה
יָכוֹל לְסַפֵּר בְּגִנוּתָה :

Verse 18

Verse 19

וְכִי הֶעֱיִלּוּ אֶת שְׁמִרֹן מִיָּדִי. וּבְנֵי שְׁמִרֹן הָיוּ עֹבְדִים לֵאלֹהֵי אֲרָם שְׂכִינֵיהֶם, וְחַמַּת
הָיָא מֵאֲרָם:

Verse 20

Verse 21

Verse 22

:קְרוּעֵי בָגָדִים. עַל שְׁשָׁמְעוּ גְדוּפֵי הַשֶּׁם (סנהדרין ס א), וְהָיָא כְּמוֹ בְרַכַּת הַשֶּׁם

Chapter 37

Verse 1

Verse 2

Verse 3

וְתוֹכָהּ. אִשְׁפּוּרֹב־מִנִּי בִלְעָז, הָאִיּוֹבִים מוֹכִיחִים בְּהַצְלָחָתָם לֵאמֹר: "יָדִינוּ רָמָה"
:(דברים לב:כז) וְאֵין אֱלֹהִים כְּאֱלֹהֵינוּ
:כִּי בָאוּ בָנִים. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, בְּנֵי שָׁל הַקְדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא
עַד מִשְׁבֵּר וְכֵחַ אֵין לְלָדָה עַתָּה צָרָה, הַדּוּמָה לְאִשָּׁה הַיּוֹשֶׁבֶת עַל הַמִּשְׁבֵּר, וְאֵין כֹּחַ לְוָלֵד
לְצֵאתָ:

Verse 4

:וְהוֹכִיחַ בְּדִבְרֵים. הִגִּיד כְּמוֹ וְהִרְאָה הַצְלָחָתוֹ, וְהוֹכִיחַ - אִשְׁפּוּרֹב־יִר בִלְעָז

Verse 5

Verse 6

Verse 7

וְשָׁמַע שְׁמוּעָה. מִיָּד, זֶה שְׁמוּעַת תְּרִהֲקָה מְלָךְ כּוּשׁ (ישעיהו לז:ט), וּמִתּוֹךְ כָּךְ יֵלֵךְ
מַעֲלִיכֶם הַפֶּעַם הַזֶּאת לְהַלְחִים עִם תְּרִהֲקָה, וְאֵין זֶה שִׁיבָה לְאַרְצוֹ; וְאַחֲרֵי כָךְ יָשׁוּב הַלּוֹם,
: וְאַנִּי עֲתִיד לְהַשִּׁיבוֹ לְאַרְצוֹ וּלְהַפִּילוֹ שָׁם בְּתוֹרֵב

Verse 8

Verse 9

:וַיִּשְׁמַע. מְלָךְ אֲשׁוּר

על תְּרַקֶּהָ. לֹאמֹר יֵצֵא תְּרַקֶּהָ לְהִלָּחֵם אִתָּךְ
וַיִּשְׁמַע וַיִּשְׁלַח מַלְאָכָיו. אֵין וַיִּשְׁמַע הַשָּׁנִי כְּמוֹ וַיִּשְׁמַע הָרִאשׁוֹן: הָרִאשׁוֹן לָשׁוֹן
'שְׁמוּעָה', וְהַשָּׁנִי לָשׁוֹן 'קִבְלָה'. קִבַּל דְּבַרִי הַשְּׁלֹחִים וַיִּטְבוּ בְּעֵינָיו לָתֵת לֵב לְהִסְתַּלַּק
:מֵעַל יְרוּשָׁלַיִם, לְהִלָּחֵם תַּחֲלָה עִם כּוֹשׁ
:וַיִּשְׁלַח מַלְאָכָיו אֶל חִזְקִיָּהוּ. לְהִדְיָעוֹ שְׂאִינוֹ מִסְתַּלֵּק לְגִמְרִי, אֲלֹא עַל מְנַת לָשׁוֹב

Verse 10

Verse 11

Verse 12

עָדָן. שֵׁם מַלְכוּת, כְּמָה דָּאָתָּ אָמַר (יחזקאל כז:כג) "חָרָן וְכִנְהָ וְעָדָן"

Verse 13

:הֵנַע וְעָנָה. הֵנִיעָהּ וְעָנָהּ מִלֶּדֶּ אֲשׁוּר, הִחָרִיבָם וְטִלְטְלָם מִמְּקוֹמָם

Verse 14

Verse 15

Verse 16

Verse 17

Verse 18

:אֶמְנָם ה'. אֶמֶת הוּא כִּי הִחָרִיבוּ מַלְכֵי אֲשׁוּר
אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת וְאֶת אֲרָצָם. הָאֲרָצוֹת - רִאשֵׁי הַמְּדִינוֹת, וְאֶת אֶרֶץ הַסְּמוּכָה לָהֶם. עָרֵי
הַמְּמֻלָּה אֲשֶׁר הֵנָּם רִאשֵׁי לְמַדִּינוֹת קוֹרָא 'אֲרָצוֹת', וְשֵׁאֵר הַמְּחִיזוֹת אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם קוֹרָא
'אֲרָצָם'. וַבִּסְפֹּר מַלְכִים (מַלְכִים ב יט:יז) כְּתוּב "אֶת הַגּוֹיִם וְאֶת אֲרָצָם", וְלָשׁוֹן אֶחָד
הוּא:

Verse 19

וְנָתַן. כְּמוֹ "וְנָתַן אוֹתוֹ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם" (בראשית מא:ג), לָשׁוֹן 'פָּעִיל',
'שְׁמוּר', 'זְכוּר', דּוּנַנְט בלע"ז:
:עַץ וְאֶבֶן הֵם, לְפִיכָךְ לֹא הָיָה בָּהֶם כָּח, וַיִּאֲבָדוּם מִלֶּדֶּ אֲשׁוּר

Verse 20

Verse 21

Verse 22

Verse 23

Verse 24

מרום הרים. הר הבית:
:נרצתי לבנון. בית המקדש (ספרי דברים כח)
:ואקרת קומת ארציו. לא אלה לארצו עד אשר אחריו
:קצו. סופו:
:ינער כרמלו. טוב שבחו וכלד חזקו

Verse 25

אני קרתי ושתיתי. כלומר: התחלתי בכל מעשי וגמרתי והצלחתי, כזה הכורה בור
:ומוצא מים ומצליח, לשון 'מקור'
ואחרב בכר פעמי. אם באתי לצור על עיר הבטוחה בחזק נהרתי, הבאתי עליה גיסות
:רבים וכלו מימי נהרותם בשתיים בהמתם ומדרד כר וגליהם
:ואחרב. לשון הונה, כלומר: כל דרך תמיד
:יארי מצור. יאורי עיר הבאה במצור על ידי יאורות

Verse 26

הלא שמעת. ולמה תתפאר? אילו זה שלד, כי גזרה היא מלפני זה שנים רבות, שתהיה
אתה פורע פרענות מן העובדי כוכבים ומזלות, כענין שנאמר (ישעיהו י:ה) "הוי
:אשור שבט אפי"
הלא שמעת למרחוק. יותר משבעים שנה שנתנבא עמוס (עמוס א:א) "שנתיים לפני הרעש"
(עמוס ז:יא) "וישראל גלה וגלה מעל אדמתו", מאז ישלד לשמוע שעשיתי והקנתי
:פרענות זו
מימי קדם. מששת ימי בראשית עלתה על לבי אותה גזרה שנגזרה עליה, שנאמר
(ישעיהו ל:לג): "כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן". עתה קשהגברתי על
העובדי כוכבים ומזלות הביאותיה לאותה גזרה, כדי שתהא להשאית לגלים נצחים ערים
:בצרות, שתהרוג את יושביה ויתהיין שאיה מאדם ויתעמדו לגלים צומחים ירק

Verse 27

:וישביהו קצרי יד. אני התשתי את כחן לפניך
:ושדמה לפני קמה. שדמה הוא שקורין אשטובל"א בלע"ז, הנשאר בקרקע, שרשי הקציר
:לפני קמה. כשלא הגיע להתבשל ולהקשות, לבא לידי קמה, והוא חלש ורד
:לפני קמה. בטרים יהיה קמה

Verse 28

ושבת וצאתה ובאך ידעתי. תרגם יונתן: "ומיתבך בעצה ומיפקך לברא לאגתא קרבא
ומיתיך לארעא דישאל גלי קדמי". כשעלתה ממשכה בלבד ונועצת להחריב את ביתי,
:אני ידעתי

Verse 29

:התרגזתי. התרעשתי והתגברתי עלי
:שאנני. כמו 'ושאנני'
:חיי. כמין טבעת הוא, ותוחבין אותו בשפת בהמה שעסקיה רעים למושכה בו
ומתגי. תרגם יונתן: "זמם", והוא של ברזל, ותוחבין אותו בנחירי הנאקה; והוא
ששנינו "ונאקה בפתם" במסכת שבת (משנה שבת ה א). (צריך עיון כי מהפסוק נראה
:להדיא להיפך, כי חז בפתם ומתג בשפה)

Verse 30

וְזֶה לֵךְ הָאוֹת. הַדְּבֹר הַזֶּה אֵינוֹ לְסִנְחָרִיב, אֲלָא הַנְּבִיא אָמַר לְחִזְקִיָּה: וְהַתְּשׁוּעָה הַזֹּאת תְּהִיָּה לֵךְ לְאוֹת לְהַבְטָחָה אַחֲרֶת. הִנֵּה הִחְרִיבוּ הַלְּגִיוֹנוֹת אֶת כָּל הַזְּרָעִים וְגִדְּעוּ אֶת כָּל הָאֵילָנוֹת, וְהַקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִבְּטִיחַ שֶׁתִּסְתַּמְּקוּ הַשָּׁנָה הַזֹּאת בְּסִפְיָי הַזְּרָעִים שֶׁיִּצְמְחוּ מֵאֲלֵיהֶם:

: אֲכֹל הַשָּׁנָה. לְאֹכֹל הַשָּׁנָה סִפִּיחַ וּבִשְׁנָה הַשְּׁנִית שְׁפִיחִים. הֵן סִפְיָי גְדוּעֵי אֵילָנוֹת, כִּי הוּא בְּסֹדֶר עוֹלָם (סֹדֶר עוֹלָם רַבָּה כג); אֲבָל יוֹנְתָן תִּרְגָּם: "כְּתֻכְתִּיל" – סִפְיָי סִפְיָיִם. וְזֶה לֵךְ הָאוֹת – כְּשֶׁתִּרְאֶה שֶׁיִּתְקַיֵּם: דְּבָרֵי שֶׁיָּשׁוּב סִנְחָרִיב לְאַרְצוֹ וְיִפּוֹל, תִּצְמַח שְׁתֵּתִיקָיִם עוֹד הַבְּטָחָה הַשָּׁנָה:

Verse 31

Verse 32

קִנְיַת ה' צְבָאוֹת. שֶׁיִּקְנֶא לְשָׁמוֹ וְלֹא מִחַמַּת זְכוֹת שְׁבִידָכָם, לְמַדְנֵנוּ (שַׁבַּת נָה א) שֶׁתִּמָּה זְכוֹת אֲבוֹת:

Verse 33

: וְלֹא יִקְדָּמָנָה מְגוֹ. לֹא יַעֲרֹךְ לְפָנֶיהָ מְגוֹ, כְּדִמְתִּירָגָם "לְפָנֶי" "קֶדֶם" וְלֹא יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סִלְלָה. "לֹא יִצְבֹּר עָלֶיהָ מְלִיתָא", אִמָּר אָנִי הוּא שֶׁשׁוּפְכִין עֹפֶר וְצוֹבְרִין לְפָנֶי הַחֹמָה וְהַמְּגִדְלוֹת לְבָנוֹת עָלֶיהָ כְּרֹכִים סִלְלָה. עַל שֵׁם שֶׁסּוֹלְלִים וְכוֹבְשִׁין אוֹתָהּ בְּמַקְבֻּלֹת כְּדֵי שֶׁיִּתְקַשֶּׁה, וְתִרְגּוּמוֹ "מְלִיתָא" עַל שֵׁם שֶׁעוֹשִׂין לוֹ מִתְּחִלָּה שְׁנֵי מַחֲצוֹת גָּדֵר קְנִים, וְשׁוּפְכִים הַעֹפֶר בֵּינֵיהֶם, וְכוֹבְשִׁין אוֹתוֹ שֵׁם לְאַחַר שֶׁמִּלְאוּ אֶת הַמַּחֲצוֹת. וְשִׁמְעֵתִי שֶׁפּוֹתְרִין אוֹתוֹ: זְרִיקַת אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת, שֶׁקוֹרִין פּוֹרִיר "א בלע"ז, אֲבָל אֵין בְּאֲבָנִים לְשׁוֹן 'שְׁפִיכָה' וְלֹא לְשׁוֹן 'סִלְלָה', וְאֵין לְשׁוֹן הַתִּרְגּוּם נוֹפֵל עַל פִּתְרוֹן זֶה:

Verse 34

Verse 35

Verse 36

וַיֵּצֵא מִלְּאֵה ה' וּגְו'. לְאַחַר שֶׁהִלֵּךְ וְנִלְחַם עִם כּוֹשׁ חִזְקִיָּה וּבָא לִירוּשָׁלַיִם, וּבָאוֹתוֹ שָׁעָה וַיֵּצֵא מִלְּאֵה ה'. וְכִי שָׁנוּיָה בְּסֹדֶר עוֹלָם (פֶּרֶק כג): "הַנְּנִי נֹתֵן בּוֹ רוּחַ וְשָׁמַע שְׁמוּעָה" כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּשְׁמַע עַל תְּרִהֶקָה וְגו'" (יִשְׁעִיהוּ לז:ט). שֶׁטֶף שֶׁבָּנָא הַסּוֹכֵן וְסִיעֵתוֹ וְהוֹלִיכָם בְּזִיקִים, וְהִלֵּךְ לוֹ לְכוֹשׁ וְלִקְחַח חֲמֻדַּת כָּל הָאוֹצְרוֹת וּבָא לוֹ לִירוּשָׁלַיִם, לְקַיֵּם מָה שֶׁנֶּאֱמַר (יִשְׁעִיהוּ מה:יד): "יִגִּיעַ מִצְרַיִם וְסַחַר כּוֹשׁ עָלֶיךָ יַעֲבְרוּ" – זֶה יִירוּשָׁלַיִם, "אֲחֲרֶיךָ יֵלְכוּ" – זֶה חִזְקִיָּהוּ. בָּאוֹתָהּ שָׁעָה "וַיִּשְׁלַח אֶת תִּרְתָּן וְאֶת רַב סָרִיס", הֵם הַנְּזָכָרִים בְּסֹפֶר מְלָכִים (מְלָכִים ב יח:יז), וְהֵם הַמְּלָאכִים שֶׁנֶּאֱמַר עָלֵיהֶם שֶׁשְׁלַח אַחֲרֵי הַשְּׁמוּעָה שֶׁנֶּאֱמַר (יִשְׁעִיהוּ לז:ט): "וַיִּשְׁלַח מְלָאכִים אֶל חִזְקִיָּהוּ", וְלֹא הֵם בָּאוּ עִם רַבְשָׁקָה בְּשִׁלְחוֹת הָרָאשִׁין. וְעַל אוֹתָן הַסְּפָרִים הַשִּׁיבוּ יִשְׁעִיהוּ (יִשְׁעִיהוּ לז:כב): "בְּזֶה לֵךְ לַעֲגָה לָךְ". אוֹתָהּ שָׁעָה "וַיֵּצֵא מִלְּאֵה ה' וַיִּכֶּה וְגו'". כֹּלֶם מְלָכִים קְשׁוּרֵי כְתָרִים בְּרָאשֵׁיהֶם, וְקָטָן שֶׁבְּכֹלֶם הָיָה שָׂר עַל שְׁנֵי אֲלָפִים, שֶׁנֶּאֱמַר (יִשְׁעִיהוּ לו:ח): "וְאֶתְּנָה לָךְ אֲלָפִים סוּסִים וְאִישׁ תָּשִׁיב אֶת פָּנָי פֶּתַח אֲחֻד וְגו'". לְמַדְנֵנוּ עַל קָטָן שֶׁבְּפִחוֹתֵים שֶׁהוּא שָׂר עַל אֲלָפִים אִישׁ, וְנִפְלֹה הֵם וְגִיסוֹתֵם:

Verse 37

וַיִּשָּׁב בְּנִינֹה. הִיא רֹאשׁ הַמְּלָכוֹת, כְּעֶנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (בְּרַאשִׁית י:יא) "מִן הָאָרֶץ הִיא יֵצֵא אֲשׁוּר וַיִּבֶן אֶת נִינֹה":

Verse 38

בֵּית נִסְרָף. נָסַר מִתִּיבָתוֹ שֶׁל נָח, כְּדִמְפָּרֵשׁ בְּאַגְדַּת חֻלְק (סְנַהֲדְרִין צו א)
הִכְהוּ בְּחֻרְבּ. שָׁאָמַר: "אִם תִּצְלִי אוֹתִי שְׁלֹא יִהְרָגוּנִי בְּנֵי מַלְכוּתִי, שֶׁהִבֵּאתִי בְּנֵיהֶם כָּאֵן
וּמָתוּ, אֶקְרִיב שְׁנֵי בְּנֵי לִפְנֵיָיִךְ". עָמְדוּ וַהֲרִגוּהוּ

Chapter 38

Verse 1

בְּיָמִים הָהֵם. שָׁלְשָׁה יָמִים לִפְנֵי מַפְלַתוֹ שֶׁל סִנְחָרִיב הָלַךְ חֲזָקָהּ, וַיּוֹם שְׁלִישִׁי כְּשֶׁעָלָה
בֵּית ה' הוּא יוֹם מַפְלַתוֹ שֶׁל סִנְחָרִיב, וְהוּא יוֹם טוֹב רָאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח
כִּי מֵת אֶתָּה וְלֹא תִחְיֶה. מֵת אֶתָּה בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא תִחְיֶה לְעוֹלָם הַבָּא, מִשּׁוֹם דָּלָא נְסִיבַת
:אֵימָתָא וְכוּ', כְּדֵאִיתָא בְּבִרְכוֹת (בִּרְכוֹת י ב)

Verse 2

Verse 3

אֶנָּה ה'. אֵיָה רַחֲמָנוּתָךְ

Verse 4

Verse 5

: הִנְנִי יוֹסֵף. הִנְנִי הוּא אֲשֶׁר יוֹסִיף עַל יָמֶיךָ

Verse 6

: וּמִכָּף מָלַךְ אֲשׁוּר אֶצִּילָךְ. לְמַדְנֹו שֶׁלִּפְנֵי מַפְלַת סִנְחָרִיב הָלַךְ

Verse 7

וְזֶה לָךְ הָאוֹת. שֶׁתִּתְרַפָּא וַיִּתְּוֹסְפוּ יָמֶיךָ, כְּמִפּוֹרֵשׁ לְמַטָּה (ישעיהו לח:כב), וּבְמַלְכִים
:(מַלְכִים ב כ:ח) שָׁאֵל לוֹ: "מָה אוֹת כִּי אֶעֱלֶה"

Verse 8

: הִנְנִי מְשִׁיב. אֶחָוֶרְנִית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת אֶת הַצֵּל אֲשֶׁר יֵרְדֶה
צֵל הַמַּעֲלוֹת. כְּמִין מְדַרְגּוֹת, עֲשׂוּיֹת כְּנָגֵד הַחֲמָה, לְבַחֵן בְּהֶם שְׁעוֹת הַיּוֹם כְּעִין
:אוֹרְלוֹגִין שְׁעוֹשִׁין הָאֶמְנִין
אֲשֶׁר יֵרְדֶה. מִהֲרָה לִירֵד, וְנִתְקַצֵּר הַיּוֹם עֶשֶׂר שְׁעוֹת בְּיּוֹם שְׁמַת אֶחָז כְּדִי שְׁלֹא יִהְיֶה
מִסְפִּידִין אוֹתוֹ, וְעָלוּ עִכְשָׁיו לְאַחֲרֵיהֶם בְּיּוֹם שֶׁנִּתְרַפָּא חֲזָקָהּ, וְנִתְוֹסְפוּ עַל הַיּוֹם עֶשֶׂר
:שְׁעוֹת (סְנַהֲדְרִין צו א)

Verse 9

: מִכְתָּב. תִּרְגַּם יוֹנָתָן: "כְּתָב אוֹדָאָה עַל נִיסָא דְאִיתְעֵבִיד לְחֲזָקָהּ"

Verse 10

אֲנִי אִמְרָתִי בְדָמִי יָמִי. כְּשֶׁרָאִיתִי יָמִי בְדָמִי, בְּשִׁמְמוֹן וַחֲרִישָׁה, כְּמוֹ "נִדְמָה כָּל עִם
כְּנַעַן" (צִפְנִיָה א:יא). כְּלוּמָר: כְּשֶׁחֲלִיתִי אִמְרָתִי "אֵלֶכָה בְּשַׁעְרֵי שְׂאוֹל" – עָתָה אָמוּת,
:לִפְנֵי שְׁעַד אוֹתוֹ הַיּוֹם לֹא נִתְרַפָּא חוּלָה (פִּרְקֵי דְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר נב)

פָּקַדְתִּי יֵתֶר שְׁנוֹתַי. כְּמוֹ (במדבר לא:מט) "לא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ" - נִחְסַרְתִּי שָׁאֵר שְׁנוֹתַי.
:וַיּוֹנְתֵן תְּרָגָם: "עַל דּוֹכְרָנִי לְטֹב אֵיתוֹסְפוּ עַל שְׁנִי", נִפְקַדְתִּי לְטוֹבָה וְנִתְיָתְרוּ שְׁנוֹתַי

Verse 11

:תּוֹסַפַּת אֲמַרְתִּי לֹא אֶרְאֶה יְהוָה. לֹא אֶשְׁתַּמֵּשׁ עוֹד בְּשֵׁם שֶׁל יְהוָה
בְּאֶרֶץ הַחַיִּים. חַיִּים מִשְׁתַּמְשִׁין בּוֹ, אֲבָל הַמֵּתִים אֵינָם רִשְׁאִין, שְׁנֶאֱמַר (תהלים קטו:יז):
:"(לֹא הַמֵּתִים יִהְלְלוּיָהּ". חֶזֶק לַמֵּתִים שְׁאִין מִזְכִּירִין שֵׁם בּוֹ שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת לְעוֹלָם עַד כֹּאן
:בְּאֶרֶץ הַחַיִּים. בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ:
: לֹא אֲבִיט אָדָם. חַי עוֹד
:עִם יוֹשְׁבֵי חֶדֶל. שְׁאֵהָיָה עִם הַמֵּתִים הַיּוֹשְׁבִים בְּאֶרֶץ חֶדֶל וּמְנוּעָה מִן הַחַיִּים

Verse 12

דּוֹרֵי נִסֵּעַ וְנִגְלָה מִנִּי. בְּנֵי דּוֹרֵי נִסְעוּ מִמֶּנִּי. נִסֵּעַ. כְּמוֹ 'נִסְחוּ', כְּמוֹ "בַּל יִסַּע
:יִתְדוֹתָיו" (ישעיהו לג:כ)
:כְּאֵהָל רַעִי. כְּאֵהָל רוּעֵי בְהֵמָה, שְׁמִסִּיעוּ מִכָּאן וְתוֹקְעוּ בְּמִקּוֹם אַחֵר, כְּשֶׁכָּלָה מְרַעֶה זֶה
קִפְדְּתִי. הִכְרַתִּי מִהָרַח חַיִּי כְּאוֹרֵג הַמִּמְהָר לְאֹרֵג, כֹּל זֶה הֵייתִי סְבוּר. וַיּוֹנְתֵן תְּרָגָם:
"כְּנִחַל גְּדוּדִין", כְּנִחַל הַמוֹשֵׁט בֵּין גְּדוֹת גְּבוּהִין שְׁאֵינֻן מִתְפַּשֵּׁט, וּמִתּוֹךְ כֶּד מִיָּמִינוּ
קָלִים לְרוּץ. וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁהוּא נִחַל חָרִיף שְׁשָׁמוֹ אוֹרֵג, וְהוּא שְׁאֵמַר (איוב ז:ו) "יָמִי
:קָלוּ מִנִּי אֶרֶג", "חֶלְפוּ עִם אֲנִיּוֹת אֲבָהּ" (איוב ט:כו)
מִדֶּלָה וּבִצְעָנִי. תְּרָגָם יוֹנְתֵן: "מִיָּקֵר מְלָכוֹתַי אֲנִי גָלִי". סְבוּר הֵייתִי שְׁעֵתָה וּבִצְעָנִי
:מִכָּל כְּבוֹדִי. דֶּלָה לְשׁוֹן 'גְּבוּהָ', וְכֵן "וְדִלַּת רֹאשָׁךְ" (שיר השירים ז:ו)
מִיּוֹם וְעַד לִילָה תִשְׁלִימֵנִי. כְּמוֹ "מִזְכֵּר וְעַד נִזְכָּה" (במדבר ה:ג), כְּלוֹמֵר: מִיָּמִים
:וּמִלֵּילוֹת תִּכְלֵנִי, וְכֵן תְּרָגָם יוֹנְתֵן: "יָמֵמִי וְלֵילֹתַי שְׁלִימוּ"

Verse 13

:שְׁוִיתִי. עֲצָמִי כֹל הַלֵּלָה לְסִבּוֹל וְסוּרֵי חָלִי, וְנִתְגַּבְּרְתִּי כְּאֶרֶץ לְסִבּוֹל
כֵּן יִשְׁבֵּר כֹּל עֲצָמוֹתַי. כְּמוֹ (שמות א:יב) "כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ". כֹּל מָה שְׁאֵנִי מִתְגַּבֵּר,
:כֵּן יִגְבֵּר הַחָלִי עָלַי לְשִׁבוֹר כֹּל עֲצָמוֹתַי

Verse 14

:כְּסוּס. כְּמוֹ "כְּסִיס" (ירמיהו ח:ז), וְהוּא שֵׁם עוֹף
כְּסוּס עֵגוּר. כְּמוֹ 'כְּסוּס וְעֵגוּר'. (דבר אחר) כְּעוֹף זֶה שֶׁתְּפֹשְׂוֹהוּ בְּגִירוֹנוֹ וְהוּא מִצְפָּצֵף,
:וְכֵן תְּרָגָם יוֹנְתֵן: "כְּסוּסֶיָּא דְאַחִיד וּמִנְצִיף"
עֲשָׂקָה לִי. כְּמוֹ 'עֲשֹׂק אוֹתִי', לְקַחְנִי מִיד מְלֹאֵת הַמּוֹת וְעֵרְבָנִי לְהַנְצִיל, לְשׁוֹן 'עֵרְבוּת',
:גִּרְנִטִּיא"ה בִּלְע"ז, כְּמוֹ (תהלים קיט:קכב) "עֵרֵב עֲבָדְךָ לְטוֹב"
:עֲשָׂקָה לִי. עֲשֹׂק אוֹתִי מִיָּדוֹ, כְּאֲשֶׁר תֹּאמַר: "רָפָא נָא לָהּ" (במדבר יב:יג) רָפָא אוֹתָהּ

Verse 15

:מָה אֲדַבֵּר. שִׁבַּח וְקְלוֹסִין לְפָנָיו, וְהָרִי אָמַר לִי נִחְמוֹת, וְהוּא עֲשָׂאן
אֲדָדָה כֹּל שְׁנוֹתַי. כְּמוֹ "וְתִדַּד שְׁנֹתַי" (בראשית לא:מ). אֲתַנּוּד מְכַל שְׁנֹתַי לְקַלֵּס לְפָנָיו.
:יּוֹנְתֵן תְּרָגָם שְׁנוֹתַי לְשׁוֹן 'שְׁנִים'
:עַל מֵר נִפְשִׁי. שְׁהִיָּתָה מְרָה, וְנִחְמַתְנִי

Verse 16

:אֲדַנִּי עֲלִיהֶם יָחִיו. יוֹנְתֵן תְּרָגָם: "ה' עַל כָּל מִיתָיָא אֲמַרְתָּ לְאַחֲיָאָה"
וְלָכָל בְּהֵן חַיִּי רוּחִי. "וְקָדָם כְּלָהוֹן אֲחִיתָא חַיִּי רוּחִי" (תרגום יונתן). וְאֲנִי אוֹמֵר
:לְפִי פְשׁוּטוֹ: ה' עֲלִיהֶם. עַל שְׁנוֹתַי הַנִּזְכָּרִים לְעִיל
אֲדָדָה כֹּל שְׁנוֹתַי. ה' שָׁכֵן וְחִסְדּוֹ עֲלִיהֶם, וְאָמַר לִי עַל פִּי נִבִּיאֻ יָחִיו
וְלָכָל בְּהֵן חַיִּי רוּחִי. וְלָכָל דְּבָר אֲשֶׁר תִּלְוִינִי בְּהֵן חַיִּי רוּחִי, אָמַר ה' עֲלִיהֶם וְיָחִיו
:
וְתַחֲלִימֵנִי. מַעֲתָה יְדַעְתִּי שֶׁתַּחֲלִימֵנִי וְתַחֲלִימֵנִי. תַּחֲלִימֵנִי, תַּבְרִיאֵנִי וְתַחֲזִקֵנִי, כְּמוֹ (איוב
:ל:ט:ד) "יִחְלְמוּ בְּנֵיהֶם"

Verse 17

הִנֵּה לְשָׁלוֹם מֵר לִי מֵר. כְּשֶׁנִּתְבַּטַּרְתִּי שָׁלוֹם אָף הוּא לִי מֵר, שֶׁהָרִי תָלוּ לִי הִרְפוּאָה בְּזָכוֹת
אֲחֵרִים: "כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי דָוִד אֲבִיד" (ישעיהו לח:ה), "לִמְעַנִּי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי"
(ישעיהו לז:לה). כָּאֵן הוֹדַעְתָּנִי שְׁאֲנִי חוֹטֵא (ברכות י ב). כִּד פָּרְשׁוּ חֲכָמִים, אֲבָל לִפִּי
יָשׁוּב הַמִּקְרָא מְשַׁמֵּעַ הִנֵּה לְשָׁלוֹם מֵר לִי מֵר – כְּשֶׁנִּתְבַּטַּרְתִּי מֵאֲתֵד לְהוֹשִׁיעַנִי מִיַּד סִנְחָרִיב,
מֵר לִי מֵר עַל חֲלִי, שֶׁהָיִיתִי נָטוּי לְמוֹת וְלֹא שְׁמַחְתִּי בְּבִשׁוּרָה, וְאֲתֵד בְּטוֹבָד חֲשַׁקֶת נִפְשִׁי
:מִבְּלִי רִדֶת שְׁחַת

Verse 18

כִּי לֹא שָׁאוֹל תוֹדֶד. אִם הָיִיתִי מֵת, לֹא הָיִיתִי מוֹדֶה לָדָּעַל הַנֶּסֶס שֶׁל מַפְלֶת סִנְחָרִיב, וְלֹא
:הָיִיתִי סוֹבֵר אֶל אֲמַתַּת הַבְּטָחָתָד שֶׁהִבְטַחְתָּנִי עָלָיו

Verse 19

חֵי חֵי. לְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם חֵיִים, כְּלוֹמֵר: כְּשֶׁיֵּשׁ בְּנֵי אָדָם חֵיִים בְּעוֹלָם, זֶה חֵי וְזֶה חֵי,
יּוֹצֵאת הַהוֹדָאָה מִבִּינִיהֶם. (ספרים אחרים: חֵי חֵי אֲתֵה חֵי וְנִנָּאָה לְהוֹדִית לְחֵי.)
:יּוֹדִיעַ. אֲשִׁישְׁפֹר בַּלֵּעַז
:אֶל אֲמַתָּד. הָאֵב מוֹדִיעַ וּמְכַוֵּן דַּעַת בְּנוֹ אֶל אֲמַתָּד, לְהֶאֱמִין בָּדָּעַל

Verse 20

Verse 21

דְּבַלֶת תֵּאֲנִים. דְּבַלֶת הַעֲשׂוּיָה מִתֵּאֲנִים, כְּשֶׁהֵן לַחֲיוֹן קְרוֹיִין 'תֵּאֲנִים', וּכְשֶׁנִּדְרָסִין בְּעִגּוֹל
:קְרוֹיִין 'דְּבַלָּה'
וְיִמְרָחוּ. וְיִחְלִיקוּהָ לְדַבְקָה עַל הַשְּׁחִיּוֹן, וְנֶסֶס בְּתוֹדָה נֶסֶס הִיָּה, שְׁאֵף בִּשְׁרֵי חֵי שְׁנוּתָנִין עָלָיו
דְּבַלָּה מִסְרִיחַ, אֲלֵא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נוֹתֵן דְּבַר הַמַּחְבֵּל לְתוֹדָה דְּבַר הַמַּחְבֵּל וּמִרְפָּא
(מְכִילֵתָא בַּשְּׁלַח וְיִסְעָא):

Verse 22

: מָה אוֹת. מָה טוֹב וּמָה נָאָה אוֹת זֶה הַנֶּתֶן לִי, אֲשֶׁר אֶעֱלֶה בֵּית ה'

Chapter 39

Verse 1

וַיִּשְׁמַע כִּי חָלָה וַיַּחֲזִק. הִיָּה לְמוֹד לְאֹכִיל בְּשָׁלֵשׁ שָׁעוֹת וַיָּשָׁן עַד תַּשַּׁע; כִּיִּין שְׁחִיר גִּלְגָּל
חֲמָה לְחִזְקָהּ, כְּשֶׁעַמֵּד מִשְׁנָתוֹ בְּתַשַּׁע שָׁעוֹת, מְצָא שְׁחִירָתָד; בְּקָשׁ לְהַרְוֵג אֶת כָּל
עַבְדָּיו. אָמַר: "הִנֵּחֶתֶם אוֹתִי יָשָׁן יוֹמָם וְלַיְלָה עַד הַבֹּקֶר!" אָמְרוּ לוֹ: "גִּלְגָּל חֲמָה הוּא
שְׁחִיר". אָמַר לָהֶם: "וּמִי הַחֲזִיר?" אָמְרוּ לוֹ: "אֲלֵהִיו שֶׁל חֲזִירָהּ וְכוּ'"; כִּדְאִיתָא
:בְּתַנְחוּמָא (תַּנְחוּמָא כִּי תִשָּׂא ה) וּבְפִסְיָקְתָא (פִּסְיָקְתָא דִּרְב כֹּהֲנָא ב ה)

Verse 2

:בֵּית נִלְתוֹ. בֵּית גִּנְזָיו שֶׁל בְּשָׁמִים, כְּמוֹ (בְּרַאשִׁית לז:כה) "נִכְאֵת וּצְרִי וְלוֹט"
וְאֵת הַשְּׁמֶן הַטוֹב. יֵשׁ פּוֹתָרִים: שְׁמֶן הַמִּשְׁחָה (שְׁמוֹת ל:כב-לג), וְיֵשׁ אוֹמָרִים: הוּא שְׁמֶן
אֶפְרָסִמוֹן שֶׁהִיָּה מְצוּי בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהוּא פֶּנֶג הָאֲמֹר (יחזקאל כז:יז): "וְהוֹדָה
וְיִשְׂרָאֵל הִמָּה רִכְלִידָה בְּחֻטֵּי מִנִּית וּפֶנֶג". וְרֵאִיתִי בְּסִפּוֹר יוֹסִיפּוֹן שֶׁהוּא אֶפְרָסִמוֹן, וְגִדֵּל
:בִּירִיחוֹ, לְכַד נִקְרָא יְרִיחוֹ עַל שֵׁם הָרִיחַ
:לֹא הִיָּה דְבַר. אֵף סִפּוֹר תוֹרָה

Verse 3

מֵאֲרָץ רְחוֹקָה בָּאוּ אֵלַי. זֶה אֶחָד מִשְׁלֹשָׁה בְּנֵי אָדָם שֶׁבָּדְקוּן הַמָּקוֹם: קָלוּ וְחִזְקָהוּ וּבִלְעָם.
חִזְקָהוּ הָיָה לוֹ לְהָשִׁיב: "אֵתָה נְבִיאִי שֶׁל מָקוֹם, וְלִי אֵתָה שׂוֹאֵל?" הִתְחִיל מִתְגַּאֵה
וְאָמַר: "מֵאֲרָץ רְחוֹקָה בָּאוּ אֵלַי", לְפִיכָךְ נִעְנַשׁ, וְעַל שֶׁשָּׁמַח עָלֵיהֶן וְהֶאֱכִילָן עַל שִׁלְחָנוֹ.
וְכֵן בִּלְעָם שָׁאֵמַר לוֹ "מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ" וְהָשִׁיב וְאָמַר "בִּלְקָךְ בֶּן צֶפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב
שֶׁלַח אֵלַי" (בַּמִּדְבָּר כֵּב: ט-י). וְכֵן קָלוּ שָׁאֵמַר לוֹ "אֵי הֶבֶל אַחִיךָ" (בְּרֵאשִׁית ד: ט), הָיָה
לֹא לֹא: רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הֵלֵא כָּל הַנִּסְתָּרוֹת גְּלוּיֹת לָךְ וְכו', כִּדְאִיתָא בְּתַנְחוּמָא

Verse 4

Verse 5

Verse 6

לֹא יוֹתֵר דְּבַר. מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, כְּנֶגֶד "לֹא הָיָה דְּבַר" (ישעיהו לט:ד)

Verse 7

וּמִבְּנֵי־הֵם תִּנְנֶנָּה, מִיִּשְׂאֵל וְעִזְרָה (דניאל א:ו)

Verse 8

טוב דְּבַר ה'. מֵאַחֵר שֶׁבְּנֵי יִהְיֶה שְׁלֹם:

Chapter 40

Verse 1

נַחֲמוּ נַחֲמוּ. חוֹזֵר עַל נְבוּאוֹתָיו הַעֲתִידוֹת, לְפִי שֶׁמִּכָּאן וְעַד סוֹף הַסֵּפֶר דְּבָרֵי נַחֲמוֹת,
הַפְּסִיק פְּרָשָׁה זוֹ בֵּינָם לְבֵין הַפְּרָעָנוּת. נַחֲמוּ אֶתְּם נְבִיאִי, נַחֲמוּ אֶת עַמִּי

Verse 2

כִּי מָלְאָה צָבָא. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "עֲתִידָה דְּתִיתַמְלִי מַעַם גְּלוּתָהּ", כְּמוֹ "כִּי מָלְאָה
מִצְבְּאָה". וַיֵּשׁ פּוֹתְרִין צָבָא כְּמוֹ (אִיּוֹב ז:א) "הֵלֵא צָבָא לְאַנּוֹשׁ עָלַי אֲרָץ"
נִרְצָה. נִתְפַּיֵס:
כִּי לָקָחָהּ וּגּו'. "אֲרִי קָבִילַת כָּס תַּנְחוּמִין מִן קֳדָם ה' כְּאֵלֹו לָקַחַת עַל חַד תִּרְיִן בְּכָל
חֲטָאָתָהּ". וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ יִתְכַּן לְפָרֵשׁ כִּי לָקָחָהּ פּוֹרְעָנוּת כְּפָלִים, וְאִם תֹּאמַר הִיאֵךְ מִדָּתוֹ
שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְשַׁלֵּם לְאָדָם כְּפָלִים בְּחֻטְאוֹ, מְצִינוֹ מִקְרָא מָלְא (יִרְמְיָהוּ טז:יח)
"וְשִׁלַּמְתִּי רִאשׁוֹנָה מִשְׁנָה עוֹנָם וְחֲטָאָתָם":

Verse 3

: קוֹל רוּחַ הַקָּדָשׁ קוֹרָא בְּמִדְבָּר
פָּנּוּ דְרָךְ ה'. דְּרָךְ יְרוּשָׁלַיִם, לְשׁוֹב גְּלִיּוֹתֶיהָ לְתוֹכָהּ

Verse 4

: כָּל גִּיּא יִנְשָׂא וְהָ הָר יִשְׁפֹּל, הָרֵי דְרָךְ תִּלְקָה וְשׁוֹה וְנוֹחָה
וְהִרְכָּסִים. הָרִים הַסְמוּכִים זֶה לָזֶה, וּמִתּוֹךְ סְמִיכָתוֹ מוֹרֵד שְׁבִינִיָּהֶם זָקוּף וְאִינוֹ מַעֲקָם,
שְׂיָהּ נֹחַ לִירֵד וְלַעֲלוֹת (הִרְכָּסִים מִתְרָגֵם "גְּדוּדִיו", לְשׁוֹן גּוֹבָה כְּמוֹ 'גְּדוּדֵי הַנְּהָר')
הִרְכָּסִים. כְּמוֹ "וְיִרְכָּסוּ אֶת הַחֹשֶׁן" (שְׁמוֹת כח:כח)
לְבַקְעָה. קִנְפִּיּא בִלְע"ז, אֲרָץ תִּלְקָה וְשׁוֹה

Verse 5

Verse 6

קול: מאת הקדוש ברוך הוא אומר אלי: "קרא"
ואמר. רוחי אליו: "מה אקרא?" והקול משיבו: "זאת קרא: כל הבשר חציר" - כל
המגביהים תהפך גדתם ותהיה כחציר. (דבר אחר: כל הבשר חציר) - סוף אדם למות,
לפיקדון אם אמר לעשות חסד הרי הוא כציר השדה אשר ימולל ויבש ואין לסמוך עליו,
שאלו בידו לקיים שמה ימות, שפשוט יבש חציר נבל ציר, כן כשמת האדם בטלה הבטחתו.
אבל דבר אלהינו יקום כי הוא חי וקיים ובידו לקיים, לפיקדון על הר גבה עלי ובשרי
מבשרת ציון (ישעיהו מ:ט), כי מפי החי לעולם היא הבטחת הבטחה
:וכל חסדו כציר השדה. כי "חסד וגו' חטאת" (משלי יד:לד)

Verse 7

נבל. כמש

Verse 8

Verse 9

מבשרת ציון. "נביא דמבשרין לציון", ובמקום אחר הוא אומר: "רגלי מבשר"
(ישעיהו נב:ז), זכו - קל כזכר, לא זכו - תש כנקבה, ומאחר פועמיו עד הקץ

Verse 10

בחק יבוא. על האמות לפרע:
הנה שפרו אתו. מן אתו לצדיקים
:ופעלתו. שפר פעלה שעליו לתו להם

Verse 11

כרעה. אשר עדרו ירעה, בזרעו מקבץ טלאים ובחיקו נושאים
:עלות ונהל. "מיניקתא בניח מדבר" (תרגום יונתן), הצאל המניקות
:ינהל. כמו 'מנהל'

Verse 12

מי מדד וגו'. כל זה היה בו כח לעשות, וכל שכן שיש בו כח לשמור הבטחות הללו
בשעלו. בהליכתו, שנאמר "דרכת בים סוסי" (חבקוק ג:טו). בשעלו כמו "במשעול
הכרמים" (במדבר כב:כד) - שביל. דבר אחר: 'שעל' שם כלי הוא, וכן 'בשעלי
:שעורים" (יחזקאל יג:יט)
תכל. אמולאי"ר בלע"ז, לשון מדה ומנין, כמו "ותכל לבנים תתנו" (שמות ה:יח)
וכל בשליש. ומדד בשלישיות: שלישי מדבר, שלישי ישוב, שלישי ימים ונהרות. לשון
אחר: בשליש מגודל ועד אמה, שלישי לאצבעות. ומנחם פרש שהוא שם כלי, וכן
:"ותשקמו בדמעות שלישי" (תהלים פ:ו)
:ושקל בפלס הרים. הכל לפי הארץ: הר כבד תקע בארץ קשה, והקלים בארץ רכה

Verse 13

מי תכל. את רוח הקדש בפי הנביאים? ה' תכנו, וכדאי הוא להאמן
ואיש עצתו יודיענו. רוחו, כל תרגם יונתן. ולפי משמעו: ואיש עצתו מוסב לראש
?המקרא מי תכל את רוחו, ומי איש עצתו אשר יודיענו להקדוש ברוך הוא עצה

Verse 14

אֶת מִי נֹעֵץ וַיְבִינֶהוּ. אֶת מִי מִן הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזְלוֹת נֹעֵץ, כְּמוֹ שְׁנוּעֵץ עִם הַנְּבִיאִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּאַבְרָהָם "וְהָאֵם הַמְכַסֶּה אֹנִי מֵאַבְרָהָם וְגו'" (בראשית יח:יז) וַיְבִינֶהוּ וַיִּלְמְדֵהוּ בְּאֶרֶץ מִשְׁפָּט. אֶת מִי מִן הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזְלוֹת עָשָׂה כֵן, שֶׁלְמַדוֹ חֻמָּה כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לְאַבְרָהָם, שֶׁנֶּתַן לֵב לְהַכִּירוֹ מֵאֲלֵיו וּלְהַבִּיאוֹ בְּתוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיֹּשְׁמַר מִשְׁמֶרְתִּי" (בראשית כו:ה), וְאִמָּר "לִמְעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה וְגו'" (בראשית יח:יט), וְכַלּוּתֵּיו הָיוּ נֹבְעוֹת חֻמָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲף לִילֹת יִסְרוֹנִי כַלּוּתֵּי" (תהלים טז:ז). (אֶת מִי נֹעֵץ וַיְבִינֶהוּ. הָאִישׁ לְהַקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא, הֵן כָּל גּוֹיִם לְפָנָיו כְּמַר מִדְּלִי וְאִידָּ: יִלְמְדוּ לוֹ):

Verse 15

הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי. הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזְלוֹת הַמִּמְאָנִים לְהַכִּיר אֶת בּוֹרְאֵם, וְאִין חֻשׁוּבִין לוֹ לְהַעֲמִיד מֵהֶם לְנְבִיאִים לְגִלּוֹת טוֹדוֹ כְּמַר מִדְּלִי. כְּטַפָּה מְרָה הַמִּטְפָּטֶפֶת מִשׁוּלֵי הַדָּלִי, וּמִשְׁקַע טְנוֹפֶת הַמִּים וְרוֹקְבִיו הָעֵץ, לִימוֹנִיד"א בַלַּע"ז:
וּכְשֶׁחֶק מֵאֲזָנִים. שֶׁהִנְחִשְׁתָּ מַעֲלָה עָפוּשׁ וּמִשְׁתַּחֲוֶה:
כְּדָק. אֲבָק דָּק:
יִטוּל. כְּאֲבָק הַנֶּשֶׂא וְעוֹלָה עַל יְדֵי רוּחַ, כְּדָק אֲשֶׁר יִנְטֹל

Verse 16

אִין דִּי בָעַר. עַל מִזְבֵּחוֹ:
וְחִיתוֹ. שֶׁל לְבָנוֹן, אִין דִּי עוֹלָה. דְּבַר אַחֵר: וּלְבָנוֹן אִין דִּי בָעַר וְגו'. לְכַפֵּר עַל עוֹן הָאֲמוֹת

Verse 17

כְּאִין נִגְדִידוֹ. כְּאִין הֵם בְּעֵינָיו, וְאִין חֻשׁוּבִין לְפָנָיו

Verse 18

Verse 19

נִסְדָּ. לוֹ "מִסְכָּה" (שמות לב:ד):
נִסְדָּ חָרָשׁ. חָרָשׁ שֶׁל בְּרִזָּל נֹסְכוֹ מִבְּרִזָּל אוֹ מִנְחֻשֶׁת, וְאַחֵר כֶּד הַצּוֹרֵף מְרַקְעוֹ בְּטַסִּי זָהָב וּמִצְפָּהוּ מְלַמְעָלָה:
וּרְתָקוֹת. שֶׁלְשָׁלוֹת:

Verse 20

הַמִּסְכָּן תְּרוּמָה. אוֹ אִם בָּא לַעֲשׂוֹתוֹ שֶׁל עֵץ, הַמְלַמֵּד לְהַבְחִיאוֹ בִּיּוֹ עֵץ הַמִּתְקָיִם לְשָׂאֵר עֲצִים:
הַמִּסְכָּן. הַמְלַמֵּד, כְּמוֹ (במדבר כב:ל) "הַהִסְכָּן הַסִּכְנִיתִי" תְּרוּמָה. הַפְּרָשָׁה, בְּרִירַת הָעֲצִים:

Verse 21

הֵלֵא תִדְעוּ. מִסְדּוֹת הָאֶרֶץ מִי יִסְדָּהּ, וְאִתּוֹ הָיָה לָכֶם לַעֲבֹד

Verse 22

חֻוּג. לְשׁוֹן "מִחְוָגָה" (ישעיהו מד:יג), עוֹגֵל, קוֹמַפ"ש בַלַּע"ז:
וְיִשְׁבִּיָּהּ. לְפָנָיו כְּחֻגָבִים:
כְּדָק. כִּירִיעָה, טִייל"א בַלַּע"ז

Verse 23

Verse 24

אָף בַּל נִטְעוּ. אָף הָרִי הֵם כָּמִי שֶׁלֹּא נִטְעוּ
אָף בַּל זָרְעוּ. וְעוֹד יִתֵּר מִכָּאן, שֶׁיִּשְׁרְשׁוּ וַיַּעֲקְרוּ כָּאֵלֹו לֹא זָרְעוּ. זְרִיעָה פָּחוּתָה
מִנְטִיעָה:
בַּל שָׂרַשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם. לְכַשְׂיַעֲקְרוּ, לֹא יִשְׁרִישׁ הַגִּזְע בָּאָרֶץ, שֶׁיִּהְיֶה מִן־לֵיף. כָּל־שָׂרַשׁ
שֶׁבִמְקָרָא טַעְמוֹ בָּאוֹת רֵאשׁוֹנָה וְנִקְוָדָה הָרִי"ש פֶּתַח, וְזֶה טַעְמוֹ לְמַטָּה וְנִקְוֹד קָמָץ, לְפִי
שֶׁהוּא לְשׁוֹן פּוֹעֵל, אֵינֶרצִינ"י בִּלְעַז:

Verse 25

Verse 26

מִי בָרָא אֱלֹהִים. כָּל הַצָּבָא אֲשֶׁר תִּרְאוּ בַמְרוֹם:
מֵרֵב אוֹנִים. שֶׁיֵּשׁ לוֹ, וְשֶׁהוּא אֲמִיץ כָּח, אִישׁ מִהַצָּבָא לֹא נִעְדָּר שֶׁלֹּא יִקְרָא בְשֵׁם:

Verse 27

לָמָּה תֹאמַר עַמִּי יַעֲקֹב וַיַּדְבֵּר בְּגִלּוֹת
נִסְתָּרָה דַּרְכֵי מַה'. הָעֲלִים מִנְגִּיד עֵינָיו כָּל מַה שֶׁעֲבַדְנוּהוּ, וְהַמְשִׁיל עֲלֵינוּ אוֹתָם שֶׁלֹּא
יִדְעוּהוּ:
וּמֵאַלְהֵי מִשְׁפָּטִי יַעֲבֹר. הָעֹבִיר מִלְּפָנָיו מִשְׁפָּט הַגָּמוּל הַטּוֹב, שֶׁהִיָּה לוֹ לְשֹׁלֵם לְאַבּוֹתָיו
וְלָנוּ:

Verse 28

בּוֹרָא קְצוֹת הָאָרֶץ וְגו', אֵין חֶקֶר לְתַבּוּנָתוֹ. וּמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ כָּח כְּזֶה וְחֶכְמָה כְּזוֹ, הוּא
יֹדֵעַ אֶת הַמְּחַשְּׁבוֹת. לָמָּה הוּא מֵאַחֵר טוֹבֶתְכֶם? אֲלֹא כִּדִּי לְכִלּוֹת אֶת הַפֶּשַׁע וּלְהַתֵּם אֶת
הַחֲטָאת עַל יָדֵי הַיִּסּוּרִין:

Verse 29

נֹתַן לִיַּעֲקֹב כָּח. וְסוּפוֹ לְהַחֲלִיף כָּח לַעֲיַפּוֹתְכֶם:

Verse 30

וַיַּעֲפּוּ נַעֲרִים. גְּבוּרַת הַכֹּפְשָׁדִים הַמְנַעֲרִים מִן הַמְּצוֹת תִּיעַר
וּבַחוּרִים כְּשׁוֹל יְכֻשְׁלוֹ. אוֹתָם שֶׁהֵם עֲכָשְׁיוֹ גְּבוּרִים וַחֲזָקִים, יְכַשְׁלוּ, וְאַתָּם קוֹוִי ה'
תַּחֲלִיפוּ כָּח חֲדָשׁ וְחֲזָק:

Verse 31

אֲבָר. קִנָּה:

Chapter 41

Verse 1

הַחֲרִישׁוּ אֵלַי. כִּדִּי לְשִׁמּוּעַ דְּבָר:
אֵיִם. אֲמוֹת שֶׁל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזְלֹת:
וַיַּחֲלִיפוּ כָּח. יִתְקַשְּׁטוּ וַיַּחֲזִקוּ בְּכָל גְּבוּרָתָם, אוֹלֵי יַעֲמְדוּ בַדִּין בְּכָח
: יִגָּשׁוּ. הַלּוֹם, וְאֵז מִשְׁיִגָּשׁוּ יִדְבְּרוּ
לְמִשְׁפָּט נִקְרָבָה. לְהוֹכִיחֵם עַל פְּנֵיהֶם:

Verse 2

מי העיר ממזרח אותו, ש צדק וקראו לרגלו ; מי העיר את אברהם להביאו מארם,
 שהיא במזרח, וצדק שהיה עושה, היא היתה לקראת רגליו בכל אשר הלך
 יתן לפניו גוים. מי שהעירו ממקומו להסיע, הוא נתן לפניו ארבעה מלכים
 : ויחללוהם
 : וירד. וירד
 יתן כעפר חרב. "רמא כעפרא קטיליו קדם חרביה" (תרגום יונתן), נתן את חרבו
 ועושה חללים רבים כעפר, ואת קשתו נתן מרבה הרוגים ונופלים כקש נדף (בראשית
 (רבה מג ג):

Verse 3

: וירדפם יעבור שלום. הלך על מעברותיו בשלום, לא נכשל בירדפו אותם
 ארץ ברגליו לא יבא. דרך אשר לא בא קדם לכן ברגליו, לא יבא – לא היה רגיל
 לבא:

Verse 4

מי פעל ועשה. לו את זאת? מי שהוא קורא הדרות מראש לאדם הראשון, הוא עשה
 : לאברהם גם את זאת
 : אני ה' ראשון. להפליא פלא ולעזר
 : ואת אחרנים אני הוא. אף עמכם, בני אחרונים, אהיה ואעזור אתכם:

Verse 5

: ראו איים. עובדי עבודה זרה הגבורות שפעשה ויראו
 : קרבו ויאתיו. זה אצל זה נאספים להלחם, כשיראו הגאולה:

Verse 6

: איש את רעהו וגו'. יאמר חזק למלחמה, אולי יעמדו להם אלהיהם:

Verse 7

: ויחזק חרש. נוסד הפסל
 : את צרף. המרקעו בזהב
 : מחליק פטיש. באחרונה, כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה
 : את הולם פעם. הוא המתחיל בה כשהיא גשית, ומכה בכל כחו
 : אמר לדבק טוב הוא. על אותו שהיו מחזיריו אחר קרקע טובה לדבק בה עששיות ברזל
 : דבק. שולדור"א בלע"ז
 : ויחזקהו. לצלם
 : במסמרים לא ימוט. כלם יחזקו זה את זה

Verse 8

ואתה ישראל עבדי, ועלי יש לעזור לך. סוף המקרא אל תירא כי אתה אני. כך נראה
 לי חבור הענין לפי פשוטו. ומדרש אגדה בבראשית רבה (בראשית רבה מד ז) דורש כל
 : הענין במלכי צדק ואברהם
 ראו איים. אותה מלחמה ויראו. שם נתיירא מאברהם, פן יאמר לו: העמדת רשעים אלו
 : בעולם, ואברהם נתיירא משם, לפי שהרג את בני עולם שהם משם
 : איים. כשם שאיי הים מסתמין בעולם, כך אברהם ושמ היו מסתמין בעולם
 איש את רעהו יעזרו. זה עוזר את זה בברכות "ברוך אברהם" (בראשית יד: יט), וזה
 : עוזר את זה במתנות "וינתן לו מעשר מכל" (בראשית יד: כ)
 : ויחזק חרש. זה שם, שהיה נפח לעשות מסמרות וברזים ליתבה
 : את צורף. זה אברהם, שהוא צורף את הבריות לקרבן אל השכינה
 : את הולם פעם. זה אברהם, שהלם כל המלכים האלה פעם אחת
 : אומר לדבק טוב הוא. טוב לדבק באלוהי של זה
 : ויחזקהו. שם לאברהם להיות דבק בהקדוש ברוך הוא, ו לא ימוט
 ואתה ישראל עבדי אברהם, שלא היה מזרע צדיקים, עשיתי לו כל זאת, ואתה ישראל
 : עבדי, הקנוי לי משני אבות:

זרע אברהם אהבי. שלא הכירני מתוך תוכחה ולמוד אבותיו, אלא מתוך אהבה

Verse 9

אשר הוצאתיך. לקחתך לקלי, כמו (שמות ד:ד) "וישלח ידו ויחזק בו":
מקצות הארץ. משאר העובדי כוכבים ומזלות:
ומאציליה. מן הגדולים שבהן:
קראתיך. בשם לקלי, "בני בכורי ישראל" (שמות ד:כב)
ולא מאסתיך. כזה שנגמר בו (מלאכי א:ג) "שנאתי"

Verse 10

אל תשתע. אל ימס לבך להיות כשענה זו (בראשית רבה סה טו). וזה הכלל: כל תיבה
שתחת יסודה שי"ו, כשבא לדבר בלשון מתפעל, התפעל או יתפעל, התי"ו חולקת
ונכנסת בין שתי אותיות שרשי התיבה, כמו "וישתומם" (ישעיהו נט:טז), "וישתמר
חקות עמרי" (מיכה ו:טז), "תשתכריו" (שמואל א א:יד), "תשתפך נפשי" (איוב
ל:טז):

Verse 11

Verse 12

Verse 13

Verse 14

תולעת ועקב. משפחת ועקב הולשה כתולעת, שאין לה גבורה אלא בפיה (תנחומא בשלח
ט:). תולעת – וירמונ"א בלע"ז
מתי ישראל. מספר ישראל

Verse 15

למורג חרוץ. כלי הוא של עץ וכבד, ועשוי חריצים חריצים כעין כלי נפחים של
ברזל, שקורין לימ"א בלע"ז, וגורריו על הקשיו של שבלין ומחתכו עד שנעשו תבן
חדש. כשהוא חדש, עד שלא הולקו פיות חריציו, הוא חותך הרבה, אבל משנתולש,
החלקו פיות חריציו:
בעל פיות. הם חדידי החריציו:
תדוש הרים. מקלים ושרים

Verse 16

תזרם. תזרה אותם כבמזרה לרוח:
ורוח תשאם. מאליהם לגיהנם

Verse 17

מבקשים מים. נתנבא הנביא על אחרית הימים (עמוס ח:יא-יב): "לא רעב ללחם ולא
צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה', וישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו", וכשישוב
אפו יכין להם לחם ומים, וישלו שכינתו ורוח בפי נביאייהם
נשתה. לשון "ונשתו מים מהים" (ישעיהו יט:ה), לשון "השאת והשבר" (איכה ג:מז),
וכלו לשון חרבה ויבש. ולכך התי"ו מדגשת, שהרי באה במקום שתיים, שאין שאת בלא
תי"ו, והנה לו לומר לנקה נשתה, שהרי לזכר יחיד יאמר 'נשתה' ולרבים
'ונשתו':

Verse 18

נְהָרוֹת. לֵב מְבִין לַתּוֹרָה וְלִנְבוּאָה:
מִדְּבָר. מָקוֹם שֶׁלֹּא הִיְתָה חֻקְמַת הַתּוֹרָה:

Verse 19

אָתָּן בְּמִדְבָּר אֶרֶז שָׁטָה. כָּל מִינֵי יֵשׁוּב, אֵף בָּם אָתָּן כָּל מִינֵי חֻקְמָה וְטוֹבָה וְשְׁלוֹם:
תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר. שְׁמוֹת אֵילָנֵי סָרְקָה הֶעֱשׂוּ יֵל לְבָנָיו:

Verse 20

Verse 21

קָרְבוּ רִיבְכֶם. כָּל הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזְלוֹת, בּוֹאוּ וְרִיבוּ וְהִתְוַכַּחוּ עִם בְּנֵי
עַצְמוֹתֵיכֶם. טַעֲנוֹת בְּרִיאֹת וְחֻזְקוֹת שְׁלָכֶם, וְלִשׁוֹן 'רִיב' הוּא זֶה בְּלִשׁוֹן מִשְׁנָה: "שְׁנִים
שָׁהִיו מִתְעַצְמִין בְּדִין" בְּמִסְכַּת סִנְהֶדְרִין (סִנְהֶדְרִין לֹא ב)

Verse 22

יִגִּישׁוּ. הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזְלוֹת אֶת נְבִיאֵיהֶם וְקוֹסְמִיהֶם:
וְיִגִּידוּ לָנוּ אֶת אֲשֶׁר תִּקְרִינָה. לַעֲתִיד
הִרְאֵנוּת. שָׁהִיו קֹדֶם בְּרִיאַת עוֹלָם, וְעַל מָה נִבְרָא, מָה הָנָה. (סִפְרִים אַחֲרִים: מֵאֲרָעוֹת
שֶׁהִתְחִילוּ כִּבְר, מָה יְהֵא בְּסוֹפֹן)
אוּ הַבָּאוֹת. לַעֲתִיד וְשְׁמִיעוֹנוּ, וְנִרְאָה אִם יֵשׁ בָּהֶם מִמֶּשׁ, שֶׁיִּתְקַיְּמוּ דְבָרֵיהֶם

Verse 23

הִגִּידוּ הָאֲתִיּוֹת לְאַחֲרֵי. הַמוֹפְתִים הַבָּאִים בְּאַחֲרֵי
וְנִשְׁמָעָה. וְנִסְפָּר דְּבָרֵיהֶם, "וְיִסְפָּר" (בְּרֵאשִׁית כד:סו) מִתְרַגְּמִין "וְאֲשַׁמְעִי"

Verse 24

הֵן אַתֶּם מֵאִיל. וְדְבָרֵיכֶם אֵיךְ יִתְקַיְּמוּ
וּפְעֻלָּתְכֶם מֵאֲפֶע. אֵינְכֶם אֵלָּא פּוֹעִים וּמְרִימִים קוֹל לְהַטְעוֹת בְּדְבָרֵי כְּזָב:
תּוֹעֵבָה. הַנִּתְעַבְּבִים הֵם יִבְחָרוּ בָּכֶם, וְלֹא הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְלֹא עֲבָדָיו וְלֹא מִשְׁתָּרֵיו

Verse 25

הַעֲרִירֹתִי מִצְפּוֹן וַיָּאֵת. אֲנִי מַגִּיד הַעֲתִידוֹת, הַנִּנִּי מַעִיר לְבָנוֹת חֲרָבוֹת יְרוּשָׁלַיִם אֶת
כּוֹרֶשׁ מִצְפּוֹן, וַיָּאֵת אֶת בָּבֶל לְהַחֲרִיבָה
מִמְּזֻרָח שֶׁמֶשׁ יִקְרָא בְּשֵׁמִי: "כָּל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם" (עזרא א:ב),
וְנִרְאָה שֶׁאֶרֶץ פָּרַס בְּמִזְרָחִית צְפוֹנִית הִיא לְאָרֶץ יִשְׂרָאֵל. דְּבַר אַחֲרֵי: הַעֲרִירֹתִי מִצְפּוֹן אֶת
נְבוּכַדְנֶצַּר לְהַחֲרִיב אֶת עִירִי וַיָּאֵת, וְכּוֹרֶשׁ הַעֲרִירֹתִי מִמְּזֻרָח שֶׁ יִקְרָא בְּשֵׁמִי לְבָנוֹת אֶת
עִירִי, שֶׁמַּלְכוֹת פָּרַס מִמְּזֻרָח אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיא, שֶׁנֶּאֱמַר "רְאִיתִי אֶת הָאֵיל וְגו'" (דְּנִיאל
ח:ד). וַיּוֹנְתוּ תְרָגְמָם: "אֵיִיתִי בְּגִלְאֵי מֶלֶךְ דְּתַקְיָא מְרוּס צְפוֹנָא וַיִּיתִי כְּמִפְקָ שֶׁמֶשׁ
בְּגִבּוֹרִתִּיהָ מִמִּדְיָנָא, אֲגַבְרִינִיָּה בְּשֵׁמִי"
וַיָּבֹא סַגְנִים. וַיָּבֹא עַל מֶלֶךְ בָּבֶל וְעַל שָׂרָיו, כְּאֲשֶׁר בָּא לְרֹמוֹס עַל חֹמֶר, וְכִמּוּ יוֹצֵר
חֲרָשִׁים וְרָמָס טִיט לְכָלִי חֲרָס, כֵּן יִרְמוֹס הוּא סַגְנִים

Verse 26

מִי מִנְבִיאֵי הַבַּעַל הִגִּיד כְּמוֹנֵי דְבַר הַעֲתִיד לְבוֹא, וּמִי מִלְפָּנִים הִגִּידָהּ, וְלִכְשֶׁתֵּבֵא נֹאמֵר
שֶׁהוּא צָדִיק שֶׁנְּבוּאָתוֹ צָדִק:
אֵף אִיל מַגִּיד. אֲבָל אִיל בָּכֶם שֶׁיִּגִּיד עֲתִידוֹת וְתִתְקַיְּמוּ:
: אֵף אִיל שֶׁמַּע אֲמָרֵיכֶם. שֶׁיַּעֲד בָּבֹא עֲתִידָהּ: פְּלוֹנִי, נְבִיא הַבַּעַל, נִבֵּא אוֹתָהּ מִלְפָּנִים

Verse 27

ראשון לציון הנה הנם. מלך ראשון שיתן לב לציון, הנה זה הוא ששמרתי, ואף על פי שלא תגמר הגאולה על ידו, הוא יהיה המתחיל: "מי בכם מכל עמו" (עזרא א:ג) הנם. זקני ישראל יהיו נכונים על פי דברו לעלות מן הגולה ולהתחיל ולירושלם מבשר אתו. באותן הימים חגי זכריה, אשר יזרזום לבנות בימי דריגוש השלישי לפרס:

Verse 28

:וארא ואין איש. תמיד אני מביט בנביאי הבעל, ואין איש מגיד דבר עתיד וימאלה. מכל אלה העתידות לבא, ו אין מהם יועץ שעמד בסוד ה' וידע אותם: ואשאלם וישיבו דבר. אשר ישיבו דבר אם אשאלם:

Verse 29

הן כלם און. יש לכם לדעת שכל נביאי מחזיקי תורה און, ו אפס כל מעשיהם נספיהם : דמות מסכותם, כמו "הפסל נסד קרש" (ישעיהו מ:ט). ויונתן תרגם בענין אחר. ראשון לציון וגו' - "פתגמי נחמתי דאנתנבאו נביאי מלךדמיו על ציון הא אתו". ולפי התרגום כל הענין מדבר מלך המשיח ובגאולה אחרונה, אבל אני רואה נבואה שנתנבא ישעיה על כורש, כלם בלשון הסגנון של פרשה זו: "אני ה' העירותיהו בצדק" (ישעיהו מה:ג), "קורא ממזרח עוט" (ישעיהו מו:יא), "האותיות שאלוני" (ישעיהו מה:יא), "מגיד מראשית אחרית" (ישעיהו מו:י), כלם נוסח אחר ענין פרשה זו:

Chapter 42

Verse 1

:הן עבדי אתמד בו. הן עבדי יעקב אינו כמותכם, כי אתמד בו בחירי. ישראל קרוי בחירי (תהלים קלה:ד) "כי יעקב בחר לו יח", ואומר (ישעיהו מה:ד) "למען עבדי יעקב וישראל בחירי" רצתה נפשי. עליו נתתי רוחי להודיע נביאיו את סודו, וסופו משפט לגוים יוציא, שנגאמר (ישעיהו ב:ג) "והלכו גוים רבים וגו' ויורנו מדרךיו וגו'":

Verse 2

ולא ישא. לא יגביה קול, לא יצטרך להוכיח ולהתנבאות אל הגוים, שהם מעצמם יבואו ללמוד מהם, כענין שנגאמר (זכריה ח:כג) "נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם":

Verse 3

קנה רצון לא ישבור. תרגם יונתן: "עינותניא דאינון כקניא רעיע לא יתברון, ונחשיכיא דאינון כבוציל עמי (פרוש כנר כבה) לא יטפון" ופשתה כהה. פתילת פשתה לחה, שקרובה לכבות. מלך שלהם לא יגזול את הדלים ולא ירצץ את העניים ואת החלשים:

Verse 4

ולא ירוץ. כמו 'לא ירצץ', "כי מלאה הארץ דעה" (ישעיהו יא:ט), וישמעו להו, כענין שנגאמר (צפניה ג:ט) "כי אז אהפך אל עמים וגו'", וזהו לתורתו אים ינחילו - כלם ושמעו לתורתו:

Verse 5

:האל ה'. בעל הדיו ובעל הרחמים:

בֹּרָא הַשָּׁמַיִם. תַּחֲלָה כְּמִין פָּקִיעַ שֶׁל שָׁמַי, וְאַחֵר כָּךְ נָטָה אוֹתָם, כִּדְאִיתָא בְּמַסְכַּת חֲגִיגָה
(חגיגה יב א):
וְאַחֲרָיָהּ. בֹּרָא אֶת הַיּוֹצֵא מִמֶּנָּה:
נֹתֵן נֶשְׁמָה. נֶשְׁמַת חַיִּים:
לָעַם עֲלֶיהָ. לְכֹלָם בְּשׁוֹה:
וְרוּחַ. קְדוּשָׁה:
לְהַלְכִים בָּהּ. לְמַתְהַלְכִים לְפָנָיו

Verse 6

קִרְאֲתִיד. לִישְׁעָהּ הוּא אוֹמֵר:
וְאַחֲרָד. כְּשִׁינְצִרְתִּיד, זֹאת הִיְתָה מִחֲשַׁבְתִּי שֶׁתִּשְׁיב אֶת עַמִּי לְבְרִיתִי וּלְהֹאִיר לָהֶם
לְאוֹר גּוֹיִם. כָּל שֶׁבֶט קְרוּי גּוֹי לְעַצְמוֹ, כְּעֵנֶן שֶׁנֶּאֱמַר: "גּוֹי וְקָהַל גּוֹיִם" (בראשית
לז:יא):

Verse 7

לְפָקֶח עֵינַיִם עוֹרוֹת. שְׁאִינָם רוֹאִין אֶת גְּבוּרָתוֹ, לִתֵּת לֵב לְשׁוּב אֵלַי
לְהוֹצִיא מִמִּסְגַּר אֲסִיר. וְעַל יְדֵי שִׁיתְּפָקְחוּ עֵינֵיהֶם, יֵצְאוּ אֲסִירִים מִמִּסְגַּר. דְּבַר אַחֵר:
לְבַשָּׁרָם עַל גְּלוֹת בְּבֶל הֶעֱתִידָה לְבַא עֲלֶיהָ, שְׁסוּפֹן לְצֹאת מִמֶּנָּה

Verse 8

הוּא שָׁמַי. הוּא מְפָרֵשׁ בְּלִשׁוֹן אֲדָנוֹת וְכַח, וְעַלִי לְהִרְאוֹת שְׁאֲדוֹן אֲנִי, לְפִיכָךְ כְּבוֹדִי
: לְאַחֵר לֹא אֶתֵּן

Verse 9

הִרְאֵשְׁנוֹת, שֶׁהִבְטַחְתִּי לְאַבְרָהָם עַל גְּלוֹת מִצְרַיִם (בראשית טו:יד) "וְגַם אֶת הַגּוֹי וְגוֹי"
: הִנֵּה בָאוּ. שֶׁמֶרְתִּי הִבְטַחְתִּי, וְעַתָּה חֲדָשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד לְעַמִּי, לְהִבְטִיחַ עַל גְּלוֹת שְׁנֵיהֶ

Verse 10

תַּהֲלִיתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ. עַל כְּרוֹסָם, כְּשִׁינְרְאוּ אֶת גְּבוּרָתִי לְיִשְׂרָאֵל, יוֹדוּ כָּל הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים
: וּמַזְלוֹת כִּי אֱלֹהִים אֲנִי
: יוֹרְדֵי הַיָּם. פּוֹרְשֵׁי בְּסָפִינוֹת
וּמִלְאוּ. הִקְבּוּעִים בָּיָם, וְלֹא בְּאֵיִם, אֲלֵא בְּתוֹךְ הַמַּיִם שׁוֹפְכִים עֹפֵר כָּל אֶחָד וְאֶחָד כְּדִי
: בֵּית, וְהוֹלְכִים מִבֵּית לְבֵית בְּסָפִינָה, כְּגוֹן עִיר וּנְיָצִי"א

Verse 11

יִשְׂאוּ מִדְּבַר. קוֹל בְּשִׁיר:
וְחִצִּיִּים תִּשָּׁב קֶדֶר. (מוֹסֵב עַל יִשְׂאוּ) מִדְּבַר קֶדֶר, שֶׁהֵם דְּרִים עֲתָה בְּאֶהְלִים, יִשְׂאוּ קוֹל
וְיִרְנוּ (כְּמוֹ "וְהַחֲצִיִּים אֲשֶׁר תִּשָּׁב קֶדֶר"), בְּמִדְּבַר קֶדֶר שֶׁהֵם דְּרִים עֲתָה בְּאֶהְלִיהֶם יִהְיוּ
: עֲרִים וְחִצִּיִּים קְבוּעִים
: יִשְׁבִּי סֵלַע. הַמַּתִּים שִׁיחִיו (בראשית רבה יג ו); כֵּן תִּרְגְּם יוֹנָתָן
: מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְחָקוּ. "מֵרִישׁ טוֹרָא יִרְיִמוֹן קְלִיהוֹן" (תרגום יונתן)

Verse 12

Verse 13

Verse 14

: הִחֲשִׁיתִי מַעוֹלָם. זֶה יָמִים רַבִּים הִחֲשִׁיתִי עַל חֲרָבָן בֵּיתִי, וְתִמִּיד אֲחֵרִישׁ
: אֶתְאַפֵּק. לְשׁוֹן הוֹנָה; עַד עֲתָה הִצִּיקַתְנִי רוּחִי, וּמַעַתָּה כִּי לֹדָה אֶפְעֶה

אָטם. אָתְּבַהֵל:

וְאַשְׁאֹף. וְאַתָּאנָה לְהַשְׁמִיד הַכֹּל יָחַד, כָּל אוֹיְבֵי

Verse 15

אֶחָרִיב הָרִים וּגְבֻעוֹת. אֶהְרֹג מְלָכִים וְשִׁלְטוֹנִים שֶׁל עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזְלֹת:
וְכָל עֶשְׂבָם. כָּל הַנְּלוּיִם עֲלֵיהֶם

אוֹיֵשׁ. לְשׁוֹן יִבֶּשׁ הוּא לְעַנְלוֹ דְּבַר לַח, כְּגוֹן עֵשֶׂב וּנְהָרוֹת

Verse 16

וְהוֹלֵכְתִּי. יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ עוֹרִים עַד הֵנָּה מִהִבֵּיט אֵלַי בְּדֶרֶךְ הַטּוֹב, אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ לְהִלּוֹךְ
בָּהּ:

עֲשִׂיתֶם. אֶעֱשֶׂה כֹן. לְשׁוֹן נְבוּאָה לְדַבֵּר עַל הָעֵתִיד כְּאִלוּ עֲשׂוּי

Verse 17

Verse 18

הַחֲרָשִׁים וְהַעוֹרִים. עַל יִשְׂרָאֵל הוּא אוֹמֵר:

Verse 19

מִי עוֹר בְּכֶם? אֵין אֶחָד כִּי אִם עַבְדִּי הוּא הָעוֹר שֶׁבְּכֻלְכֶם, וְחָרַשׁ שֶׁבְּכֶם הָרִי הוּא כְּמִלְאָכִי
אֲשֶׁר אָנִי שׁוֹלֵחַ לְהַנְבִּיא נְבוּאוֹת:

מִי עוֹר כְּמִשְׁלָם. מִי הָיָה עוֹר בְּכֶם, כְּבָר קִבַּל יְסוּרָיו, וְהָרִי הוּא כְּמִשְׁלָם כָּל תַּגְמוּלוֹיו
:וְיִוָּצֵא נָקִי

Verse 20

רְאוּת רְבוּת. רְאוּת הַרְבֵּה לְפָנֶיכֶם, וְאִינְכֶם שׁוֹמְרִים לְהִבֵּיט בְּמַעֲשֵׂי וּלְשׁוֹב אֵלַי
פְּקוּחַ אֲזִינוֹם. אָנִי עֲסוּק לְפָקוּחַ אֲזִינוֹכֶם עַל יְדֵי נְבִיאִי, וְלֹא יִשְׁמַע אִישׁ מִכֶּם אֶת דְּבָרִי,
:וּלְשׁוֹן הוֹנָה הוּא

Verse 21

: ה' חָפֵץ. לְהִרְאוֹתְכֶם וּלְפָקוּחַ אֲזִינוֹכֶם לְמַעַן צִדֵּק, וּלְכַף הוּא מַגְדִּיל וּמַאֲדִיר לְכֶם תּוֹרָה

Verse 22

וְהוּא. הָעַם הַזֶּה בְּזוּי וְשִׁסּוּי, וְסוּף הָעַנְיָן וְלֹא יִשִּׁים עַל לֵב (יִשְׁעִיהוּ מִב: כה) כָּל זֶה
:לֹאִמֵר, לָמָּה קָרָאתֶנּוּ זֹאת מִי נָתַן לְמִשְׁפָּה יַעֲקֹב (יִשְׁעִיהוּ מִב: כד)

הַפֶּחַ בַּחֲוָרִים כָּלֶם. בַּחֲוָרִיהֶם פָּחִי נֶפֶשׁ כָּלֶם. תּוֹסַפַּת: דְּבַר אַחֵר: הַפֶּחַ בַּחֲוָרִים כָּלֶם –
:יִשִּׁימוּ אֶת עַצְמָם בְּפָחִי הָאֲדָמָה וּבַחֲוָרִים, וּבִבְתִּי כְּלָאִים הַחֲבֹאִי יוֹכִיחַ שֶׁכֵּן הוּא
וְאֵין אִמֵּר הַשֵּׁב. כְּמוֹ 'הַשֵּׁב', לְפִיכָּה הוּא רָפִי, אֲבָל "הַשֵּׁב בְּאַמְתָּחְתִּינוּ" (בִּרְאשִׁית
:מג: יח) הוּא דִּגְשׁ

Verse 23

: וְאַזְיִן. לָתֵת לֵב לְזֹאת מִי נָתַן לְמִשְׁפָּה יַעֲקֹב
לְאַחִיר. וְקָשִׁיב וְיִשְׁמַע דְּבַר שִׁינְעוּד לוֹ בְּאַחֲרוֹנָה, וְכֵן תִּרְגַּם יוֹנָתָן לְאַחִיר: "לְסוּפָא",
:וְכֵן כָּל 'לְאַחִיר' שֶׁבְּמִקְרָא: עֲתִיד לְהִיּוֹת הוּא

Verse 24

זוֹ חֲטָאֲנוּ לוֹ. זוֹ הִיא שְׁגָרָמָה אֶת הַמִּשְׁפָּה וְהִבִּז, אֶת אֲשֶׁר חֲטָאֲנוּ לוֹ
:וְלֹא אָבוּ. אֲבוֹתֵינוּ בְּדֶרֶךְ הַלּוּל

Verse 25

וּתְלַהֲטֶהוּ מִסָּבִיב. כִּדִּי שִׁירָאוּ וַיִּקְחוּ מוֹסֵר, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (צפניה ג:ו): "הִכָּרְתִּי גִוִּים
:נִשְׁמוּ פְּנוּתָם, אֲמַרְתִּי אֵל תִּירָאִי וְגו'":
:וְלֹא יָדַע. יוֹדַע הוּא, אֲלֹא שֶׁדָּשׁ בְּעֶקֶב; לֹא חָשׁ לְהִבִּין זֹאת וְלָשׁוּב מִרְשָׁעוֹ
:וּתְבַעַר בּוֹ. אַחֵר פְּרַעְנוֹת הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזְלוֹת שֶׁמִּסָּבִיב, בְּעֶרְהָ בְּעֶצְמוֹ

Chapter 43

Verse 1

: וְעַתָּה. אֵף כָּל זֹאת כֹּה אָמַר ה'... אֵל תִּירָא

Verse 2

:כִּי תַעֲבֹר בַּמַּיִם. כְּשֶׁעֲבַרְתָּ בַּיָּם סוּף אֲתָד הִיִּיתִי
וּבִנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטָפוּדָּ. גִּרְתָּה בֵּין הַמַּצְרִים וְהָאֲמוֹת הַמִּרְבִּין כְּמִי נָהָר, וְלֹא יָכְלוּ לָדָּ
:לְכַלּוֹת:
כִּי תֵלֵד בְּמוֹ אֵשׁ. לְעֵתִיד לְבֹא: "כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בְּעַר כְּתָנוּר" (מלאכי ג:יט), שֶׁאֶקְדִּיר
:חֲמָה עַל הַרְשָׁעִים, "וְלֹהֵט אוֹתָם הַיּוֹם הַבֹּא" (שם), גַּם שָׁם לֹא תִכְנֹה
וְלִהְבֶּה. שֶׁתִּשְׂרֹף הָאֲמוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָיוּ עַמִּים מְשֻׁרְפוֹת סִיד" (ישעיהו לג:יב), גַּם
:הִיא לֹא תִבָּעַר בָּדָּ

Verse 3

נִתְּמִי כְּפָרָד מְצֹרִים. וְהֵם הָיוּ לָדָּ לְפִדְיוֹן, שֶׁבְּכוֹרֵיהֶם מָתוּ וְאַתָּה, בְּנִי בְּכוֹרִי, נִצַּלְתָּ,
וְהִיִּיתָם חַיִּים כְּלִיָּה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל כ:ח) "וְאֹמַר לְשָׁפוּד חַמְתִּי עֲלֵיהֶם בְּאֶרֶץ
:מִצְרָיִם:

Verse 4

:וְאַתָּן אָדָם תַּחֲתִידָּ. תַּמִּיד אֲנִי רַגִּיל בְּכָדָּ

Verse 5

Verse 6

:אֲמַר לְרוּחַ צָפוֹן תִּנִּי הַגְּלִיּוֹת שֶׁבְּצָפוֹן
וְלַתִּימָן, שֶׁהִיא רוּחַ חַזְקָה - אֵל תִּכְלָאִי מִלְּנִשְׁבַּב בְּחַזְקָה לְהִבִּיא גְּלִיּוֹתִי. וְכֵן (שִׁיר
הַשִּׁירִים ד:טז) "עוֹרֵי צָפוֹן וּבֹאֵי תִימָן", מִתּוֹדָּ שֶׁהָרוּחַ צָפוֹנִית חֲלָשָׁה צְרִיכָה חַזְקָה,
לְכָדָּ כְּתוּב 'עוֹרִי', 'תִּנִּי'. אֲבָל דְּרוֹמִית שֶׁאֵינָה צְרִיכָה חַזְקָה (גִּיטִין לֹא ב), כְּתוּב
:'בּוֹאִי' כְּמוֹת שֶׁהִיא, וְכֵן 'אֵל תִּכְלָאִי':

Verse 7

כָּל הַנִּקְרָא בְּשִׁמִּי וְלִכְבוֹדִי בְּרֵאתִיו. כָּל הַצְדִּיקִים הַנִּקְרָאִים בְּשִׁמִּי, וְכָל הָעָשׂוֹי לְכְבוֹדִי.
:יִצְרָתִיו אֵף עָשִׂיתִיו - תִּכְנִיתִיו בְּכָל הַצְרִידָּ לוֹ, וְהִכְנִיתִי הַכֹּל. כְּלוֹמַר: אֵף עַל פִּי שֶׁעֲבָרוּ
:בְּגוֹלָהּ וּבְצָרָה, כְּבָר הִכְנִיתִי לָהֶם כָּל צָרָכִי גֵּאֻלָּתָם

Verse 8

הוֹצִיא עִם עוֹר. הוֹצִיא כְּמוֹ לְהוֹצִיא מִן הַגּוֹלָה אוֹתָם שֶׁגָּלוּ עַל שֶׁנַּעֲשׂוּ כְּעוֹרִים, וְעֵינַיִם
:לָהֶם וְלֹא רָאוּ

Verse 9

כָּל הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ. אִם כָּל הַגּוֹיִם מַעֲבֹדִי כַּזְבִּים וּמִזְלֹת נִתְקַבְּצוּ יַחְדָּיו, מִי בָהֶם
וּבְנֵי־אִיהֶם יִגִּיד עֲתִידוֹת וְכִיּוֹצֵא בָּהֶם מִפִּי טְעוּתָם, אוֹ הָרֹאשׁוֹנוֹת שֶׁכָּבַר עָבְרוּ וְשָׁמִיעֲנוּ
?לֵאמֹר: "אֲנַחְנוּ הַגִּדְנוּ אוֹתָם קוֹדֶם שֶׁבָּאוּ"
יִתְּנוּ עֲדֵיהֶם, שֶׁשָּׁמְעוּ שֶׁנִּבְּאוּ עֲלֵיהֶם קֹדֶם לָכֵן, וְיִצְדְּקוּ; אֲבָל אֲנִי יֵשׁ לִי עֲדִים, שֶׁ אֲתָם
:עֲדִי, שֶׁהַגִּדְתִּי לְאַבְרָהָם אֲבִיכֶם הַגְּלִיּוֹת וּבָאוּ

Verse 10

:וְעַבְדִּי. יַעֲקֹב
:אֲשֶׁר בְּחֶרְתִּי. הוּא יַעֲדֵד שֶׁהִבְטַחְתִּיו בְּלִכְתּוֹ לְאַרְם נְהֲרִים, וְשָׁמְרְתִי הַבְּטָחָתִי
:לְמַעַן תִּדְעוּ וְגו' . כָּל זֶה עָשִׂיתִי לְמַעַן תִּתְּנוּ לִבְ לָדַעַת אוֹתִי

Verse 11

Verse 12

:אֲנֹכִי הַגִּדְתִּי. הַגְּלִיּוֹת לְאַבְרָהָם
:וְהוֹשַׁעְתִּי. לְקַיֵּם דְּבָרִי בְּעֵת רָץ
:וְהִשְׁמַעְתִּי לָכֵם הָרֹאשׁוֹנוֹת
וְאִין בָּכֶם זָר. בָּאוּתָן הַיָּמִים שֶׁעָשִׂיתִי כָל אֵלֶּה, לֹא נִרְאָה בְּכִלְכֶּם בִּינִי הַעֲבֹדִי כַּזְבִּים
:וּמִזְלֹת אֵל זָר לְהִרְאוֹת גִּדְלָתוֹ וְאַלְהוּתוֹ בְּפָנַי
:וְאֲתָם עֲדִי. שֶׁפִּתְחָתִי לָכֵם שְׂבַעַה רְקִיעִים, וְלֹא רָאִיתָם כָּל תְּמוּנָה

Verse 13

גַּם מִיּוֹם אֲנִי הוּא. לֹא אוֹתוֹ הַיּוֹם לְבַדּוֹ הֵייתִי לְבַדִּי, כִּי גַם מֵאֲז הָיִיתָ יוֹם אֲנִי הוּא
:לְבַדִּי
:אֶפְעֵל. אִם בָּאתִי לְפַעוֹל אִין מִשִּׁיב

Verse 14

:לְמַעַנְכֶם שִׁלַּחְתִּי בְּבִלָּה. יוֹנָתָן תִּרְגָּם: "בְּדִיל חֹבִיכִין אֲגַלִּיתִי וְיִתְּכוּן לְבָבְל"
וְהוֹרִדְתִּי בְּרִיחִים כָּלָם. "וְאַחֲתִית בְּמִשׁוּטִין כּוֹלְהוֹן". 'מִשׁוּטִין' הוּא עַץ שֶׁמִּנְהִיג אֶת
:הַסְּפִינָה וּמִן־שָׂרָה
וְכַשְׂדִּים הוֹלִיכִים אֶתְכֶם בְּאֲנִיּוֹת רִנָּתָם, וְגַם יֵשׁ לְפָרְשׁוֹ עַל בְּשׂוֹרֶת הַגְּאוּלָּה. לְמַעַנְכֶם
שִׁלַּחְתִּי אֶשְׁלַח מִלְכִּי מְדִי לְבָבְל וְאוֹרִיד הַכַּשְׂדִּים בְּסַפִּינוֹת וּמִשׁוּטִין לְגוּלָּה לְאַרְץ מְדִי,
:וְכַשְׂדִּים אוֹרִיד בְּאֲנִיּוֹת שְׁהִינָה רִנָּתָם בָּהֶם

Verse 15

Verse 16

הַנּוֹתָן בָּיִם דָּרָךְ. בָּיִם סוּף, וְשֵׁם הוֹצֵאתִי מִצְרַיִם לְרִדּוֹף אַחֲרֵיכֶם רָקַב וְסוּס וְחִיל
: וְעִזּוֹז, וְכָלֶם יַחְדָּיו יִשְׁכְּבוּ מֵתִים עַל שְׂפַת הַיָּם בַּל יִקְוִמוּ

Verse 17

:כַּפֹּשֶׁתָה כָּבוּ. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "כְּבוּצִין עִמִּי טָפוּ"

Verse 18

אֵל תִּזְכְּרוּ רֹאשֹׁנוֹת. הַנָּסִים הִלְלוּ שְׁאֲנִי מִזְכִּיר לָכֵם שֶׁעָשִׂיתִי בְּמִצְרַיִם, אֵל תִּזְכְּרוּ אוֹתָם
:מַעֲתָה, כִּי בִגְאֻלָּה זוֹ תַעֲסִקוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל
:אֵל תִּתְּבַנְּנוּ. אֵל תִּסְתַּכְּלוּ בָהֶן, אֵל תִּתְּנוּ לָהֶם לִב

Verse 19

Verse 20

: תִּכְבְּדֵנִי חַיֵּית הַשָּׂדֶה. מְקוֹם שֶׁהוּא קָרֵב וּמִרְבֵּץ לַחַיִּוֹת הַשָּׂדֶה, לְ תַנִּים וְלִבְנוֹת יַעֲנָה
:כִּי נִתְּתִי בַמִּדְבָּר מִיָּם. כְּלוּמַר: בְּאֶרֶץ חֲרָבָה אֶתֹן יָשׁוּב

Verse 21

: עִם זֶה יִצְרַתִּי לִי. לְמַעַן תִּהְלֹתִי יִסְפְּרוּ

Verse 22

: וְלֹא אֶתִי קָרַאתָ. וְאַתָּה לֹא אוֹתִי קָרַאתָ בְּפִנוּתְךָ אֲחֵרֵי עֲבוּדָה זָרָה
:כִּי גִעַתָּ בִּי. נִלְאַיתָם מִהֵר בַּעֲבוּדָתִי (פְּסִיקָתָא רַבְתִּי כֹט)

Verse 23

: לֹא הִבֵּאתָ לִי שָׂה עֲלֵתִיךָ. כִּי אִם לַעֲבוּדָה זָרָה
לֹא הִעֲבַדְתִּיךָ. עֲבוּדָה רַבָּה בְּמִנְסָה, קִמֵּץ מַעֲט עוֹלָה לַגְּבוּהָ, וְגַם הוּא לֹא אֲמַרְתִּי לָךְ
:לְהַקְרִיב לָךְ חֻבָּה, אֲלֹא נִדְּבָה

Verse 24

לֹא קִנִּיתִי לִי בְכֶסֶף קָנָה. לְקַטְרֹת לֹא הִצְרַכְתָּ לְקִנּוּתָהּ בְּכֶסֶף, לְפִי שֶׁהִיְתָה מְצוּיָה בְּאֶרְצְכֶם
הַרְבֵּה. אָמַר רַבִּי אֲבָא: קִנְיָנוּנָהּ הִיְתָה גִדְלָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהָיוּ אוֹכְלִין אוֹתָהּ עַד שֶׁ
:וּצְבִיִּים (אִיכָה רַבָּה פְּתִיחָתָא י)
הִעֲבַדְתִּנִי בְּחִטָּאוֹתֶיךָ. אַתָּם גִּרְמַתֶּם לִי לְהִיּוֹת שָׁמֶשׁ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים, כְּמוֹ שֶׁרָאָה יְחִזְקֵאל
"וְהָיָה רוּחַ סַעְרָה בָּאָה מִן הַצָּפוֹן" (יִחִזְקֵאל א:ד), שֶׁהִיְתָה חוֹזֶרֶת מִרְכֶּכֶת הַשָּׁכִינָה מִבְּבֶל,
שֶׁהִלָּכָה לְכַבּוֹשׁ אֶת כָּל הָעוֹלָם תַּחַת יָדוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר, שֶׁלֹּא יֵאמְרוּ בְּיַד אֲמָה שֶׁפִּלָּה מִסֵּר
:אֶת בְּנָיו, כְּדֹאִיתָא בְּחִגִּיגָה (חִגִּיגָה יג ב)

Verse 25

: אֲנֹכִי אֲנֹכִי. אֲנִי הוּא שְׁמֹחִיתִים מְאֹד, וְאֲנִי מְחָה אוֹתָם גַּם עִתָּה
:לְמַעַנִּי. לֹא בִזְכוּתְךָ וְלֹא בְצִדְקַת אַבּוֹתֶיךָ

Verse 26

: הַזְכִּירְנִי. כָּל תַּגְמוּל שֶׁיֵּשׁ לָךְ וְלְאַבּוֹתֶיךָ עָלַי
:נִשְׁפָּטָה יָחִיד. נָבֹא לְמִשְׁפָּט

Verse 27

: אֲבִיךָ הִרְאִישׁוֹן חֲטָא. בְּאֶמְרוֹ "בְּמָה אֲדַע" (בְּרַאשִׁית טו:ח)
וּמְלִיצִיךָ פִּשְׁעוֹ בִּי. אֵין לָךְ בְּכָל מְלִיצִים שֶׁאַתָּה סוֹמֵךְ עַל זְכוּתָם, שֶׁלֹּא מַצָּאתִי בּוֹ פֶשַׁע:
:יִצְחָק אֶהֱבֶה אֶת שׁוֹנְאֵי

Verse 28

: וְאַחֲלֵל שְׂרִי קִדָּשׁ. בְּשִׁבְלִי עוֹנוֹתֶיכֶם

Chapter 44

Verse 1

: וְעַתָּה שָׁמַע. לָשׁוּב לְתוֹרָתִי, יַעֲקֹב עֲבָדִי

Verse 2

Verse 3

: כִּי אָצֶק מִים עַל צִמָּא. כִּמוֹ שֶׁאֲנִי יוֹצֵק מִים עַל צִמָּא, כֵּן אָצֶק רוּחִי עַל יוֹרֵק:

Verse 4

וְצִמְחוּ בְּבֵין חֲצִיר. בְּתוֹךְ עֲמֶלֶק, עַל יְדֵי גֵרִים שִׁיתוּסְפוּ עֲלֵיהֶם. 'בֵּין חֲצִיר' הוּא עֲמֶלֶק, שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו "וְהִיתָה נֹוֶה תַנִּים חֲצִיר לִבְנוֹת יַעֲנָה" (ישעיהו לד:יג)

Verse 5

: זֶה יֹאמַר לֵה' אֲנִי. אֱלוֹ צַדִּיקִים גְּמוּרִים
: וְזֶה יִקְרָא בְּשֵׁם יַעֲקֹב. אֱלוֹ קִטְנִים, בְּנֵי רִשְׁעִים
: זֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לֵה'. אֱלוֹ בְּעָלֵי תְשׁוּבָה
וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יִכְנֶה. אֱלוֹ הַגֵּרִים מַעֲבֹדֵי כּוֹכָבִים וּמַזְלוֹת. כֹּדֶשׁ שְׁנוּיָה בְּאֲבוֹת דְּרָבִי נִתָּן
(אבות דרבי נתן לו א):

Verse 6

Verse 7

וּמִי כְמוֹנִי יִקְרָא. וּמִי יִקְרָא שֶׁהוּא כְמוֹנִי, וְנִגִּיד וְיַעֲרֹךְ לִי אֶת כָּל מַה שֶׁהִיָּה מְשׁוּמִי
? עִם עוֹלָם וְעַד עֵתָה
: עִם עוֹלָם. כָּל בְּרִיּוֹת
: וְאֵתִיוֹת. דְּבָרֵי מוֹפֵת
וְאֲשֶׁר תִּבְאֶנָּה. וְאֵת הַעֲתִידוֹת לְבֹא וְנִגִּידוֹ, כִּמוֹ שֶׁאֲנִי עוֹשֶׂה עֵתָה, שֶׁעֲדִיל לֹא חֶרֶב הִבִּיתִי,
: וְלֹא גָלִיתִם, וְלֹא נוֹלֵד כּוֹרֶשׁ, וְאֲנִי מִבְּשָׁר אֶתְכֶם עָלָיו

Verse 8

וְאֵל תִּרְהוּ. אֵין לוֹ דְּמִיוֹן, וּפְתֻרָּנוֹ לְפִי הָעֲנָן כִּמוֹ 'אֵל תַּחֲתוֹ' מִלְּהוֹדִיעַ אֶת שְׁמִי
: לְבֵין הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזְלוֹת
: הֲלֹא מֵאֵז הַשְּׁמַעְתִּי. מִהֵרָ סִינִי, וְהִגִּדְתִּי לָכֶם שֶׁשְׂאִיל אֱלֹהֵי מִבְּלַעֲדִי
וְאֵתֶם עַדִּי. שֶׁפִּתְחֵתִי לָכֶם שֶׁבָּעָה רְקִיעִים וְהִרְאִיתִי אֶתְכֶם שְׂאִיל אַחֵר, וְאֵתֶם עַדִּי בְּדֶבֶר הַזֶּה
: שְׂאִיל אֱלֹהֵי מִבְּלַעֲדִי
: וְאֵין צוּר בֶּל יִדְעֵתִי. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "וְלִית דְּתַקְיָר אֲלֵהוּ דְּמֹן קְדָמִי מִתְּיָהֵב לִיָּה תַקְיָר"
בֶּל יִדְעֵתִי. לְשׁוֹן "וְאֵדְעָךְ בְּשֵׁם" (שמות לג:יז), "יָדַע לְכַתֵּךְ" (דברים ב:ז), "אֲנִי
: יִדְעֵתִי בְּמִדְבָּר" (הושע יג:ה)

Verse 9

וְעִדִּיהֶם הִמָּה. הַפְּסִילִים הֵם עֲדִים עַל בִּשְׁת עוֹבְדֵיהֶם, שֶׁהָרִי אֲנֹו רֹאִיל שְׂאִילָן לֹא רֹאִיל
: וְלֹא יוֹדְעִיל, וְהִיו עוֹבְדִיל לָהֶם
: לְמַעַן יִבְשׁוּ. הָעוֹבְדִים לָהֶם

Verse 10

נִסְדָּ. לְשׁוֹן יְצִיקָה וּמַסְכָּה, וְהִנּוּ"ל בְּתִיבָה יְסוּד הַנוּפֵל מִמֶּנּוּ, כְּגוֹן נוּ"ל שֶׁל 'נִשְׁדָּ'
: וְשֶׁל 'נִגְדָּ'

Verse 11

הוּ כָּל חֲבָרָיו. שֶׁל אוֹתוֹ יוֹצֵר וְנוֹסֵף פְּסִילִים, הַמַּתְחַבְּרִים אֵלָיו לַעֲבֹד אֶת יִצְיָרְתוֹ
: וְנִסְכּוֹ, יִבְשׁוּ
: וְחֲרָשִׁים הֵמָּה. אוֹתָם יוֹצְרִים וְנוֹסְכִים מִבְּנֵי אָדָם הֵם, קָל וְחֹמֶר לִיצְיָרָתָם שֶׁהִיא הֶבֶל

Verse 12

חָרַשׁ בְּרָזָל. חָרַשׁ שֶׁל בְּרָזָל
: מַעֲצָד. הוּא אֶחָד מִכְּלֵי הַנְּפָחִים
: וּפָעַל. הַפָּסֵל. בְּפָחַם. קָרְבוֹ"ן בִּלְע"ז
: וּבִמְקָבוֹת. מֵרִטִּי"ל בִּלְע"ז
: יִצְרָהּ. לְשׁוֹן 'צִיּוֹר'
וַיַּפְעֵלְהוּ בְּזֵרוֹעַ כַּחוֹ גַּם רָעַב וְגו'. גַּם הוּא הַיּוֹצֵר חֹסֶר כַּחַ וְחָלָשׁ הוּא, שֶׁאִם יִרְעַב אִין
: בּוֹ כַּח, אוֹ אִם לֹא שָׁתָה מִיָּם וַיֵּעַף לְאֶלְתֵּר. קָל וְחֹמֶר שֶׁפָּעַלְתּוֹ אִין בָּהּ תוֹעֵלֶת לַעֲזֹז

Verse 13

חָרַשׁ עֲצִים. וְאִם בָּא לַעֲשׂוֹתוֹ שֶׁל עֵץ, וְחָרַשׁ עֲצִים הוּא, כֶּף דִּרְכּוֹ
נָטָה קוֹ. כְּדֶרֶךְ הַנְּגָרִים, וְעַל פִּי הַקּוֹ יִתְאַרְהוּ בְּשָׂרָד, מִיִּשָּׁר אוֹתוֹ בְּמִסּוֹר, שֶׁקּוֹרִין
: דֹּאֲלֹאֹר"א בִּלְע"ז. יִתְאַרְהוּ. יִפְהוּ
: יַעֲשֶׂהוּ בִּמְקַצְעוֹת. וּמַחְלִיקוֹ בְּרֵהִיטָנִי וְאַזְמַל; מְקַצְעוֹת תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "אֵיזְמֵלִיא"
וּבִמְחֻוּגָה יִתְאַרְהוּ. לְשׁוֹן "וְתֹאֵר הַגְּבוּל" (יהושע טו:ט), אִם בָּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ צִיּוֹרִים
: עֲגוּלִים, מְסַבֵּב אוֹתוֹ בְּמֻחְוּוּגָה, קוֹנֵפֶ"שׁ בִּלְע"ז
: כֶּתֶף אֶרֶץ אָדָם. הִיא הָאִשָּׁה, שֶׁהִיא תְּפָאֶרֶת בַּעֲלָהּ

Verse 14

תִּרְזָה וְאַלּוֹן. מִיָּנִי אֵילָנִי סָרָק
וַיֵּאֱמַץ לוֹ בַּעֲצֵי יַעַר. עוֹשֶׂה לוֹ חֲזוּקִים, בֵּין לַחֲזוּק בֵּין לְנוֹי, בְּמִיָּנִי עֲצִים הַמְּשֻׁנִּים
: זֶה מִזֶּה בְּמֻרְאֵיהֶן
: נָטַע אֲרֶן. כְּשִׁמוּצָא יַחֲזִיר וְנָטַע הָרֹאזִי לְכָף, נוֹטְעוֹ לְכָף, וְהַגִּשָּׁם מְגַדֵּלוֹ
: אֲרֶן. לְשׁוֹן 'נָטַע יוֹנָק', פִּלְנֻצוֹ"ן בִּלְע"ז

Verse 15

: וְהִזָּה לְאָדָם לְבָעַר. וְהִזָּה אוֹתוֹ עַץ מְקַצְתּוֹ לְצֹרְכֵי אָדָם לְבָעַר
: וַיִּקַּח מִן הָעֲצִים. וַיִּחַם גּוֹפּוֹ לְנִגְדָם
: אֵף יִשְׁיֵק. מִהֶם תִּנּוּר וְאוֹפָה לָחֶם
: אֵף יִפְעַל אֵל. מִן הַנוֹתָר

Verse 16

Verse 17

Verse 18

Verse 19

: וְלֹא יִשְׁיֵב אֵל לְבוֹ. חֲצִיו שְׂרָפְתִי בְּחוֹ אֵשׁ
: וְלֹא דַעַת וְלֹא תְבוּנָה בּוֹ לֵאמֹר זֹאת
: לְבוֹל עַץ. לְרַקְבוֹן עַץ

Verse 20

רָעָה אֶפֶר לֵב הוֹתֵל הֵטְהוּ. לְבוֹ אֲשֶׁר הוֹתֵל, הֵטְהוּ לַעֲשׂוֹת לוֹ רוּעָה שֶׁל אֶפֶר הַדְּמוּת,
שֶׁנִּשְׁרַף חֲצִיו וְנִנְעָשָׂה אֶפֶר. הַשּׁוֹטֵה הִזָּה הִיָּה אוֹמֵר שֶׁהוּא לוֹ לְרוּעָה וּלְמַפְרָנִס. דָּבָר אַחֵר:
רוּעָה אֶפֶר לְשׁוֹן 'רִיעוּת', עוֹבֵד עֲבוֹדַת אַחֵרִים וּמַחֲבֵר אֵלָיו עֲבוֹדַת אַחֵרִים שֶׁהִיא אֶפֶר
:וְלֹא יֵצֵל. הַנִּתְעָה אֶת נַפְשׁוֹ לֹאֵר שֶׁקָּר בִּימִינִי, וְיִפְרֹד מַעֲלִיו

Verse 21

:לֹא תִנָּשְׁנִי. לֹא תִהְיֶה שְׁכוּחַ מִיִּרְאָתִי

Verse 22

: מַחֲיִיתִי כָעֵב פִּשְׁעִיִּד. בְּמַצָּרִים וּבַמִּדְבָּר, גַּם עֵתָה שׁוֹבָה אֵלַי

Verse 23

:פִּצְחוּ. לְשׁוֹן פִּתְחוּן פֶּה

Verse 24

וַיִּצְרַף מִבֶּטֶן. מֵאֵז "וַיִּתְרוּצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּה" (בראשית כה:כב) הִיִּיתִי לָךְ לַעֲזָרָה
:וּבְחֻרְתִּיִּד:
: נִטָּה שָׁמַיִם לְבִדִּי

Verse 25

מִפֶּר אֹתוֹת בְּדִים. לְפִי שִׁאֲנִי נְטִיתִי שָׁמַיִם, לְפִיכֵד אֲנִי יָכוֹל לְהַפֵּר אוֹתָם
בְּדִים. הֵם הַחֲזִוִּים בְּכוֹכְבִּים עַל יְדֵי אֹתוֹת הַשָּׁמַיִם, וְעַל שֵׁם שִׁפְעָמִים הַרְבֵּה שֶׁהֵם מְכַזְּבִים
קוֹרִין אוֹתָם 'בְּדִים', שִׁאֲנִי מַחֲלִיף הַשָּׁרִים שֶׁלְמַעֲלָה וְטוֹעִין אֵלָיו הַנִּשְׁאָלִין בָּהֶם. וְלְפִי
שִׁאֲצֻטְגִּינִי בְּכֹל הַיּוֹחֲזִים בְּכוֹכְבִּים, כְּמוֹ שֶׁהוּא אוֹמֵר (ישעיהו מז:יג) "וַיַּעֲמֵדוּ נָא
וַיִּוְשִׁיעוּ הוֹבְרֵי שָׁמַיִם", לָכֵד הוּא אוֹמֵר שֶׁיִּפֹּר אוֹתוֹת בְּדִיהֶם, כִּי אֲנִי הוּא שֶׁהַפְרָתִי
:אוֹתוֹת בְּדֵי מַצָּרִים

Verse 26

מִשֶּׁה:מָקִים דָּבָר עֲבָדוֹ. מִשֶּׁה
וַעֲצַת מִלְּאָכִיו. מִלְּאָד אֶחָד אָמַר לַיַּעֲקֹב "וַיִּשְׁרְאֵל יְהוָה שְׁמֵךְ" (בראשית לב:כח), וְקִיָּמְתִּי
:דְּבָרָיו; אֵף כָּאֵל אֲנִי עֲצַת נְבִיאִי הָאוֹמֵר עַל יְרוּשָׁלַם תּוֹשֵׁב

Verse 27

:הָאֵמַר לְצוּלָה חֲרָבִי. הָאוֹמֵר לְבָבֶל: הַתְּנִיבְשִׁי (קהלת רבה יב ח)
:וְנִהְרַתִּי אֹבִישׁ. לְפִי שֶׁהִיא יוֹשֶׁבֶת עַל נְהָרוֹת, מִדְּמָה הַרִיגַת אֲכֻלוּסִיָּה לְיָבֵשׁ נְהָרוֹת

Verse 28

:רַעִי. מְלָד שְׁלִי

Chapter 45

Verse 1

לְמַשִּׁיחוֹ. כָּל שֵׁם גְּדֻלָּה קְרוּיָה 'מַשִּׁיחָה', כְּמוֹ "לָךְ נִתְתִּיָּה לְמַשְׁחָה" (במדבר יח:ח).
וּרְבוּתִינוּ אֶמְרוּ: לְמִלְּד הַמַּשִּׁיחַ אוֹמֵר הַקְדִּישׁ בְּרוּךְ הוּא קוֹבֵל אֲנִי לָךְ עַל כּוֹרֶשׁ, כְּדֹאִיתָא
:בְּמַסְכַּת מְגִילָה (מגילה יב).
:לָרֹד לְפָנָיו גּוֹיִם. לְהַרְקִיעַ וּלְרֹדֵד לְפָנָיו גּוֹיִם, לָרֹד – לְשִׁטּוֹן
וּמִתְנִי מַלְכִים אֶפְתָּס. לְשׁוֹן חֲלָשׁוֹת הוּא זֶה וְשֶׁבֶר כָּח, כִּי חֲגוּרַת מִתְנִים הוּא זְרוּז כָּח,
כְּמוֹ "אֲזָר נָא כְּגֹבֶר חֲלָצִיִּד" (איוב מז:ז), "וְאִתָּה תֵּאָזֵר מִתְנִיִּד" (ירמיהו א:יז).
:"וּמִזִּיחַ אֶפִּיקִים רָפָה" (איוב יב:כא) לְשׁוֹן שֶׁבְרוּן כָּח

לִפְתָּח לְפָנָיו דִּלְתֵי שַׁעְרֵי בָבֶל; שְׁעָרִים הוּא חָלַל פֶּתַח הַשָּׁעַר, דִּלְתִּים הֵם הַפּוֹתָחִים
:וְנוֹעֲלִין בָּהֶן אֶת הַשָּׁעַר

Verse 2

וְהַדּוּרִים אֲיֻשָּׁר. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "וְשׁוּרֵיָא אֶכְבוֹשׁ", כְּמוֹ "הַדֵּר הַדֵּרְנָא" (שבת עז:), עַל
:שֵׁם שְׂסוּבְבַת הַחֹמֶה אֶת הָעִיר. וְיֵשׁ לְפָרֶשׁ הַדּוּרִים : אוֹרְחוֹת מְקַלְקְלוֹת אֲיֻשָּׁר לְפָנָיו

Verse 3

:הַקּוֹרָא בְּשִׁמְךָ. עֲדִין לֹא נִוְלַדְתָּ, וְאֲנִי קוֹרָא לְךָ שֵׁם כּוֹרֶשׁ

Verse 4

:לִמְעַן עֲבָדִי יַעֲקֹב. שְׁתוֹצִיָּאָהּ מַגְלוֹת בָּבֶל
וְלֹא יִדְעָתָנִי. לֹא עָשִׂיתָ רְצוֹנִי, כִּי אֲנִי אֲמַרְתִּי "הוּא יִבְנֶה עִירִי" (ישעיהו מה:יג),
וְהוּא כְּשֶׁעָמַד אָמַר "מִי בָכֶם מִכָּל עַמּוֹ" (עזרא א:ג), רְשׁוֹת נָתַן לָהֶם לִילֵד, וְכָל הַטְּרַח
:פָּרַק מֵעַל צִוְּאוֹ

Verse 5

Verse 6

Verse 7

:יּוֹצֵר אוֹר. לְצַדִּיקִים
: וּבּוֹרָא חֹשֶׁךְ. לְבָבֶל, וְכֵן עֲשֵׂה שְׁלֹם וּבּוֹרָא רָע

Verse 8

הַרְעִיפוּ שָׁמַיִם וְגו'." צִדְקָה הָאֲמֹר בְּמִקְרָא מוֹסֵב עַל הַנִּזָּל וְעַל הַרְעִיפָה. הַרְעִיפוּ שָׁמַיִם
:צִדְקָה וּשְׁחָקִים וְזִלּוֹ צִדְקָה, כְּלוֹמַר: מֵאִתִּי יֵבֵא הַצִּדְקָה לְהִיטִיב לָהֶם מִן הַשָּׁמַיִם
:בְּרִאֲתִי. בְּרִאֲתִי אֶת הַדֶּבֶר הַזֶּה

Verse 9

הוּא רַב אֶת יִצְרוֹ. נִתְנַבֵּא יִשְׁעִיָּה עַל חִבְקוּק, שְׁעֵתִיד לַעֲמִיד וְלִקְרֹא תִגָּר עַל אֶרֶץ
הַצִּלְחָתוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר: "עַד אֲנִה ה' שׁוֹעֲתִי וְגו'" (חבקוק א:ב), "וְתַעֲשֶׂה אִדָּם כְּדָגִי
הַיָּם" (חבקוק א:יד). וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אָמַר לִישְׁעִיָּה: לָמָּה זֶה בָּא לְרִיב אִתִּי, סִבּוֹר
הוּא שְׂאִינִי שֵׁם עַל לֵב לְהוֹשִׁיעַ אֶת עַמִּי לָעֵת מְלֹאֶת אֲשֶׁר "תִּרְצֶה הָאֶרֶץ אֶת שְׁבֹתוֹתֶיהָ"
(ויקרא כו:לד)?
:אֵין יָדִים לוֹ. אֵין מְקוֹם לוֹ

Verse 10

הוּא אָמַר לָאֵב מֶה תּוֹלִיד. כְּסִבּוֹר הוּא לְהִיּוֹת מְרַחֵם עַל הַבֵּן יוֹתֵר מֵאֲבִיו. דֶּבֶר אַחֵר:
: הוּא בֵּן הָאוֹמֵר לָאֵב "לָמָּה הוֹלִדְתָּ?" דוֹמָה הוּא לָזֶה שֶׁהוּא רַב אֶת יִצְרוֹ

Verse 11

הָאֲתִיּוֹת שְׁאֵלוֹנִי וְגו'. ה"א נְקוּדָה קֶמֶץ, לְמַדְתָּ שְׂאִינָה תְּמִיחָה. וְכֵן פֶּרֶשׁוֹ: אִם בָּאתָם
לְשֹׂאִל לִי, אַתֶּם הַנְּבִיאִים, שְׁאֵלוֹנִי עַל אוֹתוֹת שָׁמַיִם וּמוֹפְתִים אֲשֶׁר אַתֶּם רוֹאִים נִזְלָדִים
בְּאֶרֶץ, עָלֵיהֶם הָיוּ שׁוֹאֲלִים אוֹתִי מֶה הֵם, אֲבָל עַל בְּנֵי וְעַל פְּעַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁבִּשְׁבִּילָם
?יִצְרָתִי אֶת הַכָּל, אַתֶּם בָּאִים לְצוּוֹתִי וְלִקְרֹא לְפָנָי תִּגָּר
תְּצוּנִי. תְּמוֹה הוּא, וְכִי עָלִיכֶם לְצוּוֹת עַל בְּנֵי? אֲנִי כֹבֵר בְּרִאֲתִי לָהֶם הִישׁוּעָה בְּמִשְׁפָּחָה
:שְׁעֵלְתָה לְפָנָי. כִּי־צַד? "אֲנֹכִי הָעִירוֹתִיהוּ בְּצִדְקָה" (ישעיהו מה:יג) עַל כּוֹרֶשׁ הוּא אוֹמֵר

Verse 12

אֲנֹכִי עֲשִׂיתִי אֶרֶץ, וְנִתְּתִיהָ לְאַשֵׁר יִשָּׁר בְּעֵינַי

Verse 13

Verse 14

יָגִיעַ מִצָּרִים וְגו'. הָרִי הוֹדַעְתִּי אֲתָכֶם בְּמָה אוֹשִׁיעַ אֶת בְּנֵי מִיד בְּבֶל, כִּי כֹרֵשׁ לָכַד הָעִירוֹתָהוּ בְּצִדְקָי. וְעוֹד אֲנִי מוֹדִיעַכֶם תְּשׁוּעַת סִנְחָרִיב בִּימֵי חִזְקִיָּהוּ, כְּאַשֵׁר יָשׁוּב (יִשְׁעִיהוּ לוֹ:לו) מֵעַל תְּרִהָקָה מֶלֶךְ כּוּשׁ יָבֹא לִירוּשָׁלַיִם, וְחִמְדַּת כָּל אוֹצְרוֹת כּוּשׁ וּמִצָּרִים שִׁלְכוּ לַעֲזוֹר אֶת כּוּשׁ בְּיָדוֹ, וְיָבֹא עִם אוֹתוֹ הַשָּׁלָל וַיְפֹול בִּירוּשָׁלַיִם, וְחִזְקִיָּהוּ וְעַמּוֹ יָבִיזוּ אֶת הַכֹּל. כֹּל מְפֹרָשׁ בְּסֹדֶר עוֹלָם (סֹדֶר עוֹלָם רַבָּה כֵּג) שֶׁעַל סִנְחָרִיב נֶאֱמַר: אֲנָשִׁי מִדָּה. גּוֹבְהֵי קוֹמָה עֲלִידָה. יְרוּשָׁלַיִם: בְּזָקִים וְעֵבְרוּ. שֶׁהֵבִיֵּאָם שָׁם סִנְחָרִיב שְׁלוֹלִים בְּקוֹלָרִים, וְלֹאֲחֹר מִפְּלִתוֹ עַמְד חִזְקִיָּהוּ וּפְטָר: אֶת כָּל הַשְּׁבוּיִים, וְנִתְּגָרוּ וְהִפְּרִירוּ מְלָכוֹת שְׁמִים: אֵד בָּדָאֵל. יְהוּ מוֹדִים שְׁאִין אֱלֹהִים אֲלֵא ה' לְבָדוֹ

Verse 15

אֲכַן אֶתָּה אֵל מְסֻתָּר וְכֹן יֹאמְרוּ לְהַקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא: אֲכַן הִבִּינוּתְנוּ, כִּי לִגְבוּת חִיבוּתִיָּהוּ שֶׁל עַמְּךָ אֶתָּה מְסֻתָּר מִלְּהִרְאוֹת נִצְחוֹנָךְ, כִּבְיָכֹל אֵין בָּךְ יָלֹת, וּבְהִתְעוֹרָר רִחֲמִיךָ אֶתָּה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ. כֵּךְ מְפֹרָשׁ בְּמִכְיָלֵתָא (מְכִילֵתָא בְּשִׁלַּח וַיְהִי א)

Verse 16

חֲרָשֵׁי צִירִים. אֲמֵנִי צִירִים שֶׁל פְּסִילִים שֶׁל עֲבוּדָה יָרָה וּמִזְלֹת

Verse 17

Verse 18

: לֹא תִהְיֶה בְּרָאָה. כִּי לְשֹׁבֵת יִצְרָה

Verse 19

לֹא בִסְתֵר דְּבִרְתִּי. כְּשֶׁנִּתְּתִי אֶת הַתּוֹרָה, וְלֹא אֲמַרְתִּי עַל תִּהְיֶה עַל חֻמִּים: לְזָרַע יַעֲקֹב בְּקִשְׁוֹנִי, כִּי אִם לְקַבֵּל שָׂכָר גְּדוֹל אֲנִי ה' דִּבֵּר צִדְקָה. מֵאַחֵר שֶׁפִּתְחֹתִי לָהֶם בְּדִבְרֵי צִדְקָי לְהוֹדִיעַם מִתַּן שָׂכָר, אַחֵר כֹּן הִגַּדְתִּי לָהֶם מִיִּשְׂרָאֵל חֲקֵי וְתוֹרָתִי, שֶׁקִּוְדָם מִתַּן תּוֹרָה נֶאֱמַר לָהֶם (שְׁמוֹת יט:ה) "וְעַתָּה אִם שָׁמַעְתָּ: וְגו' וְהִיִּיתָם לִי סִגְלָה וּמִמְלַכֶּת כְּהָנִים וְגו'"

Verse 20

הַתְּנַגְּשׁוּ. לְשׁוֹן הַגְּשָׁה, וְהִנּוּ"ן טְפִלָּה בּוֹ כְּאַשֵׁר יֹאמַר 'הַתְּנַגְּפוּ' פְּלִיטֵי הַגּוֹיִם. אֲשֶׁר נִשְׁאַרוּ מִחֲרָבוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר: לֹא יָדְעוּ הַנְּשָׂאִים אֶת עַץ פְּסָלִים. לְהִבְיֹן דַּעַת

Verse 21

הַשְּׁמִיעַ זֹאת מִקֶּדֶם. מִי בְּפִסִּילֵיכֶם אֲשֶׁר הַשְּׁמִיעַ מִקֶּדֶם לְהִבְיֹא אֱלֹהֵיכֶם תְּשׁוּעָה, אִישׁ אִישׁ לְעוֹבְדוֹ? הֲלֹא אֲנִי ה' וְאֵין עוֹד. שְׁאֲנִי מוֹדִיעַ מִה אֲנִי עֵתִיד לַעֲשׂוֹת לְעַמִּי, וְאַתֶּם דְּבָרִי

Verse 22

פָּנוּ אֵלַי. וְהִנֵּיחוּ פְּסִילֵיכֶם, כָּל אַפְסֵי אֶרֶץ, וּבָכָד תִּוָּשְׁעוּ:

Verse 23

בִּי נִשְׁבַּעְתִּי. וְיֵצֵא מִפִּי צִדְקָה לְקַבֵּל כָּל הַשָּׁבִים אֵלַי, דָּבָר דְּבָרְתִי וְלֹא יָשׁוּב. וּמִהוּ הַצִּדְקָה אֲשֶׁר יֵצֵאת מִפִּי? כִּי לִי תִכְרַע כָּל בָּרָד, וְאֲנִי אֶקְבֹּלֶם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי אֲזַאֲהָרְךָ אֶל עַמִּים וְגוֹ' " (צִפְנִיָּה ג:ט)

Verse 24

אֵד בַּה' לִי אָמַר. הַמִּקְרָא זֶה מִסֵּרְס, וְכֵן פִּתְרוֹנוֹ: אֵד לִי בַה' אָמַר צִדְקוֹת וְעוֹ. אֵף עַל פִּי שֶׁכָּל הַגּוֹיִם יִשְׁתַּחֲווּ לִפְנָיו, אֵד לִי לְבַדִּי, כְּנִסְתָּ יִשְׂרָאֵל, בַּה' הִבְטַח לִי צִדְקוֹת וְעוֹ, וְלֹא יָבוֹאוּ מַכְחִישֵׁי תוֹרָה לַחֲלֹל כְּבוֹדִי עָדִיו יָבוֹא וְיִבְשׁוּ וְגוֹ'. כָּל הַנִּנְחָרִים בְּהַקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא יָבוֹאוּ עָדִיו לְהַתְקַרֵּט עַל מַה שֶּׁעָשׂוּ בְּצִיָּהֶם וְיִבְשׁוּ: הַנִּנְחָרִים. הַמִּתְגָּרִים:

Verse 25

בַּה' יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלְלוּ. בְּהִבְטַחַת מִשְׁעַן אֲהַבְתִּי וּמִצָּאוּ צִדְקָה וְיִתְפָּאֲרוּ בְּמַעֲוֹז בַּה' יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלְלוּ. פּוֹרוּ וְנִטִּי"ר בַּלֵּע"ז:

Chapter 46

Verse 1

כָּרַע בַּל קָרַס נָבוֹ. אֲלֹהוּתֵיהֶם שֶׁל בָּבֶל כָּרַעוּ קָרְסוּ, לְשׁוֹן שִׁחֻק שֶׁל עֲבוּדָה זָרָה הוּא, כְּמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֵלִי מַעֲיִם וְאֵינוֹ מִסְפִּיק לִישָׁב עַל מוֹשָׁב בֵּית הַכֶּסֶּא עַד שֶׁהוּא נִתְרַז כָּרַע בַּל קָרַס נָבוֹ. אִישְׁקְרוּפִי"ר בַּל, קוֹנִקִּיא"ה נָבוֹ. כֵּךְ שִׁמְעָתִי מִשְׁמֹו שֶׁל רַבְּנֵי גְרִישׁוֹם: הָיוּ עֲצֻבֵיהֶם. צִלְמֵי צוֹרֶתָם שֶׁל בָּל וְנָבוֹ הָיוּ לִחְיָה וְלִבְהֶמָה, נִדְמוּ לְהִיּוֹת כְּחִיָּה וְלִבְהֶמָה, שִׁמְיָהֶמִּי וּמִלְכָּלְכִי עֲצָמוּ בְּרַעֲי שֶׁלָּהֶם נִשְׁאֲתִיכֶם עֲמוּסוֹת מִשָּׂא. רַעֲי שִׁבְמַעֲיָהֶם כְּבִדּוֹת הֵם לַעֲמוּס כְּמִשָּׂא לְאֲדָם עֲיָר, לְפִיכָד קָרְסוּ כָּרַעוּ וְיִחַדּוּ, הַקָּרִיטָה עִם הַכְרִיעָה:

Verse 2

לֹא יָכְלוּ מַלְט מִשָּׂא. לְהַפְלִיט הַצּוֹאָה שִׁבְמַעֲיָהֶם כְּשֶׁאֵר הַמוֹצִיאִין כְּהֶגֶן מַלְט. לְשׁוֹן הַיִּצְאָה מִמְקוֹם בְּלוּעַ, וְכֵן (יִשְׁעִיהוּ לִד:טו) "שִׁמָּה קִנְנָה קְפוֹז וְתִמְלִט", הַיִּצְאָה בִּיצְתָה, וְכֵן (יִשְׁעִיהוּ סו:ז) "וְהַמְלִיטָה זָכָר". וְיִזְנֶתֶן לֹא תִרְגַּם כֵּן הַמִּקְרָאוֹת הַלָּלוּ:

Verse 3

הַעֲמִסִּים מִנִּי בָטָן. מִאֲז נִוְלַדְתֶּם בְּבֵית לָבֹן הָאֶרֶמִי, עֲמִסְתִּי אֲתֶכֶם עַל זְרוּעוֹתִי, כִּי מִאֲז עָמְדוּ עָלֵיכֶם עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזְלוֹת בְּכָל דּוֹר וְדוֹר, וְלֹא כְּעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזְלוֹת שֶׁהָיוּ עוֹמְסִים וְנוֹשְׂאִים אֶת אֲלֹהֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁאֲמֹר לְמַעַלָּה, אֲבָל אֲתֶם עֲמוּסִים וְנוֹשְׂאִים בְּזְרוּעוֹתִי:

Verse 4

וְעַד זִקְנָה. אֲשֶׁר זִקְנֶתָם וְכָלָה כְּחֻכָּם, שֶׁאִין לָכֶם זְכוּת, אֲנִי הוּא בְּרַחֲמֵי וּבְמִדַּת טוֹבִי לְהוֹשִׁיעֲכֶם וְלַעֲמֹס וְלַשָּׂאת לְמַלְט. לְפִי שֶׁאֲמַר עַל יִרְאָתָם שֶׁהִיא נִסְבָּלָת, וְגַם מִשָּׂאָה אֵינָה: יָכוֹלָה לְמַלְט, אָמַר: "אֲנִי הַסּוֹבֵל אֲחֵרִים וְאֵת מִשָּׂאָם אֲמַלְט "

Verse 5

וַתִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן בְּעָרְפָּא (אִיּוֹב ל:יט), לְשׁוֹן 'דְּמִיוֹן'
:וַנִּדְמָה. וְנִהְיָ אֲנִי וְהוּא דִּמְיוֹן זֶה לְזֶה

Verse 6

:הִזְזִים זָהָב מִכִּיס. לְשׁוֹן "וַיִּזְלוּ מִיָּם" (תהלים קמז:יח)
:בִּקְנָה וְשָׁקְלוּ. הוּא קְנָה הַמֵּאֲזִנִּים, שְׁקוּרִין פְּלִי"ל בִּלְע"ז

Verse 7

Verse 8

:זָכְרוּ זֹאת. אֲשֶׁר אֲנִי חֹפֵץ לִזְמֹר
:וְהִתְאַשְׁשׁוּ. וְהִתְחַזְּקוּ, כְּמוֹ "לְאַשְׁשִׁי קִיר חֲרָשֶׁת" (ישעיהו טז:ז)
?הִשְׁבִּיבוּ פִּשְׁעֵים עַל לֵב. וְמָה אֲנִי אוֹמֵר לָכֶם לְזָכוֹר וּלְהִשְׁבִּיב עַל לֵב

Verse 9

: זָכְרוּ רֵאשִׁנוֹת מַעֲלָם. אֲשֶׁר רָאִיתֶם כִּי אֲנֹכִי אֵל וְאֵין עוֹד, אֲנֹכִי אֱלֹהִים וְאֶפֶס כְּמוֹנִי

Verse 10

:מַגִּיד מְרֵאשִׁית אַחֲרִית. גְּלוֹת מִצְרַיִם וּגְאֻלָּתָהּ הוֹדַעְתִּי בֵּין הַבְּתָרִים, לִפְנֵי הַיּוֹתָהּ

Verse 11

קוֹרָא מִמְּזֶרֶח עֵיט. מֵאֶרֶץ אֲרָם, שֶׁהִיא בְּמִזְרָח, קִרְאתִי לִי אֶת אַבְרָהָם לְהִיּוֹת נִמְלִיךְ בְּעַצְמִי.
עֵיט – כְּמוֹ "הִיתִיב עֵיטָא וְטַעַם" (דְּנִיאל ב:יד), "אֶתְיַעֲטוּ כָּל סֹרְכֵי מַלְכוּתָא" (דְּנִיאל
:ו:ח). וְגַם יֵשׁ לְפִוְתָרוֹ בְּלִשׁוֹן עוֹף: קִרְאתִי לְמַהֵר אַחֲרֵי כְּעוֹף הַפּוֹרְחַן וְנוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ
מְרֻחָק. קִרְאתִי לְאִישׁ עַצְמִי, וְעַמּוֹ יַעֲצָתִי בֵּין הַבְּתָרִים ד' גְּלִיּוֹת, כְּמוֹ שֶׁמְפֹרָשׁ
בְּבְרָאשִׁית רַבָּה (בְּרֵאשִׁית רַבָּה מִד' יז) "וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֻׁכָה גְדוֹלָה וְגוֹ'" (בְּרֵאשִׁית
:טו:יב)
: אֶף דִּבַּרְתִּי. עַמּוֹ הַגְּלִיּוֹת וּגְאֻלָּתוֹ, אֶף אַבְרָהָם

Verse 12

:אֲבִירִי לֵב. אֲשֶׁר אִמְצָתֶם לְבַבְכֶּם וְנִדְבַקְתֶּם בִּי
:הִרְחִיקוּ מִצְדָּקָה. אֲשֶׁר אֶרְכּוּ לָכֶם הַיָּמִים, וְלֹא הִרְאִיתִי אֶתְכֶם צְדָקָתִי לְגֹאֵל

Verse 13

: קִרְבָּתִי צְדָקָתִי. מַעֲתָה וְ לֹא תִרְחָק

Chapter 47

Verse 1

:אֵין כְּסָא. אֵין מַלְכוּת
: כִּי לֹא תוֹסִיפִי. שֶׁ יִקְרָאוּ לָךְ עוֹד רַבָּה וַעֲנֶנָּה

Verse 2

קָחִי רְשִׁים. הִיא עֲבוּדָה קָשָׁה, כְּלוּמָר: הִשְׁתַּעֲבַדִּי מַעֲתָה לְמַלְכִּי מְדִי וּפְרַס. דְּבַר אַחֵר:
:וְטַחֲנִי קֶמַח לְצֹדָה לְדָרְךָ גְּלוּתְךָ
:גְּלִי צַמְתָּךְ. זְרוּעֶךָ וְשׁוֹקֶיךָ, דְּבַר הַמְצָמֶת וְקָשׁוֹר וּמְכַסֶּה

תִּשְׁפִּי שָׁבֵל. גְּלִי הַשְּׁבִילִים מִן הַמַּיִם שֶׁעָלִיָּהֶם, כִּי דָרְךְ שָׁם תִּצְאִי בְּגוֹלָה. אוֹ גְּלִי שִׁזְקָךְ וְ
עֲבָרֵי נְהָרוֹת :

Verse 3

:וְלֹא אֶפְגַּע אָדָם. לֹא אֲבַקֵּשׁ פָּנָי אָדָם לְקַחַת נִקְמָתִי

Verse 4

:גִּאֲלָנוּ ה' צְבָאוֹת שְׁמוֹ. הַנְּבִיא אֹמֵר: כָּל זֶה הַקְדּוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה לְגִאֲלָנוּ מִשָּׁם

Verse 5

Verse 6

:עַל זָקֶן הַכְּבֹדֶתָ עָלָךְ. עַל הַזְקֵנִים, שֶׁלֹּא הָיוּ יְכוּלִים לְסַבּוֹל טָרַח, הַכְּבֹדֶתָ עָלָךְ

Verse 7

וּתְאֻמְרֵי בִלְבָבְךָ לְעוֹלָם אֶהְיֶה גְבוֹרֶת, וְאִין פְּרַעְנוֹת בָּא עָלַי, וְהַדְּבָר הַזֶּה הִשְׁיֵאָךְ, עַד לֹא
שָׁמַת אֵלֶּה הַמַּכּוֹת שֶׁיָּבוֹאוּ עָלֶיךָ אֶל לִבְךָ, וְ לֹא יִזְכְּרֶתָ אַחֲרֵיתָהּ שֶׁל רַעְתָּךְ שֶׁעָשִׂיתָ

Verse 8

:עֲדִינָה. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "פִּנְקֵתָא"
:וְאַפְסֵי עוֹד. וְ"אַפְסֵי מְאוּתִי" (יִשְׁעִיהוּ נִד:טו) כְּמוֹ 'אִין זִוְלָתִי'

Verse 9

:שְׁתִּי אֵלֶּה. שְׁאֻמְרֶתָ, שֶׁלֹּא תִשְׁבִּי אֶלְמָנָה, וְלֹא תִדְעִי שָׂכוֹל, תְּבֹאנָה לָךְ פְּתִיחוֹת
שָׂכוֹל. מִיִּשְׁבִּיךָ:
:וְאַלְמָן. מִמֶּלְכְּךָ; כָּל קְבוּרַת בָּנִים וְגִלּוֹת בָּנֵי הָאָרֶץ קָרוּי 'שָׂכוֹל'
:כְּתָמָם. כָּלֵם שְׂלָמִים בְּגִזְרָתָם, הַשָּׂכוֹל וְהַאֲלֻמָּנוֹת
:תְּבָרִיךְ. לְשׁוֹן כְּשָׁפִים, כְּמוֹ "וְחִבֵּר תְּבָרִי" (דְּבָרִים יח:יא)

Verse 10

תְּכַמְתָּךְ וְדַעְתָּךְ. תְּכַמְתָּךְ וְרוּעַ לְבָבְךָ הִיא שׁוֹבְבָתָךְ, הַפְּכוּ לִבְךָ לְהִיּוֹת שׁוֹבְבָה, אִינוּוִיִּיז"א
:בִּלְע"ז, שֶׁבְּבוֹד מְדַרְךָ שְׁאֵר הַבְּרִיּוֹת

Verse 11

לֹא תִדְעִי שְׁחָרָה. "לֹא תִדְעִין לְמַבְעֵי עֲלֵה" (תִּרְגוּם יוֹנָתָן), אֶת פָּנָי מִי תִשְׁחָרֵי לְמַלְטָךְ
מִחֲמֶנָּה?
:כַּפָּרָה. לְקַנְיָה וּלְהַעֲבִירָה, וְזֶהוּ כָּל לְשׁוֹן 'כַּפָּרָה', הוּא לְשׁוֹן קְנוּיָה וְסִלּוּק

Verse 12

:עֲמָדִי נָא. הִתְחַזְּקִי נָא
:אוּלֵי תַעֲרוּצִי. "מַאִים תְּכַלִּין לְמִיתָקָךְ" (תִּרְגוּם יוֹנָתָן)

Verse 13

הַבְּרִי שְׁמַיִם. יוֹנָתָן תִּרְגָּם כְּמוֹ צוּפֵי שְׁמַיִם" דִּמְסַכּוֹן לְמַזְלָת שְׁמַיָּא", דִּמְהוּ לְ"בִרָה כַּחֲמָה"
(שִׁיר הַשִּׁירִים ו:י) וּלְ"בִרּוֹר מְלִלוֹ" (אִיּוֹב לג:ג), וְכֵן חֲבָרוּ מִנְחֵם עֲמָהֶם, מְבָרְרֵי
הַלֵּיכַת הַמַּזְלוֹת, וְכֵה פְתֻרָנוֹ: יַעַן אֲשֶׁר לֹא יוֹכְלוֹן הַקּוֹסְמִים לַעֲמֹד עַל דַּעַת רִגְעֵי הַיּוֹם
וְלִילָה, עַד בְּרִיר לָהֶם הַשְּׁמַיִם לְטַהֵר. וְגַם מִיכָּה אָמַר בְּנִבְיָאָה (מִיכָּה ג:ו) "תִּשְׁכַּח לָהֶם
מִקְסָם", לֵאמֹר כִּי בַיּוֹם מִחֲשָׁךְ יִחַתְמוּ הַפּוֹכְבִּים וְלֹא יוֹכְלוּ לְקַסֵּם

מִיָּדֵי־עַם לְחָדָשִׁים מְאֹשֶׁר יָבֹאוּ עָלֶיךָ. כִּי בַהֲתַחַדְשׁ הַלְבֵנָה רוֹאִים בְּשַׁעַת מוֹלְדֹתָהּ מִקְצֵת מִמָּה שֶׁתִּיד לָבֹא, וְאִין יוֹדְעִין כָּל הַבְּרוּר, לְכַד נֶאֱמַר 'מְאֹשֶׁר'. וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּמִקְוִים אַחֵר (ישעיהו ח:יט): "הַמְצַפְצָפִים וְהַמְהַגִּים", כְּעוֹפוֹת הַלָּלוּ שֶׁמְצַפְצָפִין וְהַמְהַגִּים וְאִין יוֹדְעִים עַל מָה:

Verse 14

: הִנֵּה הֵיוּ חֲיוֹת כְּקֶשׁ
:אִין גִּחְלָת לְחֻמָּם. אִין שְׁאֲרִית לָהֶם, כְּקֶשׁ הַזֶּה, שְׁאִין בְּדִלִיקָתוֹ גִּחְלִים לְהַתְחַמֵּם לְאוּרָם

Verse 15

:אִישׁ לְעֶבְרוֹ תַּעֲוֹ. אִישׁ לְדִרְכּוֹ, "אֶל עֶבֶר פָּנָיו" (יחזקאל א:ט)

Chapter 48

Verse 1

:שָׁמְעוּ זֹאת. שְׁנֵי שְׂבָטִים הָעֲתִידִין לְלָכֶת בְּגוֹלָה לְבָבֶל
בֵּית יַעֲקֹב הַנִּקְרָאִים בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל. הוּא שְׂבָט בִּנְיָמִין שְׁאִינָם נִקְרָאִים עַל שְׂבָט יְהוּדָה, אֲלֵא
עַל שֵׁם סֶתֶם שְׂבָטִי יִשְׂרָאֵל
וּמִמִּי יְהוּדָה יֵצֵאוּ. וְשְׂבָט יְהוּדָה, שֶׁיֵּצֵאוּ וְנִזְלּוּ מִמִּי דָלִיו שֶׁל יְהוּדָה, כְּמֵה דָאֵת אֲמַר
:"יִזְל מִים מִדְּלָיו" (במדבר כד:ז)
לֹא בְּאֵמֶת. כְּמוֹ שֶׁאֲמַר (ירמיהו ה:ב) "וְאִם חַי ה' יֹאמְרוּ לָכֵן לְשָׁקֵר וְגו' ", כְּלוֹמֵר: לֹא
הָיִיתָם כְּדִי לְגָאֵל, אֲלֵא עַל כִּי מַעִיר הַקִּדְשׁ נִקְרָאוּ, וְהִיא גְרָמָה לָהֶם שְׁלֹא גָלוּ עֲשָׂרָת
הַשְּׂבָטִים בִּימֵי סִנְחָרִיב בְּחֻלְח וְחֻבּוֹר (מלכים ב יז:ו), שְׁאִין לָהֶם גָּאֵלָה (סנהדרין קי
(ב:)

Verse 2

וְעַל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נִסְמְכוּ. בִּימֵי חֲזַקְיָהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "בַּה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּטַח" (מלכים ב
יח:ה). הִיא גְרָמָה לָהֶם שְׁלֹא גָלוּ אֲלֵא בִימֵי נְבוּכַדְנֶצַּר, שֶׁהִגְלָם לְבָבֶל, וְתָהִי לָהֶם גָּאֵלָה
עַל יְדֵי כּוֹרֶשׁ:

Verse 3

:הֲרֵאשֹׁנוֹת. שֶׁעֲבָרוּ, גָּאֵלֶת מִצְרַיִם וְתַשׁוּעַת חֲזַקְיָהוּ מִיַּד סִנְחָרִיב
:מֵאֵז הַגְּדִתִּי. מִטָּרֶם הָיִיתָם, וּפְתָאוִים עֲשִׂיתִים
:וְתִבְאֵנָה. כְּמוֹ שֶׁ הַגְּדִתִּי תַחֲלָה עַל פִּי נְבִיאִי

Verse 4

מִדַּעֲתִי כִי קָשָׁה אֶתָּה. מְאֹשֶׁר יִדְעִתִּי אוֹתָךְ כִּי קָשָׁה אֶתָּה, וְאִם יָבֹא הַנֶּס וְלֹא הַגְּדִתִּי
תַּחֲלָה, תֹּאמַר: "עֲצָבִי עֲשָׂאֵם", וְלֹא מֵאֵת הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הֵם. לְפִיכָךְ אֲגִיד לָךְ מֵאֵז
בְּטָרֶם תָּבֹא וְגו'. מִדַּעֲתִי - מ"ם ז' מְשֻׁמֶשֶׁת נְתִינַת טַעַם, כְּמוֹ 'לְפִי שִׁדְעִתִּי'. וְדִגְמָתוֹ:
:"כִּי מֵאֲהֶבֶת ה' אֶתְכֶם וּמִשְׁמְרוּ אֶת הַשְּׁבוּעָה" (דברים ז:ח)

Verse 5

Verse 6

:שָׁמְעַתָּ הִיא כְּלָה. שָׁמְעַתָּ הֲרֵאשֹׁנוֹת שֶׁהַגְּדִתִּי, רָאָה שְׂבָאוֹ כְּלָם
:וְאֶתָּם הִלּוֹא תִּגִּידוּ. וְתַעֲדוּנִי אֲשֶׁר לֹא נָפַל דְּבָר
הַשְּׁמַעֲתִיךָ תַּדְשׁוֹת מַעֲתָה. עֲתָה אֲנִי חֲיוֹר וּמִשְׁמִיעְכֶּם תַּדְשׁוֹת, שֶׁהֵם תַּדְשׁוֹת לָכֶם, וְלִפְנֵי הֵם
גְּלוּיֹת מַעֲלָם
: וְנִצְרוֹת. וְשִׁמּוּרֹת בְּאִצְרוֹתִי, וְאֶתָּה לֹא יִדְעָתָם

Verse 7

עֲתָה נִבְרָאוּ וְלֹא מֵאֵז הֵם:
וְלִפְנֵי יוֹם הָיוּתֶם אֲנִי מְשִׁמֵּעַכֶם:
וְלֹא שָׁמַעְתֶּם. עַד הַיּוֹם. וְלִפְנֵי יוֹם מוֹסֵב עַל הַשְּׁמַעְתִּיךָ הָאִמּוֹר לְמַעַלָּה:

Verse 8

גַּם לֹא שָׁמַעְתָּ וְגו'. תִּרְגֹּם יוֹנָתָן: "אֲף לֹא שָׁמַעְתָּ לְמִיִּלִּי נְבִיאָא, אֲף לֹא קִבִּילְתָּא אוֹלְפֹן אוֹרִיָתָא, אֲף לְפִתְגָמִי בִרְכֹן וְלִוְטִיו קִיָּמִי דְאִקִּימִית עִמְכוֹן בְּחוֹרֵב לֹא אֲרִכִּינְתָּא:
כִּי יָדַעְתִּי בְּגִיד תִּבְגִּיד. כְּשִׁירְדִתִּי לְהַצִּילְךָ מִיַּד מִצְרַיִם, גָּלוּי הָיָה לְפָנַי שְׁסוּפָךָ לְבִגְדִיד, וְאֲף עַל פִּי כֹן שְׁמַרְתִּי שְׁבוּעוֹת אָבוֹת. וְזֶהוּ שְׁנֵאָמַר "רְאֵה רְאִיתִי אֶת עֲנִי עִמִּי" (שְׁמוֹת ג:ז), שְׁתִּי רְאִיתִי רוֹאֶה אֲנִי שְׁסוּפֹן לְבִגְדִיד, וּמִכָּל מְקוֹם רְאִיתִי אֶת עֲנִי עִמִּי. כִּד דְּרִשׁ רַבִּי תַנְחוּמָא:
וּפִשְׁעַ מִבְּטָן. מִשְׁהִיֵּית בְּמִצְרַיִם, כְּמוֹ שְׁמִפְרָשׁ (יחזקאל כ:ה-ז) "וְאִדַּע לָהֶם בְּאַרְץ מִצְרַיִם וְגו' וְאִמַּר אֲלֵיהֶם וְגו'":

Verse 9

אֲאַרִיךְ אֶפֶי:
וְתִהְיֶה אֶחָדָא לָךְ. וְזֹאת הִיא תִּהְיֶה אֶשֶׁר אֶחָדָא לָךְ, לְשׁוֹן 'חֻטִּים'; אֶסְתוּם חֻטִּי מִצָּאת עֶשֶׂן נְחִירִי וּמִקְצוֹף עֲלִידָא, שְׁהַכּוּעַס יוֹצֵא עֶשֶׂן מִנְחִירִיו, כְּמָה דְאֵת אִמַּר "עֲלֵה עֶשֶׂן בְּאַפִּי" (תהילים יח:ט); וְכֹן כָּל 'חֻטִּים' הֵם לְשׁוֹן חֻטִּים הַחוּטִים: "חֻרָה אֶפֶי" (איוב מב:ז), וְכֹן "וְעֵצְמִי חֻרָה מִנִּי חֻרָב" (איוב ל:ל) - נִחַר חֻטִּי מִרֵּב חֻטִּים:

Verse 10

וְלֹא בְכֶסֶף. וְלֹא עַל יְדֵי אִוֵּר שֶׁל גִּיהֶנֶם, כְּצוֹרֵף הַכֶּסֶף בְּאִוֵּר:
בְּחֻרְתִּיךָ. בְּחֻרְתִּי לָךְ כּוֹר עֲנִי, כְּנִגֵּד אִוֵּר. 'כוֹר' הוּא כְּלִי שְׁמַתִּיכִין בּוֹ כֶּסֶף וְזָהָב:

Verse 11

לְמַעַנִי. וּלְמַעַן שְׁמִי הַקְדוֹשׁ:
כִּי אֵיךְ יִחַל. אֵיךְ יִחַלל שְׁמִי בְּהִכְרִיתוֹ אֶתְכֶם:
וּכְבוֹדִי לֹא אֶחָר לֹא אֶתֵּן. שְׂאוּבִי יִאֲמָרוּ יָד גְּלוּלֵיהֶם רָחַם:

Verse 12

שָׁמַע אֲלֵי יַעֲקֹב. שֶׁם שְׁקָרָא לָךְ אֲבִיךָ:
וְיִשְׂרָאֵל מְקַרְאִי. מֵאֵתִי נִקְרָאתָ יִשְׂרָאֵל (בראשית לב:כט), וְיוֹנָתָן תִּרְגֹּם: "וְיִשְׂרָאֵל מְקַרְאִי":

Verse 13

Verse 14

: ה' אֶהְיֶה. לְזֶה שֶׁ יַעֲשֶׂה חֲפָצוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּבָבֶל:
וּזְרַעוּ יִרְאֶה בְּאַרְץ כְּשָׂדִים, וְעַל כּוֹרֶשׁ אִמַּר כֹּן:

Verse 15

אֲנִי. גְּאֻלְתִּי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, וְאֲנִי אֶגְאֵל כָּל יִשְׂרָאֵל מִגְּלוֹת אַחֲרוֹן וּמֵאַרְבַּע כְּנָפוֹת:
אֲף קִרְאֵתוֹ. לְכוֹרֶשׁ, וְיוֹנָתָן תִּרְגֹּם ה' אֶהְיֶה לְיִשְׂרָאֵל, אֲף קִרְאֵתוֹ לְאַבְרָהָם, וּקְרִיאָהּ זֹו לְשׁוֹן 'גְּדוּל' לְהִיֹּת מְקוֹרְאִי, כְּמוֹ "אֶלֶּה קְרוּאֵי הָעֵדָה" (במדבר א:טז):

Verse 16

מַעַת הַיּוֹתָה שָׁם אָנִי. "מַעֲיֵדָן דְּאִתְפָּרְשׁוּ עִמָּמָיָא מִדִּחְלָתִי, תַּמּוּ אָנָּא קְרִיבְתִּיה לְאַבְרָהָם
:אַבּוּכּוֹן לְפּוֹלְחָנִי" (תרגום יונתן)
וְעַתָּה ה' אֱלֹהִים שְׁלַחְנִי וְרוּחוֹ. "אָמַר נָבִיא: וְכַעַן ה' אֱלֹהִים שְׁלַחְנִי וּמִימְרִיה". עֲרוּבֵי
דְּבָרִים – מִי שֶׁאָמַר זֶה לֹא אָמַר זֶה. וּמִדְּרַשׁ אֲגָדָה רַבִּי תַנְחוּמָא (תַנְחוּמָא יתרו כּא) פִּרְשׁ:
שָׁמְעוּ זֹאת – תּוֹרַת מֹשֶׁה שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ "זֹאת הַתּוֹרָה". לֹא מֵרָאשׁ בִּסְתֵר דְּבִרְתִּי – בְּסִינִי,
וְהַנְּבִיא אִמַּר: מַעַת הַיּוֹתָה לְאִתּוֹ דְּבַר שֶׁהוּא אִמַּר שָׁם אָנִי. וְלִמְדָנוּ מִכָּאן שֶׁכָּל
הַנְּבִיאִים עָמְדוּ בְּסִינִי, וְעַתָּה שְׁלַחְנִי לְהַנְּבִיא אֲלֵיהֶם. וְאַף לְשׁוֹן זֶה יִשְׁנׁוּ עֲרוּבֵי דְּבָרִים:
לֹא מֵרָאשׁ בִּסְתֵר דְּבִרְתִּי אֲמָרָה שְׂכִינָה, מַעַת הַיּוֹתָה שָׁם אָנִי אִמַּר הַנְּבִיא. וְיֵשׁ לְפָתוֹר שֶׁלֹּא
יְהִי עֲרוּבֵי דְּבָרִים: קָרְבוּ אֵלַי שָׁמְעוּ זֹאת שֶׁאָנִי מַתְנַבֵּא לָכֶם עַל מַפְלֵת בְּבֶל וּגְאֻלַּתְכֶם, לֹא
מֵרָאשׁ בִּסְתֵר דְּבִרְתִּי אִתָּהּ, מַעַת הַיּוֹתָה שֶׁגִּזְרֵה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַבִּיאָהּ שָׁם הִיִּיתִי. לוֹמַד
שֶׁמִּשְׁעַת הַגִּזְרָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מַעֲמִיד הַנְּבִיא שֶׁעֲתִיד לְהַנְּבִיא עַל הַדְּבַר בְּסוּף פַּמְלִיא שֶׁל
:מַעֲלָה, וְאַף עַל פִּי שֶׁעֲדִיל אֵינוֹ נוֹצֵר

Verse 17

Verse 18

Verse 19

:כְּמַעֲתִיו. שֶׁל יָם, כְּדִגִּי הַיָּם לָרֹב

Verse 20

Verse 21

Verse 22

:לְרַשְׁעִים. לְנְבוּכַדְנֶצַּר וְיִזְרְעֵל:

Chapter 49

Verse 1

מִבְּטֹן קִרְאָנִי. מִשְׁאָנִי בְּבִטּוֹן עֲלֵתָה לְפָנָיו בְּמַחְשָׁבָה לְהִיּוֹת שְׁמִי יִשְׁעָיָהּ, לְהַנְּבִיא יִשׁוּעִית
:וְנִחְמִית

Verse 2

:וַיִּשָּׁם פִּי כְּקֹרֵב חֲדָה. לְהוֹכִיחַ אֶת הָרַשָּׁעִים וּלְהַתְנַבֵּאוֹת עֲלֵיהֶם פְּרָעָנוֹת
:בְּצֵל יָדוֹ הַחֲבִיאָנִי. שֶׁלֹּא יוֹכְלוּ לְהִרְעֵלִי
:לֶחֶץ בְּרוּר. מְמוֹרֵט, קָלִי"ר בַּלַּע"ז
:בְּאַשְׁפּוֹתֵי. כָּלִי נִרְתַּק הַחֲצִים, שֶׁקּוֹרִיל קוֹיִיכְר"א בַּלַּע"ז

Verse 3

Verse 4

וְאֵנִי אֹמְרִיתִי לְרִיק יִגְעֵתִי. כְּשֶׁרָאִיתִי שְׁאֵנִי מוֹכִיחִים וְאֵינָם שׁוֹמְעִים
:אֶכֶל מִשְׁפָּטִי אֶת ה' . הוּא יוֹדֵעַ שְׁאֵינָהּ מֵאִתִּי , אֲלֵא מֵאֵתָם:

Verse 5

:לֹא יֵאָסֵף. אֲלִיו יָשׁוּב בְּתִשׁוּבָה

Verse 6

נִקְלַ מְהִיּוֹתָּהּ וּגּוֹ'. מִתְּנָה קִטְנָה הִיא בְּעֵינַי, שְׁתֵּהָא לָּךְ זֹאת לְבִדְּהָ, שְׁתֵּהָא לִּי עֶבֶד לְהִקִּים
אֶת יַעֲקֹב וְלְהָשִׁיב אֵלַי נְצוּרֵי יִשְׂרָאֵל, וְהִנְנִי מוֹסִיף לָּךְ עוֹד וּנְתַתִּיךָ לְאוֹר גּוֹיִם
:לְהַנְבִּיאַ עַל מַפְלְתָהּ שֶׁל בָּבֶל, שֶׁהִיא שְׁמֻחָה לְכָל הָעוֹלָם
וּנְצוּרֵי יִשְׂרָאֵל. כְּמוֹ (מִשְׁלֵי ז:י) "וּנְצַרְתָּ לָב", שֶׁלִּבָּם מִקֵּץ יֵצֵר הָרְהוּרִי עֲבִירָה כְּעִיר
:נְצוּרָה מְצוּר הַצָּרִים עָלֶיהָ

Verse 7

:לְבֹזֶה נָפֶשׁ. נָפֶשׁ בְּזוּיָהּ
:לְמַתְעֵב גּוֹי. לְמִי שֶׁהִגְוִי מִתְעַבּוֹ
:מְלָכִים וְרָאוּ אוֹתוֹ וְקָמוּ
אֲשֶׁר נֶאֱמַר. לְשִׁמּוֹר הַבְּטָחָתוֹ שֶׁהַבְּטִיחַ לְאַבְרָהָם עַל הַמְלָכוּת, כְּעֵנֶן שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָיָה תִנּוּר
:עָשָׁן וְגוֹ'" (בְּרֵאשִׁית טו:יז)
: קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל. הוּא וַיִּבְרָךְ:

Verse 8

:בְּעֵת רְצוֹן. בְּעֵת תַּפְּלָה, שְׁאֵתָה מִתְרַצָּה וּמִתְפַּיֵּס לְפָנַי (בְּרֵכּוֹת ח א)
:וּבְיָוִם יְשׁוּעָה. שְׁתֵּהָא צָרִיךְ לִישׁוּעָה
:וְאֶצְרֶךְ. וְאֶשְׁמְרֶךְ
:לְבָרִית עִם. לְהִיּוֹת עִם בְּרִית לִי
:לְהִקִּים אֶרֶץ. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, הַבְּחוּרָה לִי בְּכָל הָאֲרָצוֹת

Verse 9

: לְאַסּוּרִים צֹאוּ. לָעֵת אֲשֶׁר אֹמֵר לְאַסּוּרֵי גּוֹלָה צֹאוּ
:שְׁפָיִם. תִּרְגְּמוּ יוֹנְתָן "נִגְדִיל", נִחֲלִי מִים

Verse 10

:שָׁרָב. דִּים

Verse 11

וְשִׁמְתִי כָל הָרִי לְדֶרֶךְ. כְּלָפִי שְׁאֵמֵר (יִשְׁעִיהוּ לֵג:ח) עַל יְדֵי חֲרָבָנָה "שְׁבַת עוֹבֵר אֶרֶץ",
:עֲכָשְׁיוּ יָשׁוּבוּ וְיִלְכוּ בּוֹ עוֹבְרִים וְשָׁבִים
וּמִסְלֵתִי יִרְמוֹן. כְּלָפִי שְׁאֵמֵר (יִשְׁעִיהוּ לֵג:ח) "נִשְׁמוּ מִסְלּוֹת", נִתְקַלְקְלוּ מֵאִין מִתְקַן
אוֹתָם, עֲכָשְׁיוּ וּמִסְלֵתִי יִרְמוֹן - יִתְקַנּוּ קַלְקוּל הַדְּרָכִים וְיִגְבֶּיָהּ אוֹתָם כְּמִשְׁפָּט בְּחִלּוּקֵי
:אֲבָנִים וְעֶפֶר

Verse 12

:מִאֲרָץ סִינִי. "מִאֲרַע דְּרוֹמָא" (תְּרַגּוֹם יוֹנְתָן)

Verse 13

: כִּי נָחַם ה' אֶת עַמּוֹ

Verse 14

:ותאמר ציון. היא היתה סבורה שתשכחתי

Verse 15

:התשכח אשה עולה. עולל שלח
:מרחם בן בטנה. מרחם על בן בטנה
: גם אלה תשכחנה. אפילו אם אלה תשכחנה, אנכי לא אשכח:

Verse 16

על כפי רואה אני כאלו את חקוקה על כפי לראותה ולזכרה תמיד. דבר
:אחר: על כפיים - מעל ענני כבוד, כמו (איוב לו:לב) "על כפיים כסה אור"

Verse 17

:מחרו בנות. לשוב

Verse 18

Verse 19

תצרי משוב. תהי צרה מרב יושבים שבלאו לתוכה, יהי להם המקום צר מלבנות להם
:בתים:

Verse 20

:בני שכלי. בנים שהיית שכולה מהם
: גשה לי. התקרב לצד אחר בשבילי ואשבה

Verse 21

:גלמודה. שולד"א בלע"ז
: וסורה. מוסרת מכל אדם, הכל אומרים עלי: סורו ממנה

Verse 22

:ידי... נסי. סימן להביא גליות
נסי. פירקא בלע"ז, כמו "וכנס על הגבעה" (ישעיהו ל:יז), והוא סימן קבוץ,
: ונוהגין בראשה בך
באצל. אישיל"א בלע"ז, ודומה לו בעזרא: "וגם (אני) חצני נערת" (נחמיה
:ה:יג)

Verse 23

Verse 24

הקח מגבור מלקוח. כסבורים אתם שאי אפשר לקחת מעשיו מלקוח שביו של יעקב ה
?צדיק

Verse 25

:ואת יריבה. ועם מריבה אני אריב

Verse 26

וְהֶאֱכַלְתִּי אֶת מוֹנִיָּה. הַבְּבִלְיִים לַחֲזִית הַשָּׂדֶה אֶת בְּשָׂרָם. מוֹנִיָּה – לְשׁוֹן “אַל תוֹנוּ”
:(וַיִּקְרָא כה:יד), אוֹנָאת דְּבָרִים, הַמְקַנְתָּרִים אוֹתָהּ בְּגִדּוּפֵיהֶם
:וְכַעֲסִים. מִתֵּק יִל
דָּמָם וְשָׁכְרוֹן. כֹּן וְשָׁכְרוּ מִדָּמָם אוֹתָם הַרְגִּילִים לְשָׁתוֹת דָּם, וְיָי הֵם אֵלֶּי? עוֹף הַשָּׁמַיִם.
:כֹּן תִּרְגַּם יוֹנָתָן

Chapter 50

Verse 1

Verse 2

?מִדּוּעַ בָּאתִי. לְהִתְקַרֵּב אֲלֵיכֶם, וְאֵין אִישׁ – מִי מִכֶּם פּוֹנֶה אֵלַי

Verse 3

אֶלְבִּישׁ שָׁמַיִם. צָבָא הַשָּׁמַיִם, שָׂרֵי הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזְלוֹת, כְּשֶׁאֲנִי בָּא לִפְרֹעַ מִן הָאָמָה
:(מְכִילֵתָא בַשְּׁלַח שִׁירָה ב)

Verse 4

נָתַן לִי לְשׁוֹן לַמּוֹדִים. וְשַׁעֲיָה הָיָה אוֹמֵר: הִ' שֶׁלַחְנִי וְנָתַן לִי לְשׁוֹן הַרְאוּי לְלַמֵּד,
:כִּדִּי לְדַעַת לַעֲוֹת אֶת הָעֲלִיפִים וְצִמְאִים לְשֹׁמֵעַ אֶת דְּבָרֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא דְּבָר
:לַעֲוֹת. מִנְחָם חִבְּרוּ בְּמַחְלוּקַת “עַת לַעֲשׂוֹת לַה'” (תְּהִלִּים קיט:קכו), לְקַבּוֹעַ לָהֶם עֲתִים
:יַעֲיִר לִי אֵין. מְעוֹרֵר אֶת אֲזִנֵּי בְרוּךְ קְדוֹשׁ
:לְשֹׁמֵעַ כְּלַמּוֹדִים. בְּמִשְׁפַּט הַלְמוּדִים, הָאָמָה וְהַנְּכוּחָה

Verse 5

פָּתַח לִי אֵין. וְהִשְׁמִיעֵנִי “אֶת מִי אֶשְׁלַח” (ישעיהו ו:ח), שֶׁלַחְתִּי אֶת עֲמוּס וְהָיָה קוֹרִין
אוֹתוֹ פְּטִילוּס, שֶׁלַחְתִּי אֶת מִיכָה וְכו', כִּדְאִיתָא בְּפִסִּיקְתָּא דִּנְחֻמוֹ נְחֻמוֹ (פְּסִיקְתָּא דְּרַב
:כַּהֲנָא טז ד)
וְאֲנֹכִי לֹא מְרִיתִי. מְלִילָה בְּשִׁלְיחוֹתוֹ, וְלֹא נְסוּגוֹתִי אַחֲוָר, אֲלֵא “וְאֹמֵר הִנְנִי שֶׁלַחְנִי”
:(ישעיהו ו:ח):

Verse 6

גוֹי נִתְתִּי לְמַכִּים הוּא אָמַר לִי: “וְשַׁעֲיָה, בְּנֵי סַרְבָּנִים הֵם, בְּנֵי טַרְחָנִים הֵם, עַל מְנַת
:שְׁלֵא תִכְעֹס עָלֵיהֶם”. אָמַרְתִּי לוֹ: “עַל מְנַת כֹּן” (פְּסִיקְתָּא דְּרַב כַּהֲנָא טז ד)

Verse 7

:וְה' אֱלֹהִים יַעֲזָר לִי. אִם יִקְוֶמוּ עָלַי

Verse 8

:קָרוֹב מִצְדִּיקִי. הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא קָרוֹב לִי, לְיִכּוּתִי בְּדִין

Verse 9

:עָשׂ. תּוֹלַעַת הַבְּגָדִים

Verse 10

:בְּקוֹל עֲבָדוֹ. בְּקוֹל הַנְּבִיאִים
:אֲשֶׁר הִלָּךְ יַחְשָׁכִים. אֲפֵלוּ צָרָה בָּאָה עָלָיו, וְיִבְטַח בְּשֵׁם ה', כִּי הוּא יַצִּילֵהוּ

Verse 11

הוּ כְּלַכְּם. שְׁאִינְכֶם שׁוֹמְעִים בְּקוֹל נְבִיאִיו
קִדְחִי אֵשׁ. עֲבַרְתוּ עָלֵיכֶם
מֵאֲזֵרֵי זִיקוֹת. מִחֲזִיקֵי זִיקוֹת, הוּ גָצִיו וְגִחְלִי אֵשׁ הַנִּזְרָקִיו בְּקִלְעוֹ. וַיֵּשׁ לוֹ דָּגְמָא
בְּלִשׁוֹן אֶרְמִי: "זִיקוֹקִיו דְּנוֹר" (בְּרֻכּוֹת נח ב), "כִּד וְכִד זִיקְתָּא פְּסִיק לֹ" (בבא
מצינא צד א)
לָכוּ בְּאוֹר אֶשְׁכֶּם. לְפִי דְרַכְכֶם תֵּלְקוּ
מִיָּדִי. תִּהְיֶה גְמוּלְכֶם זֹאת לָכֶם

Chapter 51

Verse 1

אֵל צוֹר חֲצַבְתֶּם. מִמֶּנּוּ
וְאֵל מִקְבֶּת בּוֹר. שְׁנוּקְבִין וְחוּצְבִין בְּהָ אֶת הַבּוֹרוֹת, אֲשֶׁר נִקְרְתֶּם בָּהּ
נִקְרְתֶּם. לְשׁוֹן "נִקְרַת הַצּוֹר" (שְׁמוֹת לג:כב), "יִקְרוּהָ עַרְבֵי נִחֵל" (משלי ל:יז). וּמִי
הוּא הַצּוֹר? הוּא אֲבָרְהָם אֲבִיכֶם, וּמִי הִיא הַמִּקְבֶּת? הִיא שָׂרָה אֲשֶׁר חוּלְלַתְכֶם, אֲשֶׁר
נִלְדַתְכֶם, לְשׁוֹן "כִּי חָלָה גַם יִלְדָּה" (ישעיהו סו:ח)

Verse 2

תַּחֲזוּלְלְכֶם. אֲשֶׁר תִּלְדַּ אֶתְכֶם
כִּי אֶחָד קָרְאֲתִיו. כִּי אֶחָד הִיָּה, יְחִידִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר הִגְלִיתִיו שָׁם מֵאֶרֶצוֹ וּמִמִּלְדָּתוֹ,
קָרְאֲתִיו – רַבִּיתִיו וְגִדְלָתִיו, לְשׁוֹן "קָרִיאִי הַעֲדָה" (במדבר א:טז), וְכִשְׁם שֶׁהוּא הִיָּה
יְחִיד וְגִדְלָתִיו, כֹּן אֲגִדֵּל אֶתְכֶם שְׁאֲתֶם יְחִידִים לִי

Verse 3

וְעַרְבֶתָהּ. אִי הוּא לְשׁוֹן 'מִדְבָּר', כִּמוֹ "בְּאֶרֶץ עַרְבָּה וְשׁוּחָה" (ירמיהו ב:ו), אֲלֹא
שֶׁהַעַרְבָּה כְּבָר הִיָּה בָּהּ יְשׁוּב וְהַחֲרָבָה
תּוֹדָה. קוֹל הַיְּדִיָּה

Verse 4

כִּי תוֹרָה מֵאֲתִי תֵצֵא. דְּבָרֵי נְבִיאִים תוֹרָה הוּא, וְהַמִּשְׁפָּטִים סוּפֹן לְהִיּוֹת מְרֻגָּע וּמְנוּחָה
לְעַמִּים, אֲשֶׁר אֶהְפֹּיֵד לָהֶם שְׁפָה בְּרוּרָה לְעַבְדֵי נִי (צִפְנִיָּה ג:ט)
אֲנִיחָא.

Verse 5

יִשְׁפֹּטוּ. יִיָּסְרוּ, יוֹשְׁטִיצ"א בלע"ז

Verse 6

שְׁמִים כְּעֶשֶׂן נִמְלָחוּ. שְׂרֵי צְבָאוֹת הָאֱמוֹת שֶׁבְּשָׂמִים
נִמְלָחוּ. נִתְבָּלוּ, כִּמוֹ (ירמיהו לח:יב) "בְּלוּיֵי הַסִּחְבּוֹת וְהַמִּלְחִים", בְּגֵד הַנִּשְׁחָת. לְשׁוֹן
אַחֵר: נִמְלָחוּ – נִתְבָּלְבוּ, לְשׁוֹן מִלְחֵי הַיָּם שֶׁמְבַלְבְּלִין הַמַּיִם בְּמִשְׁוֹטוֹת מִנְהִיגֵי הַסְּפִינָה,
וְכֹן "מִמְלַח טְהוֹר קָדֵשׁ" (שְׁמוֹת ל:לה)
וְהָאֶרֶץ. שְׁלִטוֹנֵי הָאֶרֶץ
וְיִשְׁבִּיָּהּ. שְׂאֵר הָעָם
וְיִשׁוּעָתִי. לְעַמִּי לְעוֹלָם תִּהְיֶה. דְּבָר אַחֵר: שְׁמִים וְאֶרֶץ מִמָּשׁ, וְכֹן פְּתוּרָנוֹ: שְׂאֵר עֵינֵיכֶם
וְהַבִּיטוּ אֶל הַשְּׁמִים וְאֶל הָאֶרֶץ וְרְאוּ כִּמָּה הֵם מְחֻזְקִים וּבְרִיאִים, וְאִי עַל פִּי כֹן יִבְלוּ,
וְיִצְדָּקְתִּי וְיִשׁוּעָתִי יִהְיוּ לְעוֹלָם. הָרִי שֶׁצִּדְקָתִי בְּרִיאָה וְיִצְדָּקָה יוֹתֵר מֵהֶם

Verse 7

Verse 8

עַשׂ וְסָס. מִיָּנִי תוֹלְעִים הֵם:

Verse 9

עוֹרֵי עוֹרֵי. תִּפְלֹת הַנְּבִיא הִיא:
:רָהֵב. מְצָרִים, שְׁכָתוֹב בָּהּ "רָהֵב הֵם שְׁכָת" (ישעיהו ל:ז)
:מְחוֹלְלָת. לְשׁוֹן הָרֶג חָלָל
:תַּנְיִל. פָּרְעָה

Verse 10

Verse 11

: וּפְדוּנֵי ה' יִשׁוּבוּן. לְשׁוֹן תִּפְלָה, וּמוֹסֵב עַל עוֹרֵי עוֹרֵי

Verse 12

מִי אֵת. בֵּית צַדִּיקִים כְּמוֹתָהּ, מְלָאָה זְכוּיֹת, לְמַה תִּירָאִי מֵאֲנוּשׁ אֲשֶׁר סוּפוּ לְמוֹת

Verse 13

:וּתְשַׁכַּח ה' עֲשָׂה. וְלֹא נִשְׁעַנְתָּ עָלָיו
:הַמְצִיק. מוֹשְׁלֵי אֲמוֹת הָעוֹלָם הַמְשַׁעֲבָדִים בָּכֶם
:כְּאֲשֶׁר כּוֹנֵן. נִיֶּדֶמָן
:וְאַיָּה חֲמַת הַמְצִיק. מְחַר בָּא וְאֵינָנו

Verse 14

מִהָרָה צִעָה לְהַפְתֵּם. אֲפֹלוּ נִקְבִּינָה עָלָיו, וְצָרִיד הוּא לְהַפְתֵּם בְּהַלּוֹד הַמַּעֲיִם כִּדֵּי שֶׁ לֹא
יָמוּת לְשַׁחַת, וְכִיּוֹן שֶׁמִּהָרָה לְהַפְתֵּם צָרִיד הוּא לְמַזְנוֹת רַבִּים, שְׁאֵם יִחַסֵּר לְחַמוֹ אִם הוּא
:יָמוּת:
צִעָה. לְשׁוֹן דְּבַר הָעוֹמֵד לְהִיּוֹת נִירוֹק, כְּמוֹ שְׂאוֹמֵר בְּמוֹאֵב שֶׁדִּמְהוּ הַנְּבִיא לִיָּן (ירמיהו
מח:יא) "הַשֶּׁקֶט אֶל שְׁמֵרִיו וְלֹא הוֹרֵק מִכְּלִי אֶל כְּלִי", וְנֶאֱמַר שֶׁם "וְשִׁלַּחְתִּי לוֹ צִעִים
וְצִעָהּ וְכָלִיו יִרְיָקוּ". דְּבַר אַחֵר: מִהָרָה צִעָה – אוֹתוֹ הָאוֹיֵב הַמְצִיק, שֶׁהוּא עֲקָשִׁיו וְחֲגוּר
:מְתַנֵּים, חֲלוּץ כֶּסֶף, יִמְהַר לְהַפְתֵּם וְלְהִיּוֹת חָלָשׁ
:צִעָה. חוֹגֵר, כְּמוֹ (ישעיהו סג:א) "צִעָה בָּרֵב כְּחוֹ"
וְלֹא יָמוּת. הַמְסוּר בְּיָדוֹ לְשַׁחַת, אֲבָל הַלְשׁוֹן רָאשׁוֹן מְדַרְשׁ אֲגִדָּה הוּא בְּפָסִיקָתָא רַבְתִּי
:(פְּסִיקָתָא רַבְתִּי לֵג):

Verse 15

:רָגַע הֵיָם. לְשׁוֹן "עוֹרֵי רָגַע" (איוב ז:ה), פְּרוֹנָצִ"א בִּלְעִ"ז

Verse 16

:לְנִטְעָה שְׁמִים. "לְקִיָּמָה עֲמָא דְאֲמִיר עֲלִיהוֹן דִּיִּסְגִּיל כְּכֹכְבֵי שְׁמִיָּא" (תרגום יונתן)
:וְלִיִּסְדָּא אֲרָץ. "וְלִשְׁכָּלְלָא כְּנִישְׁתָּא דְאֲמִיר עֲלִיהוֹן דִּיִּסְגִּיל כְּעַפְרָא דְאֲרָעָא"

Verse 17

קָבַעַת. תַּרְגָּם יוֹנָתָן: "פִּילִי", וְהוּא שֵׁם כּוֹס. וְלִי נִרְאָה: קָבַעַת – אֵלּוּ הַשְּׁמֵרִים
הַקְּבוּעִים בְּתַחֲתֵית הַכְּלִי, וּמִצִּית יוֹרָה עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "שְׁמֵרֵי יָמָיו" (תהלים
עא:ט):

הַתְּרַעְלָה. הוּא מִשְׁקָה הַמְטַמֵּט וּמַתִּישׁ כִּחַ הָאָדָם כְּאֶסּוּר וְקָשׁוּר וּמַעֲטָף, כְּמוֹ "וְהִבְרוּשִׁים
הָרַעְלוּ" (נחום ב:ד), "וְהַשָּׂרוֹת וְהָרַעְלוֹת" (ישעיהו ג:יט), שֶׁהוּא לְשׁוֹן 'עֲטוּף',
וּבְמַסָּכַת שִׁבְתָּ (שבת סה א) מְדִיּוֹת רְעוּלוֹת – מִיִּן סָרְבֵּל נֶאֱדָה לְהַתְעַטֵּף בּוֹ
:תְּרַעְלָה. אֵינְטוּמִישְׁמוֹנִיט בִּלְעִזִּי
:מְצִית. אֲגוּשְׁטִי"ר בִּלְעִזִּי

Verse 18

Verse 19

:שִׁתִּים הֵנָּה קִרְאִיתִי. צָרוֹת כְּפוּלוֹת, שִׁתִּים שִׁתִּים
?מִי אֲנִימִי. מִי אָבִיא לָךְ לְנִימִי וְלוֹמֵר: אֲפֹאֲמָה פְּלוֹנִית הִיא לְקִתָּה דְּגִמְתִּי

Verse 20

:עֲלָפוּ. לְשׁוֹן 'עֲלוּפוֹת', כְּמוֹ (עמוס ח:יג) "תִּתְּעַלְפֶנָּה הַבְּתוּלוֹת בְּצִמָּא", פִּשְׁמִי"ר בִּלְעִזִּי
:כְּתוּבָה מְכֻמָּר. הַפֶּקֶר כְּתוּבָה זֶה שֶׁנִּפְּלָל לְמְכֻמָּר. תּוֹא כְּמוֹ "וְתֵאוּ וְזִמְרָה" (דברים יד:ה)

Verse 21

: וּשְׁכָרַת וְלֹא מִיָּל. שְׁכָרַת מְדַבֵּר אַחֵר שֶׁ לֹא מִיָּל

Verse 22

:יָרִיב עִמּוֹ. אֲשֶׁר יָדִין דִּין עִמּוֹ

Verse 23

מוֹגִיל. מְנִיעִי וּמַטְלִילִי, כְּמוֹ "וְהֵנָּה הֶהֱמוּן נְמוּג" (שמואל א יד:טז). קְרוּשְׁלִי"ר
:בִּלְעִזִּי
:שְׁחִי וְנִעְבְּרָה. עַל גִּבִּי

Chapter 52

Verse 1

Verse 2

:הַתְּנַעֲרִי. אִישְׁקוֹר"א בִּלְעִזִּי, כְּמִנְעַר אֶת הַטְּלִית (שבת קמז א)
:קוּמִי. מִן הָאָרֶץ, מִגְזֵרֶת "לְאָרֶץ תֵּשֵׁב" (ישעיהו ג:כו)
:שְׁבִי. עַל הַכֶּסֶּא
:הַתְּפִתִּי. הֵוִי נִתְּרָה
:מוֹסְרִי. קְרִיגִל"ש בִּלְעִזִּי
:שְׁבִיָּה. כְּמוֹ 'שְׁבוּיָה'

Verse 3

:חֲנָם נִמְכָּרְתָּם. עַל עֲסָקִי חֲנָם, הוּא יֵצֵר הָרַע שֶׁאֵינּוּ לָכֶם לְשָׁכָר
:וְלֹא בְּכֶסֶף תִּגְאָלוּ. אֲלֹא בְּתִשְׁבָּה (ירושלמי תענית א א)

Verse 4

מְצֻרִים יָרַד עִמִּי וּגְוִי. הֵם הַמְצֻרִים הָיוּ לָהֶם קֶצֶת חֹב עָלֵיהֶם, שֶׁנִּעֲשׂוּ לָהֶם אֲכֻסֵּינִי
: וְכִלְכְּלוּם, אֲבָל אֲשׁוּר בְּ אֶפֶס וּבְחֻנָּם עֲשָׂקוּ

Verse 5

מה לי פה. למה אני שוהא ומשקא בני כאן?
:יהי לילו. מתפארים לאמר: "ידינו רמה" (דברים לב:כז)
:מנאץ. מתנאץ, והרי זה דגמת "וישמע את הקול מדבר אליו" (במדבר ז:פט)

Verse 6

:ידע עמי. כשגאגאלם וכירו, כי שמי אדול, שליט ומושל, כמשמעו (חגיגה טו:-טז).
:לכן ביום. גאלתם ובינו כי אני הוא המדבר הנני קומתי

Verse 7

Verse 8

:צפוד. צופים שמעמידין על החומות והמגדלים לבשר ולראות מי בא לעיר

Verse 9

Verse 10

:תש. גלה

Verse 11

:צאו מתוכה. מתוך הגלות, כל נחמות האלו האחרונות אינן אלא על גלות האחרון
:טמא אל תגעו. שקץ יהיו לכם מלגע בהם
:הברו. השקרו
נשאי כלי ה'. הכהנים הלויים, שהייתם נושאים כליו (של הקדוש ברוך הוא) במדבר
(מכאן לתחית המתים):

Verse 12

כי הולך לפניכם. שני דברים שבסוף המקרא הזה מושבין שני דברים שבראשו: כי לא
בפזון תצאו - מה טעם? כי הולך לפניכם ה' לנחותכם הדרך, ומי ששלווחי מקדים
לפניו לנחותו הדרך אין יציאתו בפזון. ובמנוסה לא תלכו - לפי ש מאספכם אלהי
ישראל הולך מאחריכם לשמר אתכם מכל רודף, כמו "ונסע דגל מונח דן מאסף לכל
המונחות" (במדבר י:כה). ההולך אחרי המונח קרוי מאסף, לפי שהוא ממחין את
הנפילים ואת הנכשלים, וכן הוא אומר ביהושע (יהושע ו:יג): "והמאסף הולך אחרי
הארון"

Verse 13

:הנה ישכיל עבדי. הנה באחרית הימים יצליח עבדי יעקב, צדיקים שבו

Verse 14

כאשר שממו. כאשר תמהו עליהם עמים רבים בראותם שפלותם, ואמרו זה אל זה: כמה
משחת מאיש מראהו (של ישראל), ראו מה תארם חשוף משאר בני אדם, כל כאשר אנחנו
:רואים בעינינו

Verse 15

כל יזה גוים רבים. כל עתה גם הוא תגבר ידו ויזה את קרנות העובדי כוכבים
:ומזלות אשר ירוהו (זכריה ב:ד)

:יִקְפְּצוּ. וְסָגְרוּ פִיהֶם מִרֹב תַמְהוֹל, כִּי כָבוֹד אֲשֶׁר לֹא סֵפֶר לָהֶם עַל שׁוֹם אָדָם רָאוּ בּוֹ
:הַתְּבוֹנָנוּ. "אֶסְתַּכְּלוּ"

Chapter 53

Verse 1

מִי הָאֱמִין לְשִׁמְעַתְנוּ. כֹּן יֹאמְרוּ הַעֲזוּבֵי כּוֹכְבִים וּמַזְלוֹת אִישׁ לְרַעְהוּ: אֵלֹהֵי הַיִּינוּ
:שׁוֹמְעִים מִפִּי אֲחֵרִים מִה שֶׁאָנוּ רוֹאִים, אֵין לְהֶאֱמִין
?וּזְרוּעֵ ה'. כִּזְזַת בְּגִדְלָה וְהוֹד, עַל מִי נִגְלְתָה עַד הֵנָּה

Verse 2

וַיַּעַל כִּיּוֹנָן לְפָנָיו. הָעַם הָזֶה, לְפָנָי בָּא לוֹ הַגִּדְלָה הַזֹּאת, עִם שְׂפָל הָיָה מְאֹד, וְעַלָּה
:מֵאֲלֵיו כִּיּוֹנָן מִיּוֹנָקַת הָאֵילָנוֹת
: וְכַשְׂרָשׁ. עַלָּה מֵאֲרָץ צִיָּה
: לֹא תֹאֵר. הָיָה לוֹ מִתְחַלָּה וְלֹא הָדָר
וְנִרְאֶה וְלֹא מִרְאֶה וְנִחְמַדְהוּ. וְכַשְׂרָאִינוּהוּ מִתְחַלָּה בְּאֵין מִרְאֶה, הִיאֵד נִחְמַדְהוּ? וְנִחְמַדְהוּ
:תְּמוּהָ הוּא

Verse 3

נִבְזָה וְחִדַּל אִישִׁים. הָיָה; כֹּן דָּרַדּ הַנְּבִיא הָזֶה: מִזְכִּיר כֹּל וְשִׂרְאֵל כְּאִישׁ אֶחָד, "אֵל תִּירָא
עַבְדִּי יַעֲקֹב" (יִשְׁעִיהוּ מִד:ב), וְאַף כָּאֵן "הֵנָּה וְשִׁכִּיל עַבְדִּי" (יִשְׁעִיהוּ נב:יג) בְּבִית
יַעֲקֹב אָמַר; וְ"שִׁכִּיל" לְשׁוֹן הַצִּלְחָה הוּא, כִּמוֹ "וַיְהִי דוֹד לְכָל דָּרְכָיו מִשִּׁכִּיל" (שְׁמוּאֵל
:א יח:יד)
וְכַמְסַתֵּר פָּנִים מִמֶּנּוּ. מְרַב בְּשִׁתָּם וְשִׁפְלוּתָם הָיוּ כְּמַסְתִּיר פָּנִים מִמֶּנּוּ, וְחִבּוּשֵׁי פָנִים
:בְּטָמוֹן, כְּדִי שֶׁלֹּא נִרְאֶה אוֹתָם, כְּאֵדָם מִנְּגַע שִׁמְסַתֵּיר פָּנָיו וְיִרָא מִהִבִּיט

Verse 4

אֵכֹן וְחִלְּנוּ הוּא נִשְׂא. אֵכֹן לְשׁוֹן 'אֶבֶל' בְּכָל מְקוֹם. אֶבֶל עֵתָה אָנוּ רוֹאִים שֶׁלֹּא מִחַמַּת
:שִׁפְלוּתוֹ בָּא לוֹ, אֶלָּא מִיֶּסֶר הָיָה בְּיִסּוּרָיו
וְאֶנְחָנוּ וְשִׁבְנָהוּ. אָנוּ הַיִּינוּ סְבוּרִים שֶׁהוּא שְׁנָאוֹי לְמְקוֹם, וְהוּא לֹא הָיָה כֹּן, אֶלָּא
: מִחֻלָּל הָיָה מִפְּשַׁעֵינוּ וּמִדְּכָא מַעֲוֹנוֹתֵינוּ

Verse 5

מוֹסֵר שְׁלוֹמֵנוּ עָלָיו. בָּאוּ עָלָיו יִסּוּרֵי הַשְּׁלוֹם שֶׁהָיָה לָנוּ, שֶׁהוּא הָיָה מִיֶּסֶר לְהִיּוֹת שְׁלוֹם
:לְכָל הַעוֹלָם

Verse 6

:כִּלְנוּ כִּצְאֵן תְּעִינוּ. עֵתָה נִגְלָה
הַפְּגִיעַ בּוֹ. נִעְתַּר עַל יָדוֹ וְנִתְרַצָּה עַל עוֹן כִּלְנוּ, שֶׁלֹּא הִחְרִיב עוֹלָמוֹ. הַפְּגִיעַ
:אֲשֶׁרִיאִי"ר בִּלְע"ז, לְשׁוֹן 'תַּחֲנָה'

Verse 7

:נִגַּשׁ וְהוּא נִעְנָה. נִגַּשׁ הֵנָּה בְּנוֹגְשִׁים וְדוֹחֲקִים
:וְהוּא נִעְנָה. בְּאִזְנֵאת דְּבָרִים, שׁוֹרְפֵרִלִי"ן בִּלְע"ז
לֹא יִפְתַּח פִּיו. סוֹבֵל הָיָה וְשׁוֹתֵק, כִּמוֹ הַשָּׂה אֲשֶׁר לְטַבַּח יוֹבֵל, וְכִרְחַל אֲשֶׁר לְפָנָי
: גּוֹזְזִיָּה נֶאֱלָמָה
: לֹא יִפְתַּח פִּיו. מוֹסֵב עַל שָׂה לְטַבַּח יוֹבֵל

Verse 8

מעצור וממשפט לקח. הנביא מבשר ואומר, כי זאת יאמרו העובדי כוכבים ומזלות בארצות הימים, כשיראו כשנלקח מן העצור שהיה עצור בידם, וממשפט היסורין שסבל עד עתה:

ואת דורו. שנים שטעברו עליו

מי ישוחח את התלאות אשר מצאוהו? כי נגזר היה מתחלה וגולה מארץ חיים, היא ארץ: ישראל, אשר מפשע עמי בא ה נגע הזה לצדיקים שבהם

Verse 9

ויתן את רשעים קברו מסר את עצמו להקבר ככל אשר יגזרו עליו רשעי האמות, שהיו קונסיו עליהם הריגה וקבורת חמורים במעי הכלבים:
את רשעים. לדעת הרשעים נתרצה לקבר, ולא יכפור באלהים חיים
ואת עשיר במתיו. ולדעת המושל מסר עצמו בכל מיני מות שגזר עליו, על לא רצה לקבל עליו כפירה, לעשות רעה ולחמוס חמס ככל הגוים אשר היה גר ביניהם
ולא מרמה בפיו. לקבל עליו עבודת כוכבים ומזלות

Verse 10

וה' חפץ יצא חלי. הקדוש ברוך הוא חפץ לדכאו ולהחזירו למוטב, לפיכך החלי אתו:

אם תשים אשם נפשו וגו'. אמר הקדוש ברוך הוא: ארצה אם תהא נפשו נותנת ונמסרת בקדושתה להשיבה לי אשם על כל אשר מעל, אגמל לו גמולו, ויראה זרע וגו'. אשם זה לשון 'כפר', שנותן אדם למי שחטא לו, אמינד"א בלע"ז, כענין שנגמר בפלשתים (שמואל א ו:ג): "אל תשיבו אותו ריקם כי השב תשיבו לו אשם"

Verse 11

מעמל נפשו. היה אוכל ושבוע, ולא היה גיזל וחימס:
בדעתו וצדיק צדיק. היה שופט עבדי משפט אמת לכל הבאים לדיו לפניו ועונתם. היה סובל כדרך כל הצדיקים, שנגמר "אתה ובניי תשא את עון המקדש" (במדבר יח:א):

Verse 12

לכן. על עשיותיו זאת אחלק לו נחלה וגורל ברבים עם האבות הראשונים (סוטה יד א):
הערה למות נפשו. לשון "ותער כדה" (בראשית כד:כ):
ואת פשעים נמנה. סבל יסורין כאלו חטא ופשע, והוא בשביל אחרים נשא חטא הרבים:
ולפשעים נפגיע. על ידי יסורין שבאת על ידו טובה לעולם

Chapter 54

Verse 1

רני עקרה. ירושלים, אשר הייתה כלא ילדה:
לא חלה. לשון לידה הוא, שהיו לדת על ידי חיל ונבלים יולדת
מבני בעולה. בת אדום

Verse 2

יטו. למרחוק:
מיתריו. הם חבלים דקים התלויים בשולי אהללים, וקושרים ביתדות, שקורין קביל"ש בלע"ז, ותוקעו בארץ

Verse 3

תפוצי. תגברו

Verse 4

עלומיך. נעורייך:

Verse 5

Verse 6

כי תמאס. כשתמאס, פעמים שכוּעס עליה מעט

Verse 7

Verse 8

בשפץ קצף. מנחם פתר: 'תרי אף', ודונש אמר: 'במעט קצף', כמו ברגע קטן עיבותיך,
: וכל תרגם יונתן
: ובחסד עולם. שיתקיים עד עולם

Verse 9

כי מי נח זאת לי. שבועה בידך, והולך ומפרש דברו: כאשר נשבעתי מעבר מי נח
: וגו' :

Verse 10

כי הקרים ימוש. אף אם תכלה זכות אבות ואמהות, חסדי מאתך לא ימוש (ירושלמי
: סנהדרין י א):

Verse 11

סערה. שלכה סוער גרובי צרות
: מרביץ בפועל. רוצף רצפת מאבני נפך:

Verse 12

כדלד. מין אבן טובה
שמשתיך. יונתן תרגם "אעד", ומנחם חברו עם "ישמשוניה" (דניאל ז:י), ויש פותרין
לשון 'שמש' - חלונות שחמה זורחת בהן, ועושים כנגדו מחיצה במיני זכויות צבועים
: לנוי, ומדרש תהלים פותר "שמשותיך" ו"שמש ומגן" (תהלים פד:יב) שני החומה
לאבני אקדח. יונתן תרגם "לאבני גמר", גומרין 'תרגום' גמלים'. פתר 'אקדח'
לשון "קדחי אש" (ישעיהו נ:יא), והם מין אבנים טובות בוערות כלפידים, והוא
קרבוניקל"א לשון 'גחלת'. ויש פותרין (בבא בתרא עה א) לשון 'מקדח', אבנים
גדולות שכל חלל הפתח קדוש בתוכו, והמזוזות והמפתן והסף כלן מתוך האבן הם
: לאבני חפץ. "לאבני צרופ" (תרגום יונתן):

Verse 13

Verse 14

רחקי מעשך. כמו "התנערי מעפר" (ישעיהו נב:ב), תרחקי מן העושיקים אותך
רחקי מעשך. תרחקי מלעשוק בני אדם כדרך שעושים רשעים, שאוספים ממון מגזל,)
אבל אתם לא תצטרכו לגזול, כי לא תיראו מדלות ועניות, וממחנה כי לא תבא ו לא
(.תקרב אליך. אברבנאל)

בַּצִּדְקָה. שְׁתַּעֲשֶׂה תְהִיָּה נְכוֹנָה בְּגֵאֲלַת עוֹלָם, וְתִהְיֶה רַחֲוֹקָה מֵעֲשֶׂק בְּנֵי אָדָם כִּי לֹא (תִּירָאִי, אֲפִילוּ פָּחַד וַיִּרְאֶה לֹא יִהְיֶה לָּךְ מִהֶם, וְתִהְיֶה רַחֲוֹקָה מִמַּחֲמַת שֶׁ לֹא תִקְרַב אֵלֶיךָ. (אֵילֶ"ה שְׁלוּח"ה

Verse 15

הֵן גִּזְרֵי יִגְוֹר אֶפְסֵי מֵאוֹתַי. הֵן יִרְאֵי וַיִּגְוֹר מְגֹרֶת רַעוּת, אוֹתוֹ שְׁאִין אֲנִי עִמּוֹ, הוּא שְׁעִיר מִי גֵר אֲתָד. מִי אֲשֶׁר נֶאֱסַף עָלֶיךָ לְמִלְחָמָה, אוֹ מִי גֵר – מִי שֶׁנִּתְגַּרָּה בָּךְ. וְרַבּוּתִינוּ פִּרְשׁוּהוּ (יִבְמוֹת כַּד ב) בְּגֵרִים, לוֹמַר שְׁאִין מְקַבְּלִים גֵּרִים לִימּוֹת מְשִׁיחָנוּ. וְאַף בְּפִשּׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא יִתְּכוּ: מִי שֶׁנֶּעֱשׂוּ גֵרִים אֲתָד בְּעֲנִיּוּתָד, עָלֶיךָ וְפֶל בְּעֲשִׂירוּתָד, כְּמוֹ "עַל פְּנֵי :כָּל אֲחֵיו נִפְּל" (בְּרֵאשִׁית כה:יח)

Verse 16

הִנֵּה אֲנִכִּי. אֲשֶׁר בְּרֵאשִׁית חֶרֶשׁ הִמְתַּקֵּן כָּלִי, וְאֲנִי אֲשֶׁר בְּרֵאשִׁית מְשַׁחִית הִמְחַבֵּלוֹ, כְּלוֹמַר: אֲנִי הוּא שְׁגִרִיתִי בָּךְ אֶת הָאוֹיֵב, אֲנִי הוּא שֶׁהִתְקַנְנִתִּי לוֹ פֶּרַעַנִיּוֹת :וּמוֹצִיא כָּלִי לְמַעֲשָׂהוּ. לְצַרְךָ, גִּזְמֹרוֹ כָּל צָרְכּוֹ

Verse 17

:כָּל כָּלִי יוֹצֵר. כָּל כָּלִי יוֹן אֲשֶׁר יִלְטְשׁוּהוּ וַיִּחַדְדוּהוּ בְּשִׁבִּילָךְ לְהִלָּחֵם בָּךְ :יוֹצֵר. לְשׁוֹן "חֲרָבוֹת צוּרִים" (יְהוֹשֻׁעַ ה:ב), "אַף תָּשִׁיב צוּר חֲרָבוֹ" (תְּהִלִּים פט:מד)

Chapter 55

Verse 1

הוּי כָּל צִמָּא. הוּי זֶה, לְשׁוֹן קְרִיאָה וְזִמּוֹן וְקִבּוּץ הוּא, וְגַשׁ הִרְבֵּה בְּמִקְרָא: "הוּי הוּי :וְנִסּוּ מֵאֲרָץ צָפוֹן" (זְכַרְיָה ב:י) :לָכוּ לַמָּיִם. לַתּוֹרָה :שִׁבְרוּ. לְשׁוֹן "לְשִׁבֵּר בָּר" (בְּרֵאשִׁית מב:ג), קָנוּ :וְלִן וְחֻלְבִּי. לָקַח טוֹב מִיָּו וְחֻלְבִּי

Verse 2

לָמָּה תִּשְׁקְלוּ כֶסֶף. לָמָּה תִּגְרַמוּ לָכֶם לְשִׁקוֹל כֶּסֶף לְאוֹיְבֵיכֶם בְּלֹא לָחֶם? (וַיִּקְרָא רַבֵּה ל א)

Verse 3

:חֲסִדֵּי דָוִד. שְׁאֲגִמּוּל לְדָוִד חֲסִדָּיו

Verse 4

:לְאוֹמִיִּם. שֶׁר וְגִדּוֹל עָלֵיהֶם, וּמוֹכִיחַ וּמַעֲיִד דִּרְכֵיהֶם עַל פְּנֵיהֶם

Verse 5

:הֵן גִּזְרֵי לֹא תִדַּע תִּקְרָא. לְשִׁמוּשָׁךְ, אִם אֲלִי תִשְׁמַעוּ, לְשֵׁם ה' הַנִּקְרָא עָלֶיךָ

Verse 6

:בְּהִמְצָאוֹ. קִדְּם גִּזְרֵי דִין, בְּעוֹד שֶׁהוּא אוֹמֵר לָכֶם "דִּרְשׁוּנֵי"

Verse 7

Verse 8

כִּי לֹא מִחֻשְׁבוֹתַי מִחֻשְׁבוֹתֵיכֶם. אֵין שְׁלִי וְשַׁלְכֶם שְׁוֹת, לְכֹד אָנִי אוֹמֵר לָכֶם וְעֹזֵב רָשָׁע
דָּרְכֹו, וְיִתְפֹּשׁ אֶת דְּרָכֵי
וְאִישׁ אֶן מִחֻשְׁבֹּתָיו, וְיִתְפֹּשׁ אֶת מִחֻשְׁבוֹתַי לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב בְּעֵינָי. וּמִדְּרַשׁ אֲגָדָה (תַּנְחוּמָא
בּוֹבֵר וַיִּשָּׁב יֵא): כִּי לֹא מִחֻשְׁבוֹתַי וְגוֹ' אֵין דִּינֵי כְּדִינֵי בְּשֵׁר וְדָם: אַתָּם, מִי שְׁמִיחָה
בְּדִין מִתְחַיֵּב, אֲבָל אָנִי "מוֹדָה וְעוֹזֵב יִרְחָם" (מִשְׁלֵי כח:יג)

Verse 9

כִּי גָבְהוּ שְׁמַיִם וְגוֹ'. כְּלוּמַר, כִּי יֵשׁ הַבְּדֵל וְחִלּוּק מַעֲלוֹת וְשִׁבְחָ בְּדָרְכֵי יוֹתֵר מִדְּרָכֵיכֶם
וְכִּי מִחֻשְׁבוֹתַי יוֹתֵר מִמִּחֻשְׁבוֹתֵיכֶם, כְּגִבּוֹהַ שְׁמַיִם עַל הָאָרֶץ. אַתָּם נוֹתְנִים לֵב לְמִרוֹד בִּי,
וְאָנִי נוֹתֵן לֵב לְהִשָּׁיֵב אֶתְכֶם:

Verse 10

כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַטֶּלֶג. וְ לֹא יָשׁוּב רִיקָם, אֵד יִיטִיב לְעוֹלָם:

Verse 11

כֹּן יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי. לְהוֹדִיעְכֶם עַל יְדֵי הַנְּבִיאִים לֹא יָשׁוּב רִיקָם, אֵד יִיטִיב
לָכֶם אִם תִּשְׁמָעוּ לָהֶם:

Verse 12

כִּי בְשִׁמְחָה תֵּצֵאוּ. מִן הַגְּלוּת
הַהִרִים וְהַגְּבֻעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה. שְׂיִתְּנוּ לָכֶם פִּרְיָם וְצִמְחָם, וְיִהְיוּ (וְרִוְנָנוּ)
יִישְׁבֵיהֶם:

Verse 13

תַּחַת הַנֶּעְצוּץ וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ: תַּחַת הַרְשָׁעִים וְעַל צַדִּיקִים
נֶעְצוּץ וְ סָרְפֵד – מִינֵי קוֹצִים הֵם, כְּלוּמַר: הַרְשָׁעִים יֹאבְדוּ וְהַצַּדִּיקִים יִטְלוּ מִמֶּשְׁלֶתָם
(מַגִּילָה י ב):

Chapter 56

Verse 1

Verse 2

: יַעֲשֶׂה זֹאת. שׁוּמֵר שְׁבֶת וְגוֹ'

Verse 3

הַבְּדֵל יִבְדִּילֵנִי ה' מֵעַל עַמּוֹ. לָמָּה אֶתְגַּזֵּר? הֲלֹא הִקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִבְדִּילֵנִי מֵעַל עַמּוֹ
כְּשִׁיטְלָם שְׂכָרָם
וְאֵל יֹאמֶר הַסָּרִיס. לָמָּה אֵיטִיב דְּרָכֵי וּמַעֲלָי? הוּא אָנִי כִּי עַן יִבֶּשׁ, מֵאֵין זְכָרוֹן

Verse 4

: וּמִתְחַיֵּים. אוֹתִיָּם:

Verse 5

Verse 6

Verse 7

:לְכָל הָעַמִּים. וְלֹא לְיִשְׂרָאֵל לְבָדָם, כִּי אֶף לַגֵּרִים

Verse 8

:עוֹד אֶקְבֹּץ עָלָיו. מִן הָאֲמוֹת שִׁיתְגִּירוּ וְנָלוּוּ עֲלֵיהֶם
:לְנִקְבְּצָיו. נוֹסְפִים עַל קְבוּצֵי יִשְׂרָאֵל

Verse 9

כָּל חַיְתוֹ שְׂדֵי. כָּל גְּרֵי הָאֲמוֹת, אֲתִיו וְהִתְקַרְבוּ אֵלַי, וְתֹאכְלוּ אֶת כָּל חַיְתוֹ בְּיַעַר, אֶת
:גִּבּוֹרֵי הָאֲמוֹת שֶׁאֲמָצוּ אֶת לֶבָם מִלְּהִתְגַּיֵּר
חַיְתוֹ שְׂדֵי. חַיַּת הַשָּׂדֶה אֵין כְּחֵה רַב כְּחַיַּת הַיַּעַר, חַיַּת הַשָּׂדֶה חֲלָשָׁה וְתַשׁוּשֶׁת כֹּחַ מַחַיִּית
:הַיַּעַר, וְעַל שֶׁאֲמַר עוֹד אֶקְבֹּץ עָלָיו אֲמַר הַמְקַרָּא הַזֶּה

Verse 10

צִפְּיוֹ עוֹרִים כָּלָם. לְפִי שֶׁאֲמַר "דִּרְשׁוּ הִ' (ישעיהו נה:ו) וְכָל הַעֲנָלוּ, וְהֵם אֵינָם
שׂוֹמְעִים, חוֹזֵר וְאֹמֵר: הִנֵּה הַנְּבִיאִים צוֹעְקִים לָהֶם וּמְכַרְיָזִים עַל הַתְּשׁוּבָה וְתִיטִיב לָהֶם,
וְהָרִי פִּרְנִסֵיהֶם כְּעוֹרִים כָּלָם, וְאֵינָם רוֹאִין אֶת הַנּוֹלָדוֹת, כְּצוּפָה הַמִּפְקֵד לִרְאוֹת אֶת
הַחֶרֶב בָּא לְהַזְהִיר אֶת הָעָם, וְהוּא עוֹר מִלִּרְאוֹת אֶת הַחֶרֶב בָּאָה וְאֵלֶם מִלְּהַזְהִיר אֶת הָעָם,
כִּכְלָב שֶׁמְנוּהוּ לְשֹׁמֵר הַבַּיִת וְהוּא אֵלֶם מִלִּנְבֹּחַ, כִּדְּ פִּרְנִסֵי יִשְׂרָאֵל אֵינָם מְזַהֲרִין אוֹתָם
:לְחוֹזֵר לְמוֹטֵב
הַזִּים שֹׁכְבִים. פִּירֵשׁ דִּוְנָשׁ: נִרְדָּמִים שׂוֹכְבִין, וְיוֹנְתָן תִּרְגָּם: "נִיִּימִין שֹׁכְבִין", וְאֵין
:לִּי דְמִיוֹן

Verse 11

:וְהַכְּלָבִים עֲזִי נָפֶשׁ. רוֹצִים לְמַלְאוֹת כְּרֹסָם (אינגר"ש בלע"ז)
וְהֵמָּה רָעִים. כְּמוֹ שֶׁהַכְּלָבִים לֹא יָדְעוּ שֶׁבָּעָה, כֹּן הָרָעִים לֹא יָדְעוּ הַבִּין מֶה יִהְיֶה
:בְּאַחֲרִית הַיָּמִים
:כָּלָם. לְדַרְךְ הַנִּיֶּתֶם פָּנוּ אִישׁ לְבַצְעוֹ, לְגַזֹּל אֶת שְׂאֵר הָעָם שֶׁהֵם מְמַנִּים עֲלֵיהֶם
מִקְצָהוּ. כְּמוֹ "כָּל הָעָם מִקְצָה" (בראשית יט:ד), מִקְצָה מְנַיָּנָם וְעַד קִצְהוּ, כָּלָם נוֹהֲגִים
:כֹּן

Verse 12

:אֲתִיו אֶקְחָה לֵּל. כִּדְ הָיוּ אוֹמְרִים זֶה לָזֶה
:וְהָיָה כִּזֶּה יוֹם מָחָר. בְּמֵאכָל וּבְמִשְׁתֶּה

Chapter 57

Verse 1

:הַצִּדִּיק אֶבֶד. כָּגִיל יִאֲשִׁיָּהוּ
:וְאֵין אִישׁ שֶׁם עַל לֵב. לָמָּה נִסְתַּלֵּק
:בְּאֵין מִבֵּין. אֵין בְּנוֹתָרִים מִבֵּין, מֶה רָאָה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְסַלֵּקוֹ
: כִּי מִפְּנֵי הָרָעָה הַעֲתִידָה לְבוֹא אֶל הַדּוֹר נֶאֱסַף הַצִּדִּיק

Verse 2

יבא שלום. כי כן אמר הקדוש ברוך הוא: יבא הצדיק הזה אל אבותיו בשלום ואל
יראה ברעה:
ינוחו על משכבותם. בהיות הרעה, זה שהיה הלך נכחו בישרו, כמו "עשות נכחה"
(עמוס ג:י):

Verse 3

ואתם קרבו הנה. הנותרים משנסתלקו הצדיקים, ויתקבלו פרענותיכם:
בני עננה. בני כשפים:
זרע מנאף. שהזכר מנאף:
ותזנה. הנקבה:

Verse 4

על מי תתענגו. מאחר ששבתם מאחרי, על מי תשענו להתענג בטובה? אלו זכיתם, אז
תתענגו על ה', אבל עכשיו על מי תתענגו:
על מי תרחיבו פה. כשאתם מתעטעים ומלעיבים בנביאי:

Verse 5

הנחמים באלים. המתחממין בשכבת זרע תחת אלה ואלון (נידה יג א):
שוחטי הילדים. לקרבו עבודה זרה:
סעפי. נקרת הצורים, וכן (שופטים טו:יא) "אל סעף סלע":

Verse 6

בחקלקי נחל. אבנים אשר בנחל:
חלקד. בהם ירגמו אותך:
הם הם גורלך. להתעצב בהם. למה? כי גם להם שפכת נסד:
העל אלה אנחם. מלרע לך:

Verse 7

שמת משכבך. משכב נאופך לעבודה זרה על ההרים הרמים:

Verse 8

ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונה. למי שהוא מדמה אותה לאשה מנאפת, אשר נואפה
צופים וממתינים לפני פתח ביתה, והיא לבה וזכרונה אל הדלת והמזוזה, איך תפתח
ותצא אליהם:
כי מאתי גלית ותעלי. אצלי הית שוכבת, וגלית הכסוי שהיו מכסים יסד, ותעלי
מאצלי:
הרחבת משכבך. לקבל בו נואפים הרבה:
ותכרת לך ברית מהם:
אהבת משכבם. כשחזית לך יד ומקום להראות להם אהבתך:
יד. אייש"י בלע"ז, וכן "ראו חלקת יואב אל ידי" (שמואל ב יד:ל):

Verse 9

ותשרי למלך בשמן. ואני מתחלה גדלתי, והיית מקבלת פני מלכך בכל מיני
תפנוקים. ותשרי לשון ראית פנים, כמו "אשורנו ולא קרוב" (במדבר כד:יז), וכן
:"ותשורה אין להביא" (שמואל א ט:ז) דורון של הקבלת פנים:
ותשלחי ציריך. שלוחיך ל מרחוק, לגבות מס ממלכי האמות:
ותשפילי. את חזקי האמות עד שאול; כל תרגמו יונתן:

Verse 10

ברב דרכך יגעת. נתעסקת בצרכיך למלאת תאוות להרבות הונך:
לא אמרת נואש. אתי אש מאלו ולא אחוש עוד לעסוק בהן, כי בתורה ובמצוות אתן לב:
חית ידך מצאת. לך ידך מצאת, הצלחת במעשיך:

על כן לא תלית. לא תחלה לבדך לדאג על עבודתי, לעסוק בתורה. חזית - לשון ערבי
הוא: צרף:

Verse 11

ואת מי דאגת. ממי נתיראת
כי תכזבי. כי פסקת לך מעבודתי וכוזבת בי, כמו "לא יכזבו מימיו" (ישעיהו
נח:יא), "כל האדם כזב" (תהלים קטז:יא). פליינצ"א בלע"ז, וכן כל לשון 'כזב' -
מי שבוטחיו עליו והוא כוזב ובוגד
:הלא אני מושא. שהחשיתי על כמה פשעים שפשעת בי

Verse 12

אני אגיד צדקתך. אני תמיד מגיד לך דברים, שאם תעשי אותם תצדקי
:ואת מעשיך. שאתה עושה שלא ברצוני, לא יועילוך בעת רעתך

Verse 13

בועקך וצילוך קבוציך. יקומו נא קבוצות אליהם ופסילים ומכחישי תורה אשר
:קבצת, ויצילוך בועקך מצרתך. הלא את כלם ישא רוח ולא יוכלו להציל

Verse 14

ואמר סלו סלו. כה אמר הנביא בשמי לעמי: כבשו מסלה סלולה, פנו וצר הרע
:מדרכיכם (סוכה נב א)
:הרימו מכשול. סלקו האבנים שאתם נכשלים רגליכם בהם, הם הרהורי רשע

Verse 15

מרום וקדוש אני שכן, ומשם אני עם דכא ופפל רוח, שאני מרכין שכינתי עליו
:שפלים. נדכאים, סובלי עני וחסלים:

Verse 16

כי לא לעולם אריב. אם אביא יסורין על האדם, אין תחרותי עליו לארץ ימים, ולא
:קצפי לנצח
כי רוח מלפני יעטוף. כאשר רוח האדם, שהוא מלפני שנתן בו מאתי, יעטוף יודה
ויכנע על מעלו, כמו (איכה ב:יט) "העטופים ברעב", "בעטף עולל" (שם), והנשמות
:שאני עשיתי
כי רוח מלפני. 'כי' זה משמש בלשון 'כאשר', כמו "כי תראה" (שמות כג:ה), "כי
תבוא" (דברים כג:כה). כלומר: כשרוחו נעטפת והוא נכנע, אני מבטל ריבי וקצפי
:מעליו

Verse 17

בועל בצעו. גזלתו
קצפתי. תחלה ואכהו, הסתר פני תמיד מצרתו, ואקצר, ועל כי הולך שובב בדרך לבו.
:וסרט את המקרא וכן פרושו: בועל בצעו וילך שובב בדרך לבו קצפתי ואכהו

Verse 18

דרכיו ראיתי. כשהוא נכנע מלפני שבאתהו צרה
:וארפאהו ואנחהו. אזליכו בדרך מרפא, אז ואנחהו לשון הנחה ומרגוע
:לו ולאבליו. למצטערים עליו

Verse 19

בזרא ניב שפתיים. בזרא אני לו ניב שפתיים חדש, כלפי שבאתהו צרה עד עתה, והכל
:קראו עליו תגר, יקראו לו: שלים שלום

לְרַחוּק וּלְקָרוֹב. שְׁנֵיהֶם שְׂוִי: מִי שֶׁנִּתְיָשׁוּ וְהִרְגַּל בְּתוֹרָתִי וַעֲבֹדָתִי מִנְעוּרָיו, וּמִי שֶׁנִּתְקָרַב עִתָּהּ מִקָּרוֹב לָשׁוּב מִדֶּרֶכֹּו הָרָעָה (בְּרֻכּוֹת לֵד ב). אָמַר ה' וּרְפָאתָיו מִחֲלִיו וּמִחֲטָאָיו:

Verse 20

וְהִרְשָׁעִים. שְׂאִיל נֹתֵנִין לֵב לָשׁוּב כַּיֵּם נִגְרָשׁ. הֵיֵם הַזֶּה גָּלְיוֹ מִתַּגָּאִים לָרוֹם לְמַעַלָּה וּלְצֵאֶת חוּץ לְגִבּוֹל הַחֹזֶל "אֲשֶׁר שָׁמָּה גִבּוֹל לַיָּם" (יִרְמְיָהוּ ה:כב), וּכְשֶׁמִּגִּיעַ שָׁם הוּא נִשְׁבֵּר עַל כָּרְחוּ, וְכָל זֶה גַּל יִחְבְּרוּ רוֹאֶה וְאֵינוֹ חוֹזֵר בּוֹ. כִּדְ הָרָשָׁע רוֹאֶה אֶת יִחְבְּרוֹ לֹקָה בְּרָשָׁעוֹ וְאֵינוֹ חוֹזֵר בּוֹ. וְעַתָּה הֵיֵם רָפְשׁוֹ וְסִרְיֹתָיו עַל פִּיו, כִּדְ הָרָשָׁעִים סִרְיֹתָם בְּפִיהֶם; כְּגִיל פָּרַעַה אָמַר "מִי ה'?" (שְׁמוֹת ה:ב), סִנְחָרִיב אָמַר "מִי בָכָל אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת" (יִשְׁעִיָהוּ לו:כ), נְבוּכַדְנֶצַּר אָמַר "אֲדַמָּה לְעֵלְיוֹן" (יִשְׁעִיָהוּ יד:יד):

כַּיֵּם נִגְרָשׁ. כַּיֵּם אֲשֶׁר נִגְרָשׁ, שְׁגִירָשׁ כָּל הַיּוֹם רָפְשׁ וְטִיט:

Verse 21

אֵיל שְׁלֹום. כְּלָפִי שְׁאֵמַר לְצַדִּיקִים וּלְבַעֲלֵי תְשׁוּבָה "שְׁלֹום שְׁלֹום לְרַחוּק וְגו'" (יִשְׁעִיָהוּ נז:יט), וְחֹזֵר וְאָמַר "אֵיל שְׁלֹום לְרָשָׁעִים":

Chapter 58

Verse 1

וְהִגֵּד לְעַמִּי פִשְׁעֵם. אֵלֹו תִּלְמִידֵי חֲכָמִים, שְׁכָל שְׁגִיגָתָם פִּשְׁעֵם, שֶׁשְׁגִיגַת תִּלְמוּד עוֹלָה יְדוּל וְזִלְבִּית יַעֲקֹב חֲטָאָתָם. אֵלֹו עַמִּי הָאָרֶץ, שְׁאֵף יְדוּנָם שְׁגִיגָה (בְּבֹא מְצִיעַא לֵג ב):

Verse 2

וְאֹתֵי יוֹם יוֹם יִדְרָשׁוּ. כְּעֵנִיל שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּפְתּוּהוּ בְּפִיהֶם" (תְּהִלִּים עח:לו):

וְיָדַעַת דֶּרֶכִּי יִחְפְּצוּ. חֲפָצִים לְשִׂאֵל הוֹרָאוֹת לְחֲכָמִים, כְּאֵלֹו רוֹצִים לְקַיֵּם כְּגוֹי אֲשֶׁר צִדְקָה עֲשָׂה וְגו'. כִּדְ שׁוֹאֲלִים אוֹתֵי תַּמִּיד מִשְׁפָּט צִדָּק, וְאֵיל יִדְעָתָם לְקַיֵּם. וְכִשְׁהִל צָמִים וְאֵיל נִעְנִיל, אוֹמְרִים: לָמָּה צָמְנוּ וְלֹא רָאִיתָ? וְאֵנִי אוֹמֵר: הֵן בְּיוֹם צוּמְכֶם תִּמְצְאוּ חֶפֶץ – כָּל חֶפְצֵי צָרְכֵיכֶם אֵתֶם עֲמָלִים לְמַצּוֹא, וְאֵף גִּזְלֵל וְחֶמֶס:

Verse 3

: וְכָל עֲצָבֵיכֶם. בְּעַלִּי חוֹב שְׁלָכֶם, הִנֵּעֲצָבִים עַל יְדִכֶם, אֵתֶם נוֹגְשִׁים אוֹתָם בְּיוֹם צִמְכֶם:

Verse 4

: לֹא תַצּוּמוּ כִּיֹּם. כְּמִשְׁפָּט הַיּוֹם, לְשִׁבּוֹר לְבַבְכֶם כִּדִּי שֶׁיִּשְׁמַע קוֹלְכֶם בְּמִירוֹם:

Verse 5

הִלְכָּהּ. הִיא זוֹ תְּמִיָהָ, כְּלֹמֵר: שָׁמָּה לָכָף כְּאֶגְמוֹל רֹאשׁוֹ אֵנִי צָרִידָה? אֶגְמוֹל הוּא כְּמִיל מִחֲטָא כְּפוֹף, וְצִדִּיל בּוֹ דָּגִים וְקוֹרִיל לוֹ אֵיִי"ם בִּלְע"ז:

הִלְזָה תִּקְרָא צוֹם. לְשׁוֹל תְּמִיָהָ, לְפִיכָד הִיא נִקְוָה חֲטָא פִּתּוּחַ:

Verse 6

חֲרָצְבוֹת. לְשׁוֹל קִשּׁוֹר וְאֶסּוֹר:

מוֹטָה. הִטָּל מִשְׁפָּט:

וְכָל מוֹטָה תִּנְתְּקוּ. תִּרְגָּם יוֹנְתָנוּ: "וְכָל דִּיל מִסְטֵי תִסְלָקוּן"

Verse 7

וַעֲנִיִּים מְרוֹדִים. נֶאֱמָרוּ יָמִים וְנֶאֱמָרוּ יָמִים עַל צָרָתָם, כְּגוֹן "עֲנִי וּמְרוֹדִי" (איכה ג:יט),
:"אֶרֶץ בְּשִׁיחִי" (תהלים נה:ג)
:וּמִבְּשָׁרָהּ. וּמִקְרוֹבָהּ:

Verse 8

:וַיִּבְקַע כְּשֶׁחָרָה. כְּעֵמֹד הַשָּׁחַר הַבּוֹקֵעַ בְּעֵבִים
:וַאֲרָכְתָּהּ מִהָרָה. וּרְפוּאָתָהּ מִהָרָה, כְּמוֹ "אֲעֵלָה אֲרָכָה לָךְ" (ירמיהו ל:יז)

Verse 9

Verse 10

:וְתִפֹּק לָרֶעִב נִפְשָׁהּ. בְּתַנְחוּמֵי דְבָרִים טוֹבִים (בבא בתרא ט ב)

Verse 11

:בְּצִחְצִיחוֹת. בְּעֵת צִמְאֹן וּבְצוֹרָת; כֶּדָּה תִרְגָּם יוֹנָתָן
:יִשְׁלִיץ. וַיִּל, כְּמוֹ "שְׁלֹשָׁי צָבָא" (במדבר לא:ה)

Verse 12

:מְשׁוֹבֵב נְתִיבוֹת לְשִׁבְתָּהּ. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: "מְתִיב רְשִׁיעִיָּה לְאִרְיִיתָא"
:מְשׁוֹבֵב. כְּמוֹ 'מְשִׁיב'
:לְשִׁבְתָּהּ. לְיִשׁוּבוֹ שֶׁל עוֹלָם

Verse 13

Verse 14

נִחֲלַת יַעֲקֹב אָבִיִּי. נִחֲלָה בְּלֹא מְצָרִים, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר "וּפְרָצְתָּ יָמָה וְקִדְמָה וְגוֹ'" (בראשית
כח:יד). לֹא קָאֲבָרְהֶם שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יג:טו) "הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רוֹאֶה". וַיַּעֲקֹב שָׁמַר אֶת
הַשְּׂבָת, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית לג:יח) "וַיַּחַן אֶת פְּנֵי הָעִיר", שֶׁקָּבַע תַּחְמוּמִין עִם דְּמִדּוּמֵי חֲמָה.
:כֶּדָּה פֶּרֶשׁ רַבִּי שֶׁחֲשׂוֹן

Chapter 59

Verse 1

:הוּא לֹא קָצָרָה. אֶת אֲשֶׁר לֹא נִוְשַׁעְתָּם, לֹא מְקַצֵּר יָדוֹ הוּא:

Verse 2

:הִסְתִּירוּ פָנִים. גָּרְמוּ לָכֶם שְׁהִסְתִּיר פָּנָיו מִכֶּם:

Verse 3

:נִגְאָלוּ. לְשׁוֹן 'טְנוּף', וְכֵן "לָחֶם מְגָאֵל" (מלאכי א:ז)

Verse 4

Verse 5

צָפְעוּנִי. מִן נָחַשׁ רָע:

בָּקָעוּ. אִישׁקְלוֹרשׁׁט בִּלְע״ז, כְּלוֹמֵר: מַעֲשִׂים מְכַעְרִים שְׁאִינָם לְטוֹבָתָם עָשׂוּ וְקוּרֵי עֶכְבִּישׁ. אִירִינִי״ש בִּלְע״ז, וְקוּרֵי – אֹרְטוֹר״ש בִּלְע״ז. קוּרֵי הֵם כְּלֵי הָאֹרֶג שֶׁהִשְׁתִּי מוֹסֵד בָּהֶן, וּמִנָּחֶם חֲבָרוֹ בְּמַחְבֶּרֶת קוֹרוֹת, עַל שֶׁם שֶׁהֶעֱכִישׁ מִיֶּסֶד אֲרִיגוֹתָיו בְּקוֹרוֹת:

וְהַזְוָה. תִּרְגָּם יוֹנָתָן: ״מִשְׁחָנָן״, לְשׁוֹן ״חֲמוֹם״, שֶׁקוּרָיו בִּלְע״ז קוּבִי״ר; הִמְחַמָּן יוֹצֵא מִהֵן כִּשְׁהוּא מְבַקֵּעַ הַקֶּלֶפָה. וְעָקָר לְשׁוֹן וְהַזְוָה לְשׁוֹן ״עֲצוּר״ הוּא, לְהוֹצִיא הַבְּלוּעַ בְּתוֹכוֹ, כִּמוֹ ״וַיֵּזֶר אֶת הַגִּזָּה״ (שׁוֹפְטִים ו:לח), וְעֲצוּרוֹ שֶׁל זֶה הוּא חֲמוֹמוֹ: אֲפָעָה. מִן נָחַשׁ שֶׁהוּא רָע, כִּדּוּם לֹא יִשְׁתַּלְּמוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם אֲלָא רָעָה:

Verse 6

Verse 7

Verse 8

וְאֵין מִשְׁפָּט בְּמַעֲגָלוֹתָם. כְּלוֹמֵר, אֵין בְּמַעֲגַל דִּרְכֵיהֶם דְּבַר נִשְׁפָּט בְּאַמַּת כְּמִשְׁפָּטוֹ: נִתְיַבּוּתֵיהֶם עָקְשׁוּ לָהֶם. הֵם הֶעָוּ אֶת דִּרְכָם לְעֲצָמָם:

Verse 9

רַחֵק מִשְׁפָּט מִמֶּנּוּ. שְׁהִינּוּ צוּעֲקִים חֲמַס מְאוּיָבִינוּ, וְאֵין הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שׁוֹפֵט לְנִקְמוֹתָם: וְלֹא תִשְׁיַגְנוּ צִדְקָה. הַנִּחְמָוֹת הַטּוֹבוֹת שֶׁהִבְטִיחְנוּ אֵין מִשְׁיָגוֹת אוֹתָנוּ לְבוֹא: לְנִגְהוּת. נִקְוָה, וּבְאַפְלוֹת נִהְלָד:

Verse 10

בְּאַשְׁמָנִים. מִנָּחֶם פֶּתֶר לְשׁוֹן ״מִחְשָׁכִים״, וְרַב הַפּוֹתְרִים מוֹדִים לוֹ. אֲבָל דּוֹנֵשׁ פֶּתֶר בּוֹ לְשׁוֹן ״שׁוֹמֵן״, וְהֶאֱלָף נוֹסֵף בּוֹ, כִּמוֹ אֶל־ף שֶׁב־אֲחֻזָּתִי״ (אִיּוֹב יג:יז), וְשֶׁב־אֲכָזָב״ (יִרְמְיָה טו:יח), וְ״דָרַד הָאֲתָרִים״ (בַּמִּדְבָּר כא:א). אֵף כֹּאן בֵּין הָאַשְׁמָנִים בֵּין הַחֲזִ״ים הַשְׁמָנִים אֲנֻחְנוּ כְּמֵתִים. וַיּוֹנָתָן תִּרְגָּם לְשׁוֹן ״מִסְגֵּר״: ״אֵיתְאַחַד בְּאַפְנָא כְּמָה וְאַחֲדִידִין״: קִבְּרִיא בְּאַפִּי מִיתִיָּא״:

Verse 11

הִגָּה נִהְגָּה. לְשׁוֹן ״יָלָה״:

Verse 12

Verse 13

דְּבַר עֲשָׂק. כִּמוֹ ״לְדָבָר עֲשָׂק״: הָרוּ וְהִגּוּ. לִירוֹת וּלְהוֹצִיא. הָרוּ לְשׁוֹן ״יָרָה בָיָם״ (שְׁמוֹת טו:ד). דְּבַר אֲחֵר: הָרוּ וְהִגּוּ – הָרַב וְהַתְלַמִּיד שֶׁם הַמְקוֹר (סא״א), וְהִגּוּ כִּמוֹ ״כָּאֲשֶׁר הִגָּה מִן הַמִּסְלָה״ (שְׁמוּאֵל ב כ:יג), ״הִגּוּ סִיגִים מִכְסָּף״ (מִשְׁלֵי כה:ד):

Verse 14

וְהַסֵּג אֲחוֹר מִשְׁפָּט. נִקְמְתָנוּ מְאוּיָבִינוּ, שֶׁהִיא תְלוּיָהּ בְּהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְצִדְקָתוֹ עוֹמֶדֶת מִרְחוֹק. לָמָּה? כִּי כִשְׁלָה אֲמַת בְּרַחוּבּוֹתֵינוּ, וְכִיּוֹן שֶׁהָאֲמַת כִּשְׁלָה מֵאַרְץ, אֵף מִשְׁמִים אֵין: הַצִּדֵּק וְהַמִּשְׁפָּט בְּאֵין:

Verse 15

מִשְׁתוֹלֵל. מִחֶזֶק שׁוֹטֵה עַל הַבְּרִיּוֹת (סנהדרין צז א), כְּמוֹ "אַלְכָּה שׁוֹלֵל" (מיכה א:ח),
וְהוּא מְגִזֵּר "שׁוֹגֵג", דִּמְתַּרְגְּמִינָן "שְׁלוֹ" (ויקרא ה:לו), וְכֵן "עַל הַשֵּׁל" (שמואל ב
ו:ז):
וַיֵּרַע בְּעֵינָיו כִּי אֵין מִשְׁפָּט. לְפִיכָךְ הִבִּיא עֲלֵיהֶם הַפְּרָעָנוֹת

Verse 16

וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ. וְעַתָּה בְּהִנָּחֵמוֹ עַל הָרָעָה לְעַמּוֹ, רוֹאֶה כִּי אֵין אִישׁ צָדִיק לְעַמּוֹד
בְּפָרֶץ:
וַיִּשְׁתּוּמֵם. וַיַּחֲרַשׁ לִרְאוֹת אִם יֵשׁ מִפְּגִיעַ בְּעַדָם, וְ אֵין מִפְּגִיעַ. וַיִּשְׁתּוּמֵם לְשׁוֹן אֲדָם
הָעוֹמֵד וְתוֹהָה וְשׁוֹתֵק בְּתַמְהוֹנוֹ, וְתִי"ו וַיִּשְׁתּוּמֵם כְּתִי"ו שֶׁל מִשְׁתוֹלֵל, וְשִׁנְיָהֶם כָּאֵן
מִשְׁמָשׁוֹת לְשׁוֹן מִתְפַּעֵל. וְכֵן דֶּרֶךְ הַתִּיבָה שֶׁיִּסּוּדָה הָרִאשׁוֹן שִׁי"ן אוֹ סִמָּ"ד, כְּשֶׁהִיא נִהְפָּכֶת
לְשׁוֹן מִתְפַּעֵל, נִתְפַּעֵל וְיִתְפַּעֵל, בָּא הַתִּי"ו בְּאַמְצַע אוֹתִיּוֹת שֶׁרֶשׁ הַתִּיבָה. נִמְצָא וַיִּשְׁתּוּמֵם
לְשׁוֹן "שָׁמוּ שְׁמִים" (ירמיהו ב:יב), "מִשְׁמִים בְּתוֹכָם" (יחזקאל ג:טו), "נִשְׁמוּ אֲחֵרָנִים"
(איוב יח:כ), לְשׁוֹן 'תַּמְהוֹן':
וְתוֹשַׁע לוֹ זָרְעוֹ. וַיִּנָּקֵם מֵאוֹיְבָיו
וְצִדְקָתוֹ... סִמְכָתָהּ. הִיא לְהַשְׂיאוֹ וּלְאַמֵּץ יָדָיו בְּנִקְמָתוֹ, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין אֲנָחְנוּ
הַגּוֹנִים לְהוֹשִׁיעַ:

Verse 17

קִנְיָהּ. אֵיןפְּרִימִנ"ט בלע"ז, לְקִנְיָאוֹת לְשִׁמּוֹ הַגָּדוֹל

Verse 18

כָּעַל גְּמָלוֹת. כָּדָת לְהַשִּׁיב עַל גְּמָלוֹת הָאוֹיְבִים:
כָּעַל יְשָׁלֵם. כָּדָת לְהַשִּׁיב עֲלֵיהֶם יְשָׁלֵם:

Verse 19

כִּי יִבֹּא כְנָהֶר. צָרָה עַל אוֹיְבָיו
נִסְסָה בּוֹ. נִפְּלְאוֹת בּוֹ, לְשׁוֹן 'נִס'. דְּבַר אַחֵר: נוֹסְסָה בּוֹ – אוֹכֵלֶת בּוֹ כְּתוּלַעַת בָּעֵץ,
כְּמוֹ (ישעיהו י:יח) "וְהָיָה כְּמִסּוֹס נוֹסֵס"

Verse 20

וְיָבֵא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל. כָּל זִמָּן שֶׁצִּיּוֹן תִּרְבֶּה, עֲדִיין לֹא בָא הַגּוֹאֵל סִפֵּר אַחֲרֵים אוֹמְרִים

Verse 21

זֹאת בְּרִיתִי אִתָּם. בְּדִבְרֵי זֶה כְּרִיתִי בְּרִיתִי לָהֶם וְאֲנִי, כִּי אֶף בְּגִלוּתָם לֹא תִשְׁכַּח תּוֹרָתִי
מֵהֶם:

Chapter 60

Verse 1

Verse 2

Verse 3

Verse 4

:על צד תאמנה. "על גיססין" (תרגום יונתן), כסלים של מלכים תהינה אמונות

Verse 5

:אז תראי ונהרת. "בכו תחזיו ותנהריו" (תרגום יונתן)
:ויפחד ורחב לבב. ויתמה וירחב לב
:כי יתפד עליו המון ים. "ארי יתחלף ליד עותר מערבא" (תרגום יונתן)
:חיל גוים. "נכסי דפליחי כוכביא"

Verse 6

:שפעת. רב
בכרי מדן. "הוגני מדן" (תרגום יונתן); הם גמלים בחורים, וכן "בכרה קלה"
:(ירמיה ב:כג)
:ועיפה. גם הם מבני מדן, "עיפה ועפר" (בראשית כה:ד)

Verse 7

:אילי נביות. דכרי נביות

Verse 8

Verse 9

בראשנה. כמו 'כבראשונה', בימי שלמה, כענין שנגמר (מלכים א י:כב): "כי אני
:תשיש למלך בים אחת לשלש שנים תבא אני תשיש וגו'", תשיש שם הים
:לשם ה' אלהיך. שנקרא עליך, כי ישמעו שמעו ושם גבורתו ויבואו
:כי פאךך. נתן לך פאר

Verse 10

:ויברצוני. ובהרצותי לך, אימון"א פייזמנט בלע"ז

Verse 11

ופתחו שערך תמיד. לשון 'פתוח', ממשקלת לשון כבד, על שם שפתיחתן פתיחת עולם,
פתיחת תמיד; כמו 'שבר' מלשון 'שבירה', כך מלשון 'פתיחה', טי"ש אובירט"ש
:בלע"ז

Verse 12

Verse 13

:ברוש תדקר ותאשור. מיני עצי יער לבנון

Verse 14

ציון קדוש ושראל. "ציון דאתרעי בה קדישא דישראל" (תרגום יונתן), ציון של
:קדוש ושראל

Verse 15

Verse 16

וְשֹׁד מְלָכִים. לְשׁוֹן 'שְׂדִים', וְ תִינָקִי יוֹרָה עָלָיו

Verse 17

תַּחַת הַנֶּחֱשֶׁת. שְׁנֵטְלוּ מִמֶּנּוּ

וְשִׁמְתִי פְקֻדֹתַי שְׁלוֹם. "וְאֲשִׁי פְרִנְסָה שְׁלֵם וְשִׁלְטוֹנִי בְּזָכוֹ" (תרגום יונתן)
פְּקֻדֹתַי. פְּקִידִים שְׁלֵמִים, וְרַבּוֹתֵינוּ אֶמְרוּ (בבא בתרא ט א): הַפְּקֻדוֹת שֶׁבָּאוּ עָלָיָהּ בְּגִלּוֹתַי
: וְהַנּוֹגְשִׁים שֶׁדִּחְקוּהָ יִהְיוּ לָהּ לְשִׁלּוֹם וְלֹא צָדֵקָה

Verse 18

Verse 19

לֹא יִהְיֶה לָּהּ עִיד. לֹא תִצְטָרְכִי לְאִוֵּר הַשֶּׁמֶשׁ

Verse 20

לֹא יֵאָסֵף. לְשׁוֹן "אָסְפוּ נְגָהֶם" (יואל ב:י), הַכְּנִיסוּ אוֹרֶם

Verse 21

לְהַתְּפֹאֵר. שְׂאֵהֶיָה מִתְּפֹאֵר בָּם, פּוֹרוּ וּנְטִי"ר בִּלְע"ז

Verse 22

בְּעֵתָהּ אֲחִישֶׁנָּה. זָכוּ - אֲחִישֶׁנָּה, לֹא זָכוּ - בְּעֵתָהּ (סנהדרין צח א)

Chapter 61

Verse 1

יָעַן מֶשֶׁח. אֵין מְשִׁיחָה זֹה, אֲלֵא לְשׁוֹן שְׂרָרָה וּגְדָלָה
: לְקָרָא לְשִׁבּוּיִם דְּרִוּר. כְּלוּמַר, לְבִשָּׁר לָהֶם בְּשׁוֹרֵת הַגָּאֵלָה
: פְּקָח קוּם. פְּקָח אֶת מְלָקוּחָם וְשִׁבְיָם וְהִתִּירם

Verse 2

שְׁנַת רְצוֹן. שְׁנַת פְּיוֹס וְרְצוּי

Verse 3

אֵילֵי הַצֹּדֵק. לְשׁוֹן 'אֵילָנוֹת', כְּמוֹ "מַאֲיָלִים אֲשֶׁר תִּמְדָּתָם" (ישעיהו א:ט), וּ מִטַּע ה' : יוֹרָה עָלָיו

Verse 4

Verse 5

אֶפְרַיִם. מְנַהֲיָגִי הַמַּחְרָשָׁה

Verse 6

כֹּהֲנֵי ה'. נְשִׂאֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא:
חֵיל גִּיּוֹם. "נִכְסֵי פְלִחֵי כּוֹכְבֵּי־א"
תְּתִימְרוּ. אַתֶּם תִּכְנְסוּ תַחְתֵּיהֶם בְּכַבֹּד שְׁנֻטְלוּ עַד הֵנָּה:

Verse 7

תַּחַת בְּשָׁתְכֶם. שְׁהִיָּה מְשֻׁנָּה, אֲפֹהֶם כָּלְמָה יִרְנּוּ תְמִיד חֲלָקִים. כְּלוֹמֵר: תַּחַת אֲשֶׁר עַד הֵנָּה
תְּמִיד עָמִי הָיוּ רוֹנְנִים כָּלְמָה חֲלָקִים. יֵשׁ רִנָּה שֶׁהוּא אֲבָל, כְּמוֹ (אֵיכָה ב:יט) "קוֹמִי רִנִּי
:בְּלִיָּלָה", וְכֵמוֹ (מַלְכִים א כב:לו) "וַתַּעֲבֹר הָרִנָּה" דְּאַחֲזָב

Verse 8

כִּי אֲנִי ה' אֶהֱבֶה מִשְׁפָּט שֵׁנָא גִזְל בְּעוֹלָה. לְכָדֹ אֵינוֹ מְקַבֵּל עוֹלוֹת הַעוֹבְדֵי כּוֹכְבִים
:וּמִזְלוֹת, הַשָּׁרִים וְהַשָּׁרוֹת, שְׂכָלוֹ גִזְל
וְנִתְתִי פְעֻלָּתָם. שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁתִּהְיֶה בְּאַמֶּת. אוֹ וְנִתְתִי פְעֻלָּתָם שֶׁפָּעִלוּ, שֶׁכָּר שֶׁסָּבְלוּ גִדּוּפֵי
:הַעוֹבְדֵי כּוֹכְבִים וּמִזְלוֹת, הַשָּׁרִים וְהַשָּׁרוֹת עַל כְּבוֹדֵי בְּאַמֶּת

Verse 9

Verse 10

כְּחֶתֶן. אֲשֶׁר יִלְבֹּשׁ לְבוּשֵׁי פֶאֶר כְּכֹהֵן גְּדוֹל
:וְכַכֵּלָה תַעֲדָה כְּלִיָּה. תִּכְשִׁיטֶיהָ

Verse 11

.כִּי כֶאֱרָץ אֲשֶׁר תּוֹצִיא צְמֻחָה וְגו'.

Chapter 62

Verse 1

:לְמַעַן צִיּוֹן. אֶעֱשֶׂה וְלֹא אֶחְשֶׂה עַל מַה שֶׁעָשׂוֹ לָהּ
: לֹא אֶשְׁקוּט. לֹא יִהְיֶה שְׁלוֹם לְפָנַי, עַד יֵצֵא כְּנָגָה צִדְקָהּ

Verse 2

:יִשְׁכְּנוּ. יִפְרֹשְׁנוּ

Verse 3

Verse 4

:בְּעוֹלָה. מִיִּשְׁבָּת:

Verse 5

כִּי יִבְעַל וְגו'. "אֲרִי כְּמָה דְּמִתִּיב עוֹלָם עִם בְּתוּלָתָא, כּוֹ יִתְיַתְבּוּ בְּגוֹיֵיכִי בְּנֵי־יִכִּי"
:(תַּרְגוּם יוֹנָתָן):

Verse 6

על חומתה וְרוּשָׁלַם. רַבּוֹתֵינוּ דִּרְשׁוּהוּ כְּמִשְׁמַעוֹ: מִלְּאָכִים הַמְזַכִּירִים אֶת ה' עַל חֻרְבָּנָהּ לְבָנוּתָהּ. מֵאִי אָמְרִי? "אֵתָה תָקוּם תִּרְחַם צִיּוֹן" (תהלים קב:יד), "כִּי בָחַר ה' בְּצִיּוֹן" (תהלים קלב:יג), כִּדְאִיתָא בְּמִסְכַּת מְנַחֲוֹת (מנחות פז א). וַיּוֹנְתָן תִּרְגָּם חוֹמוֹתֶיהָ: אָבוֹת הָרַאשׁוֹנִים, הַמְּגִינִים עֲלֵינוּ כַּחוֹמָה:
הַפֶּקֶדְתִּי שְׁמָרִים. לְכַתּוֹב סֵפֶר זְכָרוֹנוֹת שֶׁלֹּא יִשְׁתַּכַּח זְכוּתָם מִלְּפָנַי:
לֹא יִחָשׂוּ. מִלְּהִזְכִּיר זְכוּתָם לְפָנַי:
הַמְזַכִּירִים אֶת ה'. אֶת זְכוּת הָאָבוֹת:
אֶל דָּמִי לָכֶם. אֶל תִּחְרִישׁוּ:

Verse 7

Verse 8

Verse 9

:יֵאֻכְּלֶהוּ. מוֹסֵב עַל דָּגְנָהּ (ישעיה סב:ח)
:יִשְׁתַּהוּ. מוֹסֵב עַל תִּירוֹשָׁהּ (ישעיהו סב:ח):

Verse 10

עֲבְרוּ עֲבְרוּ בִשְׁעָרִים. "אָמַר נְבִיאָא: עֲבְרוּ וְתוֹבוּ בְּתַרְעֵיָא, אֲפָנוּ לְבָא דְעַמָּא לְאוּרַח:
תִּקְנָא" (תרגום יונתן)
:סִלּוּ סִלּוּ הַמִּסְלָה. כְּבָשׁוּ הַדֶּרֶךְ בְּטִי"ץ לִוְקִמִי"ן בִּלְע"ז. סִלּוּ לְשׁוֹן 'מִסְלָה' הוּא:
:סִקְלוּ מֵאֶבֶן. סִקְלוּ הַמִּסְלָה וְהַשְׁלִיכוּ אֲבָנֵי מְכָשׁוֹל לְצִדְדֵי, סִקְלוּ. אִישְׁפִּירִיר"ן בִּלְע"ז:
מֵאֶבֶן. מִהֵיוֹת שֶׁם אֶבֶן, וְכַנְגֵּד יִצָּר הָרַע הוּא אוֹמֵר (תנחומא בהעלתך י), וַיֵּשׁ עוֹד:
:לְפִוְתָרוּ עַל תַּקְוֹן הַדֶּרֶכִּים לְקַבּוֹץ הַגְּלִיּוֹת:
הָרִימוּ נֶס. כְּלוּנָס, פּוֹרֶק"א בִּלְע"ז. אוֹת הוּא שֶׁיִּקְבְּצוּ אֵלָי, וַיְבִיאוּ לִי אֶת הַגּוֹלִים:
:אֲצִלָּם:

Verse 11

: הִנֵּה שְׁכָרוֹ. שְׁמוּכָן לָתֵת לַעֲבָדָיו מוֹכָן אֹתוֹ:
:וּפְעֻלָּתוֹ. שְׁכָר הַפְעֻלָּה שֶׁפְּעֵלָיו עֲמָו לְפָנָיו, הוּא מוֹכָן לָתֵת:

Chapter 63

Verse 1

מִי זֶה בָּא מֵאֲדוּם. נִתְנַבֵּא הַנְּבִיא עַל שְׁאֵמֶר הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁעֲתִיד לַעֲשׂוֹת נִקְמָה
בְּאֲדוּם, וְהוּא עֲצָמוֹ בְּכַבּוּדוֹ יִהְיֶה אֶת שֵׁר שְׁלֵהֶם תַּחֲלָה, כְּעַנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו לד:ה)
"כִּי רוּתָה בְּשָׂמִים חֻרְבִּי" וְאַחֵר כֵּן "עַל אֲדוּם תִּירֵד", וְנִכְרַ בְּזַעַם פָּנָיו שֶׁהִרְגָם הָרֶג רַב.
וְהַנְּבִיא מְדַבֵּר בְּלִשׁוֹן מִלְחָמוֹת בְּנֵי אָדָם לְבוֹשֵׁי בְּגָדִים, וּבְהִרְגָם הָרֶג הָדָם נִתַּז עַל
בְּגָדֵיהֶם, כִּי כֹן דֶּרֶךְ הַכְּתוּבִים מְדַבְּרִים בְּשִׁכְיָנָה כְּדֶרֶךְ בְּנֵי אָדָם לְשַׁבֵּר אֶת הָאֵזֶן מִה שֶׁהִיא
יְכוּלָה לְשָׁמוֹעַ, וְכֹן (יחזקאל מג:ב) "וְקוֹלוֹ קָוֹל מִיַּם רַבִּים", דְּמָה הַנְּבִיא קוֹל חִזְקָה
שֶׁלּוֹ לְקוֹל מִיַּם רַבִּים לְשַׁבֵּר אֶת הָאֵזֶן כְּדֶרֶךְ שְׁאֲפָשֶׁר לָהּ לְשָׁמוֹעַ, שְׂאִיל לְהִבִּיחַ וּלְהַאֲזִיל:
:בְּרוּחַ גְּבוּרוֹת אֶלְהֵינוּ לְהַשְׁמִיעָה כְּמוֹת שֶׁהִיא:
מִי זֶה בָּא מֵאֲדוּם. יִשְׂרָאֵל אוֹמֵר: מִי זֶה וְגו', וְכֵן חֲמוּץ בְּגָדִים צְבוּעִים בָּדָם, וְכֵן
:דְּבַר שֶׁהוּא מִתְנַאֵץ בְּרִיחוֹ וּבְמִרְאִיתוֹ נּוֹפֵל בּוֹ לְשׁוֹן 'חֲמוּץ'
מִבְּצָרָה. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (מכות יב). שְׁתֵּי טַעֲמֵי עֲתִיד שֶׁר שְׁעִיר לְטַעוֹת, כְּסִבּוֹר
הוּא שֶׁבְּצָרָה הִיא "בְּצָר בְּמִדְבָּר" (דברים ד:מג) שֶׁהִיָּתָה עִיר מְקֻלָּט, וְטוֹעָה, מִשּׁוּם שְׂאִיל
קוֹלָטָה אֶלָּא שׁוֹגֵג וְהוּא הָרֶג אֶת יִשְׂרָאֵל מִזִּיד. וְעוֹד יֵשׁ מְדַרְשׁ אֲגָדָה (בראשית רבה פג
ג), עַל שֶׁהִסְפִּיקָה בְּצָרָה מְלֵךְ לְשַׁעִיר בְּמוֹת מִלְכָּה הָרַאשׁוֹן "וַיִּמְלֵךְ תַּחֲתָיו יוֹבָב בֶּן זֶרַח
מִבְּצָרָה" (בראשית לו:לג), וּבְצָרָה מִמּוֹאֵב הִיא, כְּעַנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "עַל קָרִיּוֹת וְעַל בְּצָרָה"
(ירמיהו מח:כד):

זֶה. (שְׁהִיָּה) הַדּוֹר בִּלְבוּשׁוֹ וְצִעָה וְנֶאֱזָר בְּרֹב כָּחוֹ, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְשִׁיבוֹ: אֲנִי הוּא שֶׁעָלְתָה לְפָנַי לְדַבֵּר בְּצִדְקַת הָאֲבוֹת וּבְצִדְקַת דִּוְרוֹ שֶׁל צָרָה, וְצִדְקָתִי גַם הִיא עִמָּהֶם, וְנִגְלִיתִי לְהִיּוֹת רַב לְהוֹשִׁיעַ. וְהֵם אוֹמְרִים: מַדּוּעַ אָדָם לִלְבוּשֶׁךָ? מַדּוּעַ בְּגָדֶיךָ אֲדוּמִים?

Verse 2

Verse 3

וּמַעֲמִים אֵין אִישׁ אֶתִּי. מִתְיָצֵב לְפָנַי לְהִלָּחֵם:
וְיִזְ נִצָּחִים. דָּמָם, שֶׁהוּא תִקְפוֹ וְנִצְחָנוּ שֶׁל אָדָם:
אֶגְאָלְתִּי. כְּמוֹ "נִגְאָלוּ בְדָם" (אִיכָה ד:י"ד)

Verse 4

Verse 5

וְאֶבִּיט וְאֵין עֵזֶר לְיִשְׂרָאֵל:
וְאֶשְׁתוּמָם. לְשׁוֹן 'שְׁתִּיקָה', וְכִבְר פִּרְשָׁתִּי לְמַעַלָּה "וַיִּשְׁתוּמָם כִּי אֵין מִפְּגִיעַ" (יִשְׁעִיָּהוּ נט:טז):
וְחִמְתִּי הִיא סִמְכַתְנִי. חִמְתִּי שֶׁיֵּשׁ לִי עַל הָאֲמוֹת, אֲשֶׁר "אֲנִי קִצַּפְתִּי מַעַט" עַל עַמִּי "וְהִמָּה עָזְרוּ לָרָעָה" (זְכַרְיָה א:טו), הִיא סִמְכַתְנִי – חִזְקָה יְדִי וְעוֹרְרָה אֶת לְבִי לִפְרַע מִהֶם,
וְאֵף עַל פִּי שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל רְאוּיִל וְהַגּוֹנִים לְגָאֵלָה:

Verse 6

וְאֶבּוֹס. לְשׁוֹן מִתְגַּלְל בְּדָם וְדוֹרֵךְ בְּרַגְלָיִם, כְּמוֹ "מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ" (יִחְזַקְאֵל טז:ו),
וְכְמוֹ "בִּסְסוּ אֶת חִלְקֹתֶי" (יִרְמְיָהוּ יב:י):
נִצָּחִים. גְּבוּרַת נִצְחָנוּם:

Verse 7

חֲסִדֵּי ה' אֶזְכִּיר. הַנְּבִיא אָמַר: אֶזְכִּיר אֶת יִשְׂרָאֵל אֶת חֲסִדֵּי ה'
: וְרַב טוֹב. אֶזְכִּיר אֲשֶׁר גָּמַל לְבַיִת יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמָיו

Verse 8

אֵךְ עַמִּי הִמָּה. אֵף עַל פִּי שֶׁגָּלוּי לְפָנַי שֶׁיִּבְגְּדוּ בִּי, מְכַל מְקוֹם עַמִּי הֵם, וְהָרִי הֵם לְפָנַי
: כִּי בָנִים אֲשֶׁר לֹא יִשְׁקְרוּ

Verse 9

בְּכָל צָרָתָם. שֶׁהִבִּיא עֲלֵיהֶם:
לֹא צָר. לֹא הֵצֵר לָהֶם כִּפִּי מֵעַלְלֵיהֶם שֶׁהָיוּ רְאוּיִל לְלָקוֹת, כִּי מִלֵּאֲדָה פָּנְיוֹ הוּא מִיכָאֵל
: שֶׁר הַפָּנִים, מִמֶּשֶׁמֶשִׁים לְפָנָיו הוֹשִׁיעַם תָּמִיד בְּשִׁלְיָחוֹתוֹ שֶׁל מְקוֹם

Verse 10

: וְהִמָּה מָרוּ. הַקְּנִיטוּ, כְּמוֹ "מִמָּרִים הָיִיתָם" (דְּבָרִים ט:ז)

Verse 11

וַיִּזְכֹּר יְמֵי עוֹלָם מִשָּׁה עִמּוֹ. הַנְּבִיא מִתְאֵוֵן וְאוֹמֵר בְּלִשׁוֹן תַּחֲנוּנָה: הַיּוֹם בִּגְלוֹלָה, זִכְרָה עִמּוֹ אֶת יְמֵי עוֹלָם, אֶת יְמֵי מִשָּׁה, וּבְצִרְתּוֹ הוּא אוֹמֵר: אֵיִה מִשָּׁה רוּעֵנוּ הַמַּעֲלָנוּ מִיָּם
: סוּף
אֶת רַעִי צֹאנוּ. דְּמִיּוֹן רוּעָה הַמַּעֲלָה אֶת צֹאנוֹ, אֵיִה הוּא אֲשֶׁר שָׁם בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אֶת רוּחַ
: קִדְּשׁוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְלִמְדָנוּ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים

Verse 12

מִלִּיָּד לַיָּמִין מִשָּׁה זָרוּעַ תִּפְאַרְתּוֹ. הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הָיָה מִלִּיָּד לַיָּמִין מִשָּׁה אֶת זָרוּעַ
:גְּבוּרָתוֹ; בְּכָל עַת שֶׁהָיָה צָרִיד לְעִזְרָתוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, הָיָה זָרוּעוֹ מוֹכֵן לַיָּמִינוֹ

Verse 13

:כִּסּוּס בַּמִּדְבָּר. שְׁאִינוֹ נִכְשֵׁל, לָפִי שֶׁהָיָה אֶרֶץ חֲלָקָה, כֵּן לֹא נִכְשְׁלוּ בְּתוֹחַם

Verse 14

:כִּבְהֶמָה. אֲשֶׁר בִּבְקָעָה תֵּרֵד, וּבְקָעָה הָיָה אֶרֶץ חֲלָקָה וְאֵין בָּהּ מִכְשׁוֹל, קִנְפֵּי־יָ"א בִּלְעַ"ז
תֵּרֵד. תִּתְפַּשֵּׁט, כְּמוֹ "לָרֹד לְפָנָיו גּוֹיִם" (ישעיהו מה:), כֵּן רוּחַ ה' תִּנְיִיחֵנוּ לְתוֹחַם,
:וְנַעֲשֶׂה בּוֹ דֶּרֶךְ כְּבוֹשָׁה
:כֵּן נִהְגֶּתָ עִמָּךְ. כֵּן הָיָה הַכֹּל כְּמוֹ שֶׁאֲמַרְנוּ, נִהְגֶּתָ עִמָּךְ

Verse 15

:אֵיךְ קִנְאָתָךְ. הִרְאֵנוּךְ
הַמִּוֶּן מַעִיד. שֶׁהָיוּ רְגִילִים לְהַמִּית עֲלֵינוּ כְּאֲשֶׁר מָאָז, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו לא:כ)
"עַל כֵּן הָמוּ מֵעִי לֹא", וְהַמִּוֶּן רִחֲמִיד הִרְאֵנוּךְ אֲלֵינוּ עִתָּה הִתְאַפְּקוּ, נִתְחַסְּנוּ מִהָיִית
:הוֹמִים עֲלֵינוּ כְּאֲשֶׁר מָאָז
הִתְאַפְּקוּ. כְּמוֹ "וַיִּתְאַפֵּק וַיֹּאמֶר שִׁימוּ לָחֶם" (בראשית מג:לא), נִתְאַפַּק, וְלֹא הִכִּירוּ אֶת
:אֲשֶׁר נִכְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל אֲחֵיו

Verse 16

:כִּי אַתָּה אָבִינוּ. וְעַלִּיד לְהַבִּיט וְלִרְאוֹת בְּצִרוּתֵינוּ
:כִּי אֲבָרְהָם לֹא יָדְעָנוּ. בְּצִרַת מִצְרַיִם
:וַיִּשְׂרָאֵל לֹא יָכִירָנוּ בַּמִּדְבָּר, כִּי כָּבֵד נִסְתַּלְקוּ מִן הָעוֹלָם
וְאַתָּה ה' אָבִינוּ. בְּכָל־עֵשִׂית לָנוּ אֵב, וְרַבּוּתֵינוּ דִּרְשׁוּ בּוֹ כְּמוֹ שֶׁדִּרְשׁוּ בְּמִסְכַּת שִׁבְת
:(שבת פט ב):

Verse 17

לָמָּה תִּתְעַנּוּ. כִּי בִּידָד לְהַסִּיר יֵצֵר הָרָע, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר "כַּחֲמֹר בִּיד הַיּוֹצֵר וְגו'" (ירמיהו
:יח:ו), וְאֹמֶר "וְהִסְרֵתִי אֶת לֵב הָאֶבֶן וְגו'" (יחזקאל לו:כו)
:תִּקְשִׁיחַ. לְשׁוֹן אֲמוּנָה לֵב

Verse 18

:לִמְצָעֵר יִרְשׁוּ עִם קְדוֹשְׁךָ. גִּדְּלָתָם וַיִּרְשָׁתָם זְמַן מוֹעֵט הָיְתָה לָהֶם
:בּוֹסֶסוּ. "דִּישׁוּ"

Verse 19

: הָיִינוּ. עִתָּה כָּעַם אֲשֶׁר לֹא בְּחִרְתָּ לְמִשׁוֹל בָּם מֵעוֹלָם, וְכֹאֲלוֹ לֹא נִקְרָא שְׁמֶךָ עֲלֵיהֶם
לֹא קִרְעַת שְׁמֵיָם. וַיִּרְדְּתָ לְהַצִּילָנוּ עִתָּה, כְּאֲשֶׁר יִרְדְּתָ לְהַצִּיל מִיַּד מִצְרַיִם, אֲזַי מִפְּנֵי־
:הָרִים נִזְלָו בְּרִית וְזִיעַ

Chapter 64

Verse 1

כְּקֹדֶחַ אֵשׁ. אֶת דְּבַר הַנֶּחֱמָס מִלְּפָנָיו, וְכֹאֲשֶׁר הָיָה מִיָּם תִּבְעָה הָאֵשׁ – כְּשֶׁתִּתֵּן גִּחְלָת אוֹ מִתְּכַת
בְּמִיָּם יַעֲלוּ הַמִּיָּם אֲבַעְבוּעוֹת. כָּל זֶה עֲשִׂית בְּמִצְרַיִם, "וַיְהִי בָרֹד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹכָהּ"

(שמות ט:כד). אָבֵל יוֹנְתָן תָּרַגַּם "כְּקִדּוּחַ אֵשׁ הַמָּסִים" עַל אֲלִיָּהּוּ בְּהַר הַכְּרִמָּל, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ
:"גַּם הַמִּים אֲשֶׁר בַּתְּעֵלָה לַחֲכָה" (מלכים א יח:לח)
לְהוֹדִיעַ שְׁמֶךָ לְצָרֶיךָ. כְּעֵנִין שֶׁנֶּאֱמַר בְּאוֹתָהּ מִכָּה "וְאוֹלָם בְּעִבּוּר זֹאת הָעֲמֻדָּתִיךָ וְגוֹ'
:" (שמות ט:טז), לוֹ עֲשִׂיתָ עִתָּה כֹּל, אֲזַי מִפְּנֵיךָ גּוֹ'ס יִרְגְּזוּ

Verse 2

בְּעֵשׂוֹתֶךָ. בְּמִצְרִים וּבְכָל הָאוֹיְבִים נוֹרְאוֹת, אֲשֶׁר לֹא הָיִינוּ מְקוּיִם שֶׁתַּעֲשֶׂה לָנוּ כָּל אוֹתוֹ
:נוֹרְאוֹת, שֶׁלֹּא הָיִינוּ הַגּוֹנִים לְכָךְ
:יִרְדֶּתָּ. לְהַר סִינִי, אֲזַי מִפְּנֵיךָ הָרִים נָזְלוּ. כָּךְ פָּרַשׁ דּוֹנָשׁ בֶּן לִבְרָט

Verse 3

וּמַעוֹלָם לֹא שָׁמַעוּ. כְּאוֹתָן נוֹרְאוֹת שֶׁנַּעֲשִׂיתָ לְאַחַת מִכָּל הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמִזְלֹת לְפָנָי
כֹּל, וְגַם עַיִן לֹא רָאתָה אֱלֹהִים אַחֵר זּוֹלָתְךָ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים לְמַחֲכָה לוֹ. מִה שֶׁעֲשִׂיתָ
אַתָּה לְמַחֲכָה לָךְ. כָּךְ שִׁמְעֵתִי מִרְבִּי יוֹסִי וְהִנָּאנִי. אָבֵל רַבּוֹתֵינוּ שֶׁאֱמָרוּ (בְּרֻכּוֹת לד א):
"כָּל הַנְּבִיאִים כָּלָם לֹא נִתְנַבְּאוּ אֲלָא לִימֹת הַמָּשִׁיחַ, אָבֵל לְעוֹלָם הַבָּא עַיִן לֹא רָאתָה
וְגוֹ' – מִשְׁמַעוֹ: עַיִן שׁוֹם נָבִיא לֹא רָאתָה אֶת אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַחֲכָה לוֹ
:זּוֹלָתִי עֵינֶיךָ, אַתָּה אֱלֹהִים

Verse 4

פָּגַעְתָּ אֶת שֵׁשׁ וְעֶשְׂרֵה צָדִיק. כְּמוֹ "וַיִּפְּגַע בּוֹ וַיָּמָת" (מלכים א ב:כה), סִלַּקְתָּ מִמֶּנּוּ וְהִרְגָתָּ
:אֶת הַצַּדִּיקִים שֶׁהָיוּ שְׂשִׁים לְעֵשׂוֹת צָדִיק, לְדַרְכֵי רַחֲמֶיךָ הָיוּ מִזְכִּירִים אוֹתְךָ בַּתְּפִלָּתָם
הֵן אַתָּה. כָּשֶׁ קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַל כָּל אֲשֶׁר הָיִינוּ חוֹטְאִים, בְּהֵם מְ עוֹלָם נוֹשְׁעֵנוּ בַּתְּפִלָּתָם,
:נוֹשְׁעֵנוּ מְ עוֹלָם
:וְנִשְׁשַׁע. לְשׁוֹן הַזֶּה

Verse 5

וַיְהִי כִטְמֵא. מֵאַחֵר שֶׁנִּסְתַּלְקוּ הַצַּדִּיקִים מִמֶּנּוּ
וּכְבֻּד עָדִים. וְכִלְבוֹשׁ מְרֻחָק, כְּבֻד מְאֹס שֶׁהָכַל אוֹמְרִים: "הִסֵּר". עָדִים תָּרַגּוּם שֶׁל
:'הִסֵּרָה':
:וַיְבָל כְּעֵלָה. וְנִכְמֹשׁ כְּעֵלָה, פְּלִיִּישֵׁט'ר בַּלַּע"ז
:וַעֲוֹנוֹנוּ כְּרוּחַ יִשְׁאָנוּ. "וּבְחֻבְנָא כְּרוּחָא אֵיתְנִיטִי לְנָא" (תְּרַגּוּם יוֹנְתָן)

Verse 6

מִתְעוֹרָר. כְּמוֹ מִתְגַּבֵּר עַל יִצְרוֹ
:וְתַמּוּגָנוּ. וְתַנִּיעֵנוּ

Verse 7

Verse 8

Verse 9

Verse 10

Verse 11

תַּחֲשֶׁה וּתַעֲנֶנּוּ. תַּחֲרִישׁ עַל הָעֲשׂוּי לָנוּ. עַד כָּאן תִּפְּלֵת הַנְּבִיא, וּתַחֲלֶתָהּ "חֲסִדֵי ה'
(יִשְׁעִיהוּ סג:ז):

Chapter 65

Verse 1

נִדְרָשְׁתִּי לֹלֵא שְׁאֵלוֹ. הִקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְשִׁיבוֹ: אִי אֶפְשָׁר שְׁלֹא לְהִנָּקֵם מֵהֶם, כִּי נִדְרָשְׁתִּי
מֵהֶם לְהוֹכִיחֵם עַל יְדֵי נְבִיאִי, וְהֵם לֹא הָיוּ שׂוֹאֲלִים
:אֲמַרְתִּי הִנְנִי הִנְנִי. שׁוּבוּ אֵלַי, וְהִנְנִי מוֹכֵן לְקַבֵּל
:אֶל גּוֹי לֹא קָרָא בְּשִׁמִּי. אֲשֶׁר לֹא הָיָה חֹפֵץ לְהִיּוֹת נִקְרָא עַל שְׁמִי

Verse 2

:פִּרְשְׁתִּי יְדִי. כְּדֵי לְקַבֵּל־ם בְּתִשְׁבָּה
:סוֹרֵר. סָר מִן הַדָּרֶךְ

Verse 3

:זִבְחִים בְּגִנוֹת. מַעֲמִידִים עֲבוּדָה זָרָה בְּגִנוֹתֶיהֶן, וְשֵׁם מְקַטְרִין בְּשָׁמִים עַל הַלְבָנִים

Verse 4

:הִישָׁבִים בְּקִבְרִים. שְׁתַּשְׁרָה עֲלֵיהֶם רוּחַ טְמֵאָה שֶׁל שְׂדִים (סְנַהֲדְרִין סד ב)
:וּבְנִצּוּרִים. הֵם פִּגְרֵי הַמֵּתִים, שֶׁהֵם כְּנֻתוֹנִים בְּמִצוֹר, שְׁאִינָם יְכוּלִים לְצֹאת
:וּמִרְקַן פִּגְלִים. רָטֵב נִתְעַב, כְּמוֹ "וְאֵת הַמִּרְקַן שִׁפֹּךְ" (שׁוֹפְטִים ו:כ):

Verse 5

: הָאֲמָרִים. אֶל הַצְדִּיקִים קָרַב אֵלַי, עֲמִיד בְּעֶצְמָה וְ אֶל תַּגֵּשׁ בִּי
:כִּי קִדְשְׁתִּי. כִּי קִדְשְׁתִּי וְטַהַרְתִּי יוֹתֵר מִמֶּה; כֵּן תִּרְגַּם יוֹנָתָן
: אֵלָּה. הַתּוֹעֵבָה אֲשֶׁר עָשׂוּ, הִנֵּה לְ עֵשׂוֹן חֲמָה בְּאִפִּי

Verse 6

:הִנֵּה כְּתוּבָה. חֲטָאתָם לְפָנַי, כִּכָּר נִגְיֹר דִּינָם וְנִחָתָם

Verse 7

:עֲוֹנוֹתֵיכֶם. שְׁלָכֶם וְשֶׁל אֲבוֹתֵיכֶם יִחַדְיוּ אֲשָׁלֵם לָכֶם

Verse 8

:כְּאֲשֶׁר יִמָּצֵא הַתִּירוֹשׁ בְּאֲשָׁכּוֹל. תִּרְגַּם יוֹנָתָן: "כְּמָה דָּאֲשַׁתְּכַח נַח וְכַאי בְּדָרָא דְטוּפֹנָא"
:הַתִּירוֹשׁ. זֶה נַח, שֶׁהִיא מְתוּקָה
:בְּאֲשָׁכּוֹל. בְּדוֹר הַמִּשְׁכָּל, וְיֵשׁ לְפָתוֹר כְּמִשְׁמַעוֹ
:לְמַעַן עֲבֹדִי. לְמַעַן כָּל צָדִיק וְצָדִיק הַנִּמְצָא בָּם

Verse 9

Verse 10

:הַשָּׂרִל. שֵׁם מְחִיז שֶׁהִיא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
:וְעַמָּק עֲכוֹר. כְּמִשְׁמַעוֹ

Verse 11

עֲזָבִי ה'. רִשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִחֲזִיקוּ בַעֲבוּדָה זָרָה, וּמִתּוֹ בְּרִשְׁעָם
הֶעֱרָכִים לָגֵד. שָׁם עֲבוּדָה זָרָה הֻעָשְׂוּהָ עַל שֵׁם הַמִּזֵּל, וּבִלְשׁוֹן מִשְׁנָה יֵשׁ (שִׁבְתָּ סִז ב):
"גָּד גָּדִי וְסִינּוֹק לֹא"
לְמַנִּי. לְמַנִּי חֲשׁוֹבִין הַכּוֹמְרִים הֵיוּ מְמַלְאִים אֲגָנוֹת מִזֵּג יִי
מִמֶּסֶד. יִי מְזוּג בְּמִים כְּמִשְׁפָּט, כְּמוֹ "לִחְקֹר מִמֶּסֶד" (מִשְׁלֵי כג: ל), "מִסְכָּה יִינָה"
(מִשְׁלֵי ט: ב). וְיֵשׁ פּוֹתְרִים לְמַנִּי לַעֲבוּדָה זָרָה שֶׁמִּנִּיתָם עָלֵיכֶם, אֲבָל וּמִנִּיתִי אֶתְכֶם שְׁלֹא
נִקְוֶה וּמִנִּיתִי דָגֵשׁ, יוֹרָה שֶׁהוּא לְשׁוֹן 'מַנִּי'.

Verse 12

Verse 13

עֲבָדִי. הַצַּדִּיקִים (שֶׁל יִשְׂרָאֵל):
וְאַתֶּם. הַפּוֹשְׁעִים בִּי:

Verse 14

Verse 15

שִׁמְכֶם לְשִׁבוּעָה. לוֹקֵחַ מִשְׁמַכְּם קִלְלָה וְשִׁבוּעָה לְדוֹרוֹת: "אִם לֹא יִקְרְנוּ כְּאִשְׁרֵי אֶרֶץ לְפָלוֹנִי"
(סִפְרֵי דְבָרִים יח):
וְהִמִּיתִד. מִיתַת עוֹלָם:
וְלַעֲבָדִיו יִקְרָא שֵׁם אַחֵר. שֵׁם טוֹב וְיִזְכָּר לְבָרָכָה:

Verse 16

אִשְׁרֵי הַמִּתְבָּרֵךְ בְּאֶרֶץ. כִּי תִהְיֶה יִרְאַתִּי עַל כָּלֶם, "וּמִלְאָה הָאֶרֶץ דַּעַה" (יִשְׁעִיהוּ יא: ט),
וְהַמִּתְהַלֵּל וּמִשְׁתַּבַּח בְּאֶרֶץ יִתְבָּרֵךְ בְּאֵלֵהִי אֱמֹן, וְתִהְיֶה שֶׁהוּא עֹבֵד לְאֵלֵהִי אֱמֹן, אֵלֵהִי הָאֱמֶת,
שֶׁאֱמֹן וְשֶׁמֶר הַבְּטָחָתוֹ זֹאת:
: כִּי נִשְׁכָּחוּ הַצָּרוֹת. לִכְדָּה יִקְרְאוּנִי אֵלֵהִי אֱמֹן

Verse 17

שְׁמִים תִּדְּשִׁים. יִתְחַדְּשׁוּ הַשָּׂרִים שֶׁל מַעֲלָה, וְיִהְיוּ שָׂרֵי יִשְׂרָאֵל שָׂרֵי עֲלִיּוֹנִים וְשָׂרֵי הָאֱמוֹת
תִּחְתּוֹנִים, וְכֵן בְּאֶרֶץ; וְיֵשׁ אוֹמְרִים (פִּרְקֵי דְרַבִּי אֲלִיעֶזֶר כֹּא) שְׁמִים תִּדְּשִׁים מִמֶּשׁ, וְכֵן
עֶקֶר, כִּי מִקְרָא מוֹכִיחַ "כִּי כְּאִשְׁרֵי הַשְּׁמִים הַחַדְּשִׁים וְגו' " (יִשְׁעִיהוּ סו: כב)

Verse 18

Verse 19

Verse 20

עוֹל יָמִים. נֶעַר, כְּמוֹ "עוֹלֵל" (אֵיכָה ב: יא); עוֹל יָמִים - קָטָן בְּשָׁנִים
בֶּן מֵאָה שָׁנָה יָמוֹת. יֵהָא בֶן עוֹנֶשִׁי לְהַתְחַיֵּב מִיתָה בַּעֲבִירָה שְׁיֵשׁ בָּהּ מִיתָה, כִּד מִפְּרָשׁ
בְּבִרְאשִׁית רַבָּה (כו ב):
: יִקְלָל. בַּעֲבָרָה שֶׁהִיא צָרִיכָה נִדּוּי

Verse 21

Verse 22

:כִּי־מִי הָעֵץ . תִּרְגַּם יוֹנָתָן : עַץ הַחַיִּים

Verse 23

Verse 24

Verse 25

:יֵאָכֵל תִּבְּלוּ . וְלֹא יִצְטָרֵף לְהַשְׁחִית בְּבִהְמָה וְנִצְטָשׁ . הָרִי עָפָר לְחֻמּוֹ מִצּוֹי לוֹ תְּדִיר . וּמִדָּרָשׁ אֲגָדָה (בראשית רבה צה א) : וְאַרְיֵה כִּבְקָר יֵאָכֵל תִּבְּלוּ – לְפִי שֶׁמִּצִּינוֹ שֶׁעָשׂוּ נֹפֶל בְּיַד בְּנֵי יוֹסֵף , שֶׁנֶּאֱמַר ”בֵּית עֹשֶׂה לְקֶשׁ וּבֵית יוֹסֵף לְהִבָּה וְגוֹ’” (עובדיה א:יח) , אֲכָל בְּיַד בְּנֵי שָׂעָר הַשִּׁבְטִים שֶׁנִּמְשְׁלוּ לְחַיִּים לֹא מִצִּינוֹ . לְכַד נֶאֱמַר : וְאַרְיֵה כִּבְקָר יֵאָכֵל תִּבְּלוּ – אוֹתָם הַשִּׁבְטִים שֶׁנִּמְשְׁלוּ כְּאַרְיֵה , כְּגוֹן : יְהוּדָה וְדָן , כִּי־וֹסֵף שֶׁנִּמְשַׁל כְּשׂוֹר , יֵאָכֵלוּ אוֹתוֹ שֶׁנִּמְשַׁל כְּתִבְּלוּ

Chapter 66

Verse 1

:הַשָּׁמַיִם כְּסֵאִי . אֵינִי צָרִיף לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ שְׁלָכֶם : אֵיזָה בֵּית . אֲשֶׁר הוּא כְּדֹאִי לְשְׁכִינָתִי

Verse 2

וְאֵת כָּל אֵלֶּה . הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ יָדִי עָשִׂתָּה , זֹאת אֲשֶׁר צִמְצַמְתִּי שְׁכִינָתִי בְּתוֹכְכֶם בְּהִיוֹתְכֶם נִשְׁמָעִים לִי , לְפִי שֶׁכֵּן דִּרְכִּי לְהִבִּיט אֶל עַנְי וּנְכָה רוּחַ וְחֶרֶד עַל דְּבָרֵי . אֲכָל עָתָה אֵין לִי חֹפֶץ בְּכֶם , שֶׁהָרִי שׁוֹחֵט הַשּׂוֹר הֵכָה אֶת בְּעָלָיו וְגִזְלוֹ מִמֶּנּוּ , לְפִיכָּךְ זֹבֵחַ הַשֶּׁה דּוֹמָה לְפָנָי כְּעוֹרֵף אֶת הַכֶּלֶב , וְהַמַּעֲלָה אֶת הַמְּנֻחָה הָרִי הוּא לְפָנָי כְּדָם חֲזִיר , וְהַמְּזָכִיר לְבוֹנָה מְקַטִּיר לְבוֹנָה , כְּמוֹ ”אֲזִכְרְתָהּ” (ויקרא ה:יב) , ”וְהִיתָה לְלֶחֶם לְאִזְכָּרָהּ” (ויקרא כד:ז):

Verse 3

מְבָרַךְ אֵלֶּן . מְבָרַךְ אוֹתִי בְּתַשׁוּרַת אֲנִס , מְבָרַךְ אֵלֶּן מִתְּשִׁיר אֲנִס – זֶהוּ פְּרוּשׁוֹ . וּלְשׁוֹן ’בְּרָכָה’ נֹפֶל בְּתַשׁוּרָה שֶׁהִיא לְהַקְבִּילַת פָּנִים , כְּמוֹ ”קָח נָא אֶת בְּרָכָתִי” (בראשית לג:יא) , :”עָשׂוּ אוֹתִי בְּרָכָה וּצְאוּ אֵלָי” (ישעיהו לו:טז)
גַּם הֵמָּה בִּצְרוּ בְּדִרְכֵיהֶם . הֵם חֹפְצִים בְּדִרְכֵיהֶם הַלְלוּ הָרָעִים , וְגַם אֲנִי אֲבַחֵר וְאֶחְפֹּץ בְּתַעֲלָלֵיהֶם . וְאִם תֹּאמַר מָהוּ גַם? כֵּן דִּרְךְ לְשׁוֹן עֲבָרִי לוֹמַר שְׁנֵי גִמִּין זֶה אֲצַל זֶה , כְּמוֹ ”גַּם בָּחוּר גַּם בְּתוּלָה” (דברים לב:כה) , ”גַּם לִי גַם לָךְ” (מלכים א ג:כו) , ”גַּם אֶהְבָּה גַּם שְׂנֵאָה” (קהלת ט:א) , ”וְלֹא יָמוּתוּ גַם הֵם גַּם אֲתָם” (במדבר יח:ג) . אֵף כָּאֵן – גַּם : הֵם בִּצְרוּ וְגַם אֲנִי אֲבַחֵר

Verse 4

:בְּתַעֲלָלֵיהֶם . לְהִיּוֹת עוֹלֵל בָּם , לְשׁוֹן ”כִּי הִתְעַלְלָתָ בִּי” (במדבר כב:כט)
וּמִגּוֹרָתָם . מָה שֶׁהֵם יוֹרְאִים :
יָעוּ קָרָאֲתִי : שִׁמְעוּ וְ”שׁוּבוּ אֵלָי” (זכריה א:ג)
:וְאֵין עוֹנָה לֹאמַר :”שִׁמְעָתִי”

Verse 5

הַחֲרָדִים אֶל דְּבָרוֹ. הַצַּדִּיקִים הַמִּמְהָרִים בַּחֲרָדָה לְהִתְקַרֵּב אֶל דְּבָרָיו
אָמְרוּ אֲחֵיכֶם. פֹּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּזְכָּרִים לְמַעַלְהָ. דְּבַר אַחֵר: אָמְרוּ אֲחֵיכֶם מִנְדִּיקֶם. אֲשֶׁר
אָמְרוּ לָכֶם "סוּרוּ טַמְא" (איכה ד:טו)
שְׂנְאֵיכֶם מִנְדִּיקֶם. הַאֲמֹרִים "קָרֵב אֵלַי אֶל תִּגַּשׁ בִּי" (ישעיהו סה:ה). לְמַעַן שְׁמִי יִכָּבֵד
ה'. בְּגִדְלָתָנוּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתְכַּבֵּד, שְׂאֲנוּ קְרוֹבִים לוֹ יוֹתֵר מִכֶּם
וְנִרְאָה בְּשִׁמְחַתְכֶם וְהֵם יִבְשׁוּ. הַנִּבְיָא אֹמֵר: אֲבָל לֹא כֵן הוּא כְּדַבְרֵיהֶם, כִּי בְּשִׁמְחַתְכֶם
נִרְאָה וְהֵם יִבְשׁוּ. לָמָּה? כִּי קוֹל שְׂאִין שֶׁלֹּהֶם בָּא לְפָנָי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, מִמֶּה שֶׁעָשׂוּ
בְּעִירוֹ, וְקוֹל יוֹצֵא מֵהִיכָלוֹ וּמִקְטָרָג עַל מַחֲרִיבָיו, וְאַחֲרֵי כֵן קוֹל ה' מְשַׁלֵּם גְּמוּלָה
לְאִיבָיו :

Verse 6

Verse 7

בְּטָרֶם תַּחֲיִל. צִיּוֹן תַּחֲיִל הָיְלָדָת, וְלָדָה אֶת בְּנֵיהָ, כְּלוֹמֵר: יִתְקַבְּצוּ בְּנֵיהָ לְתוֹכָהּ, אֲשֶׁר
הָיְתָה שׁוֹמֵמָה מֵהֶם וּשְׂכוּלָהּ, וְהָרִי הוּא כְּאֵלוֹ וְלִדְתָן עֲכָשְׁיוֹ בְּלֹא חֲבָלֵי יוֹלָדָה, כִּי כָל
הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזְלֹת יִבְיֹאוּם לְתוֹכָהּ:
וְהַמְלִיטָה זָכָר. כָּל יִצְיֹאת דְּבַר בְּלוּעַ קְרוֹנֵי דִּהְמִלְטָהּ, וְהַמְלִיטָה אִישְׁקֻמוֹצִי"ר בִּלְע"ז

Verse 8

?הַיּוֹסֵל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד. הַיְבֹא תַחֲיִל לְיוֹלָדָת לִילֵד מֵלֹא אֶרֶץ בְּנִים בְּיוֹם אֶחָד

Verse 9

הֲאֲנִי אֲשִׁבִּיר וְלֹא אֹלִיד. הֲאֲנִי אָבִיא אֶת הָאִשָּׁה עַל הַמִּשְׁבֵּר וְלֹא אֶפְתַּח רַחֲמָה לְהוֹצִיא
עֲבָרָה? כְּלוֹמֵר: שָׁמָּה אֶתְחִיל בְּדַבֵּר וְלֹא אוֹכַל לְגַמֹּר? וְהֵלֹא אֲנִי הַמּוֹלִיד אֶת כָּל
הַיּוֹלָדוֹת, וְעֲכָשְׁיוֹ שָׁמָּה עֲצָרְתִּי? בְּתִמְחָה

Verse 10

Verse 11

מִשְׁדֵּ. לְשׁוֹן 'שְׁדִים'
תַּחֲצוּ. שׁוֹצִי"ר בִּלְע"ז
מִזִּיז כְּבוֹדָה. מְכַבֵּד גְּדוֹל הָיָז וּמִמְשַׁמֵּשׁ לְבֹא לָהּ
זִיז. אִישְׁמוֹבִימִנ"ט בִּלְע"ז

Verse 12

: וְכִנְחַל שׁוֹטֵף. אֲנִי נֹטָה אֵלֶיהָ כְּבוֹד גִּזִּים
עַל צַד. עַל צַדִּי אוֹמְנִיכֶם, "עַל גִּסְסִין" (תרגום יונתן)
תִּשְׁעָשְׁעוּ. תִּהְיוּ מְשַׁעֲשְׁעִין, כְּדָרָךְ שֶׁמְשַׁעֲשְׁעִין אֶת הַתִּינוֹק, אִישְׁבִּנִי"ר בִּלְע"ז

Verse 13

Verse 14

: וְנוֹדָעָה יָד ה'. בְּעִשְׂוֹתוֹ נִקְמֹתָיו וְנוֹרָאוֹתָיו, יִדְעוּ עַבְדָּיו אֶת כֹּחַ גְּבוּרַת יָדוֹ

Verse 15

בָּאֵשׁ יְבֹא. בְּחֶמֶת אֵשׁ יְבֹא עַל הַרְשָׁעִים
לְהַשִּׁיב. לְצָרָיו בְּחֶמֶת אֶת אָפוֹ

Verse 16

כִּי בָאֵשׁ שֶׁל גִּיהֶנֶם ה' נִשְׁפָּט עִם צָרֵיו, וּלְפִי שֶׁהוּא בֹעַל דִּין וְדִין, נִזְכָּר בּוֹ לְשׁוֹן ' נִשְׁפָּט ', שָׂאֵף הוּא טוֹעַן טַעֲנוֹתָיו לְמַצּוֹא עוֹנֶם וּפֹשְׁעִים, וְכֵן "וְנִשְׁפָּטְתִּי אֹתוֹ" (יחזקאל לח:כב), "הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ" (ירמיהו ב:לה), לְשׁוֹן 'וְכֹחַ' הוּא, דְּרִישׁנִי"ר בלע"ז, וּפָשׁוּטוֹ כִּי בָאֵשׁ ה' וְחָרְבוּ נִשְׁפָּט כָּל בֶּשָׂר וְכֵן רַבִּים מְסַרְסִים בְּמִקְרָאוֹת:

Verse 17

הַמִּתְקַדְּשִׁים. הַמִּזְדַּמְנִים, "אֲנִי וְאַתָּה נִלְאָ לְיוֹם פְּלוֹנִי לְעִבּוֹד לְעִבּוֹדָה זָרָה פְּלוֹנִית" אֵל הַגְּנוֹת. שְׂזוֹרְעֵיו שָׁם יָרָק, וְשָׁם הָיוּ מַעֲמִידִין עֲבוֹדָה זָרָה אַחֵר אַחֵת. כְּמָה שֶׁתָּרַגְמָם יוֹנְתָן: "סִיעָה בְּתֵר סִיעָה"; מִתְקַדְּשִׁים וּמִטְהַרִּים לְעִבּוֹד, סִיעָה אַחֵר שֶׁגָּמְרָה חֲבֵרָתָהּ אֶת עֲבוֹדָתָהּ: בְּתוֹךְ. בְּאַמְצֵעַ הַגְּנָה, כֹּן הָיָה דֶּרֶכְם לְהַעֲמִידָהּ:

Verse 18

וְאֲנֹכִי מַעֲשִׂיהֶם וּמִחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה וּגו'. וְאֲנֹכִי מָה לִּי לַעֲשׂוֹת? מַעֲשִׂיהֶם וּמִחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה אֵלַי, וְהִיא תִּזְקֶינִי לְקַבֵּץ אֶת כָּל הַגּוֹיִם וְלַהֲדִיעַ שְׁמַעֲשִׂיהֶם הַכֵּל, וּמִחְשְׁבֹתֵיהֶם שֶׁהֵם חֹשְׁבִין "לְמַעַן שְׁמִי יִכָּבֵד ה'" (ישעיהו סו:ה), יְבִינוּ שֶׁהוּא שֶׁקֶר. וְהֵיכָן הוּא אוֹתוֹ: קְבוּץ? הוּא הָאֱסִיף שֶׁנִּבָּא זְכַרְיָה "וְאֶסְפָּתִי אֶת כָּל הַגּוֹיִם אֶל יְרוּשָׁלַם" (זכריה יד:ב) וְרָאוּ אֶת כְּבוֹדִי. בְּהִלָּחֲמִי בָהֶם בְּמַכָּת "הִמָּק בְּשָׂרוֹ וְעֵינָיו וְלִשְׁוֹנוֹ" (זכריה יד:יב):

Verse 19

וְשִׁמְתִי בָהֶם אוֹת וּגו'. פְּלִיטִים יִנָּצְלוּ מִן הַמִּלְחָמָה וְאֲנִי אֲשָׂאֵרֶם, כְּדִי לִילָף לְבֶשֶׂר לְ אֵיִם הַרְחֻקִּים אֶת כְּבוֹדִי אֲשֶׁר רָאוּ בְּמִלְחָמָה, וְאֵף בָּאוֹתָם פְּלִיטִים אֲשִׁים אַחֵת מִן הָאוֹתוֹת: שְׂנִידוֹנוֹ חֲבִירֵיהֶם בָּהֶם, כְּדִי לַהֲדִיעַ לְרַחֲוִקִּים: בְּמַגְפָּה זוֹ נִגְפּוּ הַצּוֹבָאִים עַל יְרוּשָׁלַם:

Verse 20

וּבְצִבִּים. הֵם עֲגָלוֹת מְטַקְסוֹת בְּמַחֲצוֹת וְאֵהֵל, וְדוֹמָה לוֹ "שֵׁשׁ עֲגָלוֹת צָב" (במדבר ז:ג) וּבְכִרְוֹת. בְּשִׁיר מְשֻׁקָּים וּמְכֻרְכָּרִים, כְּמוֹ "וְדוֹד מְכֻרְכָּר" (שמואל ב ו:יד). טְרִיפִי"ר בלע"ז. וּמִנְחָם פָּרְשׁוֹ לְשׁוֹן 'כְּבֶשֶׂת', כְּמוֹ "שִׁלְחוּ כֹר מִשָּׁל אֶרֶץ" (ישעיהו טז:א) כִּפְאֲשֶׁר יְבִיאוּ. מִנְחָה בְּכָלִי טְהוֹר לְרַצוֹן, כֹּן יְבִיאוּ אֶת אֲחֵיכֶם לְמִנְחַת רַצוֹן:

Verse 21

וְגַם מֵהֶם אֶקַּח לְכַהֲנִים לְלוֹיִם. מִן הָעַמִּים הַמְבִּיאִים אוֹתָם, וּמִן הַמוֹבָאִים אֶקַּח לְכַהֲנִים וְלוֹיִם, וְלִפְנֵי גְלוֹיִים הַלְכֵהֲנִים וְהִלּוֹיִם שְׁבָהֶם, וְאַבְרָר אוֹתָן מִתּוֹכָן, וְיִהְיוּ מְשֻׁמְשִׁין לְפָנַי: אָמַר ה'. וְהֵיכָן אָמַר? "הַנִּסְתָּרוֹת לִה' אֶלְהִינוּ" (דברים כט:כח). כֵּן מִפְּרֵשׁ בְּאַגֻּדַת תְּהִלִּים:

Verse 22

Verse 23

Verse 24

תּוֹלַעְתָּם. רְמָה הָאוֹכֵלֶת אֶת בֶּשָׂרָם: וְאֲשֶׁם בְּגִיהֶנֶם דְּרָאוֹן. לְשׁוֹן 'בִּזְיוֹן', וְיוֹנְתָן תָּרַגְמָם כְּמִין שְׁתִּי תִיבוֹת: דִּי רֵאֲיָה, "עַד דְּגִימְרוֹן עַלִּיהוֹן צִדִּיקָא מִיסַת חֲזִינָא":